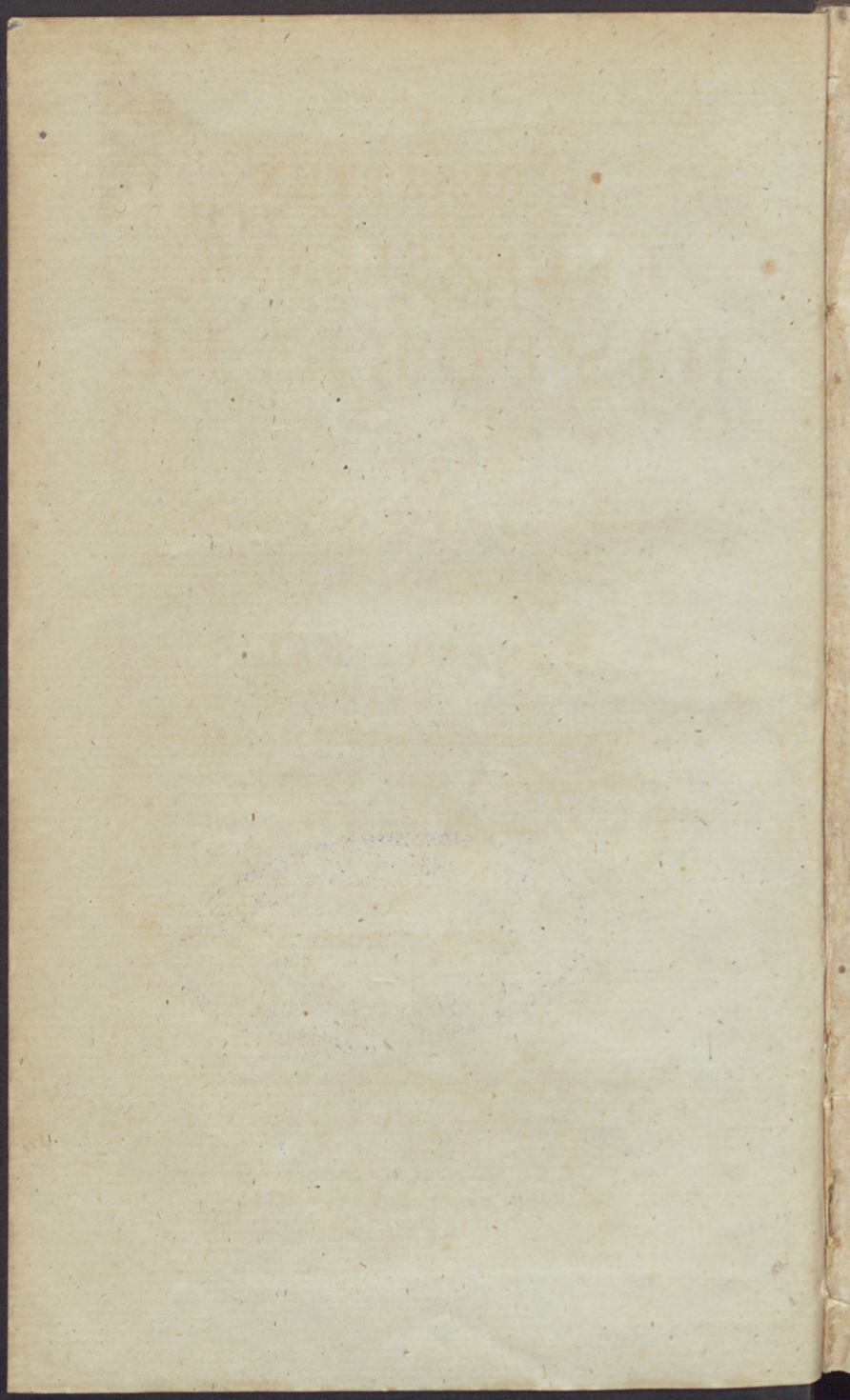

711

113280

MÉLTÓSÁGOS
SZÉKI
GRÓF
TELEKI JÓZSEF
ÚRNAK,

A' CSÁSZÁRI 'S APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉG' ARANY
KULCSOS HIVÉNEK, A' FŐ MÉLTÓSÁGU MAGYAR
KIRÁLYI UDVARI CANCELLARIA' TANÁCSOSÁNAK
'S REFERENDARIUSÁNAK, TEKINTETES NEMES
ZABÓLCH VÁRMEGYE' FŐISPÁNJÁNAK, A' HELVÉ-
CZIAI VALLÁSTÉTELT KÖVETŐ TISZAMELYÉKI FŐ-
TISZTELETŰ SUPERINTENDENTIA' ÉS A' S. PATAKI
ANYA-OSKOLA' FO CURATORÁNAK, A' MAGYAR
TUDÓS TÁRSASÁG' ELŐLÜLŐJÉNEK 'S A' T.

Ő NAGYSÁGÁNAK

MÉLV TISZTELETE' JELÉŰL

AJÁNLJA

A' SZERZŐ.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
125 WEST 47TH STREET
NEW YORK

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
125 WEST 47TH STREET
NEW YORK

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
125 WEST 47TH STREET
NEW YORK

F o g l a l a t.

Bévezetés.

- §. 1. Ker. Eklézsia. Ker. Eklézsia' Historiája.
- §. 2. A' Ker. Eklézsia' Historiájának hasznos és szükséges volta.
- §. 3. Kútfők a' Ker. Eklézsia' Historiájára.
- §. 4. Nevezetesebb Irók.
- §. 5. A' Ker. Eklézsia' Historiájának felosztása.

EL S Ó S Z A K A S Z.

A' Krisztus' születésétől — Nagy Constantin Császárig 1 — 306. eszt.

- §. 6. A' Krisztus' születését megelőzőtt környü-
lások.
- §. 7. Jézus' születése, élete, halála, és tanítványi.
- §. 8. A' Ker. Vallás' terjedése, annak okai.
- §. 9. Az Eklézsiáknak szerkeztetésök.
- §. 10. Az Isteniszteletnek módja.
- §. 11. Ünnepek és Czeremoniák.
- §. 12. Eklézsiái fenyíték.

- §. 13. A' 'Sidóknak a' Keresztyének eránt való magokviseletők.
- §. 14. A' Pogányoknak a' Keresztyének eránt való magokviseletők, — üldözések.
- §. 15. Martyrok. Confessorok.
- §. 16. Külömböző értelmek a' Vallás' dolgában. — Eretnekségek.
- §. 17. Költött dolgok.
- §. 18. Apostoli Atyák.
- §. 19. 20. Eklézsiái Atyák.
- §. 21. Római Püspökök.

MÁSODIK SZAKASZ.

N. Constantin Császártól — N. Hároly
Császárig 306 — 800. eszt.

- §. 22. Constantin mint lett Római Császár 's Keresztyén.
- §. 23. A' Ker. Vallás' állapotja Constantin alatt.
- §. 24. A' Ker. Vallás' állapotja Constantin után.
- §. 25. A' Ker. Vallás' terjedése.
- §. 26. A' Papi hatalom' nevedése.
- §. 27. A' Római és Constantinápolyi Püspököknek az elsőségen való vetélkedések.
- §. 28. Új Hit-Czikkelyek. Rendtartások. Ünnepek.
- §. 29. A' Képeknek tiszteletök felett támadt vetélkedések.
- §. 30. Eretnekségek.

- §. 31. Arius.
- §. 32. Photinus.
- §. 33. Macedonius.
- §. 34. Apollinaris.
- §. 35. Nestorius.
- §. 36. Eutyches. Monophysiták. Monotheleták.
- §. 37. Három Capitulumok.
- §. 38. Pelagius és Augustinus.
- §. 39. Priscillianusok. Paulicianusok.
- §. 40. Audianusok.
- §. 41. Adoptianusok.
- §. 42. Messalianusok. Collyridianok. Antidicomarianiták.
- §. 43. Az Eklézsia' tisztasága felett támadt vetélkedések. Meletianusok. Luciferianusok. Donatisták.
- §. 44. Vallástételek. Symbolumok.
- §. 45. Muhammed.
- §. 46. Barátok.
- §. 47. Tudományok és Tudósok.
- §. 48. Római Püspökök vagy Pápák.

HARMADIK SZAKASZ.

N. Károly Császártól — a' Refor-
 matióiig 800 — 1517. eszt.

- §. 49. A' Ker. Vallás' terjedése.
- §. 50. Keresztes hadak.

- §. 51. Lovas Rendek.
 §. 52. Szerzetesek.
 §. 53. Inquisitio.
 §. 54. Új Hit-Czikkelyek.
 §. 55. Az Elválasztás, és az Úrvacsorája felett támadt vetélkedések.
 §. 56. Új Eretnekségek támadnak.
 §. 57. A' Római 's Napkeleti Eklézsiáknak visszálkodások.
 §. 58. Nevezetesebb Tudósok.
 §. 59. Kik vóltak a' Scholasticusok.
 §. 60. Mysticusok.
 §. 61. Universalia. Nominalisták. Realisták.
 §. 62. Fő Oskolák. Universitások.
 §. 63. Papi hatalom' nevedése. Jus Canonicum.
 §. 64. Az ezen időszakaszban élt Pápák.

NEGYEDIK SZAKASZ.

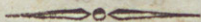
A' Reformatiótól a' mi időnkig

1517 — 1833.

- §. 65. A' Reformationnak szükséges vólt.
 §. 66. A' Reformatiora utat készítő Tudósok.
 §. 67. Luther a' Reformatiót elkezd.
 §. 68. Luther a' kezdett munkát folytatja. Carolostadius. Melanthon.
 §. 69. A' Reformatio VI. Hadrian és VII. Kelemen alatt.

- §. 70. A' félreértett Reformationak rosz következései. Paraszt had.
- §. 71. Spirai elsőbb Gyűlés.
- §. 72. Spirában a' második Gyűlés.
- §. 73. Agostai vallástétel.
- §. 74. Smalkaldi szövetség. Norimbergi egyesség.
- §. 75. Smalkaldi czikkelyek. Concordia. Wittemberg.
- §. 76. Smalkaldi had.
- §. 77. Interim. Adiaphoristák.
- §. 78. Passau békesség.
- §. 79. Zwinglius.
- §. 80. Zwingliusnak Segédjei.
- §. 81. Farellus. Frumentius. Viretus. Calvinus.
- §. 82. A' Zwinglius és Calvinus értelmeiknek terjedések Német Országban.
- §. 83. A' Reformatio Svécziában és Dániában.
- §. 84. A' Reformatio Francia Országban.
- §. 85. A' Reformatio Angliában és Scocziában.
- §. 86. Belgium' Reformatioja.
- §. 87. A' Reformatio Cseh Országban.
- §. 88. Lengyel Ország' Reformatioja.
- §. 89. Prussia' Reformatioja.
- §. 90. A' Reformatio' bejövetele 's állapota a' két Magyar hazában. ú. m.
- §. 91. A' Reformatio' bejövetele.
- §. 92. A' Reformatio' terjesztésében munkás Tudósok 's világi Nagyok.

- §. 93. A' Protestánsoknak egyházi Gyűléseik. Valástételeik. Canonjaik. Különválások.
- §. 94. Superintendentiákra lett oszlások.
- §. 95. A' Reformatio terjedésének akadályai.
- §. 96. A' magyar Protestánsoknak törvényes csendességök.
- §. 97. A' Reformatio az Orosz Birodalomban.
- §. 98. Tridenti közönséges Gyűlés.
- §. 99. Szerzetesek.
- §. 100. Térítések. Missiók.
- §. 101. 30 esztendő háború. Westpháli béke.
- §. 102. Napkeleti vagy Görög Anyaszentegyház.
- §. 103. A' Római Eklézsiával egyesült Görögök.
- §. 104. A' Protestánsoknak egyesülésök.
- §. 105. Újabb felekezetek az Eklézsiában.
- §. 106. Anabaptisták vagy Mennoniták.
- §. 107. Socinianusok.
- §. 108. Quakerek.
- §. 109. Arminianusok. Remonstransok.
- §. 110. Herrnhuterek.
- §. 111. Schwedenborg.
- §. 112. Pietissák.
- §. 113. Methodisták.
- §. 114. Theisták vagy Deisták. Rationalisták. Naturalisták.
- §. 115. S. Simonisták.
- §. 116. Az ezen időszakaszban élt Pápák.

A' Keresztyén Eklézsiának Historiája.

B é v e z e t é s.

§. 1.

Keresztyén Eklézsia. Keresztyén Eklézsia' Historiája.

Keresztyén Eklézsiának neveztetik a' Krisztus' tudományát vallóknak társaságok.

Ez a' társaság is, mint más egyéb társaságok, sokféle változásokon ment által a' maga kezdetétől fogva a' mi időnkig, — annak nem csak külső állapotja, tsendessége, szerkesztése, — hanem tudománya is gyakran változott, zavartatott: innen a' Ker. Eklézsia' Historiája a' lessz, melly az Eklézsiának kezdetét, terjedését, külső és belső változásait azoknak okaikkal és következéseikkel adja elő. —

§. 2.

A' Ker. Ekl. Historiájának hasznos és szükséges volta.

Nem csak annyiban hasznos az Ekl. Historiájának tudása, a' mennyiben az is helyt foglal azon tudományok között, mellyek oly szoross atyafisággal köttettek össze, hogy egyiket a' másik nélkül tanulni semmit sem ér, tökéletesen megérteni nem lehet, — s csak egynek is nem tanulása szembetűnő hízakot okoz esmérteinkben: hanem az által is hasznos az, hogy innen tanulhatjuk meg azt, melly nagy szüksége van az embernek a' Vallásra, mint a' melly a' pallérozódást 's a' polgári társaság' boldogságát, erejét leghatalmasabban mozditja elő. — De a' Ker. Vallásnak egyes czikkelyei körül való megfogásoknak hibás vagy helyes változtatásaik, az innen eredett szomorú vagy szerentsés következesek, — intő oktatásokat adhatnak, melly nagy vigyázattal kelletik a' Vallással bánni, hogy az igaz ösvényt elne tévesszük. erre pedig figyelmezní minden Keresztyénnek egyformán szükséges.

§. 3.

Kútfők a' Ker. Ekl. Historiájára.

Az Eklézsia Historiájának kútfejei leginkább ezek: a) azok az írók, kik vagy épen ab-

ban az időben, vagy legalább közel ahhoz éltek, a' melyben ez vagy amaz történet esett, mellyet ők feljegyeztek. Ezeknek világosságokra és hitelességökre, sokat tészén b.) az aklori polgári Historiának, Geographiának tudása, hogy valjon az a' mit az Ekl. Historiát író mond, megegyezik-e valósággal a' hellyel, esztendővel 's a' t. — De sok esetekről nem találunk helyes tudósításokat, — illyenkor tehát tapogatódnunk kell, a' mikor ismét útbá igazíthatnak c.) a' régi felül-írások, pénzek, emlék jelek 's a' t. Ide számlálhatni még a' régi Valástételeket (Symbolumokat) Liturgiákat, Conciliumok' és Pápák' határozásaikat, — a' Fejedelmektől az Eklézsiának adatott ajándékokról szólló traditiókat 's t. e' f. — Szükséges d.) a' Patrologia vagy Patristica is, az-az, a' régi Eklézsiái íróknak és Atyáknak esmérete, mind személyyek történeteire mind tudományokra nézve. Közönségesen a' VI. elsőbb századok' írójik értetődnek itten.

§. 4.

Nevezetesebb Írók.

Eklézsiái Historiát a' IV-dik századig nem találunk többet, mint magoknál az új Testamentomi íróknál, különösen Lukátsnak az Apostolok' cselekedeteikről irt könyvében, — de ezek se terjednek tovább a' 60-dik esztendőnél.

Hegesippus ugyan irt a' II. század' utolsóbb felében Eklézsiái Historiát, — de abból csak némely töredékek maradtak meg Eusebiusnál. Az akkori 'Sidó és Pogány íróknál is csak igen keveset találhatunk a' keresztyénekről: úgy hogy Eusebius Caesariai Püspököt lehet úgy nézünk mint első írot az Ekl. Historiájában, — ki is a' Ker. Vallás' történeteit a' 324-ik esztendőig nagy szorgalommal kidolgozta, — mely munkáját Socrates Scholasticus, Theodoretus, és Hermias Sosomenus, de leginkább Evagrius egész a' VI-ik század végéig (595-ig) folytatták.

A' VI-ik századtól fogva a' Reformációig, csak Chronikákat, Annalisokat, — kivonásokat dolgoztak, — millyen volt a' Béda Venerabilis' Chronikája, — Haymónak az Eusebius munkájából készült kivonása. 's a' t. De az ezen időben készült munkákban kevés a' Critica, — többnyire a' babonaság és a' papi haszon iratá azokat; — az ellenkező helyes értelmet keményen megtdnták már akkor támadni, a' mint a' Valla Lörintz példája bizonyítja.

A' Reformáció az Ekl. Historiájára is nagy befolyással volt. Mind a' R. Catholicusok, mind a' Protestánsok kezdték használni a' Criticát, és mindenik felekezetenél érdemes írók állottak elő. Nevezetesen

a.) Az Evángelicusok között Flacius Mátyás, Vigand, Faber Basilius és más Túdó-

sok, Magdeburgban készitettek Eklézsiái Historiát, ilyen czim alatt: *Ecclesiastica Historia, integram Ecclesiae Christi ideam --- secundum singulas Centurias - - complectens etc.* Áll ez a' munka 13 Centuriákból, vagy 13 századok' historiájokból, — mellyeknek czéljok volt a' Reformátio szükséges vóltának bebizonyítása. Osiander Lukáts ezen 13 Centuriákat kivonván, 3 századok' historiájokkal szaporította. Ezen 16 Centuriák után különösebb érdemet szereztek magoknak Calixtus György, Arnold Gottfried, Moshem János Lörintz, Pfaff Máté Kristof. Walch Wilhelm. 's a' t. Legbövebben és legnagyobb szorgalmatossággal dolgozott Schroeckh Mátyás (született Bétsben 1733-ban, neveltett a' Nagy Attyánál Belnél Posonyi Evang. Prédikátornál az ottani Evang. Lyceumban). Munkájának czime ez: *Christliche Kirchengeschichte.* Leipzig 1768 és 1803 Ebben a' Reformátioig történt dolgok 55 darabokban vannak, — az azután valók pedig 1803-ig 8 darabokban, mellyekhez Cschirner ismét 2 darabokat adott 1812-ig. Nevezetes még a' Henke 9 darabokból álló munkája, Schmiedt 6 darabja, és Stäudlin *Compediuma.* 'sa't. 'sa't.

b.) A' Reformátusok között Frantziaországban Mornay Filep, Daille, Claude, 's a' t. fő indító okot találtak az Eklézsiái Historia irására abban, hogy a' Pápa hatalmát histo-

riából kölcsönözött erősségekkel ostromolják. Az Anglusok leginkább egyes tárgyakról irtak p. o. Pearson János az apostoli Hit-formáról, Bull György a' Sz. Háromságról és a' Fiú Istenségéről, — Waterland az Arianusok ellen irt. 's a' t. A' Helvétusok között Hottinger J. H. és Heideger J. H. Tigurumi Prof. Turretinus Genevai Prof. A' Hollandusok között Venema 's a' két Basnage Jákob és Samuel a' Németek között Jablonszki és Munscher Marpurgi Prof. érdemelnek leginkább említést. A' Magyarok között az egy Bod Péter irta az Isten vitézkedő Anyaszentegyháza' Historiáját, Basileában 1760-ban. —

c.) A' R. Catholikusokat a' Magdeburgi Centuriák serkentették fel az Ekl. Historia irására. Nevezetesen Caesar Baronius, Római Cardinalis és vaticanumi B. Thecarius, megtámadta azokat, ezen jeles és sokakban használható munkájával: *Annales Ecclesiastici*. Romae 1588. a' melly ellen a' Reformátusok közzül Casaubonus és Basnage keményen kiköltek, — sőt a' R. Catholicusok közzül is Antonius Pagi kemény Crisis alá vetette azt. Nevezetesen még Petavius, Natalis Alexander, Bosvet, Claudius Fleury, Paulus Sarpinus, — különösen Hontheim János Miklós Püspök, Febronius név alatt adott ki egy munkát *de Statu Ecclesiae*, — melly a' Romai Eklézsiában

igen nagy lármát csinált, — mig végre maga is Hontheim a' Pápa VI Pius előtt értelmét forma szerént vissza húzta.

§. 5.

A' Ker. Ekl. Historiájának felosztása.

Az Ekl. Historiájának előadásában azt a rendet fogjuk követni, hogy azt négy szakaszokra vagy Periodusokra osztjuk fel, mellyek között

az I-ő a' Krisztus születésétől a' Nagy Constantin Császárig (1 — 306)

a' II-ik Nagy Constantin Császártól N. Károly Császárig (306 — 800)

a' III-ik N. Károlytól a' Reformációig (800 — 1517)

a' IV-ik a' Reformációtól fogva lefolyt időt foglalja magában. —

A'
Keresztyén Eklézsia
Historiájának

ELSŐ SZAKASZSA

A' Krisztus születésétől Nagy Constantin
Császárig. 1 — 306.

§. 6.

A' Krisztus születését megelőzőtt kör-
nyülállások.

Az egy igaz Istenről való tudományt (Monotheismust), 's abban a' Messiásról való igéretet, mint legféltőbb kintsét őrizte a' Sidó nép. Minél több nyomoruságokkal küszködött az, annál inkább óhajtotta azon nagy igéretnek bétellyesedését, — minél nagyobb veszedelemben vólt, annál közelebb hitte lenni a' Messiás eljövetelét, — és midön másoknak szolgálni kéntelenített, — a' szabadulást csak a' Messiás által reménylette. Ezen többféle ínségek

formálták a 'Sidók között azt a vélekedést, hogy a Messiás világi hatalommal jöven, polgári szabadságba és uralkodásba helyheti őket; úgy hogy csaknem egészen elfelejtkeztek a Proto Evangeliumnak 1. Mós. 3: 15. igaz értelméről, mely a bűn' rabságából való megszabadulásra célozott. Ugyan is a Messiásról való képzetök a 'Sidóknak csaknem úgy változott, mint az ő polgári állapotjuk: Móses után a Királyok' idejéig, Mósesnek azon szavai szerint, melyek 1. Mós. 18: 15. vannak, Móseshez hasonló Szabadítót vártak; majd Dávid alatt és után, olyan Messiást reménylettek, ki hatalmas Király leszen mint Dávid, a' kinek személyes történeteit, úgy tekintették mint a' Messiás' előábrázolásait, mint p. o. hogy Dávid sok szenvedések között emelkedett a' dicsőségre, — a' Messiásnak is így leszen dolga. — Illő itt megjegyezni, hogy a' Samaritanusoknak, helyesebb megfogások vólt erről mint az igaz 'Sidóknak. Ján. 4: 25.

Ha azomban az emberi felvétel szerint, késni láttatott a' Szabadító; — arra nézve megnyugtatta magát a' lélek azzal, hogy bátorodik az isteni bölcs Végzésről annyit gyanítani, hogy a' Messiás' eljövételét arra az időre halasztotta, mely annak elfogadására alkalmas lenne. Ilyen időpont vala az Augusztus Császár' ideje, mind a' polgári mind a' vallásos

környülállásokra nézve. Ugyan is, a' polgári környülállások kedvezők voltak, mert az egész esmeretes földnek nagyobb része a' Rómaiak' hatalmok alatt lévén, — annak akármely részében támadott is a' vallásos világosság, — annak ságárai az egészben akadály nélkül terjedhetek; — továbbá, a' N. Sándor' idejétől fogva, a' görög nyelv az egész esmeretes földön annyira elterjedt, hogy az Apostolok az Eufra-testől az Ebro vizéig, görög nyelven hirdethették az Evangyéliomot. — De a' vallásos környülállások is kedvezők voltak, — mert már akkor a' Pogányok közzül is sokan általlátván a' bálványozásnak helytelen voltát, kivánták a' Vallás' megtisztítását. Sőt a' 'Sidó Vallásnak is nagy szüksége volt a' javításra, mert ez is a' sokféle szakadások által, eredeti formájától csaknem egészen eltávozott. Nevezetesen: még mikor Salmanassar az Izrael' országát Hoseás alatt elfoglalta, 's a' 'Sidókat nagyobb részént fogságba vitte Assyriába, — az odahaza maradt kevés 'Sidósággal, öszvevegyültek a' közikbe küldött Assyriai gyarmatok, — mely polgári vegyületből vallásos vegyület lett, melyet Samaritana Vallás név alatt a' 'Sidó Vallás' eretnek leányának nevezhetni. Ezek a' Móses' és Josué' könyvén kívül, több szent könyveket nem tartottak, — a' Traditióknak nagy ellenségeik voltak, — a' Garizim hegyét tartották oly hely-

nek, a' melyen lehet csak az Istennek áldozni. — Magok az igaz 'Sidók is, többféle Sectákra oszlottak: nevezetesen, nagy részt formáltak a' Farizeusok (P a r a s separavit, idest ab aliis vita religiosiori) kik magokat az által akarták megkülömböztetni, hogy a' Törvényt annak minden magyarázatjával, hagyományyaival (traditiókkal) együtt, a' legpontosabban betöltsék, de csak külsőképpen; mely szentségnek színe alatt, a' köznép előtt nagy tekintetben állottak. Egyébaránt ezeknek tudományok a' Zo-roaster tanításainak a' 'Sidó Vallással lett öszveköttetésekől látszik származottnak. Nevezetesebb vélekedéseik voltak: a' Fatumról, a' jó és rossz angyalokról, a' lélek' vándorlásáról (Metempsychosis), hitték a' feltámadást, reménylették a' Messiás' földi országlását 's a' t. Más hatalmas fél volt a' S a d d u c e u s o k é (így neveztettek vagy Sadóktól a' Secta' szerzőjétől, vagy a' 'Sidó Z a d i k i u s t u s f u i t szótól). Ezek szabadabb gondolkozásuak lévén, tagadták a' lelkek' lételöket, — a' feltámadást, — megvetettek minden traditiókat, sőt a' Móses' öt könyvein kívül, a' többi szent könyveket apocryphusoknak tartották. Ezek a' Nagyoknál voltak kedvességben. — Legbizonytalanabb az E s s e n u s o k' historiájok (O s i m o p e r a n t e s) kik Palestinában, és hihetőképben Egyiptomban, a' hol Therapeutáknak (Gyógyítóknak) neveztettek, az erdők-

ben és pusztákban vonták meg magokat, a' füveknek orvosi erejeket vizsgálták, gyógyításokkal foglalatoskodtak. Sanyarú életmódjok mellett, a' tiszta erkölcsi tudományt igyekeztek követni. Tagadták az isteni gondviselést és a' test' feltámadását. — (August Neander, így nevezi a' három Sectákat: Pharizaei = todte Orthodoxie, — Sadducei = Scheinaufklärung. Essaei = Mysticismus).

§. 7.

Jézus' születése, élete, halála, és Tanítványi.

Ilyen körülállások között történt a' Jézus' születése. Erre nézve csak egy kútfőnk vagyunk, t. i. az Evangyélisták' írásaik, de a' kik magok sem jegyezték fel minden körülállásokat. Nevezetesen az ő írásaikból tudjuk, hogy Jézus a' Jövendölések szerént, a' Dávid' nemzetségéből való Máriától, Judeának Bethlehem városában, Augustus Római Császár' uralkodása alatt született: — de melyik napon? azt tapogatni is hijában próbáljuk, holott az esztendő't se tudjuk bizonyosan. Az esztendő'ről mindazáltal, chronologiee lehet így vizsgálódni, hogy a' közönségesen bévett Dionysius' időszámlálásánál, legalább négy esztendő'kel elébb kellett a' Krisztusnak születni. Mert az

említett időszámlálás hibásan van felvéve, — úgy okoskodván Dionysius, a' Lukács 3: 23 után: — hogy a' Krisztus megkeresztelkedett mintegy 30 esztendőskorában, Tiberius' uralkodásának 15-ik esztendejében. Luk. 3: 1. Ha már (úgy mond Dionysius) Jézus a' Tiberius' uralkodásának 15-ik esztendejében 30 esztendőskor volt, úgy 15 esztendőskor volt mikor az uralkodni kezdett, és így Augusztus' halála előtt 15 esztendőskor született.

De jegyezzük meg, hogy Lukács nem szorosan határozva állítja azt, hanem csak így ὡσεὶ = mintegy, körül belől. Továbbá az Augusztus Császár' 45-ik esztendeje, a' mikor a' Krisztus született volna, a' város' építettésének 753-ik vagy 754-ik esztendejére esik, a' mely időben pedig már Herodes nem élt, — holott az Új Testamentom világosan mondja Mát. 2: 1. hogy Jézus, Herodes' idejében született, a' ki a' város' 750-ik esztendejében hólt meg. Ezek szerint, ha csak egy esztendeig élt is Herodes a' Jézus' születése után, kijön a' feljebb kített 4 esztendei különbség.

Nagyobb akadálnak látszik e' részben az, hogy Luk. 2: 1—3. ez van: *Αὐτὴ ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος Ἰησοῦ Συρίας Κυρηναίου,* a' mit az Eklézsia sok ideig így fordított: ez az első öszveírás történt a' Quirinus' Syriai tisztartóságában; azomban a' Historiából vilá-

gos az, hogy a' Jézus' születésekor Sentius Saturninus vólt Syriában a' Tisztartó, és Quirinus azután tíz esztendővel lett azzá. Az újabb Exegeták már, ilyen fordítással akarják a' csomót mególdani; a' $\pi\rho\omega\tau\eta$ szót veszik e' helyett $\pi\rho\sigma\tau\epsilon\rho\upsilon\nu$'s az egészet így magyarázzák; ez az őszveírás (t. i. az Augustus Császár által parancsoltatott népszámlálás) elébb történt, mint Quirinus tisztartó lett volna. — Vagy pedig helyesebben így: az őszveírás nem elébb hanem Quirinus' idejében történt, ha szinte Saturninus alatt vólt is a' parancsolat kiadva. Itt hát a' $\pi\rho\omega\tau\eta$ = tunc primum.

Minekutánna a' Jézus' születésének némely egyes környülállásait említenék a' szent Irók, p. o. a' Pásztorokat, Napkeleti bölcseket, Heródes' gyilkolásait, az Egyiptomi utat, 's t. e' f. egész 12 esztendős koráig hallgatnak rólla, — a' mikor a' Jérusálemi Templomban történt disputatióját említvén, 30 esztendős koráig csak ennyit mondanak rólla, hogy szüléinél nevedett: — de ez az egy jegyzés is elég arra, hogy azon sokféle vélekedéseket megczáfoljuk, mellyeket a' Tudósok formáltak a' Jézus' tanulásának helyéről és módjáról, p. o. mintha ő vagy Alexandriában, vagy az Egyiptomi Papoknál, vagy az Essenusoknál tanult vólna.

Minekelőtte hozzá fogott vólna Jézus a' maga hivatalához, elő állot egy János nevű

ember, ki az embereknek tudokra kívánta adni, hogy immár közel van a' Messiás' eljövele, 's a' kik hittek neki, azokat követőinek választván — megkeresztelte, a' honnan keresztelő Jánosnak neveztetett. — Az a' vélekedés, hogy Jézus maga küldötte volna ki Jánost, — mint semmi htstorai erősséggel be nem bizonyítható költemény, kihalgatást sem érdemel. — A' János kereszttségével kereszteltetett meg Jézus maga is, hogy példát mutasson követőinek, minthogy ezt a' czeremoniát mint beavató eszközt parancsolta követői között felmaradni. Mát. 28, 19. azonban a' környül állóknak ezen alkalommal különösen is tudokra adatott az ő Istentől lett küldetése Luk. 3, 21, 22. —

Hogy tudományja annál hamarább terjedjen, választott magának 12 Tanítványokat is, kikkel azt közölte, — de ezeken kívül még 70 Tanítványokat is, a' kik hihetőképben nem voltak olly talentomuak mint a' 12 elsőbök, 's következésképpen a' mennyei tudománynak csak elsőb vonásait tanulhatván apródonként készítődtek a' főbbekre. A' 12 Apostolok ezek: Simon ki a' Krisztustól Péter nevet kapott, András, Péternek atyafia, Jakab az öregebb, — Jakab az ifjabb, Máriának a' Jézus' anyjának atyafija, János Jézusnak úgy látszik legkedvesebb tanítványa, Filep, Bertalan,

Máté, Simon, Tamás, Judás Thadeus, Judas Iscariotes az áruló, ki midőn magát kivégezte, helyébe választották az Apostolok a' 70 Tanítványok közzül Mátyást.

Jézus a' tanítói hivatalt alig folytathatta 3 esztendeig, a' midőn a' Synedrium lesei és vádjai által csak ugyan halálra ítéltetett. Halála előtt való estve adta tudtokra a' Tanítványoknak hogy immár az ő szövetségnek vége van, 's az ő halála által mintegy inaugurálni fog az új-szövetség, melynek emlékezetére szerzette és hagyta az Úr vatsoráját. Megölettetvén, harmadnapra feltámadott, és 40 napokig múltván, a' Tanítványoktól a' menybe ismét felment, — 's a' Sz. Lelket 10 nap múlva a' Tanítványokra elküldötte, hogy annak mennyei ereje által azokban mellyeket eddig nem értettek megvilágosittatnának, hivataljokra bátrabbakká tétetnének. Ezek a' Tanítványok folytatták annakutánna azt a' nagy munkát, mellyet Jézus elkezdett.

Mennyire mély gyökeret vert a' 'Sidókban az a' reménység hogy Jézus földi Király léssen, megtetszik avagy csak abból is, hogy még magok a' Tanítványok is, egész a' Jézus menybemeneteléig, olyan hiedelemben voltak, hogy ők lejéndenek az új országnak főbb Ministerei. Mát. 20. Luk. 22. ha szinte Jézustöbb alkalmatossággal adta is tudtokra, hogy az ő

országa nem földi ország, és hogy ők nem jutalmakat, hanem szenvedéseket várhatnak magokra. Ezen szenvedések érdeklették is őket, legalább a' következőkről bizonyos; — az öregebb Jákob at Herodes Agrippa ölette meg, az ifjabb Jákob Ananus fő Papnak parancsolatjára megköveztetett, Pál Romában öletett meg, Péter öl az mondódik hogy Romában keresztrefeszített, még pedig lábbal felfelé. János Pathmos szigetében volt egy ideig számkivetve, ő mindazáltal tsendes, halállal holt meg, több mint száz esztendőskorában. A' Traditio azt tartja felölle, hogy Domitianus forró olajba kinezta őtet, de a' melyből sérelem nélkül jött volna ki. Andrást az Edessai Király Aegeas keresztrefeszítette. Tamást a' Traditio szerént az Indusok ölték meg. Simon Bretanniában ölettetett meg. Márk Alexandriában égettetett meg.

§. 8.

A' Ker. Vallásnak terjedése, — annak okai.

Jerusálem volt az a' közép pont, melyből az Evangyeliom sűgárai, a' szomszéd helyekre tovább tovább lövödtek. Ott állott elő az első Eklézsia, melynek igazgatója volt az első apostoli Martyr Jákob. Nem sokára a' Pogányok

közt is támadtak népes Eklézsiák, mint az Antiochiai, Római, és Alexandriai. Csak hamar ezek után, azon helyeken is formálódtak gyülekezetek, mellyekhez Pál leveleket küldött: — úgy hogy a' mi legtsudállatosabb, ezen első idő szakaszban, mikor legtöbb akadáljai voltak a' Ker. Vallásnak, leggyorsabb terjedése volt annak, a' mi megtetszik abból, hogy a' 3 első századokban, a' Római birodalomnak majd minden részeiben voltak keresztyének. — Aethiopiába Pantaenus vitte be a' Ker. Vallást, — Arabiába Origenes, — a' Gothusok a' Római birodalomba tett beütéseikkor tanulták azt meg, Gallia, Germania Cis Rhenana, Hispania, Britannia, mind a' II-ik században vették be a' Ker. Vallást.

Segítették pedig a' Ker. Vallás' terjedését a' feljebb (§. 6.) említett környülállásokon kívül, még ezek is: hogy a' szent könyvek Deák, Syriai, Egyiptomi, Indus, Persa' 's több nyelvekre lefordítottak. A' pogány Philosophusok, kivált a' Plátó és Pythagorás oskolájikból valók, hasonlatosságot találván a' magok tudományok, és a' Ker. Vallás némely cikkelyei között, vonakodás nélkül jöttek által a' Ker. Vallásra, — a' mellyet a. u. mint tanlt emberek jó móddal tudtak honnosaik között terjeszteni, — a' mint Augustinus mondja: Philosophos Platonicos, paucis mutatis verbis et sententiis Christianos fieri posse. —

De az az álhatatosság is, mellyel az első Heresztyének az üldözésnek minden kinjait, sőt a' halált is szenvedték, — alkalmas volt arra hogy az üldözökben oly gondolatokat ébresszen, hogy igaznak kell lenni annak a' Vallásnak, mellyért olly készek annak vallóji szenvedni, — annyival inkább hogy nem is vádoltathattak egyébbel, annál hogy ők Heresztyének; és ezen ő erkölcsi példás életök, először csudálkozást, majd becsülést, végre annak követésére való vágyást, az az valóságos általtérést eszközölt a' 'Sidókban és Pogányokban.

§. 9.

Az Eklézsiáknak szerkeztetésök.

Csak nem minden Heresztyén Tüdósok úgy vélekednek, hogy Jézus nem akart külön Eklésiát állítani fel, minthogy maga is Tanítványival együtt a' 'Sidó Eklézsiában maradt. De erre azt feleljük, hogyha Jézusnak nem volt szándéka külön Eklézsiát formáltatni, miért rendelte a' Heresztséget mint a' maga Ekllesiájába való beavatásnak czeremoniáját, minek említi Jézus a' maga Eklézsiáját a' Peterhez intézett szavaiban Mat. 16, 18.

A' két vélekedés azomban könnyen meg egyeztetethető, Jezus t. i. az egész 'Sidó Eklésiát akarta megtisztítani, tökéletesebbé tenni,

's a' kik neki hinnének azokat parancsolta megkereszteltetni. Így megmaradt volna a' 'Sidó Eklézsia, de reformált 'Sidó Eklézsia. De midőn a' Törvényhez ragaszkodó 'Sidók, a' Krisztus követőit magok között nem akarták megszervedni — azokat üldözték: kéntelenek voltak ezek külön társaságba állani, 's így állott elő a' Ker. Eklézsia.

Az így külön vált Ker. Eklézsiában is, hogy a' tanítás és a' jó rend megmaradjon, sok helyeken magok az Apostolok rendelték az öregebbek és értelmesebbek közzül Tanítókat, kik a' népnek erkölcsére és vallásos esméretére vigyáztak, — más helyeken pedig maga a' nép választott magának ilyeneket. Ezek elsőben Presbytereknek, az az öregebbeknek, és Episcopusoknak, az az Felvigyázóknak is nevezettek. Mert hogy ezen két neveknek elsőben egy volt a' jelentésök, megtetszik a' Csel. 20. 11. 28. „Követeket küldvén (Pál Milétumból Efezusba) a' gyülekezetnek Vén e it (Presbytereit) oda hivatá. — (Kiknek monda) viseljetek gondot magatokra és az egész nyájra, melybe a' Sz. Lélek titeket vigyázókká) Episcopusokká) tett.“

Megvolt ezen első Eklézsiában az a' dicseretes szokás is, hogy a' tehetősebbek a' szegények és betegek számokra, bizonyos mennyiségű pénzt és javakat tettek össze; a' mel-

lyekre való felvigyázást az úgy nevezett Diaconusokra bízák; — voltak Diáconissák is, kik a' szegény és beteg asszonyokat apolgatták.

Minél népesebb volt valamely Eklézsia annál több Presbyterek vagy Episcopusok és Diaconusok választottak abban. Ezek között, már az első század végén is megtörtént, hogy az a' ki a' többinél öregebb vagy érdemesebb volt; csak magának kívánta az Episcopus nevet, de csak úgy mint első a' hasonlók között. A' II. században ez már közönséges szokássá lett, azzal a' nevedéssel, hogy az Episcopusnak több hatalmat is kezdetek tulajdonítani, — a' III. században pedig, az Eklézsiai hivatalok megszaparodtak Lectorokkal, Subdiaconusokkal, Acoluthusokkal, Ostiariusokkal, és Exorcistákkal, — kik az Episcopusoknak mind alájok lévén vetve, azoknak tekinteteket nagyon nevelték. — Ezekhez járult az is hogy a' Keresztyének is, a' 'Sidók' és Pogányok példájok szerint, az Episcopust Summus Sacerdosnak, Pontifex maximusnak, — a' többi hivataloskodókat Lévitáknak nevezték; — mely nevezetek arra adtak ezeknek alkalmatosságot, hogy az azokhoz kötött méltóságot, tekintetet és jövedelmeket, ezek is megkivánták magoknak.

Igen nevezetes alkalmatosság volt a' püspöki hatalom nevelésére az; hogy a' nagyobb városok' Püspökjeik, már csak az által is hogy

ők nagyobb városokban laktak, 's kivált ha az azokban lévő Eklézsiák az Apostoloiktól állítottak-fel, — úgy nézödték mint a' kik nagyobb tiszteletet érdemelnek, — 's ezt a' vélekedést magok is használták a' Püspökök, midön a' kisebb Eklézsiáknak Presbytereket, Episcopusokat rendeltek, de a' kisebb Eklézsiák is tselekedettel helybe hagyták, midön azokhoz tanács kérés végett folyamodtak. Ebből a' lett, hogy minden nagyobb város körül lévő Eklézsiáknak Püspökeik, ha csak tiszteletből származott függésbe is jöttek a' nagyobb városiaktól, 's így kezdettek formálódni a' Püspöki megyék, mint Jerusalemben, Roma, Alexandria, Antiochia körül.

A' Püspökök között ismét a' Rómáinak kedvezett a' körülállás. — Mert a' Római Birodalomban terjedvén a' Ker. Vallás, annak legfőbb városa Róma volt, 's ez már magában is emelte annak tekintetét, — még inkább a' Keresztyéneknek azon vélekedésök hogy az apostoli hagyományok legnagyobb épségben maradtak meg a' Római Eklézsiában. Innen a' következett, hogy a' Római Eklézsiát tudománnyát, úgy nézték mint sinor mértéket a' Hit dolgában, — 's a' melly Eklézsiának vallása a' Római Eklézsiáétól valamibe különbözött, azt Eretnek Eklézsiának tartották. Itt vette fundamentumát az, hogy a' Római Eklézsiát gyakran

felcseréltetett ezzel: Közönséges Keresztyén Ek-
lézsia, — 's a' Római Hit, ezzel: Közönséges
Hit. (Ecclesia Romana = Ecclesia Catholica.) —

§. 10.

Az Isteniszteletnek módja.

Ezen időközben a' Pogányok meg nem engedték a' Keresztyéneknek, hogy Templomokat építtethessenek magoknak, — sőt az ő Isteniszteletöknek erkölcstelen és a' Státusra nézve veszedelmes céljait gondolván, — nevezetesen: titkon tartott Isteniszteletöket, úgy nézték mint a' Státus' felforgatására czélozó öszveesküvést, — az Úrvacsorájával való élésöket úgy magyarázták, hogy az Istenisztelet alatt megölt gyermeknek húsát eszik, és vérét iszszák, — a' Szeretet' Vendégségéből (agape) vérséget nem esmerő fajtalankodást következtettek (Epulae Thyestae, Concubitus Oedipodeus): innen akármi öszvejöveletektől tiltották öket: ezek tehát a' magános emberek' házaikba, barlangokba, 's egyéb rejtett helyekbe gyűltenek öszve, még pedig mennél gyakrabban.

Az Isteniszteletben ezt a' rendet tartották: elsőben énekeltek, azután könyörögtek, melynek végével a' Presbyterek vagy Püspökök, később a' Lectorok, a' Sz. Írásból valamely részt ólvastak fel, 's azt megmagyaráz-

ván épületesen alkalmaztatták a' halgatókra. — A' Ker. Vallásban való megerősödésre, 's a' felebaráti szeretetnek nevelésére, elsöben mindennap, késöbben minden vasárnap éltek az Úrvacsorájával is, még pedig gyakran oly formán, hogy az Istenisztelet után, vagy a' ház' gazdája, vagy az oda gyült tehetősebbek, az egész gyülekezetet megvendégelték, 's ezt a' gapének, szeretet' vendégségének nevezték. Az ezen Vendégségre szánt ajándékokból, annyi kenyeret és bort, a' mennyit az Úrvacsorája' kiszolgáltatására elégnek gondoltak, külön választottak, felszenteltek és kiosztották. Egy darabig megmaradt ez a' szokás az Eklézsiában, míg a' visszaélések miatt kéntelenek voltak vele felhagyni. — Az Úrvacsoráját pedig rendesen úgy osztották ki, hogy a' Püspök vagy Presbyter, a' kenyeret és a' vízzel elegyített bort (minthogy a' Krisztus' oldalából vér és víz folyt) halható szóval mondott könyörgés által megszentelte, — melyre a' nép Ament kiáltott.

§. 11.

Ünnepek és Czeremoniák.

Legelsö Ünnepeik voltak a' Keresztyéneknek: a.) az Úrnapja vagy a' Vasárnap, melyet a' Szombat helyett azért ültek meg, mivel azon a' napon támadott fel Jézus, — de azért

voltak még is sok 'Sidós Keresztyének, kik nem akarván a' Móses' törvényt megrontani, a' Szombatot is megünnepelték; b.) a' Pascha bárány' étele; c.) a' Húsvét; d.) a' Pünköszt Ünnepe, — mellyeknek megünneplésök annál könnyebben szokásba jöhetett, mivel a' 'Sidókból lett Keresztyének, még mint 'Sidók is, hozzájok voltak ezen Ünnepekhez szokva, — a' Keresztyénekre nézve pedig, ezen napokon fontos dolgok történtek, mint az Úrvacsorájának szereztetése, Krisztus' feltámadása, Sz. Lélek' eljövetele.

A' Páscha bárány' megétele és a' Húsvét Ünnepe felett, csak hamar vetélkedés támadott az Eklézsiában, kivált a' Római és a' Kis Á'siai Keresztyének között. A' Kis Á'siaiak azon napon ették a' Páscha bárányt, mellyen azt Jézus ette, t. i. a' Nitzán Hóldnapnak 14-én mely után harmad napon ünnepelték a' Húsvétot: — ezeknek hát a' Húsvét nem mindég Vasárnapra esett, — 's a' 40 napi böjtöt a' Páscha bárány' étele miatt megrontották. A' Rómaiak pedig a' Húsvétet mindenkor Vasárnap ünnepelték, 's az azt megelőző estve ették a' Páscha bárányt. Victor Római Püspök (196.) a' Kis Á'siaiakat azért az Eklézsiából is kirekesztette.

Az Ünnepekhez kezdtek adni a' Martyrok' emlékezetöket is, a' kik eránt különös tisztelettel viseltettek, 's azoknak temető helyei-

ket is gyakran meglátogatták, oly célból, hogy egymást a' háborgatások között, oly álhatalosságra serkentsék, mint annak volt, kinél sirjánál voltak. Ez adott a' későbbi Keresztyéneknek alkalmatosságot a' Búcsújárásokra.

A' Böjtről ugyan Jézusnak semmi világos parancsolatja nincsen, — de minthogy maga is böjtölt, illendőnek látták a' Keresztyének ötét e' részben is követni. Nevezetes böjt idejek volt a' Szereda nap, ú. m. a' mellyen a' Jézus' halálát meghatározták a' 'Sidók, — és a' Péntek, mellyen a' Jézus megölettetett; — továbbá a' Húsvétre készítö böjt, mellyet elsőben egy, majd két nap tartottak, némellyek negyven óráig, úgyhogy semmit sem ettek, — végre 40 napra állapították azt meg, minthogy Jézus is 40 napokon böjtölt. Ez a' Quadragesima.

A' Keresztről sem felejtkeztek el az első Keresztyének, — annak tiszteletbe való tartását, mutatja a' keresztvetés, — a' mit ugyan elsőben oly titkos jelnek használtak, melyről a' Pogányok közt lakó, 's azoknak leseiktől féltö Keresztyének, egymást megesmérték, — de későbbben csudatévö erőt is tulajdonítottak annak, — maga Tertullianus is úgy ajánlja a' keresztvetést, mint a' mitől minden jókat lehet várni, — ezért kezdték azt még a' keresztelendő lisdedekre is alkalmaztatni.

A' Keresztelés' czeremoniája, mellyet ugyan ha lehetett Húsvétre és Pünköstre halasztottak, ilyen vólt: ha Kisdedet kereszteltek, azok helyett a' kereszt szülék válalták magokra a' beavattatás' feltételeit, — kik minekutánna arra is vigyáztak, hogy a' Kisded ha felnevedett, betölti-é a' helyette tett ígéreteket. Ha pedig felnőtt embert kellett megkeresztelni, azt elsőben tanították, 's ekkor Catechamenusnak neveztetett, ki az Isteniszteleten ugyan jelen lehetett, de az Úrvacsorájában nem részesülhetett, sőt a' Templomból is el kellett annak alkalmatosságával távoznia, — mikor azonban a' Ker. Vallást megértette, és bevette — megkereszteltetett; a' mi háromszori vízbe mártással történt, — a' betegeknel és foglyoknál pedig gyakran csak meghintéssel = (baptismus clinicorum); — majd keresztet vetettek reá, tejet és mézet kóstoltattak vele, annak jeléül hogy ő a' Messiás' országának lelki gyermeke, — koronát tettek a' fejére, mint a' ki a' bünt már meggyőzte, — feje ruhába öltöztették, mint a' ki már tiszta, — végre az Úrvacsorájában is részeltették. — Mind ezeket idővel a' csecsemők körül is véghezvitték.

A' Keresztség' egy nemének tartották a' vér-keresztséget, az-az ha valamely Catechumenus martyromságot szenvedett, arról azt mondották hogy ön' vérével kereszteltette meg.

Szokásban volt az Ördögüzés is (Exorcismus. εφορκισμ adiuuro, Jureiurando cogo.) Erre az adott alkalmatosságot, hogy a' megkereszteltetendő ellene mondani tartozott az Ördögnek és annak pompájának, — a' mi elsőben nem egyébre czélozott annál, hogy a' megkereszteltetett személy, a' Pogány vallásnak és a' bálványoknak mint az Ördög' munkájának ellene mond, azokra nem hajlik: de ebből a' következett hogy a' Keresztyének későbbben mintegy kényszeríteni akarták az Ördögöt, hogy az a' megkeresztelt személyt többé ne bántsa, ne kísértse; — ha pedig azt képzelte valaki, hogy az Ördög hozzá jött, ötet kínozza; attól az Exorcistának kellett azt megszabaditania.

§ 12.

Eklézsiái Fenyíték.

Hogy az Eklézsia' tagjai az igaz hitről és a' tiszta erkölcsökről el ne hajoljanak, — csak hamar szokásba jöttek az Eklézsiái fenyítékek, — mellyek közönségesen az Eklézsiából való kirekesztésben (Excommunicatio) foglaltattak. De a' kirekesztetteknek visszafogadások felől való kérdésre, többféleképpen értettek a' Püspökök. A' nagyobb rész ugyan mindég lágyabban ítelt azokról, és a' kirekesztést a' vétéknek mértékéhez képest, hosszabb vagy

rövidebb időre, néha esztendőkre is — terjesztvén ki — a' megtértteket 's jobbúttakat visszafogadták; — némellyek pedig az egyszer kirekesztett tagot többé az Eklézsiába nem akarták bebocsátani.

Formája az Eklézsiába való visszafogadásnak a' III-ik Századtól fogva e' vólt: legelsőben is a' Templom' ajtajánál, gyász ruhába öltözve, földre borúlva és sirva kellett a' bűnösnek kérni a' ki 's bemenőket a' visszafogadásért, ezt nevezték *προσκλαυσις*-nak, ez után következett az *ἀκροασις* midőn a' bűnös jobbúlni kezdvén, megengedettett néki hogy a' Templomban a' Sz. Irás' olvasását és magyarázását halgassa, — de az imádság' kezdetével távoznia kellett. Mikor már engedelmet nyert a' könyörögés' hallására is, az neveztetett *ὑποπίωσις*-nak; mert akkor neki térdepelni kellett. Majd az Úrvacsorája' kiosztását is nézhette álva, — ez vólt a' *Συσασις* Végre az Úrvacsorája neki is kiosztatott, a' mikor a' Presbyter ennek fejére tévén kezét, kimondotta a' felszabadítást (absolutio. *εξομολογησις*). Ezek neveztettek Poenitentia' gradusainak, mellyekkel a' bűnös az ő kitudódott vétkeiért lakolt, — hogy pedig azon vétkeinek következéseitől is megszabadúlhasson, mellyek világoosságra nem jöttek, arra nézve rendelődtek Presbyteri Poenitentiarii, kik a' nekik bevallott bűnökre mondottak magános poenitentiát.

A' Papok' kissebb vétkeiket azzal büntették meg, hogy alsóbb hivatalra tették le őket, vagy épen ki is rekesztették a' Clerus közzül.

Azokra nézve kik az Eklézsiából kirekesztődtek, kemény értelemben vólt a' Phrygiából való Montanus; — ki azzal dicsekedvén hogy ötöt a' Paracletos (Sz. Lélek) Ker. Vallás tisztítására választotta ki, — ezt tanította, hogy a' kirekesztetteket többé az Ekléziába befogadni nem kell. Követői Montanistáknak, Cataphrygeseknek és Pneumaticusoknak is neveztetek. Ezek közzül való vólt Tertulianus is. — Hasonló értelemben vólt Novatus Carthagoi Presbyter, és Novatianus Romai Presbyter is, — kiknek követői Novatianusoknak és *Kadagci* neveztetek. —

§. 13.

A' 'Sidóknak a' Keresztyének eránt való magok viseletök.

Nehezen szenvedvén a' 'Sidók a' Ker. Vallásnak terjedését, azt minden módon igyekeztek megakadályoztatni; — de a' melly szándékjokban nem sokáig bódogúlhattak, — mert a' mint a' Krisztus megjövendölte, a' 'Sidó Státusnak vége lévén a' 70-dik esztendőben, — inkább magokat megtartani, mint másokat háborgatni igyekeztek. Nevezetesen Titus Vespa-

sianus Romai fő vezér, ostrom alá vétén Jerusalemet, azt földig lerontotta; — a' Templomnak ugyan kedvezni akart, de egy közkatonát is felgyújtotta. Nagy öldöklést vittek ekkor végbe a' Rómaiak a' 'Sidók között, — az egész háború alatt egy milliom és három száz ezer 'Sidónál több veszett el, a' foglyokon kívül.

Széljel szórattatván a' 'Sidók, — Trajánus alatt ismét gondolkoztak szabadságokról, — kivált mikor egy Barcochab nevű ámitó magát Messiásnak adta ki. Ennek neve annyittévén mint Csillag' fija, magára alkalmaztatta ama Profetziát: származik csillag a' Jákóbból. 4. Mos. 24, 17. 's Hadrianus alatt pártott ütött a' 'Sidokkal, — de szomorú kimenetellel, mert ekkor is meggyőzöttetvén, még inkább elszóráttattak; — e' felett Jerusálem helyére Aelin Capitolina nevű város építettvén, ebbe a' 'Sidóknak bélépni nem volt szabad. Így hát a' Keresztyéneknek már nem sokat árhattak.

§. 14.

A' Pogányoknak a' Keresztyének eránt való magok viseletök — üldözések.

Sokkal többet szenvedtek a' Keresztyének a' Pogányoktól. Ez ugyan különösnek tetszhetik minden előtt, hogy a' Rómaiak minden Vallásokat megszenvedtek, sőt gyakran az ide-

gen Isteneket is bevitték magok közzé, — a' 'Sidó Vallást is legalább elnézték, — azomban a' Ker. Vallást üldözték. Ennek többféle okai voltak; nevezetesen: a' Rómaiak nagyon valóságos emberek lévén, a' Keresztyénekről mint a' kiknek sem Templomjaik sem bálványaik nem voltak, azt vélték hogy Istent tagadók, — következésképpen a' társaságra nézve veszedelmes népnak tartották őket, — a' melly gyanút a' Keresztyéneknek titkon tartott Isteni tiszteletök még inkább nevelt. Hogy pedig a' 'Sidókat is inkább megszenvedték a' Romaiak mint a' Keresztyéneket, — annak a' 'Sidók vádaskodásaik voltak okai. Mert a' 'Sidokról csak hitték a' Romaiak, hogy van Istenek és valóságok; — de midőn azt hallották hogy a' Keresztyének még a' 'Sidó Vallást is elhagyták, — úgy kezdték őket nézni mint minden Valóság nélkül valókat, kiket a' Birodalomban nem kellene megszenvedni. Ezen okokhoz kell még számlálni talán a' legfőbbet, t. i. a' pogány Papok' jövedelmeiknek csonkulásokat, mellyeket, a' Ker. Vallásra tért halgatóikban szenvedtek.

Ezek miatt kellett a' Keresztyéneknek üldözéseket szenvedni, mellyek közzül a' kegyetlenebbek ezek voltak:

1.) Nero felgyújtatván Rómát, — hogy a' nép haragját kikerülhesse, — azt a' Keresztyénekre fogta, 's világos parancsolatnál fogva, bor-

zasztó kínokkal ölette őket, de csak Róma vidékén. Történt ez a' K. Sz. U. 64 — 68 esztendőben. Péter és Pál Apostolok ekkor ölettettek meg.

2.) Domitianus a' Keresztyéneknek nevedő számoktól megijjedvén, két esztendeig kínoztatta őket 95 — 97-ig minthogy úgy nézte a' Keresztyéneket mint 'Sidókat, kiknek a' zenebonára hajlandó természetüket jól tudhatta: innen gondosan nyomoztatta a' Jézus atyafijait, hogy ismét új Király ne áljon elő a' Dávid familiájából; — de minekutánna meggyőzték a' felől hogy a' Messiás Országa nem földi Ország, — békességet adott a' Keresztyéneknek. Ez küldötte számlívetésbe János Apostolt.

3.) Trajanus alatt el lévén a' Keresztyének tiltva a' titkos öszvejöveletektől, — a' Proconsulok által sokat háborgattattak, — mig az ifjabb Plinius ártatlan vótokról meg nem győzte Trajanust. Ez alatt szaggatták széljel az oroszlánok, Ignácz Antiochiai Püspököt. 106-n.

4.) Hadrianus ugyan nem parancsolta a' Keresztyének üldöztetésüket; csak azt rendelte, hogy a' Keresztyének ha be vádoltatnak, csak azon esetben büntetődjenek ha vétkesek: de félre magyaráztatván a' parancsolat, szenvedtek ő alatta is a' Keresztyének, — mig bizonyos mentő leveleket (Apológiákat) vévén csendességet nem parancsolt.

5.) Antoninus Pius alatt is háborgattak, mint megtetszik Justinus Martyrnak hozzá intézett apologiájából.

6.) Antoninus Philosophus alatt előben csendességben éltek a' Keresztyének, — de végre ez alatt is kiütött az üldözés. Justinus ennek is nyújtott be apologiát, de a' mellett csak ugyan megölettetett. Azt mondják a' Historicusok, hogy Antoninus akkor szűnt volna meg az üldözéstől, midőn a' Marcomannok ellen való háborújában, a' víz nem léte miatt, nagyon szenvedvén, a' keresztyén katonák' (Legio Melitina) könyörgéseikre, olly tsuda történt, hogy a' Római tábor felett csendes eső esett, a' Marcomannok pedig a' nagy zivatar és menykő hullás miatt egészen megzavartattak. Ez a' Legio fulminatrix-ről való traditio, nem látszik hihetőnek, — mert hogy Antoninus maga is természetes dolognak tartotta az eső történetét, megtetszik abból hogy 3 esztendővel azután (177) ismét üldözést parancsolt.

7.) Septimius Severus azt a' parancsolatot adta ki, hogy senki a' 'Sidó és Ker. Vallásra által ne menjen; 's ez arra szolgálta-tott alkalmatosságot, hogy még azokat is háborgatták, kik régen azokon a' Vallásokon voltak; — de ez bizonyosan tudta nélkül esett; mert mint Tertullianus mondja, Severus jó in-

dulattal volt a' Keresztyének eránt, úgy hogy udvarában is voltak egynehányon.

8.) Maximinus Thrax is üldöztette a' Keresztyéneket, de kevés ideig, — úgy hogy tsendességet nyervén, templomokat is építhettek magoknak. Ez alatt öletett meg Undecimilla Szüz, kinek nevéből későbbben undecim millia az az tizen egy ezer Martyrokat tsináltak. —

9.) Decius alatt legtöbbet szenvedtek a' Keresztyének, — mert ő azt parancsolta, hogy mindennemű kizsádosokkal kényszeríttessenek a' pogány Vallásra való térésre. Sokkan lettek ennek Martyrjai: némellyek valósággal által is térték, (Lapsi), mások megmaradtak ugyan titkon a' Keresztyén hit mellett, de úgy kívántak néződni mintha a' pogány Vallásra mentek volna által, — mint p. o. azok kik a' bálványoknak áldoztak, (Sacrificati), — vagy azoknak tiszteletökre tömjént hintettek (thurificati), — vagy legalább bizonyító irást kértek magoknak a' felől, hogy ök ezeket tellyesítették (Libellatici). — Ezen időre tészik a' hét aluvó Szentek' traditiójokat is, kik az üldözés elől Ephezus mellett egy barlangba vonván meg magokat, 's el aludván II-dik Theodosius alatt 447-b ébredtek fel, és így közel 200 esztendeig aludtak. De ezt már Baronius is nem akarta hinni.

10.) Gallus is üldöztette a' Keresztyéneket.

11.) Valerianust mások ingerelték a' Keresztyének üldözésökre.

12.) Diocletianus alatt elsőben csendességben éltek a' Keresztyének, úgy hogy még fő fő hivatalokra is emeltettek, — pompás Templomokat építtethettek magoknak; — de a' mint Eusebius maga megvalja a' nagy szabadságban tunyákká restekké lettek, egymást gyűlölték, boszantották, a' pogányokat ingerelték, — sőt Prudhome szerént a' Kis Asiai, Afrikai és Olasz országi Keresztyének öszve is esküdtek a' Pogányok ellen, 's ez a' dolog kitudódván, 200-an elfogattattak 's halálraíteltettek. Ekkor Diocletianus is a' Galerius unszolására kemény parancsolatokat adott ki a' Keresztyének ellen, kiakarván őket egészen irtani, a' mint megtetszik azon pénzekből, melyeket veretett ily körül irással: nomine Christianorum deleto, qui, rempublicam evertebant. Hogy a' Ker. Vallást annál inkább ki ólthatná, a' sz. könyveket elszedette 's megégettette: a' kik már kiadták a' sz. könyveket, azok Traditoroknak neveztettek, kiket úgy néztek azután mint Krisztus tagadókat, 's az Eklésiából kirekesztették. Később (311-ben) Galerius parancsolat által adott a' Keresztyéneknek békességet, melyben majd Constantin által, tökéletesen megerősítettek.

§. 15.

Martyrok, Confessorok.

A' kik már ezen üldözések között, a' Ker. Vallás miatt életüket elvesztették, Martyrok-nak neveztettek, — az az Bizonyságoknak, — mert ők a' Ker. Vallás' igazsága mellett halállal tettek bizonyágot.

A' kik pedig fogságot vagy más büntetést szenvedtek, azok Confessoroknak neveztettek: mivel a' pogány bírák előtt bátran megvallották (confessi sunt) hogy ők Keresztyének. Ezek is nagy tekintetben voltak a' Keresztyének előtt; nevezetesen ha valamely bűnös a' Confessortól hozott maga helyett esedező levelet, — azt a' poenitentia grádusai alól gyakran egészen felszabadították.

§. 16.

Különböző értelmek a' Vallás' dolgában. Eretnekségek.

Ha szinte megvált is a' Keresztyének között a' hitnek és cselekedeteknek sinormértéke a' Szent Irás, — de sokféle gondolkodású, előítéletű és tudományú emberek foglalatoskodván annak magyarázatjával — kiki a' maga kedve szerint való értelmet akart abban találni, — úgy hogy helyesen jegyzette azt meg He-

gesippus (apud Euseb. Lib. III. Cap. XXIX.) „Igitur ad ea (s. l. Trajani) usque tempora virgo pura et incorrupta mansit Ecclesia. . . . Postquam autem sacer Apostolorum chorus, differentem sortitus est finem, et generatio illa praeteriit, quae divinam sapientiam ipsis auri- bus audire meruerat, — tunc impii erroris conspiratio, per seductionem eorum qui alienam doctrinam tradebant, initium coepit, qui etiam quoniam nemo amplius superstes erat ex Apostolis, iam nudo vertice contra veritatis praedicationem, falsi nominis scientiam ex adverso praedicare conati sunt.

Nevezetesen a' 'Sidók az Ó Testamentomban lévő vagy legalább azoknak gondolt Typusokat, mind ki akarták az Új Testamentomból magyarázni; — a' Pogány Rhetorok és Philosophusok, kivált a' Pláto és Pythagorás' iskolájikból valók, igyekeztek a' pogány Philosophiát a' Ker. Vallással összeegyeztetni, — hogy ezt a' többi Pogányokkal annál inkább megkedveltessék; — magok a' keresztyén szüléktől származott Tüdósok is, sok helyeit az Új Testamentomnak, többféleképpen magyarázgatták: — mind ezekből a' lett, hogy az igaz hittől, több kevésbé vagy jobban eltávozott értelmek zavarták az Eklézsiát. Az ily értelmeknek követőik neveződtek Eretnekeknek, kiknek számok már ezen első időszakaszban is eléggé megnevedett.

A' Napkeleti Philosophiának a' Ker. Vallással való öszvekötéséből, — hogy támadtak az Eretnekségek, arra nézve illő tudni, mi vólt azon Philosophiának foglalatja. Ez a' Philosophia neveztetett Gnosis *ἡσσις*-nak, az-az esméretnek (per eminentiam), t. i. az Isten' helyes esméretére vezető tudománynak. — Ennek főbb pontjai ezek voltak: a' Fő Valóságnak legtökéletesebbnek, legjobbnak kell lenni: mint-hogy pedig a' jó Valóság csak jót teremthet, — a' világban lévő rosszakat nem teremthette, — hol vették hát azok magokat? bizonyosan a' materiából, mert az Istenen kívül csak materia van. Ez a' materia szintúgy öröktől való, mert ha azt az Isten teremtette vólna, jónak teremtette vólna. Ez a' Fő Valóság nem is akarta a' rossz matériát illetni, hogy abból a' világot teremtse, — egy alsóbb rendű valóság' munkája az, kit Demiurgusnak neveztek, 's a' ki a' fő Valóságból jött vólna ki. (Némellyek ezen alsóbb rendű valóságoknak vagy Isteneknek, kiket közönségesen Aeon-oknak neveztek, egész seregöket hitték). A' tökéletlen és rossz materiából teremtette a' Demiurgus az embert is, — ollyannak a' millyen vólt a' materia, az-az tökéletlennék és rosznak. A' Fő Valóság már megszánván az embert, égi lelket adott belé, — mely öszve lévén köttetve a' rossz matériával, ha ennek ingereit meg nem tudja

győzni, úgy a' testel együtt a' Demiurgus' hatalmába maradt, — ha pedig azokon felül emelkedik, az Istenhez ismét visszavitetik.

Ezek voltak a' Napkeleti Philosophiának főbb pontjai, mellyeket a' Ker. Vallással így akartak öszvekötni a' Gnosticusok: a' Demiurgus midőn a' világot kiformalta, azon maga kívánván uralkodni, a' Fő Valóságtól elpártolt, — s ez a' Sidóknál és Keresztyéneknél a' Sátán. A' Fő Isten megakarván az embereket a' Demiurgus' hatalmától szabadítani, elküldött egy-egyét az Aeönok közzül, t. i. a' Krisztust, ki az embereket az Isten' helyes esméretére vezérelje. A' Krisztusról ismét azt tanították, hogy neki csak látszó nem pedig valóságos teste lett volna, mivel a' tökéletlen matériával egyesülni nem akart, — következésképpen szenvedései is csak látszó szenvedések voltak. Ezért nevezettek ezek Docetáknak (a' *doxain* = tetszeni, látszani szóról); de Encratitáknak vagy Continenseknek is hívódtak, mert az erkölcsi tisztaságot annyira sürgették, hogy még a' házasságot is kárhoztatnák. Tudományokra néve közönségesen azt kell róllok megjegyezni, hogy az Ó Testamentomot megvetették, az Új Testamentomból is csak némely könyveket fogadtak el.

Nevezetesebb Gnosticusok voltak:

1.) Saturninus (Syriából való), ki azt tanította, hogy az Isten 7 Aeonokat teremtett, kik a' világot alkotnák. Egy ezek közzül a' 'Sidók' Istenök volt, — kinek tiszteletét jött le-
rontani a' Krisztus.

2.) Basilides (Alexandriából való), 365 egeket hitt, mellyeket ugyan annyi Aeonok igazgatnak; ezek a' legfőbb Istentől függenek, kinek neve Abraxas, másképpen *Μετρεας*, — mely két szók azomban a' görög számok szerént 365-öt tévén, — úgy látszik, hogy az Abraxás Fő Isten, 's a' 365 egek' és Aeonok' nevezetök alatt, csak azt akarta előadni az Emanationis Systema szerént, miképpen oka a' Nap az Esztendőnek.

3.) Carpocrates (Alexandriai) a' Jézusról azt hitte, hogy Józsefnek és Máriának fi-
jok; a' vétkeket szabadosoknak álitotta, mert az azokra való hajlandóságot az Isten plántál-
ta a' lélekbe.

4.) Valentinus (Égyiptomi) 15 férjfi és 15 asszony Aeonokat hitt, mint Doceta azt álitotta a' Krisztusról, hogy az égből hozott magával testet.

5.) Cerdo (Syriai) jó és rosz Isteneket hitt, — a' rosz teremtette a' világot, 's adott a' 'Sidóknak' törvényt. — Cerdonak tanítványa volt Mar cion.

6.) Tatianus az Aeonokról és a két Principiumról való tudományon kívül, — követőinek nagyon parancsolta a mértékletes életet, 's a bortól való iszonyodást, úgyhogy még az Úrvacsorájában is vizet adatott bor helyett. Innen követői Hydroparastatae, Aquarii nevet viseltek.

A Napkeleti Philosophiának a Ker. Vallással lett öszveköttetéséből származott a Manicheismus is. Ennek szerzője volt Mánés Persa bölcs a III-ik Században, ki a Ker. Vallást bevévén Presbyterré is lett. Az ő állításainak ez a summájok: Van két ország, t. i. a Világosság' és a Setétség' országa, amannak feje az Isten, ennek az Ördög. Ez t. i. az Ördög, a Világosság' országában lakó lelkeknek egy részöket hatalma alá hajtotta, mellyekből a setétséggel vagy rosszal öszveelegyítve, lettek az emberek, — kiknek kétféle lelkeik voltak, egyik az Istentől másik az Ördögtől származott. Az Isten megakarván szabadítani a Setétség' hatalmától az embereket, elküldötte hozzájuk a Napnak lakossát a Krisztust. Magáról pedig azt tanította Mánés, hogy ő a Krisztustól megigértetett *παρακλητος*, ki nagy tehetségeire nézve még az Apostolokat is felül múltná. Szerencsétlen vége lett, mert a Persa Királynak Sápornak fijasát ki nem tudván gyógyítani, — a mit pedig erőssen ígért — elevenen megnyúzattatott.

Ezeknek tudományok szokott Dualismusnak neveztetni, — mert a' Világban lévő jókat az Istentől, a' rosszakat pedig nevezetesen a' bünt az Ördögtől húzzák le.

Vóltak olyan Eretnekek is, kik a' 'Sidó Vallásból jöven által a' Ker. Vallásra, ennek méltóságáról és tudományáról tévelygő értelemben vóltak. Illyenek:

a.) Az Ebioniták, így nevezettek vagy Ebiontól a' tévelygés' kezdőjétől, vagy pedig ezen 'Sidó szótól Ebion = szegény. Ezek az Ó Testamentomhoz inkább ragaszkodtak mint az Újhoz, a' melynek csak kevés könyveit vették be, — sőt Pál Apostolt mint vallástalant kárhoztatták is. A' Jézusról azt tartották hogy Józsefnek fija, de a' ki csudatévő erővel birt.

b.) A' Nazaraeusok, Nicolaiták, Elcesaiták vagy Schamseusok is, mind a' Móses' törvényéhez ragaszkodtak, környülmetélkedtek, 's a' Szombatot megünnepelték.

c.) A' Cerinthianusok, így nevezettek Cerinthus Égyiptomi 'Sidótól, — ki a' 'Sidó Vallással a' Gnosticusok' értelmöket is öszveköttötte, a' mennyiben a' Világ' eredetéről a' Gnosticusok szerint tanított. A' Krisztusról is azt hitte hogy ő Acon, ki a' 'Sidó ember Jézussal egyesült. Ez a' Cerinthus vólt az, ki a' Krisztusnak e' földön ezer esztendeig tartandó országlásával bízatta az embereket. Ezt szokták Chiliasmusnak nevezni.

d.) Simon Magus, erről nem bizonyos Samaritanus volt-e vagy Pogány, — titkos erővel dicsekedett, azt állítván hogy ő fő Aeon. Az Apostoloktól pénzen akarta a' Szent Lélek' csudatévő erejét megvásárlani, Csel. 8: 9. innen van a' Simonia nevezet. A' Tradio az tartja felölle, hogy midőn Rómában az ég felé emelkedett volna, a' Péter Apostol' könyörgeése lebukatta. A' második Században élt Keresztyének bizonyos régi felül írásra akadván, mellyen e' vala: Semoni Sango Deo fidio, — ezt így akarták magyarázni Simoni Sancto Dei filio, 's úgy vélekedtek hogy a' Rómaiak Simont Isten gyanánt tisztelték volna, — holott világos dolog, hogy az valamely pogány Istenre czélozott.

Az eddig elő számlált Eretnekségek apródonként elenyésztek az Eklézsiában, — sokkal tartósabbak voltak azok, mellyeket némely Keresztyének a' Sz. Háromságról és a' Jézus' személyéről terjesztettek el a' II-ik és III-ik Századokban. Ilyenek voltak:

1.) Artemon és Theodotus azt tanították, hogy a' Krisztus csak ember de a' Profétáknál nagyobb volt.

2.) Praxeas Asiából való a' II-dik században, Romába menvén, ott elterjesztette azt a' vélekedést, hogy az Atya Fiú és Szent Lélek, csak ugyan azon egy Személynek külö-

böző nevei, vagy másképpen, hogy a' Fiú és a' Sz. Lélek csak személyesített isteni erők. Minthogy tehát az Istenségben csak egy személyt hit, értelme Monarchianismusnak nevezetett, de Patripassianismusnak is, mert állításai-
saiból az is következik hogy ha a' Fiú szenvedett az Atyának is kellett szenvedni. Tertullianus igyekezett ötöt megczáfolni. Ebben az értelemben volt.

3.) Noëtus is, kit Hyppolitus Püspök tczá-
folt meg a' Tertullianus erősségeivel.

4.) Beryllus (Bostrai Püspök Arabiában) azt álitotta a' Krisztusban lévő Istenről, hogy az nem különös Személy, hanem csak az Atya Istensége. Ezen álitásait vissza húzta midőn az Eklézsiái gyűlés által megczáfolta-
tott.

5.) Sabellius Afrikából való a' III-dik században olly tüzzel tanított a' Sz. Háromság-
ról a' közönséges Eklézsiái értelem ellen, hogy azok az eretnkségek, mellyek ezen Hit cik-
kely körül tévelyegtek — közönséges névvel, Sabellianismusnak nevezettek. — Az ő értelme szerint az Atya, Fiú, Szent Lélek, csak oly nevek, mellyek az Istennek az emberekre való különböző viszonyait jelentik, — t. i. a' mennyiben a' 'Sidóknak törvényt adott, Atyának mondatik; — a' mennyiben az ember Jézussal egyesült Fiúnak, — a' mennyiben pedig

az Apostolokat segítette Sz. Léleknek nevezetik.

Sabelliust igyekezett megczáfolni Dionysius Alexandriai Püspök, de szerencsétlenül, mert a' heves vetélkedésben azt álitotta, hogy a' Fiú az Atya' teremtése, így okosko van hogy Atya nem lehet Fiú nélkül, az Atya pedig e-lébb való mint a' Fiú. Midőn ezen álitásaiért az Eklézsiától megtámadtatnék, így magyarázta ki magát: minthogy az Atya öröktől fogva nevezetik Atyának, öröktől fogva kellett Fijának lenni, és így a' Fiú olyan örökké való mint az Atya.

6.) S a m o s a t a i Pál Antiochiai Püspök, tudományáról csak ennyit tudunk bizonyosan, hogy a' Krisztust pusztá embernek tartotta, de a' kire leszálván az Istennek hatalma és bölcsessége — csudákat cselekedhetett. Ezekért a' Püspökségből letevődött 270-ben.

§. 17.

Költött dolgok.

A' Ker. Vallás' tisztaságát az Eretnekeken kívül, még a' sok költött dolgok is zavarták. Sok Keresztyének ugyan is azt gondolták, hogy az Apostoloknak sőt magának a' Jézusnak és Sz. Máriának is tekintetét öregbithetik ha neveik alatt irásokat bocsátanak ki: csak

hamar támadtak is ilyenek, — mint a' Krisztus levele Abgarushoz az Edessai Királyhoz, Szűz Mária levele Szent Ignázhhoz, Pál levele Senecához, Péternek és Jakabnak Liturgiáik, az Apostoloknak Canonjaiak és Constitutióik, — Tamásnak, Péternek Jakabnak, Bertalannak 's a' t. Evángyeliomaik. Jelenésekről irt könyvek is jöttek ki, mint a' Péter, Pál, István, Tamás neveik alatt 's a' t. Ezen költött irások indították arra az Eklézsiát. hogy a' Szent könyvek Canonjokat hamar megállapítsa, 's őrizze, ezeket pedig az Apocryphus könyvek közzé számolja. —

A' Kötemények közzé lehet számlálni bizonyos tekintetben az Apostoli Hit-formának eredetéről szóló hagyományt (traditio) is. Eről azt tartották, hogy mikor az Apostolok Jerusalemből széljel akartak oszolni, annak eltávolztatására, hogy különböző módon ne tanítsanak, a' Ker. Vallást rövid czikkelyekbe foglalták, — még pedig úgy hogy mindenik Apostol egy egy czikkelyt mondott volna (Igy adja elő Rufinus). — Ezt több okok miatt hinni nem lehet; — ugyan is, az Apostoloknak nem lehetett attól tartaniok hogy különböző dolgokat fognának tanítani, — mert erre való volt a' Sz. Lélek segítsége: továbbá Jakab Apostol nem irhatott azon Hit formába, mert az említett széljel oszlás előtt már megölettetett;

— végre ez a' czikkely szálla alá poklok-
ra, Tamásnak és Filepnek is tulajdonittatik,
holott az nem elébb hanem a' IV-ik század-
ban jött be a' Hit-formába, az Apollinaris Lao-
dicaei Püspök értelmének megczáfolására, ki
tagadta hogy Jézusnak emberi lelke lett volna,
—'s a' mélyel hát azt akarták tanítani, hogy
a' Jézus emberi lelke épen abban az állapot-
ban vólt akkor, mikor eltemettetett, melyben
van az emberek lelkök a' test halála után.

§. 18.

Apostoli Atyák.

Apostoli Atyáknak (Patres Apostolici) ne-
vezettek azok a' tanútt és kegyes férfiak, kik
még az Apostolokkal társalkodhattak, 's tani-
tásaikat halgathatták. Ezek között nevezete-
sebbek:

1.) Római Kelemen (Clemens Roma-
nus) ugyan csak oda való Püspök, — az ő ne-
ve alatt sok munkák jöttek ki, — de a' mel-
lyek között csak a' korinthusba küldött első
levele felől hiszik hogy az ő munkája. Élt
91 től — —

2.) Barnabás, Pál Apostolnak úti társa,
a' 70 Tanítványok között való, ennek neve a-
latt is vannak költött levelek.

3.) Hermas ennek tulajdonitják a' Pa-
stor nevű könyvet, de elég hitelesség nélkül.

4.) Dionysius Areopagita Athenaei első Püspök.

5.) Ignátz Antiochiai első Püspök, a' ki Trájánus alatt Romában az oroszánok által széljel szaggattatott, a' neve alatt ki jött irások felől nem bizonyos hogy ő írta volna.

6. Polycarpus Smyrnai Püspök, kinek a' Filippibe küldött levele maradt meg, — de bizonytalan hogy az ő munkája-é. Ezt a' pogányok ölték meg Smyrnában 149-ben.

§. 19.

Eklézsiái Atyák. a.) N. Keleten.

Eklézsiái Atyáknak azok a' tudós férjfiak neveztetnek, kik az Apostoloknak halálok után támadtak az Eklézsiában, a' VI elsőbb századokban. Ezek között az első idő-szakaszba ezek vélték:

1.) Justinus Martyr, Palaestinából való pogány Vallásban neveltetvén a' Philosophusok oskoláikat kitanúlta, 's végre keresztyénné lett, — és azon igyekezett hogy a' pogány Philosophemákat a' Ker. Vallással öszve egyeztethesse. Két Apológiája van, egyiket Antoninus Piusnak, másikat Marcus Aureliusnak írta, nevezetes még a' Tryphon nevű Dialogos-sa, és a' Cohortatio ad Graecos, melyben a' pogány Vallásnak ki nem elégítő voltát, 's a' Ker.

Vallásnak megnyugtató igazságait mutogatja. Megölettetett Rómában Aurelius alatt 143-b.

2.) Athenagoras Athenei Philosophus, írt Marcus Aureliushoz Apologiát, a melyben a többek közt megengedi azt is, hogy a Pogányok' bálványaik is tehetnek csudákat, de a rossz lelkek segítségével, kik az áldozatoknál megjelennek hogy a vért felnyalják. Nevezetes a halottak feltámadásokról írt könyve is.

3.) Alexandriai Kelemen,—ez is igyekezett a pogány Philosophiát a Ker. Vallással öszve egyeztetni, hogy azt annál inkább megkedveljék a Pogányok. Nevezetesek a Paedagogus és a Stromatum könyvei.

4.) Papias Phrygiából való, ennek munkái elvesztek.

5.) Tatianus, Justinus Martyrnak tanítványa, ki utóljára Gnosticussá lett.

6.) Theophilus Antiochiai Püspök, élt 180 körül.

7.) Hermias, ennek nevezetes munkája: *irrisio Philosophorum gentilium*.

8.) Origenes (Alexandriából való, nagy szorgalmatosságáért adamantinusnak nevezetett). Nagy érdemet szerzett magának a Sz. Írás criticája által, — midőn t. i. az ó Testamentomi könyveknek sok egymással ellenkező fordításaik találatnának, ő azokat a Sidó Tex-

tussal együtt leírta, úgy hogy minden fordítások oszloponként egymás mellé voltak helyeztetetve. Az a' munka melyben az Aquila, Theodotion, Symmachus fordításaik, a' Nicopolisban, Jericóban, és még egy nem tudhatni hol találtatott fordítások voltak Hexapla nevet visel, — az pedig melyben az Alexandriai LXX fordítóknak, Aquilának, Theodotionnak és Symmachusnak fordításaik voltak Tetraplanak neveztetett, — mind a' két rendbeli elveszett, kevés töredékeken kívül.

A' Biblia magyarázása körül is nevezetese tette magát Origenes. Látván t. i. azt hogy a' Sz. Írásnak minden szavait nem lehetne betű szerént érteni — az allegorica magyarázást vette fel, ezen okból indulván ki: a' betű megöl, a' lélek megelevenit. — Említést érdemelnek az Origenes munkáji közzül a' Celsus ellen írt 8 könyvek, a' *περι αρχων* 4 könyv 's a' t.

Különös figyelmet vont magára Origenes ezen állításaiért is: az Isten öröktől fogva teremtette a' világot, mintkogy a' teremtés' leírását Mósesnél nem kell betű szerént venni; — a' pokolbéli büntetések nem lesznek örökké valók, — de ezen mondásáért Justinianus Császár alatt 541-ben poklokra kárhoztattatott. Legnevezetesebb azonban a' Beryllussal való vetélkedése, kit megakarván czáfolni, egész a' Polytheismusig ragadta tüzeskedése, mert azt

álitotta, hogy az Atya és a' Fiú között való viszony, csak az akaratnak megegyezésében áll, 's hogy a' Fiú kissebb az Atyánál, a' Szent Lélek ismét kissebb a' Fiúnál. (Subordinatianismus) + 254. —

9.) Julianus Africanns, ennek munkájából csak némely darabok maradtak meg. Irt a' többek között a' Világ kezdetétől az ő idejéig terjedő Chronographiát, és a' Lukás's Máté Evangyélioma között látszó ellenkezésre magyarázatot. + 232.

10.) Dionysius Alexandrinus Origenesnek tanítványa 's hivatalában felváltója. + 265. —

11.) Csuda tévő Gergely (Gregor. Thaumaturgus) szintúgy tanítványa Origenesnek, új Cesariai Püspök + 270. halála után száz esztendővel sok csudáit költötték.

12.) Methodius Tyrusi Püspök, Diocletianus alatt 305-b. martyromságot szenvedett. Igyekezett Origenesnek nemelly állításait megczáfolni.

§. 20.

Eklézsiái Atyák b.) Napnyugoton.

1.) Tertullianus Carthagoi Presbyter, az Eklézsiái fenyítéket szorossan kívánván gyakoroltatni, Montanistává lett. Munkáji között nevezetes a' Severus Császárnak nyújtott Apo-

logiája, és a' miket Marcion 's a' Valentinianusok ellen irt. † 270.

2.) Minucius Felix, Tertullianussal egy idejű, — irt egy munkát Octavius név alatt, melyben egy Keresztyén a' maga vallását oltalmazza egy Pogány ellen.

3.) Cyprianus, Carthagoi Püspök, honnan a' Decius alatt történt üldözéskor elköltözvén, 's majd visszatérvén, azok ellen tartott Eklézsiái Gyűlést, kik a' Ker. Vallást elhagyták, 's most ismét visszakiváncokztak. Jeles tudományú, 's a' Püspöki hatalom' nevelésének buzgó barátja volt. Irt de Idolorum vanitate, de Lapsis, de Unitate Ecclesiae etc.

4.) Arnobius Áfrikából való Rhetor, a' Pogány Vallásban neveltetvén, nagy ellensége volt a' Ker. Vallásnak, — melyből a' lett, hogy mikor Keresztyén akart lenni, addig be nem vevődött, míg a' Pogány Vallás ellen munkát nem írta, — a' mit cselekedett is.

5.) Irenaeus, görögül irt munkái között nevezetes az Eretnekek ellen irt könyve. Nagyon sürgette hogy minden Eklézsia azt hidje a' mit a' Római hiszen, mert az Pétertől és Páltól fundáltatván, az Apostolok után szakadatlan sorral következő Püspökök alatt, a' maga eredeti tisztaságát megtartotta. † 202-ben Severus alatt Martyr.

6.) Caius vagy Gaius Romai Presbyter.

§. 21.

A' Római Püspökök.

Az ezen időszakaszban élt Római Püspökök e' következők:

1.) Péter Apostol, a' kinek Püspöksége felett vetélkedni szoktak a' különböző vallásos felekezeti Tudósok. — A' kik Pétert magától a' Krisztustól rendelt első Püspöknek tartják, állításokat az Idvezítő' ezen szavaival gyámolítják: Te vagy Péter, 's ezen a' kösziklán építem az én Eklézsiámat 's a't. Tenéked adom a' Mennyeknek Országának kulcsát. Máté 16: 18. 19. Ismét: Legeltesd az én juhaimat. Ján. 21: 15, 17. Az ellenkezők pedig azt állítják, hogy Jézus senkit se akart Tanítványi között elsőnek tenni, azt mondván: a' ki közöttetek első akar lenni, legyen ti szolgátok. Máté 20: 27. hogy a' Jézus' ezen szavait Te vagy Péter 's a' kösziklán építem fel az én Eklézsiámat, — Ambrosiussal a' Péter' vallástételéről Mát. 16: 16. kell érteni (*verba Jesu non de carne Petri sed de fide quam professus est intelligantur.* Ambrosius Lib. de Incarnatione Cap. V.), — ezeket pedig: tenéked adom a' mennyeknek országának kulcsait 's a't. a' többi tanítványoknak is mondotta Jézus: valamit megkötöztök a' földön, kötözve lészen a' mennyben Mát. 18: 18. — és így ezeket csak a' tanítói nem a' fe-

jedelmi hivatalról kell érteni. Hogy Pétert nem nézték az Apostolok is elsőnek, megteszik abból hogy Pál keményen és méltán megfedette őtet Gal. 2, 7—14. — hogy ezen elsősről sem Lukács az Apostolok' cselekedeteikről írt könyvében, sem Pál a' Romába vagy Romából küldött leveleiben nem emlékezik, — hogy a' Jérusálemi gyűlésben Jakab volt az Elölülő nem Péter, — hogy Püspökségének 25 esztendejét a' historiából be nem lehet bizonyítani. 'sa't. 'sa't. Végre azt mondják, hogy ha meglehetne is engedni hogy Jézus csak ugyan elsőnek nevezte ki Pétert, az csak személyéhez kötött méltóság volt, — melyhez nem volt hozzá engedve; hogy maga után mást nevezhessen ki, — és hogy a' Péter halála után, méltóbban lehetett volna a' még 32 esztendeig élt János Evangelista a' Krisztus helytartójává, mint más akárki.

2.) Linust mondják másodiknak Eusebius, Irenaeus 'sa't; de Tertullianus azt állítja, hogy Péter Clemenst nevezte ki maga után következőnek. Linus alatt történt Jerusalemnak elpusztulása. + 76 Martyr.

3.) Cletus ezt sokan egynek tartják az 5-dik szám alatt előjövő Anacletussal Martyr.

4. 1.) Kelemen + 100 Martyr.

5.) Anacletus de minthogy Eusebius ezt egynek tartja Cletussal, innen sokan Kelemen

után 6.) Euaristust nevezik. 7, 18 Sándor + 119. Mátyr. 8.) 1 Sixtus + 127. 9.) Telesphorus + 139. Mátyr. 10.) Hyginus + 142. 11.) 1-ö Pius + 157. Mátyr. 12.) Anicetus + 168. 13.) Soter. Mátyr. 14.) Eleutherius + 193. Ez küldött legelsöben téritöket Britanniába az oda való Királynak Luciusnak kérésére. 15.) 1-ö Victor + 202 Mátyr. 16.) Zephyrinus + 218. 17.) 1-ö Calixtus a' kántor böjtöket ennek tulajdonitják † 222. — 18.) 1 Urbánus † 250 Mátyr. 19.) Pontianus + 235. 20.) Antherius 21.) Fábíanus Galliába küldött téritöket (némellyek ugyan azt mondják, hogy már 1 Kelemen is küldött volna) † 250, Mátyr. 22.) Cornélius + 252 Mátyr. Ennek idejében támadt az első Ellen Pápa Novatianus. 23.) 1 Lucius öt hólnapi uralkodása után Mátyr. 24.) 1 István + 257. Mátyr. Ez alatt támadt az a' kérdés, meg kell-e ujítani az Eretnekek által tett keresztelést,? István ellenzette az ismételést. 25.) II Sixtus † 258 Mátyr. 26.) Dionysius Sabelliusnak és a' Samosatai Pálnak tudományokat kárhoztatta + 269. 27.) 1 Felix + 274. Mátyr. 28.) Eutychianus † 283. Mátyr. 29.) Caius † 296. 30.) Marcellinus † 304. halála után négy esztendeig vólt üres a' Sz. Szék az üldözések miatt. —

A'
Keresztyén Eklézsia
Historiájának
MÁSODIK SZAKASZSA

Nagy Constantin Császártól, Nagy Károly
Császárig. 306 — 800.

§. 22.

Constantin mint lett Római Császár
és Keresztyén.

Diocletianus részszerént hogy a' széles birodalmat könnyebben igazgathassa, részszerént mivel látta hogy már a' legfőbb hatalom katonák kezökben lévén, kik annak adták azt kitől legtöbb ajándékokat kaptak, 's a' Császárokat kényök szerént vagy letették vagy megölték — hogy lenne kinek boszsút állani rajtuk, — maga melle Igazgató-társnak felvette Maximianust. Ezek a' birodalmat úgy igazgatták, hogy Diocletianus N. Keleten, Maximianus N. Nyugoton vigyázott. Nagyobb kön-

nyebbségnek és bátorságnak okáért, két fő Vezéretet is választottak magoknak Caesari (Korona örökösi) czimmel, t. i. Diocletian Galerius, Maximian pedig Constantinus Chlorus.

Galerius mint nagyra vágyó és ravasz, nem sokára kivitte azt, hogy mind Diocletian mind Maximian az Imperatorságot letévén, helyettök ő és Constantinus Chlorus léptek a' Thronusra 305-ben. Chlorus csak Galliát, Hispaniát és Britanniát kapta, — a' többi részekben Galerius uralkodott, ki Caesaroká Severust és Maximinnst nevezte ki. —

Const. Chlorus hamar (306) elhalván, helyette a' fiját Constantint kiáltották ki a' katonák Imperatornak. — A' Roma vidéki katonák épen azt cselekedték Maxentiussal a' Maximián fijával, úgy hogy Severus mindenektől elhagyattatva magát kivégezte, vagy a' mint némellyek álitják Maximiánhoz folyamodván, annak parancsolatjára ölettegette meg. — Azomban Maximián ismét uralkodni kívánván, a' fiját Maxentiust ki akarta Romából üzni a' Constantin segítségével, de a' kitől megölettegette, minthogy titkon ennek élete után is leselkedett. — Azomban Maxentius is szeretett volna maga uralkodni, annál fogva titkon Constantin ellen készült, a' mit ez észre vévén, azt megtámadta, ki a' harcban elesett, 's Constantin Romának urává lett 312-ben. —

Ezek alatt Galerius is megholt 311-ben, minekutánna Severus helyébe Liciniust nevezte volna ki Caesarnak. Hárman maradtak hát ismét kik az uralkodásra vágytak, Maximinus, Licinius és Constantin. Ezek közül Maximianus legtörvényesebb successornak tartotta magát, ki a' többieket ki akarván kergetni, Liciniustól megverettetett 's magát kivégezte. Licinius csak Constantinnal maradván meg, nem sokáig állott fel közöttök a' békesség, mert Constantin ellene menvén Liciniusnak ezt elfogta 's megölette 323-ban. Így lett Constantin egyedül uralkodó a' nagy birodalomban. —

Mi ok indította Constantint hogy Keresztynné legyen — nem könnyű meghatározni. — Eusebius így adja elő a' dolgot: — hogy midőn Maxentius ellen készülne Constantin, látott az égen a' nap mellett egy keresztet, melyre e' vala írva *en isrlw vixã* ezzel fogsz győzni, — 's a' következő éjjel megjelent neki maga a' Krisztus is, ki neki tudtára adta hogy a' keresztjegyet Zászlóira tegye fel. — Győzött Constantin, 's győzedelmét a' keresztnek tulajdonítván, a' Ker. Vallás eránt nem csak tisztelettel viseltetett, hanem azt fel is vette.

A' Constantin megtérésének ezen előadását, többféleképpen igyekeznek kimagyarázni a' Tudósok; Némellyek az egész dolgot puszta költeménynek tartják, melyet Constantin

politikai okokból gondolt ki, látván a' Keresztyéneknek a' birodalomban és a' táborban való nagy sokaságokat. Mások-Zosimus és Julianus Apostata után azt mondják, hogy Constantin sok kegyetlenségeket vitetvén végbe, még tulajdon fiját Crispust, és feleségét Faustát is megöletvén, — a' pogány Papok nem tudtak neki olly módot mondani, hogy bűneiből kitisztuljon, — hanem a' Ker. Papok a' Keresztységnek vétek mosó erejével bízatták, 's azért lett keresztyénné. — Vóltak olyanok is kik az egész dolgot a' képzelődés munkájának nézték: hogy t. i. Constantin még mint pogány, sokáig gondolkodott mellyik Istent hívna segítségül Maxentius ellen, — különös tisztelője lévén a' Nap Istenségének, arra nézett, mintegy tanácsot kérdeni kététségei között, — 's mint-hogy már az előtt sokat hallott a' Keresztyének' Istenekről, a' Krisztusról, a' Keresztnek erejéről (I. §. 11), — a' nap körül lévő felhőkben kereszt formára törődtek meg a' sugarok: ő ezt a' naptól adott válasznak képzelte 's az ezen való gondolatokban aludván el, álmában a' Krisztust ugyan azon jellel képzelte maga előtt megjelenni. És minthogy győzött, — a' győzedelmet a' keresztnek tulajdonítván igaz hitel állott a' Keresztyének közé, — melly hitében még inkább megerősöhetett azután, mikor Licinus ellen ment, ki a'

harcz előtt ezekre fakadt: ha még egyszer fog győzni az idegen Isten, — ki tisztelhetné többé a' régieket.

Az első vélekedés nem hihető, mert ha Constantin megakarta a' Keresztyének' hajlandóságokat nyerni, arra nem vólt szükséges hogy maga is kersztyénné legyen, elég lett volna vallásos szabadságot adni nékik, a' sok üldözések után háládatosan vették volna azt is. — A' második vélekedés csak rágalmazás, mert a' Crispus és Fausta megölettetésök akkor történt, mikor már Constantin keresztyén vólt 326-ban: azomban ha pogány lett volna is, a' pogány Papok szintúgy tudtak volna engesztelő módot adni, arra valók vóltak az áldozatok. — Legtöbb hihetőség van hát a' harmadik vélekedésben, — mert Constantin csak ugyan vallásos ember vólt, 's ha csak tettetésből vagy political okokból lett volna keresztyénné — nem maradt volna meg abban a' vallásban haláláig. Hogy pedig a' képzelődés esz közölhetett benne illy erős vallásos érzést arról meggyöz bennünket a' Psychológiának azon törvénye: *Imaginatio potest sensationis claritatem adaequare.* —

A' mi a' Constantin keresztségét illeti, azt ő nem elébb hanem élete végén 337-ben vitette magán végbe a' Nicomediai Eusebius által, — hihető azért, mert a' keresztségről olly

hibás megfogása lévén hogy az a' bűnöktemagában is elmossa — ezt haláláig azért halasztotta hogy élete minden vétkeitől egyszerre megszabaduljon. Későbbben ugyan azt kezdeték álitani, hogy már 324-ben is megkereszteltetett volna Sylvester Római Püspök által (Baronius in Annal. Eccl.) Ezt pedig azért cselekedték vala, hogy szint adhassanak azon Donationak, mellyet Constantin a' Római Püspököknek tett: de a' melly mint minden historiai datum nélkül való és csak a' VIII. század' költeménnye, a' Criticusok előtt méltó gyanúba jött, sőt Aeneas Sylvius egész könyvet is írt ennek megczáfolására. —

§. 23.

A' Ker. Vallás állapota N. Constantin alatt.

Egyedül uralkodóvá lévén N. Constantin, a' Ker. Vallást uralkodó vallássá kívánta tenni, — úgy hogy már most a' keresztyének épen úgy bántak. bántak is a' Pogányokkal, mint ezek bántak ő vélek ez előtt. a.) A' pogány

- a) ..Nem lehet eléggé kárhoytatni a' szeretet' vallásának „követőiben azon sok kegyetlenségeket, mellyeket a' pogányokon elkövettek, mihelyt azok módjokba estek. „Igy a' Galerius fíját Candidiánt, Maximinnak egy 8 esztendő fíját 's 7 esztendő leánykáját meggyilkolták, — „az annyokat pedig szoba leányával együtt Antiochiában a' palotából ki ragadván az útszákon vontzolták 's „az Orontesbe vetették. —

templomok elszedődtek 's a' Keresztyéneknek adódtak kiknek Papjaik nem csak a' köz teher alól szabadítottak fel, hanem nagy tekintetre és gazdagságra is kaptak, melly utolsóban nagyon segítették az által hogy a' templomokra testálni szabad vólt, és hogy a' lerontott vagy elszedett pogány templomoknak jövedelmeiket 's jószágait is a' Ker. templomoknak ajándékozta Constantin.

De akár mint igyekezett is Constantin a' Ker. Vallás dolgában magának érdemetszerezni, — csak ugyan vóltak ő benne némely kivető dolgok is. Nevezetesen a' pogány Vallásnak czeremoniáját nem tartottá egészen haszontalanoknak, mert ámbár az áldozatokról eltiltotta is a' pogányokat, még is különös törvény által parancsolta azt, hogy ha ő rólla, vagy az országot illető dolgok felől lennének jelek, azokat a' Haruspex magyarázza meg és közölje véle. b.) — Annyiban is ártott a' Ker. Vallásnak, hogy a' babonaság nevelésére okot szolgáltatott. Nevezetesen midőn az Anna Helena a' Krisztus keresztyét megtalálta (vélekedése szerént), — nagy gondot fordított a' szent ereklyéknek keresésökre, — 's azoknak

b.) „Si quid de palatio nostro aut de ceteris operibus publicis degustatum fulgore esse constiterit, retente more veteris observantiae, quid portendet ab Haruspibus requiratur, et diligentissime scriptura collecta ad nostram scientiam referatur. Ceteris etiam usurpandae huius consvetudinis licentia tribuenda. Cod. Theod. XVI. X. I.

vallásos tiszteletben való tartásokat és a' találásoknak vagy őriztetésöknek helyeikre való búcsú járásokat behozta, előmozdította.

§. 24.

A' Ker. Vallás állapotja N. Constantin után.

A' N. Constantin fiai Constantinus, Constantius és Constáns, még inkább igyekeztek a' Ker. Vallásnak a' pogány Vallás' omladékai felett való felépítésében. Nevezetesen Constáns ki adta ezt a' parancsolatot: *cesset superstitio, sacrificiorum aboleatur insania*, — Constantius pedig halálos büntetés alatt tiltotta meg a' pogány áldozatokat, — 's ha a' Keresztyén a' 'Sidó Vallásra ment által, jószágait elszedette. Egyébbaránt a' N. Constantin fijainak minden erőszakoskodásaik mellett is, nem sok új tagokkal nevedett a' Ker. Vallás, mert a' Keresztyének között támadt veszekedések, nem a' legszebb oldalról ajánlották azt az idegeneknek. —

Juliánus lévén Császárá, a' Keresztyének állapotjuk egészen megváltozott. Ez ugyan is látván Constantinnak és fijainak kegyetlenségét, nem hihette hogy jó vallás legyen az, mellynek követői olly gonoszok lehetnek: — titkon a' pogány bölcsekkel barátkozott, az

Eleusisi és Ephesusi Mysteriumoknak beavattottjok volt, 's a' Ker. Vallást csak a' Constantintól való féltében követte külsőképpen. Mikor tehát a' thronusra lépett, a' pogány Vallást régi dicsőségére emelni igyekezett, — vissza adatta a' Keresztyénekkel az elszedett templomokat, — magát Summus Pontifexnek nevezte, — 's mint ilyen a' pogány Vallásban sok helyes és a' Ker. Vallásból is kölcsönözött igazításokat tétetett. — A' Sidókat nem háborgatta, kiknek arra is engedelmet adott, hogy a' Jérusálemi templomot a' Krisztus jövendölésének megczáfolására felépíthessék, — de a' melly czéljok a' fundamentomból kijött lángok miatt füstbe ment. — A' Keresztyéneken ugyan nem kegyetlenkedett, de hogy ártani kívánó szándéka volt, megtetszik onnan hogy oskoláikat bezáratta, — ez pedig tudatlanságot, a' tudatlanság babonáságot, ez ismét a' Ker. Vallás tudományának megromlását húzhatta volna maga után. Hogy a' Ker. Vallásnak valóságos ellensége volt, mutatja az is, könyvet is irt az ellen, mellyben azt 's annak szerzőjét elmésen gúnyolta (megczáfolta ezt Cyrillus). Szerencséjére a' Ker. Vallásnak, csak két esztendeig se uralkodhattott, mert a' Persák ellen való háborújában, hihetőképben tulajdon katonáji közzül valamely Keresztyén által megölettetett.

Az ő halála után — Jovianus Császár

ismét a' Ker. Vallást emelte, melly időtől fogva annak a' pogány Vallás felett való győzedelme naponként erősödött, — kivált N. Theodosius alatt, ki a' Római Senatus által is Status Vallásává a' Ker. Vallást rendeltette, a' bálványozást pedig megtiltotta, — kivévén Alexandriát hol még a' Serapis temploma 's képe meghagyatott. De az Alexandriai Püspök Theophilus 390 körül kinyerte Theodosiustól azt, hogy a' Serapis bálványát és tiszteletét is leronthassa, a' mikor a' Serapionban levő Bibliothecának 300,000 kötetjei is széljel raboltattak megégettettek (nem Omár által!!) Azt mondja Orosius az V-ik század elején élt Spanyol Püspök: nos vidimus armaria librorum quibus direptis exinanita ea a' nostris hominibus nostris temporibus memorant. — Az igaz hogy Motawakel Calipha ismét álitott Alexandriában Bibliothecat 845-ben, de azt a' Törökök 868-ban elpusztították. Talám ezt zavarták össze a' Historicusok készakarva a' Theophilus pusztításával, — szégyenelvén hogy a' Keresztyének valaha ollyat mivelhettek.

A' Theodosius fiai Arcadius és Honorius is szintűgy buzgók voltak a' Ker. Vallás körül, úgy hogy még törvényeket is adtak ki a' pogányok ellen, — a' többek között a' városokban nem volt már szabad ezeknek lakni, hanem csak falukon, a' honnan lett a' *paganus* nevezet is. —

§. 25.

A' Ker. Vallás' terjedése.

Ohajtott szabadságot nyervén a Ker. Vallás, sebessen terjedt az nem csak a' Római birodalomban hanem annak határain kívül is. Terjedett pedig leginkább ezen okoknál fogva 1.) a' Keresztyén Császároknak és Túdósoknak igyekezetök által, 2.) a' Pogányok nyomattatván a' Ker. Vallásban kerestek menedéket, 3.) Sokakat a' csudák akár vóltak azok igazak akár nem — birtak a' megtérésre. 4.) Ide lehet számlálni a' kénszerítésceket — valamint 5.) a' Nemzetek' vándorlásaikat is, — mert azon alkalmatossággal az idegen népek a' Ker. Vallással megismerkedvén, azt többnyire felvették.

Nevezetesen azok a' Nemzetek, mellyek a' Ker. Vallást ezen időszakaszban vették fel, e' következők:

1.) A' Gothusok, kik már a' III-ik Század' közepétől fogva háborgatták a' Római birodalmat, — megismerték a' Ker. Vallást azon foglyoktól, kiket a' kiütésekkor hoztak magokkal. Valens Császár' idejében pedig már nagyobb részént Keresztyénekké is lettek, (374 — 8). Ugyan is a' Hunnosoktól nyomattatván — Valenstől kértek lakhelyet, — kaptak is, — Thracia' tályékain, oly feltétel alatt hogy Ke-

resztyénekké legyenek, — azokká is lettek, az Arius' tudományát vévén be. Nagy érdemet szerzett magának a' Gothusok között Ulphilas Püspök (369) az által, hogy a' Gothus betűket feltalálván, nemzetinek a' Bibliát lefordította. Annyira terjedt a' Ker. Vallás e' nemzet között, hogy már az V-ik században mind az Ostro- mind a' Vestrogothusok Keresztyének voltak.

2.) A' Burgundusok, (kik Galliának egy részét foglalták el) — a' Gothusoktól kértek magoknak térítőket, 's ezeknek munkásságoknak hirtelen szerencsés fogantaja is volt.

3.) A' Frankusok — Királyoknak Chlodovaeusnak példájára vették fel a' Ker. Vallást. Ez is hasonló volt a' Constantin' történetéhez, — t. i. a' Németek ellen hadakozván Chlodovaeus egy ütközetben igen megszorúlt, 's a' Keresztyének' Istenöket (vagy az ő vélekedése szerint feleségének Klotildisnek, ki keresztyén volt, Istenét) híván segítségül — győzött; — a' mikor Remigius Püspök könnyen elhitette vele, hogy az volna a' leghatalmasabb Isten. Nagy pompával kereszteltetett meg tehát Chlodovaeus 496-ban Decemb. 23-kán ugyancsak Remigius által. Ekkorra teszik az égből hozott olajos korsó' (ampulla Remensis) meséjét is. A' Pápa II-ik Anastasius — Christianissimus titlust adott akkor Chlodovaeusnak.

4.) Ezen időszakaszban vették fel a' Ker. Vallást a' Vandalusok és a' Svevusok is, de az Arius' értelme szerint.

5.) Persiába azon Keresztyének vitték be a' tiszta Vallást, kik a' Diocletianus alatt történt üldözéskor szaladtak oda. Itt a' szerint változott a' Keresztyének' állapotjok, a' mint a' Persák a' Rómaiakkal vagy barátságban vagy ellenségeskedésben voltak.

6.) Az Indusok (Abyssinusok) és az Iberusok, kik a' mai Georgiában laktak, felvették a' Ker. Vallást a' IV-ik Században. E' részben a' Historia nagyon homályos, — ez az egy látszik bizonyosnak, hogy Iberiában valami keresztyén fogoly asszony a' Király' fiját meggyógyítván, oly tekintetre kapott, mely által a' Ker. Vallást ott megfundálta.

7.) Az Armenusokat a' IV-ik Század elején egy Gergely nevű Keresztyén térítette meg, — ki ezért Gregorius illuminatornak neveztetett.

8.) Az Irlandusokat, — minelutánna a' Római Püspök Coelestin által közzéjük küldött Palladius velek kevésre mehetett volna, — az újjabban hozzájuk ment Patricius vezette által a' Ker. Vallásra 468-ban, — ki ezért Irlandusok' Apostolának neveztetett.

9.) Britanniában (a' mostani Angliában) és Scotziában, már a' III-ik Század' kö-

rül sok Keresztyének voltak; — de az V-ik században oda költözött idegen nemzetek miatt csaknem egészen elenyészett ott a' Keresztyén Vallás. Nevezetesen a' Britannusok a' szomszéd Pictusok és Scotusok ellen segítségül híván Német Országból az Ánglusokat, Saxokat és Juttokat, — ezek elmentek — de az országot is elfoglalták, 's a' Keresztyén Vallást is nagyon óltották. Britanniában majd ekképpen állítódott vissza a' Ker. Vallás: az Anglo Saxok' Kenti Tartományoknak Királya Ethelbert, Keresztyén feleségének Berthának igyekezete által, a' Ker. Vallástól nem vólt idegen, — a' mit Bertha I. Gergely Római Püspöknek bejelentvén, — ez Augustinus Római Abbást 40 Dominicanus Barátokkal oda küldötte, — kik keresztetket vivén magokkal énekelve mentek a' városokon és falukon keresztül. A' Király maga megkeresztelkedett, de a' népet nem akarta kényszeríteni, — még is csakugyan elterjedt a' Ker. Vallás nemcsak a' Kenti királyságban, hanem a' többi 6 királyságokban is (7 királyságokra vagy tartományokra lévén Ánglia felosztva). — Innen lehet már azt kimagyarázni, miért vóltak Ángliában kétféle Keresztyének, — t. i. olyanok kik még a' III-ik században lett Keresztyéneknek maradványaik vóltak, 's ezek a' Római Püspök' hatalmáról semmit se tudtak, — és olyanok kiket Augustinus a'

Római Püspök' hatalmának megesmérésével térített a' Ker. Vallásra. — — A' Scotusok között pedig az Irlandusok' Apostoljok Patricius kezdte a' Ker. Vallást újra virágzásba hozni, mely munkát a. u. Columban hajtott végre a' VI-ik Század' utolsóbb felében.

Így megfundálódván a' Brittusok, Scotusok és Hibernusok között a' Ker. Vallás, — sok buzgó emberek mint térítők úgy mentek ki közülök más Nemzetekhez, p. o. Columban a' Gallusok Svevusok és Bavarusok közzé, — Kilián és Willebrord Bataviában, Frisiában és Dániában terjesztették a' Ker. Vallást.

10.) A' Német Nemzetek' megtérítésölkben legnagyobb érdemet szerzett magának Winfried, a' ki Bonifaciusnak és Németek' Apostoljoknak is neveztetik. Ez az Ánglus Barát kivándorolván hazájából 715-ben, legelsöben Frisiába ment, hogy Radbód királyt megtérítené, kit már az előtt Wulfram Püspök annyira vitt, hogy egyik lábát szinte a' keresztelő edénybe is mártotta, — de azt találván még a' Püspöktől kérdeni, hogy a' pogány vallásban meghólt ösei, hol lennének? Wulfram azt felelte, hogy azok mind a' pokolban vannak — Radbód visszahúzta lábát — azt mondván: hogy ő is ösei-vel kíván lenni. Nem boldogúlván Winfried, haza ment; onnan pedig Rómába, hol II. Gergely Pápától örömmel fogadtatott, — kitől új

hatalommal felruházta, ereklyékkal megrakva, Bavián keresztül Thüringiába indult. Itt tudára esvén az, hogy Radbód megholt, sietve ment vissza Frisiába, 's ott 3 esztendeig tanította a' népet. Majd Hassiába utazván, ott is foganattal munkálkodott. Ekkor (722-ben) a' Pápát eddig való előmeneteléről tudositotta. — A' Pápa megelégedvén véle, Rómába hívta, 's az általa megtérített 's térítendő Keresztyéneknek Püspökjökké szentelvén fel ötet, a' Sz. Szék java előmozdítására megeskette a' Sz. Péter koporsójánál, — ekkor adván neki egyszersmind a' Bonifacius nevet.

Ujabb méltósággal indulván el Romából Bonifacius, elsőben Franciaországba Carolus Martellushoz ment, kinek óltalma alatt folytatta további térítéseit, — hatalmas térítő argumentumot kapván tőle t. i. katonákat. — Annakutánna Hassiába menvén, ott a' Menykö Cserfáját mellyet a' Hassiaiak szentnek tartottak — levágatta, — és midőn a' Hassiaiak azt látták, hogy az ő Istenök azért bosszút nem áll Bonifaciuson — seregenként jöttek által a' Ker. Vallásra. — Onnan Thüringiában utazott, a' hol már Klastromot is építettett Ordorphan.

Mig Bonifacius az elő' adott vidékeken terjeszti a' Ker. Vallást, meghal II. Gergely, 's helyébe III. Gergely ül a' Sz. Székbe, ki már Érseknek nevezte ki Bonifaciust. — Mint Érsek,

ismét vissza ment Hassiába, hol több templomokat építtetett. Hassiából Bavariába indult, — de ott a' belső zenebonák miatt nem igen bódogúlhatván, — ujonnan Rómába ment, honnan 738-ban ismét Bavariába jött, hogy a' pól-gári zavarok után az Eklezsiákat rendbe szedné; a' mit Odilo Herczeg meg is engedett neki; — 's ekkor állított fel ott 4 Püspökségeket, u. m. a' Salzburgi, Freisingeni, Regensburgi és Passaui Püsp. — Fundált annakutánna egy klastromot t. i. a' Fuldait arra a' végre, hogy az Seminariumjok lenne az ő munkáját folytató térítőknék.

Bonifacius ha szinte Érsek volt is, de állandó lakhelye nem volt: megkinálták hát a' Coloniai Érsekséggel, — de neki jobban tetszett a' Moguntziai, 's annál fogva az oda való Érseket Gewiliebet addig vádolta a' Pápa (Zachariás) előtt, hogy annak helyét csak ugyan elnyerte. — Mint Moguntziai Érsek 70 esztendőskorában, ismét új útát tett Frisiába, — a' hol minekutánna sok ezereket megkeresztelt volna, utazása közben a' pogány Frisiaiaktól 53 társaival együtt, megölettetett 755-ben. Teste a' Fuldai Klastromba vitetett.

A' Római Püspökök a' Német országai Eklezsiákon való hatalmokat — Bonifaciusnak köszönhetik. —

11.) A' Saxok között a' fegyver terjesz-

tette el a' Ker. Vallást. N. Károly t. i. 30 esztendeig tartott háborúja után meggyőzván a' Saxokat — csak a' megtérés feltétele alatt engedett nekik békességet, kiknek vezérjök Vitkind 785-ben meg is keresztelkedett.

12.) Az Avarokkal szintúgy bánt N. Károly 791-ben, — de ezek sokszor újítván meg a' bálványok' tiszteletöket — a' térítő háborúk miatt el is tűntek a' Nemzetek közzül.

§. 26.

A' papi hatalom' nevedése.

A' Ker. Vallás csendességének és terjedésének kedvező környülállások — kedveztek annak Tanítóinak tekintetök nevelésének is. Constantin maga kezdte azt emelni, mint több cselekedeteiből és rendeléseiből kitetszik, — nevezetesen 1.) meg engedte hogy a' Templookra testálni szabad, — az ezen gazdag forrásból folyó jövedelmeket, a' Papok hasznokra fordították, 2.) a' Papokat a' köz teher alól felszabadította, — 3.) a' Püspököket bizonyos tekintetben magával egy rangúakká tette, magát is Püspöknek nevezvén, — 's az Eklezsiáról való gondoskodást azokkal megosztotta; Ti úgy mond a' Püspököknek, azokban, mellyek az Eklezsia' belsőjét illetik, én pedig azokban, mellyek az Eklezsia külsőjére tartoznak, az Istentől Püspöknek rendelődtem. Ebből a' lett hogy a'

Püspökök nem sokára Birák lettek, — elsöben ugyan csak a' vallásos dolgokban, — de annakutánna a' keresztyének majd minden pereiket úgy akarták nézni és nézték is, mint vallásrartozókat, a' mellyek következésképpen az ö birálások alá tartoznak. 4.) Constantin úgy nézte a' Püspököket, mint a' kik Laicus biró által meg nem íteltethetnek. Midön t. i. a' Nicaeai Gyülésben 325-ben, a' Püspökök sok vádakat adtak volna be egy más ellen, a' Császárnak — ez azt felelte: Vos Dii estis a' vero Deo constituti, ite et inter vos causas vestras discutite, quia dignum non est ut judicemus Deos. 5.) Különösen a' Püspöki hatalom nevelésére sokat tett az, hogy Constantin új Romát t. i. Constantinapolyt építettvén, oda is Püspököt rendelt, kinek mint fő város Püspökjének tekintetét emelni is kívánta. Majd az egész Birodalmat négy Praefecturákra, ezeket ismét tiz tiz Provinciákra osztván fel, — ezt az elosztást által vitte a' Birodalombeli Eklezsiákra is, úgy hogy mindenik provinciának Eklezsiáji egy egy Püspök felvigyázása alatt voltak, kik Dioecesanus Püspököknek hívódtak, — ezek ismét a' Praefecturak főbb városaiknak Püspökjeiktől jöttek függésbe, kik Patriarcháknak nevezettek. — Illyenek voltak a' Római, Constantinápolyi, Alexandriai és Antiochiai Püspökök, kikhez azután tiszteletből

(honoris causa) a' Jerusalemit is hozzájuk számlálták. Ugyan akkor sok újabb hivatalok is állitodtak fel az Eklezsiában, mellyek mind a' Patriárcháknak voltak alájak vetve, — mint az Archi Episcopusok, Archi Presbyterek, Archi Diaconusok, Syncellusok, kiket a' Püspökök azért tartottak magok mellett, hogy magokról minden gyanút eltávoztassanak. Parabolanusok kik a' betegek körül szolgáltak, és Copiatak kik a' holtak, különösen Martyrok csontjaiknak keresésök és eltemettetésök körül szolgáltak. — Ezen sokféle hivatalok által (§. 9.) mindég erősebb erősebb lett az Eklezsiái igazgatás és hatalom (Constitutio, Jurisdictio Ecclesiastica, Status Ecclesiasticus) 6.) Az Eklezsiából való ki-rekesztés, és az abba való bévétel, már csak egyedül a' Püspöktől függött. A' melly hatalmat mennyire gyakorlottak kitetszik avagy csak az Ambrosius Májlandi Püspök' tettéből. Midőn t. i. a' Thessalonikaiak Theodosiusnak egy erőszakoskodó hadi tisztjét megölték volna, ő katonáit szabad zsákmányra bocsátotta a' városra, kik 7000 embert koncoltak fel. Ezért midőn Májlandba ment volna Theodosius, — a' templomba be nem bocsátatott Ambrosius Püspöktől mind addig, még 8 hólnapi poenitentiát nem tartott. A' Császár engedett 'ezen engedelmes voltáért nyerte a' Nagy nevezé-

tet. Ugyan ez az Ambrosius, ki hajtotta Theodosiust az óltárnál lévő kerítésből, a' többi laicus halgatók közzé, 's Theodósius köszönettel engedett! — Így éreztették vele hogy a' Püspök nagyobb a' Császárnál. 8.) Ide lehet számlálni még a' papi nőtelenséget is, mint a' melly által ezek a' laicusoktól megkülömböztetve, szentebbeknek 's annálfogva nagyobb tiszteletet érdemlőknek tartódtak. Ezt a' papi nőtelenséget ugyan már 305-ben az Elvirai Synodus kezdette sürgetni, a' Nicaeai folytatta, — de azért csak ugyan nem lett az ebben a' Periodusban közönségessé. —

Jegyzés. Akármint igyekeztek is azomban a' Püspökök tekinteteket emelni, — a' világi Fejedelmek csak ugyan magoknál tartották meg sok Eklézsiái dolgokban a' fő hatalmat. Nevezetesen már maga Constantin is, Eklézsiái külső Püspöknek nézvén és nevezvén magát, mint ilyen sok törvényeket hozott, sőt a' Conciliumok öszve hívásoknak jussát is magának tartotta fenn. Követték ötet ebben azutánna élt Fejedelmek is: így az Ostrogothusok királyok Theodoricus, még a' Püspök választásának jussát is magáévá tette; — midőn a' Római népnek egy része Synmachust — más része Laurentiust kívánta Püspöknek tenni, — Theodoricus a' Palmare Conciliumban Synmachust ültette a' Szent Székbe. — Nagy

Károly volt az, kinek legtöbbet köszönhet a Római Püspöki szék' hatalma: de azért, hogy ő is a' Pápák felett valónak tartotta magát, megtetszik a' Capitulatiokból, az-az, azon könyvből, mellyben a' polgári törvényeken kívül, a' Clerust fenytő rendelések is befoglaltattak és szakaszokra vagy Capitulumokra osztattak; — valamint azon buzgoságból is, mellyel a' Ker. Eklézsiát tisztogatta, a' Püspököktől hivatalbeli számadást vett, 's még a' Sz. könyvek Canonjokat is a' Laodicaei 'Sinat megállapítása szerint parancsolta megtartani. — 's a' szerint az Apocryphus könyveket és a' János Jelenéseit a' Sz. könyvek sorából kirekesztette.

§. 27.

A' Római és Constantinápolyi Püspököknek az elsőségen való vetélkedésök.

Minthogy Constantinápoly szint oly fő város volt a' Birodalomban mint Róma, — annak Püspökjei is a' Rómaiakkal egyenlő tekintet tulajdonítottak magoknak; a' mit a' Rómaiak nem akarván engedni, hosszas vetélkedések támadtak közöttök, mig végre csak ugyan a' Rómaiaké lett az elsőség' győzedelme, — ha szinte azt a' Görög Eklézsia mai napig sem akarja elesmérni. Mert ámbár 381-bent tartott Con-

stantinapolyi 'Sinatban az első helyen a' Római Püspök ült is, és utánna a' Constantinápolyi, — de a' Calcedoni 'Sinatnak (451-ben) végezései a' Constantinápolyi Püspököt csak ugyan egy rangra emelték a' Rómaival.

Azok a' körülállások nevezetesen, melyek a' Római Püspököknek kedveztek, ezek voltak: [csak hamar szokássá] lett az Ekléziában hogy a' vallásos kérdéseket a' Római Püspök elébe vigyék eligazítás végett olyankor is, ha már valamely Püspök hozott azokban ítéletet. Ezt örömmel vették a' Római Püspökök, mint fő tekintetök elesmerésének alkalmatosságát, — 's hogy ebből állandó just formálhassanak magoknak, a' külső országi főbb Püspököket az illy kérdésekre nézve magok Helytartóiknak nevezték ki. Támáskodtak ők a' Sardiccai Synodus (344-ben) Canonjaira, mellyekben a' van: *ut in controversiis religiosis ad Episcopum Romanum tamquam iudicem supremum fiat appellatio.* De ezen Canonra is azt mondják a' Constantzinápolyiak hogy azt a' N. Nyugoti Püspökök csak a' N. Keletieknek elmenetelök után határozták.

Hogy a' Constantinápolyi Püspök nem bódogúlhatott a' Római ellen, egyik nagy oka az is vólt, mert az Antiochiai és Alexandriai Püspökök sem akartak tőlle függeni, sőt a' Rómaihoz folyamodván, azzal együtt harczol-

tak a' Constantinápolyi ellen. — Továbbá a' Császárok oda hagyván Rómát, ha szinte kívánták is a' Constantinápolyi Püspök tekintetét nevelni, de azt még is önként határok között tartották, — a' Rómaiak pedig magokban maradván, hatalmokat akadály nélkül terjeszthették. — Majd mikor ismét Császári lakhely lett Róma, az Uralkodókat is tekintetök' nevelésére tudták használni a' R. Püspökök. Igy tett 1 Leo, ki III. Valentinianus Császártól megnyerte azt, hogy az egész N. nyugot' Eklésiáinak fejjökké tétetett. Későbbben a' Constantinápolyi Püspökök úgy akartak feljebb emelkedni, hogy nem csak egész N. Keletnek, Püspökjeivé tették magokat, hanem még az Oecumenicus titulust is felvették, mint Joannes Jeiunátor 587-ben. De ezzel se győztek, mert a' R. Püspök I. vagy Nagy Gergely azt kevélységre mutató 's az Antichristushoz illő névnek kiáltván ki, magát servum servorum Domini nevezte, az alázatosság által akarván a' köz kedvességet elnyerni, 's az által magának útát nyitni a' fő hatalomra. A' minthogy III. Bonifacius örömmel is vette azt, mikor Phocas a' N. Keleti Császárt Mauritiust megöletvén 's annak székét elfoglalván, a' Constantinápolyi Püspöktől is az Oecumenicus titulust elvette, és a' Romainak adta; mely időtől fogva ezek meg is tartották azt magoknál, — a'

mit ugyan a' Constantinápolyiak ha szinte újra felvették is a' Phocas megölettetése után, — de csak ugyan a' Rómaiaké lett a' győzelem, — úgy hogy a' képek felett támadt veszekedésben, még a' N. Keleti Császároknak is ellenök szegezték magokat a' R. Püspökök.

A' Franczia királyok segítették annakutána a' R. Püspököket czéljok elérésében. Nevezetesen a' Franczia fő Vevér és Maior Dominus Pipinus (a' kurta) — Zachariás R. Püspökkel egymásnak kölcsönös segedelmet ígervén, a' Soissoni gyűlésben 752-ben kivitte azt, hogy Childerik a' koronától megfosztasson, 's helyette ő legyen király. Minthogy Zacharias helybenhagyta azt — a' Pipinus házát nagyon lekötelezte a' Romai Sz. Szék elé; — úgy hogy mikor III-ik István Pápa Pipinust királynak kente fel, ettől a' Ravennai Exarchatussal ajándékoztattott-meg. — Nagy Károly pedig még inkább gazdagította őket. Midőn t. i. III. Leo ellen, sok Püspökök vádakat adtak be Károlynak, — ez hogy a' dolgot eligazítaná, Rómában gyűlést tartatott, — melyben midőn Leo a' kárhoztatástól félne, hirtelen felszaladt a' Cathedraba, és egy purgatorium iuramentum által magát kimentette. Ekkor vége szakadt ugyan a' pernek, de gyanítván Leo, hogy Károlynak még némely kétségei lehetnek ellene, ezeknek is elnyomá-

sokra azt cselekedte, hogy a' 800-dik esztendőben karácsonkor Károly a' Sz. Péter templomában az óltárnál imádkozván, — Leo a' Római Császári koronát a' nép öröm kiáltásai között hirtelen a' fejére tette, 's így a' Római Császárságot a' Károly familiájának játszodta. Nem maradt háládatlan Károly, mert a' Ravennai Exarchatust a' Spoletoi és Beneventi Hercegségekkel megszorította. —

Pipinusnak és Károlynak koronázásokból indultak ki a' R. Püspökök annak áltására, hogy nekik hatalmuk legyen királyokat tenni és letenni. Ezen hiedelemmel ellenkezőt ha kéntelenítették is olykor olykor tapasztalni, — de csak ugyan használták azt később. —

§. 28.

Új Hit-Czikkelyek és rendtartások az Eklézsiában. Ünnepek. —

Csendességet nyervén a' Keresztyének — több időt fordítottak a' Vallás igazságai felett való elmélkedésekre, — de eltévesztvén a' mértéket és módot — csak hamar emberi okoskodások és találmányok zavarták azt az Evángyeli tudományt, melly az első időszak vizsontagságai között, a' maga tisztaságát elége megtartotta. Ugyan is a' vizketeges eméjü, 's kivált az Aristoteles Philosophiáját követő Tú-

dótok, nem csak haszontalan kötekedésekkel töltötték el a' Theológiát; hanem a' mi kevés jó volt is abban, azt oly formába öltöztették, hogy az igazság helyét hiba, — a' szabad vizsgálódás helyét a' vak hit, a' vallás helyét a' babona foglalná el: — a' mit az Eklézsiái Atyák írásaikhoz való nagy ragaszkodás, a' Sidó nyelvel való nem gondolás, a' Conciliumok csalhatatlanságainak hívése, még inkább segített. És itt kezdődik már a' Ker. Vallásnak apródonként való megvesztegettetése, melly a' XVI-dik Századig nevedvén, a' Reformatiót szükségessé tette.

Nagyon sokat ártott a' Ker. Vallás tisztaságának az, hogy az isteni tiszteletet nem a' léleknek és szívnek munkáiban, hanem a' külső czeremoniákban helyeztették; melyből természetesen következett, azoknak naponként való szaporodások, azoknak sokaságok és megtartások levén a' kegyességmértéke. Azt mondja e' felől Augustinus de Civit. Dei. XXII. 8. „az új Testamentomi Ekléziát az Isten szabadságba helyeztette, de azt az emberek olly sok czeremoniákkal terhelik, hogy a' Sidóknak állapotjók könnyebb volt a' régi törvény alatt, mint a' Keresztyéneknek most a' szabadságban.“ — A' Templomokat pompásan építették ékesítették, mellyekre való költség kitölt azon sok ajándékokból, mellyeket a' Keresztyének mint bűn bocsánat eszközeit, nagy mértékben

tettek. De az ezen Templomok által való tiszteletet már nem egyedül az Istennek adták, hanem megosztották azt a' szentekkel, Martyrokkal — kiknek csontjaikat nagy gonddal keresték, tisztelték; magokat pedig a' Szenteket és Martyrokat úgy nézték, mint az Istennél az embereknek közbenjáróikat, — ezeknek hát a' Templomokban képeket álitottak, imádságaikat az Isten eleibe való vitel vegett hozzájuk intézték, emlékezetökre ünnepeket rendeltek, tekintetöknök öregbitésére csudákat költöttek.

Hogy ezek valósággal új dolgok voltak az Eklézsiában, megtetszik Celsusnak a' Keresztyének ama nagy ellenségeknek ellenvetéséből, ki az első századok' Eklézsiájokat a' többek között vádolja, hogy az Isten körül szolgáló lelkeknek tiszteletet nem rendelt. De most már Chrysostomus is azt mondja, hogy még a' Martyrok ereklyéik előtt is le kell borúlni és azokat imádni, — a' mi ha megmaradt volna az Eklézsiában, bátran neveztetetett volna Keresztyén Fetischismusnak.

Bejöttek ez időben az Eklézsiába ezek a' vélekedések is! hogy a' Keresztségnek pusztá czeremoniája is eltörli a' vétkeket, — innen sokan halálokig halasztották azt, vagy legalább azon időig melyben a' haláltól félhettek. Így tett N. Constantin. A' fija Constantius akkor keresztelkedet meg, mikor Julianus ellene tá-

madt, Valens Császár, mikor a' Gothusok ütöttek reá. —

Az Úr vacsorájáról pedig azt kezdték már a' VIII-ik századtól fogva hinni, hogy azzal nem szükség minden Keresztyénnek élni, mert ha csak maga a' Pap él is azzal, már az használ minden élőknek és holtaknak, — s ebből formálódtak a' meghóltak lelkeikért való — és a' magános Misék. — A' meghóltak lelkeikért való Misékkal öszveköttetésben van a' tisztító tűzről vagy Purgatoriumról való képzelet, melly még az elsőbb idő közben kezdődött ugyan, de most már mint Hit czikkely úgy állapítódott meg Nagy Gergely által. Vólt illyen vélekedés a' Pogányoknál is hogy t. i. a' halál után elébb meg kell a' léleknek valami tisztító eszközök általszabadúltni a' testnek szennyeitől minekelötte a' bódogok' helyökre bocsátatnak; ezt mondja Virgilius Aen. VI. v. 740. köv.

- - - aliae (s. l. animae) panduntur inanes
 Suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igne
 - - - - - exinde per amplum
 Mittimur Elysium.“

De leginkább Plátótól kölcsönözték azt a' Keresztyének, ki az alatt bizonyos tisztító állapotot gondolt, — hanem a' Keresztyének azt valóságos tűznek képzelték, melyben kellene

a' lélekeknek szenvedve tisztulni; hogy méltó legyen az Isten eleibe való menetelre. Minthogy pedig azt tanították a' Papok, hogy a' Mise kíséreti azon tűzből a' lelkeket — a' szomorú felek gazdagon fizették a' Miséket meghólt atyokfijaiknak szabadításokra. De ezt a' vélekedést a' Purgatoriumról a' Görög Eklézsia el nem fogadta.

Micsoda rendszabások és kiktől származtak ezen idő közben, azokról azt mondja Platina de vitis Pontificum: Nagy Gergely Pápa alapította meg mint kellesék az Úr vacsorájának kiszolgáltatni, 's az e' felől való rendelések neveztetnek Canon Missae; — ugyan ő adott rendelést a' böjtről és egyéb az Isteni tiszteletre tartozó dolgokról. Sabiniánus P. parancsolta hogy viasz gyertyák legyenek az Isteni tiszteleten, melyre harang szóval hivatassanak az emberek. V. Bonifaciús alatt lettek a' Templomok mentő helyekké (Asylum) — Honorius alatt kezdődtek a' Templomok körül való búcsújárások. Márton parancsolta a' Papok fejöknek megnyirását. Vitalinus alatt vitettek be a' Templomokba az orgonák.

A' kik már az Eklézsiának illy rendbeszedettetésével nem vóltak megelégedve, — azok mint Eretnekek üldöztettek; — illyenek Aërius, Jovinianus és Vigilantius. —

Aërius a' IV-ik század közepén, kikölt a'

hóltak lelkeikért való imádságok vagy Misék és a' böjt ellen.

Jovinianus a' IV-ik század végén azt tanította, hogy a' házasság nélkül való élet és a' böjtölés nem érdemlő okai a' boldogságnak.

Vigilantius az V-dik század kezdetével ki költ az ereklyék' tiszteletök, búcsújárások, a' meghóltaknak segítségül hívások, nappali gyertya gyújtás 'sa't. ellen. Nagy indulattal támadta meg ezekért Hieronymus. —

A' mi az ünnepeket illeti, ez idő szakaszban e' következőkkel szaporodtak azok; u. m. a' IV-ik században a' Karácson ünnepét kezdték a' Heresztyének a' Krisztus születésének emlékezetére szentelni, — oly formán hogy némellyek December' 25-ik napján, mások Januarius első napján mint a' Jézus környülméltetése napján, — a' Napkeletiek pedig Januarius' hatodik napján, melyet Epifaniának neveztek, ünnepelték azt, — de az V-dik században ezek is 25 Decemberre tették azt által. Ugyan akkor lettek közönségesekké a' Vigiliák is, az-az, az ünnepeket megelőző estve vagy közönséges Isteni tiszteletre gyültek össze, vagy házaiknál töltötték az időt könyörgések és éneklések között. —

A' VI-ik században: A' B. Sz. Mária tisztulásának ünnepe (Festum purificationis B. V. M.) melyet a' Magyarok Gyertya Szen-

telő B. Aszszony ünnepének neveznek. Szerzet-
te ezt Vigilius R. P. a' Lupercal pogány ün-
nepnek eltörlésére, — tartatik Februar. 2-ik nap-
ján. — A' Sz. Mária köszöntésének vagy a'
Krisztus fogantatásának ünnepe (Festum an-
nunciationis, vagy F. conceptionis verbi Dei)
Martius' 25-ik napján. — A' Sz. János szüle-
tésének ünnepe. — Ugyan ekkor jöttek be
a' Húsvét előtt való könyörgések vagy Sup-
plicatiók

A' VII-ik században. A' kereszt felemelé-
sének ünnepe (Festum exaltationis Crucis) kez-
dődött 629 esztendőben, midőn Heraclius Csá-
szár megölvén Chosroes Persa Királyt, el-
hozta tőlle azt a' keresztet, mellyet Krisztus
keresztjének mondtak. 's a' mellyet Chosroes
Jerusalemből az előtt mint nagy becsü prédát
vitt vala el. Ezt annakutánna esztendőnként
megmutatták a' népnek September 14-k nap-
ján. — A' Krisztus menybe menetelé-
nek ünnepe is ez időben kezdődött. — Va-
lamint a' B. Sz. Mária születésének ün-
nepe is F. Nativ. B. V. M. a' Magyaroknál
Kis Aszszony napja. September' 8-án, —
és Minden Szentek' ünnepjök, melly a'
régí Pantheonnak Panhagionná lett által változ-
tatásának emlékezetére rendeltetett IV. Boni-
facius által. —

§. 29.

A' képeknek tiszteletök felett támadt vetélkedések.

A' képeknek tiszteletöket is úgy lehet nézni, mint új találmányt az Eklézsiában, melyel a' Ker. Vallás tisztasága zavartatott. Az Eklézsiának ugyan elsöben jó szándéka volt a' képek körül, hogy t. i. azok által az együgyüebbek kik olvasni nem tudtak, a' Jézus és Apostolok történeteikre megtanittatnának; — de semmi különös tisztelet nem volt hozzájuk köttetve, söt nem is a' Templomokban, hanem csak azoknak tornátzaikban tartattak. —

Az ilyen képeknek látások által gerjesztett buzgóság, juttatott valami kis tiszteletet magoknak a' képeknek is, — a' melly apródonként nevedet azoknak egész imádásokig. A' Keresztyének ugyan is a' Jézusnak, az Apostoloknak, 's a' több kiábrázolt Szenteknek képeiket úgy kezdték nézni, — hogy a' mikor ezeknek mutatnak tiszteletet, — azt magoknak mutatják a' Szenteknek: be vitték hát azokat a' Templomokba, szagos füstöket csináltak körülök, azokat csokolgatták, — majd imádkoztak is ellöttök, olly gondolattal hogy a' kép által adja az imádságot a' Szentnek, a' Szent pedig beviszi azt az Istennek. Végre a' jelen-

tett és jelentő öszve zavartatván, az egész tisztelet és imádás, a' képeket illette.

Nem kell azomban gondolni, hogy a' képek eránt minden Keresztyének egyformatisztelettel viseltettek volna; — vóltak azoknak elenségeik is, melly miatt heves veszekedések támadtak az Eklézsiában.

Már Philippicus Bardanes NKeleti Császár, a' Constantinápolyi Patriarchával Jánossal egygyet értve, — kivettették 712-ben a' Sophia Templomából a' Constantinápolyi VI. Occumenicum Concilium lefestését. — Hibető tovább is mentek volna, ha Bardenes a' következő esztendőben meg nem ölettetett volna II. Anástastus által, ki székét elfoglalta. Majd Leo Isaurus 716-ban ülvén a' NKeleti császári székbe, nagy tüzzel akart véget vetni a' képek' tiszteletöknek. Elsőben ugyan 726-ban csak feljebb emeltette azokat a' templomokban, hogy a' nép ne érje csókolni, — de látván hogy ez semmit sem használna, világos paráncsolat által hányatta ki azokat a' templomokból 730-ban, mert már a' Muhamedánusok és 'Sidók úgy nézték a' Keresztyéneket mint bálvány imádókat. — Ezen igyekezetében azonban nem bódogulhatott Leo, mert a' R. Püspök II. Gergely, és Germanus Constantinápolyi Patriarcha, magokat ellene szegeztek, — úgy hogy az Olasz birtokokban, még a' népet is

felszabadította Gergely a' Császár eránt tartozott hűség alól. — Gergelyen nem áthatott Leo bosszút, de Germanust letette hivatalából, 's helyébe Anastasiust tette. Ekkor az egész Keresztynség két részre szakadt, — voltak t. i. olyanok kik a' képek mellett buzogtak, 's azok nevezettek Iconoduli, Iconolatrae, mások pedig ellenségeik voltak azoknak, 's nevezettek Iconomachi, Iconoclastae.

A' Leo fija VI. Constantin, kit a' képek' tisztelőik Copronymusnak neveztek, szintúgy ellenségök lévén a' képeknek, öszve hívta a' N. keleti Püspököket Constantinápolyba 754-ben és Concilium által határozta meg a' képeknek kihányattatásokat. Ez ellen ugyan némely Barátok felakarták a' népet lázasztani, de a' kemény büntetés elhalgattatta őket.

A' Constantin fija IV. Leo alkalmasint bevégezte volna a' munkát, mellyet Attya 's Nagy Attya kezdettek, — ha ötöt a' Felesége Irene méreggel ki nem végeztette volna 780-ban. Ez az Asszony magához ragadván az uralkodást, a' Papoktól könnyen reá vevődött a' mire maga is hajlandó volt, hogy t. i. a' képeknek tiszteletököt vissza állítsa. E' végre 787-ben Nicacaban Concilium tartatván, az elébbeni Constantinápolyi Gyűlés végzéseit kárhóztatta 's a' képeket tisztelni rendelte. — Ezen Nicacai gyűlés végzéseit megczáfolta N. Hároly a' maga mun-

kájában: de impio imaginum cultu libri IV. 's ezt a' munkát magának a' Pápának I. Hadriánusnak is bemutatta, ki igyekezett ugyan a' Károly okoskodásait megzafolni, de gyenge erősségekkel: melynél fogva, Károly a' Menusnál lévő Frankfurtban Conciliumot tartatván, 794. az ott öszve gyűltt 300 Püspökök azt határozták, hogy a' képeket meg lehet ugyan a' Templomokban szenvedni, — de tisztelni annyival inkább imádni nem kell azokat.

§. 30.

Eretnekségek.

Az eddig elő számlált újítások, különböző vélekedések, és vetélkedések, ha zavarták is az Ekléziát — de vagy közönségesen elfogadtattak, vagy apródonként, elenyésztek, a' nélkül hogy az Eklézia egységét szakadások által rongálták volna: hanem támadtak olyan vélekedések is, mellyek a' közönségesen megállapított tudománnyal ellenkezvén, oly veszedésekre adtak alkalmatosságot, hogy azok miatt azoknak követőiket az Eklézia hebeléből kirekesztette. Ezek Eretneknek nevezettek, kik mintegy folytatták az első Idő közben támadt tévelygéseket, minthogy ezek is többnyire a' Szent Háromság, ember' eredeti állapotja, Eklézia tisztasága körül távoztak el a' közönséges tudománytól. —

§. 31.

A r i u s.

A' Napkeleten lakó Keresztyének eleitől fogva hajlandók voltak azt hinni, hogy a' Szent Háromságban a' Fiú bizonyos tekintetben kisebb az Atyánál. Ez a' vélekedés a' IV. Század elején Arius Alexandriai Presbyter által egész új formába vétetvén — valóságos eretnekséggé változott.

Arius t. i. a' maga Püspökével Sándorral nem tudott megegyezni azon a' kifejezésen melly' a *λόγος* Istenségét kimerítve jelentené. Sándor azt állította hogy a' Fiú egyenlő valóságú az Atyával *ὁμοσιος τῷ πατρί*, — Arius ellenben azt hitte hogy a' Fiú az Atyának legelső teremtése, építvén állítását a' Kolos. 1: 15. a' hol a' mondatik hogy a' Fiú *πρωτοτοκος πασης κτισεως*, azaz minden teremtések között első Szülött, — kit az Atya a' semmiből azért teremtett, hogy ő általa teremtené a' világot. Az ezek felett való vetélkedésben midőn látná Sándor hogy Ariust meg nem győzheti, Synodust tartott Alexandriában, 's ellenkezőjét az Eklézsiából kirekesztette 320-ban.

Ez a' büntetés nem halgattatta el Ariust, annyival kevésbé pedig, mert értelmének sok kedvellői voltak, kik között nevezetesek a' Nicomediai és Caesariai Eusebiusok, — 's ezek

közzül az elsőbb magához is fogadta ötét, és az Eklézsiába való vissza vétettetését is sürgette Sándornál, — de ez nem hajlott, — 's a' Keresztyének között oly lárma lett, hogy a' Pogányok még a' játékszíneken is nevetséget csináltak belőlle.

Constantin midőn ezeket meghallotta, békeltető levele által mind a' két félnek, Ariusnak t. i. és Sándornak halgatást parancsolt. Nem lévén azonban fogantja igyekezetének, — Bithyniának Nicaea városába öszvegyűjtötte a' Birodalom Püspökjeit (öszvesen 318-at, kik között 20-an az Arius értelmén voltak) 325-ben, 's ez az első Oecumenicum Concilium a.) Itt az Arius tudománya kárhoztattott, 's ellene ezek a' pontok állapították meg, hogy a' Fiú γεννηθεις & ποιηθεις, γεννηθεις εκ της οσιας & πατρως, θεος εκ θεω, Φωσ εκ Φωλωσ, θεωσ αληθινωσ εκ θεωσ αληθινωσ, ὁμοωσιωσ & πατρι. azaz: a' Fiú születtetett, nem teremtetett, — az Atya' valóságából születtetett, Istentől lett Isten, világosságtól lett világosság, igaz Istentől lett igaz Isten, egyenlő állatú az Atyával.

A' kárhoztatott és számlivetett Ariust a' vele ugyan azon sorsra jutott Eusebius (a' Nicomediai) igyekezett megmenteni. Ez ugyan is Constantia a' Constantin testvérje által a' Con-

a.) Ezen Gyűlésben vőlt az, hogy Constantin oly nagy tiszteletet mutatott az öszvegyűlt Püspököknek, hogy nem mert előttök le ülni, míg meg nem kінálták.

stantin kegyelmét újra megnyervén — hivatalába is vissza léphetett, — 's kieszközölte azt, hogy a' Császár Ariust is vissza hívná, minekutánna ez a' maga vallástételét neki benyújtotta, (ha szinte nem vólt is meg abban a' *ὁμοστος* szó). Ekkor még az Alexandriai Püspöknek Athanasiusnak is azt parancsolta Constantin, hogy Ariust fogadja vissza az Eklézsiába; — a' mit ez midőn Concilium nélkül eselekedni nem akart, — Tyrusban öszvegyültek a' Püspökök, — de haszon nélkül, mert Athanasius megszökött közzülök, — 's majd Jéru'sálembe tétetvén által a' Gyülés — Arius forma szerint — de az Athanasius ellenére visszavevődött, — Athanasius pedig a' következett Constantinápolyi Gyülésben számkivettetett. Az akkori Constantinápolyi Püspök Sándor is azt a' parancsolatot kapta a' Császártól, hogy Ariust ő is esmérje Eklézsiá' tagjának, — de ez addig halasztotta a' dolgot, hogy Arius hihető méreg által elébb hólt meg (336) mintsem az Eklézsiába egészen felvevődhetett volna.

Ariusnak halála után is vóltak követői, kik között nevezetesek Aëtius Antiochiai Diaconus, és ennek tanítványa Eunomius, — 's ezekről az Arius követői is, most Aëtianusoknak, majd Eunomianusoknak is neveztettek, — 's minthogy Arius azt mondotta hogy a' Fiú semmiből teremtetett *ἐξ οὐκ οὐλῶν ἐγενέτο*, Követői pedig azt

is állították, hogy *ανομοιος ἰω πατρι καλα παντα*, —innen Exucontiani és Anomaei nevet is kaptak. —Támadtak azután olyanok is, kik azt hitték, hogy a' Fiú *ομοιος ἰω πατρι*, azaz *similis substantiae*, hasonló az Atya' valójával —'s ezek *Semiarianusok*nak mondódtak.

Hogy az Arius tudománya el nem nyomattatható, oka volt, mert a' Császárok is pártját fogták annak! Így Constantius hajlandó lett volna még fegyverrel is terjeszteni azt, —annyira hogy sok Püspökök is csak annak köszönhették székjöket, mint p. o. Liberius R. P. Szintúgy cselekedett Valens Császár is. Azonban a' Ker. Vallásra tért egész Nemzetek is azt vették fel, mint a' Gothusok, Vandalusok; magából a' Constantinápolyi Eklézsiából is csak N. Theodosius tudta kiirtani ezt az eretnekséget, Napnyugoton pedig még a' VII. Században is találtattak Arianusok.

§. 32.

Photinus.

Az Arianusokkal való vetélkedésben Photinus Sirmiumi Püspök (340) olyan gondolatokra jutott, mellyek az eretnekség' bélyegét el nem kerülhették. Azt tanította t. i. hogy a' *λογος* és a' Sz. Lélek csak személyesített Isteni erők, következésképpen a' Krisztusban volt

Isteni — nem különös személy, hanem csak oly Isteni erő, millyen volt a' Profétákban, — és hogy Jézust a' ki pusztá ember és csak akkor kezdett lenni mikor Máriától született, — csak ezen vele közlött Isteni erőért lehet Istennek nevezni. A' Sirmiumban 352-ben tartott Concilium kárhoztatta és hivatalától megfosztva száműzte ötöt. Halálával elenyésztek követői. (Homuncionitae). —

§. 33.

Macedonius.

A' Semiarianusok közzül Macedonius Constantinápolyi Püspök 342 — 360-ig azt tanította a' Sz. Lélekről, hogy nem Isten, hanem az Istennek teremtese ($\chi\lambda\iota\sigma\mu\alpha$) oly forma mint egy Angyal. Követői Pneumatomachi és Macedoniani nevet kaptak. — Ez a' tudomány kárhoztattatott a' Constantinápolyi 1-ső Conciliumban, mely az Oecumenicumok között második. Nagy Theodosius által gyűjtettetett az öszve 381-ben, a' mikor a' Nicaeában készült Vallástételnek a' Sz. Lélekről szóló cikkelye ezekkel pótoltatott meg: „Megelevenítő Úrban, ki az Atyától származik, ki az Atyával és a' Fiúval egyetemben imádtatik és dicsőítettik.

§. 34.

Apollinaris.

Az Arianismus adott alkalmatosságot az Apollinaris Laodicaei Püspök eretnekségére is. Midőn t. i. az Arianusok ellen oly keményen kikölte az Orthodoxusok a' ὁμοσιος kitétel sürgetésében, hogy sokan a' Krisztus testét is az Atyával egy valóságúnak (Consubstantiale-nak) állítanak: Apollinaris hibát irtani kívánó szándékból, azt tanította, hogy a' Fiú csak lélekére nézve egy állatú vagy valóságú az atyával, — melyre nézve így világosította állítását: hogy a' Krisztusban az emberi testen kívül, meg volt ugyan az érző lélek = ψυχη — de a' gondolkodó vagy okoskodó léleknek νοετικῆς helyét a' λογος foglalta el benne. — Más ok a' mely Apollinarist ezen állításra vezette, az volt, hogy ha az Eklézsiái közvélekedés szerént, a' Jézusban valóságos ember és valóságos Isten egyesült, úgy kettős Személynek kell őtet tartani; Apollinaris tehát így okoskodott, hogy a' Jézusban csak a' test és az érző lélek volt emberi, — a' gondolkodó lélek tévén az embert leginkább személyé — minthogy az nem volt benne — emberi személynek nem mondódhatik, — annak helyét foglalta el a' λογος — s ezeknek egyesülésökből lett egy Személy. A'

Macedonius ellen tartott Concilium Apollinarist is kárhoztatta.

A' Krisztusnak Poklokra való leszállásáról szóló czikkely ez időben tevődött be az Apostoli Hit-formába, az Apollinaris értelmének megczáfolására. Mert az Eklézsia megakarván azt mutatni, hogy a' Krisztusnak valóságos emberi lelke is volt, így okoskodott: ha a' Krisztus leszállott a' poklokra, azt nem az ő Isteni természetéről kell érteni, mert az mindenütt jelen való, — de testéről se, mert az a' koporsóban feküdt, — kellett hát neki emberi lelkének lenni, mely a' poklokra vagy helyesebben a' meghóltak lelkeiknek helyekre mehetett.

§. 35.

Nestorius.

Nestoriust is az Eretnekek közzé szokták számlálni, — pedig neki legkisebb szándéka se volt az Eklézsiát zavarni, — jó célú állításaiból erőszakosan következtették az Eretnekséget. Az időben a' Mária eránt való tisztelet oly nagy volt már, hogy csak nem közönségesen Istent szülőnek (*θεοτοκος*) neveznék: — Nestorius Constantinápolyi Püspök (428) tartván attól, hogy azon kifejezés az Arius és

Apollinaris eretnekségökre vezethet sokakat, *) azt javasolta hogy inkább Krisztust szülőnek *Χριστολογος* neveznék Máriát, úgy mint a' mely szóban befoglaltatik azoknak is értelmök, kik Istent szülőnek szeretik ötet nevezni, Isten is lévén a' Krisztus.

Az Alexandriai Cyrillus támadta meg ötet leginkább, 's azt igyekezett az ő szavaiból megmutatni, hogy ő a' Krisztusban lévő két természetet annyira külön választja, hogy két személynek kellene ötet nézni, — következésképpen az Isteni és emberi természetnek egyesülését tagadja.

Költönös átkok között kezdődött a' vetélkedés, — Cyrillusnak pártját fogta Coelestin R. Püspök, — Nestoriusnak pedig János Antiochiai Püspök. A' dolog eligazítására II. Theodosius Conciliumot gyűjtetett Ephesusban 431-ben, mely volt a' III-ik Oecum. Concil. A' rendelt napra megjelent Cyrillus is, Nestorius is, de az Antiochiai János, a' maga Püspökjeivel együtt elkésett, — Cyrillus használni akarván ellenkezőjének kérését, a' jelen volt Püspökökkel megnyitja a' Gyűlést, — és Nestoriusra átkot mon-

*) Az Arius értelménél is keményebb következhetett abból, — t. i. mintha a' Krisztus csak akkor kezdett volna lenni, mikor Máriától született. — Az Apollinaris értelme is újra felelevenedett volna, mert ez a' kifejezés könnyen maga után vonhatta a' Synsiasmust (*Σύν et ὁσία seu duarum in Christo naturarum confusio*). —

datott. Majd elérkezvén János, ő is a' maga Püspökjeivel külön ülést tartván, Cyrillust minden Püspökjeivel együtt megátkozta. Közel volt már Nestorius a' győzedelemhez, a' mikor Theodosius testvérjétől Pulcheriától, kinek meggyónt vétkeit Nestorius kibeszélte — ingereltetvén — újra vizsgálni rendelte a' dolgot, — a' minek kimenetele a' lett, hogy Nestorius száműzöttetvén nyomorúságok között végezte életét. Követői nagyon elszaporodtak Á'siában és Áfrikában, — megvannak mai napig is, és nagy érdemet szereztek magoknak az által, hogy a' Keresztyén Vallást sok pogány nemzetek közé bevitték. Ezek neveztetnek Chaldeai Keresztyéneknek.

§. 36.

Eutyches. Monophysiták, Monotheleták.

Eutychest is akaratja ellen tették ellenségei eretnekké. Vólt ő Constantinápoly mellett egy Klastromnak Abbása (Archimandrita), — Cyrillusnak követője; mint ilyen, a' Krisztusban lévő két természetekről még csak szólni se kívánt és nem engedett, — félvén a' Nestorianismustól. Ebből a' lett hogy Flavianus Constantinápolyi Püspök előtt Apollinarismussal vádoltatnék, ki is Constantinápolyban gyűlést tartván — Eutychest előidézte: hol mind a' mellett is, hogy nyilván kijelentette, hogy ő mind azt

hiszi a' mit az Eklézsia hiszen, és hogy csak mondják meg mimódon fejezze ki értelmét, ő kész mindent elfogadni, — csakugyan addig faggatták, míg ilyen vallástételt nem csikartak ki belőlle, hogy a' Krisztusban ugyan két természetek egyesültek, — de az egyesülés után csak egy természetnek kell ötet tartani. — Ezért anathemat mondott reá a' Gyűlés 448-ban.

Eutyches a' Császárhoz II-dik Theodosius-hoz folyamodott, hogy gyűjtene Oecumenicum Conciliumot, — meg is cselekedte azt a' Császár, Efezust nevezvén ki a' Concilium helyének 449-ben. Minthogy Flavianust nem igen kedvelte a' Császár, — ez önként úgy rendelte a' dolgokat, hogy Flavianus bukjon. Nevezetesen azokat a' Püspököket, kik a' Nestorianismusért gyanúban voltak, a' Conciliumból kitiltotta, — Elölülök nevezte ki Dioscorust az Alexandriai Püspöket, Eutychesnek pártfogóját, — ki hogy annál inkább czélját érhesse, — katonaságot kért és vett is maga mellé. Így elkezdődvén a' Gyűlés, a' jelenlévő Püspökök, félvén a' katonáktól — mindenben megegyeztek a' mit Dioscorus kívánt, a' ki néha üres papirost is tett eleikbe, hogy neveiket alá írván, azután ő azt irt arra a' mi neki tetszett, 's mint gyűlés végezését elküldte a' Császárnak. — Ennek kimenetele a' lett, hogy Eutyches felszabadított, értelme pedig így állapotott meg, hogy a'

Krisztusban a' két természeteknek egyesülésök után, csak egy t. i. az emberré lett Isteni természet volt, — innen nevezettek az ő követői Monophysitáknak. Flavianusra átok mondatott, ki Dioscorussal öszve veszvén, ez ötet a' földre tiporta 's úgy megverte hogy harmadnapra meghólt. A' Római Püspök követei is, csak szaladással menthették meg magokat. — E' volt az úgy nevezett Latrok' gyűlése = Latrocinale Concilium. —

Eléggé ellene szegezte magát I. Leo R. Püspök az ezen Concilium végezésének, — de nem bóldogult Theodosiussal, — hanem midőn Marcion lett a' Császár, ez hajlott a' Leo-kérésére, annyival is örömebb, mivel Dioscorust nem szenvedhette. Chálcedonban gyűlést tartatott e' végre 451-ben (IV-ik Oecum. Conc.) melyből Dioscorus a' vele egyet értő Püspökökkel kirekesztetvén — Eutyches minden követőivel együtt, és így Dioscorus is átok alá rekesztetett, — a' Krisztus személyéről pedig ez állapítódott meg: hogy ő Isteni természetére nézve valóságos Isten, az Atyával *ὁμοσιος*, emberi természetére nézve pedig valóságos ember 's vélünk *ὁμοσιος*, — ez a' két természet benne úgy egyesült, hogy azok öszve nem vegyültek, el nem változtak, — de azért egymástól elválhatatlanok, külön nem szakaszthatok, — hanem megmaradván mind a' két természet-

nek tulajdonságai — egy személyben egyesültek. —

Az ezen gyűlés' végzései nagy lármát okoztak Palestinában és Egyiptomban, — melyet Zeno Császár leakarván csendesíteni, még inkább nevelte azt. Abból a' jó czélből t. i. hogy a' Monophysitákat az Orthodoxusokkal egyesítse — készítette (hihető Acacius Constantinapolyi Püspök által) 482-ben az úgy nevezett Henoticont az-az egyeztető irást, — melyben a' Krisztusról való tudomány úgy vólt előadva, hogy azon mind a' két fél megnyugodhasson. Nevezetesen, e' szerént a' Hit-sinor mértékének a' Nicaei — Constantinapolyi vallás tételt kellett tartani, — mind Nestorius mind Eutyches kárhoztattattak, 's az állapítódott meg, hogy egy a' Krisztus nem kettő, — de ezek a' kifejezések egy természet, két természet elmellőztettek; — a' Chalcedoni gyűlésről sem vólt benne emlékezet, minthogy azt kárhoztatták a' Monophysiták — attól lévén ők is kárhoztatva. — Ezt a' Henoticont sokan elfogadták, a' többek közt a' Constantinapolyiak és az Alexandriaiak; — de vóltak annak ellentmondóji is, különösen Egyiptomban, hol a' nép a' Henoticont elfogadó Püspökjeire megharagudván, azoktól elszakadt, — 's innen van a' Püspök vagy fő nélkül valóknak nevezetők *ακεφαλοι*.

A' Zénó' halála után, a' kölcsönös átkok, veszekedések, gyakran öldöklések is, mind inkább inkább nevedekvén a' Henoticon miatt, ezt Justinus Császár eltörlötte. De ez által sem csendesettek el a' Monophysiták: ekkor tehát üldöztetni kezdette őket, — úgy hogy Asiában csak ugyan el is halgattak ők egy darabig. Sőt idővel magok között is öszve háborodtak, ezen kérdés felett, valjon a' Krisztus teste a' feltámadás előtt rothadandó volt-é vagy rothadatlan? — a' kik az elsőt állították nevezettek Phthartolatrac, az utólsóbbat állítók a phthartodocetae. Vólt egy Themistus nevű is közöttök, ki azt álitotta, hogy a' Krisztus emberi természete szerint némelly dolgokat nem tudott, — ennek követői Themistáknak és Agnoétáknak hívódtak. Végre egy Jacobus Baradacus nevű ember mind ezeket öszve egygyeztetvén — nevéről a' Monophysiták máig is Jacobitáknak neveztetnek.

A' Monophysiták adtak alkalmatosságot a' Monotheleták' Sectájoknak formálására is. Ugyan is, a' Krisztusban levő két természeteknek egygé lételekből azt következtették, hogy a' Krisztusban csak egy akarat vólt. Ezt a' vélekedést Sergius Constantinápolyi, és Cyrus Alexandriai Patriarchák is elfogadták, sőt Heraclius Császár is, ki ezt az értelmet úgy nézte, mint a' mellyel a' Monophysitákat az Eklé-

zsiával egyesíteni lehetne. Innen reá vette Heraclius a Római Püspököt Honorius is, hogy hagyná helyben a Monotheletismust. Így a Monophysiták közzül csakugyan sokan egyesültek is az Eklézsiával.

De voltak a Monotheletismusnak ellentmondóji is, a többek közt Sophronius Jerusálemi Patriárcha, — a ki észrevette, hogy a Monotheletismus alatt a Monophysitáknak értelmök akar az Eklézsiában lábra kapni — azt gyűlést tartván kárhoztatta. Újra feltámadtak tehát a lármák, mellyeknek lecsendesítésökre, Heraclius 639-b. kihirdettette az úgy nevezett *εκθεσις*-t (Expositio s. l. fidei) — melyben megállapított a két természetről de csak egy akaratról való tudomány. De ennek se volt kívánt fogantaja; a honnan II. Constans Császár más parancsolatot adott ki, Typus név alatt, — mellyel a veszekedő feleket átaljában elhalgatatni akarta, a nélkül hogy a pert eligazítaná.

Hogy illy veszekedések állottak elő ismét, annak a volt az oka, mert a Római Püspökök, kik Honorius után következtek, — a Monotheletismustól mint eretnekségtől elállottak. Így I. Márton mind az *εκθεσις*-re, mind a Typusra átkot mondott. (Ezért ugyan Constans ötlet fogva vitette Constantinápolyba, de a Pál Constantinápolyi Püspök' kérésére megengedett neki). Végre magok a Constantinápolyi Császár-

rok is hajlottak a' Római Püspökök' értelmökre, — a' honnan Constantinus Pogonates 680-b. Oecumenicum Conciliumot tartván Constantinápolyban — a' Monotheletákat azok közt Sergius és Honorius Püspököket is átok alá rekesztette.

§. 37.

A' Három Capitulumok.

A' Monophysiták historiájokkal öszve szokták kötni a' három Capitulumokat is. — Mennás t. i. Constantinápolyi P. és Pelagius Római Diaconus, egynehány Barátokkal együtt, hogy a' Caesariai Püspököt Theodorust (mint a' ki Origenesnek nagy becsülője vólt, 's a' Monophysitákhoz is hajlott) ingerelhessék, — reá vették Justinianus Császárt, hogy Origenest Synodus által kárhoztassa, — a' mi meg is lett 541-ben. Theodorus hasonló módon adta vissza a' költsönt: — reá vette t. i. Justinianust, hogy a' Mopsvestiai Theodorust, a' Cyprusi Theodorust, és az Edessai Ibást, szintúgy Synodus által kárhoztassa. Ebben a' vólt Theodorusnak a' célja, hogy Mennást és Pelagiust azzal bosszantsa, hogy a' Chalcedoni Gyűlés' tekintetét rongálja, úgymint a' melly Gyűlés a' nevezett 3 Püspököket az eretnekség alól felszabadította, 's a' melynek Mennás és Pelagius előtt nagy tekintete vólt. Justinianus csakugyan adott is paran-

esolatot, melyben a' 3 Püspökök, irásaikkal együtt átok alá rekesztettek. A' 3 Püspökökről való ítéletek nevezettek tria Capitula. Az egész pert az 555-ik esztendei V-ik Oecumenicum Concilium Constantinápolyban azzal döntötte el, hogy mind Origenest, mind a' 3 Püspököket átok alá rekesztette.

§. 38.

Pelagius és Augustinus.

Az oddig előszámlált eretnekségek leginkább Napkeleten támadtak, — hanem az V-ik Században Napnyugoton is formálódott egy eretnekség, melly az egész Eklézsiában nagy lármát okozott.

Pelagius (Morgan) Britanniai Barát, és Coelestius Irlandiai születésű, Rómába utazván — megtanúlták Rufinustól az Origenes' tudományát, melly az embernek erkölcsi jó vagy rossz voltát, a' szabad akaratnak helyes vagy hibás használásából következteti.

Ezek a' két Tudósok által-mentek Rómából Áfrikába, hol Pelagius a' Hippoi Püspökkel Augustinussal, egy darabig nagy barátságban élt, — de Coelestius csak hamar üldözés alá került, — mert Paulinus Carthagoi Diaconus, (hihetőképpen azon való haragjából, hogy a' Presbyterséget elölle elnyerte) azzal vádolta ötet,

hogy azt tanítja: hogy Ádám az eset előtt is halandó volt, — Ádám az esettel csak magának ártott, — a' gyermekek most is olly ártatlanoknak születtenek, millyennek Ádám teremtetett, — az Isten' parancsolatinak tellyesítésök, nem pedig csupán a' Jézus' érdeme által idvezülünk 's a't. Ezekért a' Carthagói gyűlés 412-ben eretneknek kiáltotta ötet.

Nem sokáig mulatott Pelagius is Áfrikában, — hanem által-ment Palaestinába, hol Hieronymusban (ki Bethlehemi Barát volt) nagy ellenkezőre talált, — kivált mikor Augustinus is a' Spanyol Püspököt Orosiust, olly czélból küldötte Hieronymushoz, hogy ezt a' Pelagius' tudományára figyelmeztesse. Csak hamar akadtak Pelagiusnak ellenségei, mint a' Francia Püspökök — de pártfogói is, kik között nevezetes volt János a' Jerusálemi Püspök. A' vádaknak megvizsgálásokra Synodus gyűlt össze Diospolisban (Pontusban, ma Neo Caesarea) 414-ben, melly Pelagiust az igaz hiten valónak esmérte, — úgy hogy még Zozimus Római Püspök is ártatlannak tartotta ötet Coelestiussal együtt, — mind addig, míg részszerént a' Honorius Császár' parancsolatja után,) ki azt rendelte, hogy Coelestius és Pelagius üzettesse nek ki Rómából), részszerént az Áfrikai Püspököknek sürgetésökre, ő is az ellenkező értelemre nem hajlott, a' mikor Synodust tart-

ván, Pelagiust és Coelestiust csakugyan átolt alá rekesztette. Végre az Ephesusi 'Sinat is 431-ben az egész Pelagianismusra átkot mondott.

A' Pelagius tudományának summája ez: az ember természete szerént halandó, — az első ember vétkének következései nem hatnak ki a' maradékra. Az embernek szabad akarata van a' jóra vagy roszra, — ereje van a' virtus' gyakorlására, 's olly Istennek tetsző életet élhet, melly által az Istennek természet felett való kegyelme nélkül is idvezülhet 's a' t.

Augustinus mindenekben az ellenkezőt tanította, — t. i. az Ádám' bűne az oka, úgymint a' kiben minden emberek vétkeztenek, hogy mindnyájan meghalnak, — az által vesztette el az ember minden jóra való erejét, 's ollyan bűnössé lett, hogy az idvességre már születésekor is méltatlan, ha csak meg nem kereszteltetik, a' jót csak az Isten' különös kegyelme (*Gratia Dei*, *gratia antecedens*) alatt teheti. — Ezen tételekből azt következtette a. n. Augustinus: hogy mivel az ember nem a' maga ereje, hanem az Isten' kegyelme által teheti a' jót: tehát a' kik meg nem jobbúlnak, az nem ő hibájok, hanem mivel az Isten tőlök a' kegyelmet megtagadta. Innen állott elő az Idvességre és kárhozatra feltétel nélkül való elválasztás (*Praedestinatio absoluta*), melly el-

választásnak senki ellene nem áthat. — Majd találkoztak olyanok is, kik az Augustinus' okoskodásaiból ilyen következtést húztak: hogy a' gonoszok nemcsak a' kárhozatra, hanem a' bűnre is praedestináltattak, — 's ezek neveztetek Praedestinatianusoknak.

Támadtak a. u. olyanok is (mint a' Massiliai Barátok Faustus, Vincentius, Gennadius, Hilarius 's a' t.) — kik az Augustinus és Pelagius tudományaik között, a' közép utat választván, azt tanították, — hogy Ádamtól ugyan általment bizonyos erkölesi erőtelenség a' maradékra, de nem úgy mint az Ádám bűnének büntetése, — az embernek van akarata a' jóra, ereje is hogy azt elkezdhesse, — de hogy azt tökéletességre hajtsa — arra szükséges az Isteni kegyelem. — Ezek neveztetek Semipelagianusoknak vagy Massilianusoknak is, kiknek sok követőik voltak, kivált a' Scholasticusok között.

§. 39.

Priscillianusok, Paulicianusok.

A' Gnosticusok és Manichaeusok' tudományok ismét éledni kezdett ezen időszakaszban. Nevezetesen Priscillianus Spanyol Püspök, (370) megtanulván azt egy Marcus nevű Egyiptomi embertől, sok követőkre talált, kik jó erköl-

cseikkel különböztették meg magokat. Csak hamar sok Püspököknek figyelmöket vonta magára ez a' Secta, kik Synodust tartván (Coesar-augustában, ma Sarragossa) — azt mint eretneket kárhoztatták: de a' Priscillianisták ezt fel sem vették, míg Gratianus is ellenek nem támadt, egészen kiakarván őket irtani: öt mindazáltal megengesztelték, 's csendességben voltak egy ideig: — de Maximus megfosztván Gratianust a' Császárságtól ismét a' Priscillianisták ellen támadt, 's Priscillianust a' Treviri Synodusban 385-ben két társaival együtt lenyakasztatta. E' volt az első példa, hogy az Eretneket halálos büntetésekkel térítgették. Megmaradt m. a. Spanyolországban ez a' Secta azután is, egészen az Arabsoknak béütésökig.

A' Manichaeusok tudományokat egy Paulus nevű terjesztette Armeniában, kitől a' Követői Paulicianusoknak nevezettek. A' Secta' története homályban vannak, minthogy fegyverrel pusztított.

§. 40.

Audianusok.

Az Audianusok nevöket vették Audius vagy Audaeus Syriai embertől, — ki az Eklézsiának némely külső rendtartásai ellen kikelyén, — az Eklézsiából kirekesztett. Vándorlásai között

tanítványokat szerzett magának, kikkel azt hittette el, hogy az Istennek emberi formája van, az Isten' képére lévén teremtvé az ember. Innen Anthropomorphitáknak is neveztettek. Leginkább Egyiptomban szaporodtak el ezek, — hihető az Origenes' ellenségciből, kik az allegoriás magyarázat' ellenére, mindent betű szerént értettek a' Bibliában, p. o. Isten' keze, szemei 's a't. — Meghólt Audaeus 370 körül.

§. 41.

Adoptianusok.

Spanyol Országoknak nagy részét elfoglalván a' Saracenusok, — Elipandus Toledoí Érsek tapasztalta azt, hogy öök a' Keresztyéneket úgy nézik, mintha az ember Jézust is, örök-ké való Istennek hinnék: hogy tehát ne legyen nekik miben megbotrátkozni, — az Urgeliei Püspökkel Felixel közlötöte gondolatját, hogy valjon a' Jézust emberi természetére nézve, az Isten' tulajdon vagy csak fogadott fijának kell é tartani? Felix azt álitotta, hogy csak fogadott-nak kell mondani.

Akármilyen jó czéljok vólt is ebben a' Püspököknek, — el nem kerülheték, hogy Nestorianismussal ne vádoltassanak. N. Károly tehát Synodust gyűjtven Regensburgban 792-ben, Felix-el álitásait vissza húzatta, — de a' ki ha-

za térvén, elébbeni értelmét ismét óltalmazta. Majd a' Frankfurti nevezetes Gyűlés 794-ben, átkot mondott reá, — végre követői is kik Adoptianusoknak és Felicianusoknak nevezettek, az Acheni és Romai Synodusok (799-ben), de kivált Elipandusnak és Felixnek halálok után elenyésztek.

§. 42.

Messalianusok, Collyridiánák, Antidicomarianiták.

A' IV-ik Században támadtak Syriában sokan, kik magános helyekre vonván magokat, imádkozással töltötték minden idejüket, a' könnyörgést tartván az ember' egyedül való kötelességének, — ördögöket űztek, látásolkkal dicsekedtek 's a' t. Ezek Messaliánusoknak, görögül Euchetáknak azaz imádkozóknak neveztettek.

A' Collyridiánák pedig azok az Aszszonyok voltak, kik Arábiában Szűz Máriát Isten gyanánt tisztelték, 's annak bizonyos napokon süteményt (Collyra) nyújtottak bé áldozatképpen. Hihető ezek adtak alkalmatosságot a' Törököknek, hogy azt mondanák a' Keresztényekről, hogy a' Sz. Háromságban az Atyát, a' Krisztust és Szűz Máriát hiszik és imádják.

Minthogy pedig a' Mária' szüzességét a' Ke-

resztyéneknek nagy részök, már kelletinél feljebb is sürgette: azokat kik azt álitották hogy Máriának a' Jézus' születése után több gyermekei is voltak, — úgy nézték, mint a' kik Máriáról hibásan gondolkoznak, azt nem tisztelik ilendően, — s ezek voltak az Antidicomarianiták.

§. 43.

Az Eklézsia' tisztasága felett támadt vetélkedések, Meletianusok, Luciferianusok, Donatisták.

A' Montanistáknak azon itéletök, hogy az Eklézsiának egészen tisztának kell lenni, és így azokat kik elestek (lapsi) abba többé vissza venni nem szabad: többféle szakadásokra adott alkalmatosságot. Nevezetesen:

Meletius Lycopolisi Püspök Egyiptomban, azért hogy a' Sacrificatusok közzül való volt, — az Alexandriai Püspöktől Pétertől hivatalából letétetett: de Meletiusnak sok tisztelőji lévén, kivált az általa felszentelt Papok (a' melly felszentelést pedig az Alexandriai Püspökök egész Egyiptomra és Lybiára nézve magoknak akarták megtartani), — az Alexandriai Ekléziától vagy inkább Püspökségtől elszakadtak, és az Arianusokkal egyesülvén vetélkedtek az Alexandriai Püspökökkel, (a' IV-ik Század' elején).

A' Nicaeai Concilium úgy csendesítette le őket, hogy a' Melctius által felszentelt Papokat hivataljokban meghagyta, Melctius is elesmértetett Püspöknek, — a' többiek pedig a' kárhoztattott Arianusoktól mind inkább idegenkedvén, apródonként egyesültek az Alexandriaiakkal.

Lucifer Cagliari Püspök is nagy ellenségek voltak az eretnekeknek, kivált az Arianusoknak, úgy hogy nem csak őket, hanem az ő vélek barátságban lévő Orthodoxus Püspököket is, az Eklézsiából kirekesztetni kívánta (a' IV-ik Század' közepén). Követői Luciferianusoknak nevezettek, — de a' kiket a' nagyobb erő elhalgattatott.

Nagyobb lármájú és tovább tartó volt a' Donatisták' Sectájok 311-től fogva. Ezeknek előállításoknak e' volt első alkalmatossága: az elestek és bűnösök közzé szokták vala számlálni azokat is, kik a' szent könyveket a' pogány üldözőknek kiadták (Traditores), úgy hogy nem csak ezeket nem akarták sokan az Eklézsiába vissza fogadni, de még az olly Püspököt se esmérték el annak, kit Traditorok szenteltek fel. Innen — mikor a' Carthagoi Püspök Mensurius megholt (311), helyébe Coecilianust választotta a' nép' nagy része, — de egy Lucilla nevű kegyeskedő Aszszony, inkább szerette volna a' maga barátját Majorint Püspökké tételni, 's minthogy gazdag volt, ki is

vitte azt, hogy Coecilianus a' Püspökségből csakugyan letevődött, olly szín alatt, mintha Traditorok által szenteltetett volna fel. A' Coecilian' ellenségei között leghatalmasabb volt Donatus, Casanigrai Püspök, kitől neveztettek a. u. a' Donatisták. Ezek a' Catholica Eklézsiától egészen elváltak, 's olly tisztának akarták nézetni Eklézsiájokat, hogy még a' Catholicusok közül hozzájuk által-tért embereket is, újra megkeresztelték. Napról napra terjedt a' Donatisták' számok, kivált Áfrikában, úgy hogy majd minden városban kétféle Püspök volt, Catholicus t. i. és Donatista.

Nehezen szenvedvén Constantin ezt a' szakadást, többféle Synodusokat tartatott, de siker nélkül; majd kemény törvényeket adott ki a' Donatisták ellen, templomaikat elszedette, sokakat megöletett, 's a' t. de a' szakadásnak elejét csakugyan nem vehette.

Szomorúbb következései lettek ezen szakadásnak az úgy nevezett Agonisták vagy Circumcelliók' előállások által. Dühös fanaticusoknak lehet ezeket mondani, kik hogy úgy halhassanak meg mint Martyrok — a' halált önként keresték, sokan a' kősziklákról — mások a' tűzbe ugrottak, némellyek pénzért fogadtak magoknak gyilkost 's a' t. Ennek felette a' keresztyéni indulatokról, kötelességekről roszt megfogásaik lévén, a' gazdagokat fosztogatták,

még a' templomok' kincseiknek sem kedveztek, — a' rablott dolgokat a' szegényekkel megosztották vagy semmivé tették.

Végre is a' külső hatalomnak az értelem' erejével kellett egyesülni, hogy a' Donatisták meggyőzöttessenek. Augustinus Hippoi Püspök vetélkedett vélek mindenütt; — Honorius Császár pedig parancsolatot adott ki 411-ben az eránt, hogy a' Catholicusok és Donatisták együtt tartsanak Carthagóban gyűlést (Collatio Carthag). Itt 286 Catholicus — és 279 Donatista Püspökök jelentek meg. Legtöbb függött ettől a' kérdéstől, hogy valjon az igaz Ek-lézsia nem szűnik é meg igaznak lenni, ha a' bűnösöket és elesteket kebelébe vissza fogadja? Augustinus megmutatta hogy nem, erősségül hozván fel a' Donatistáknak önnön példájokat, kik a' töllök elszakadt Maximianistákat magokhoz vissza fogadták. Ekkor tehát kijött a' parancsolat, hogy a' Donatisták egyesüljenek a' Catholicusokkal, — sokan egyesültek is, — de sokan másfelé költöztek, — némellyek megölték magokat, — nagy részek még a' VII-ik Században is megmaradt a' Catholicusok ellen való gyűlölségben, a' mikor végképpen elenyésztek; — legalább a' Vandalusoknak Áfrikába való berohanások, homályt vont a' Donatistáknak további történeteikre.

§. 44.

Vallástételek' Symbolumok.

Az eretnekeknek támadások szükségessé tette azt, hogy az Ekklésia oly sinor mértéket készítsen, melly a' hit határait kimutassa. Illy czélből készültek a' Symbolumok vagy vallástételek; részszerént a' Püspököktől mikor hivataljokba léptek, részszerént a' Conciliumok által valamely eretnekségnek megczáfolására. Használták azokat a. u. a' kereszteléskor is, t. i. elmondatták a' felnevekedett kereszteltéendőkkel, a' csecsemők helyett pedig a' kereszt szülékkal, — a' kik az Ekkésiából kirekesztettek, ha vissza vevődtek, nevöket alájok irták.

A' Nevezetesebb vallástételek az Apostoli Hit formán kívül — e' következők

1. A' Nicaeai Vallástétel, melly az Ariánusok ellen 325-ben Constantin alatt Nicaeában tartott Conciliumban készült.

2. A' Constantinapolyi Vall. így neveztetett Constantinápoly Várostól, hol tartott 381-ben N. Theodosius alatt Makedonius ellen a' Concilium. Itt a' Nicaeai Vallástétel helyben hagyattatott, — de a' Sz. Lélekről szóló cikkely ezzel potoltatott meg: hiszek Szent Lélekben, megelevenítő Úrban, ki az Atyától

származik, ki az Atyával és Fiúval egyetemben imádtatik és dicsőítettik. —

5. Az Efezusi Vall. így neveztetett Efezus Várostól, hol tartatott II. Theodosius alatt 431-ben Nestorius ellen a' III-ik Oecum. Conc. Itt ugyan új Symbolum nem íródott, hanem csak az határozatott meg, mit kelleszen a' Krisztusban lévő két természetekről hinni, — 's azt nevezik Symbolum Ephesinumnak.

4. A' Chalcedoni Vall. nevét vette Chalcedon várostól, hol tartodott Marcion Császár alatt 451-b. a' IV. Oecum. Concil. ebben az határozatott meg Eutyches ellen, hogy Jézusban a' két természetek úgy egyesültek, hogy egyiknek is tulajdonságai el nem változtak. — (l. §. 36.)

5. Az Athanasius Alexandriai Patriarcha Vallástétele, — de a' mellyet hogy nem ő készített, ki tetszik ezekből 1.) az Athanasiusal egy időben élt Írók közzül senki sem említi azt, — 2.) azonban maga mondja Athanasius, hogy nem akar Vallástételt írni, tökéletes lévén a' Nicaeai. 3.) A' napnyugoti Eklézsia midőn a' napkeletivel a' Sz. Léleknek a' Fiutól is való származásáról vetélkedett, nem ítalt erre a' Vallástételre, holott világos szókkal mondja: a' Szent Lélek az Atyától és Fiutól vagyon. 4.) Ez a' Vallástétel eredetiképpen görögül van írva, pedig Athanasius görö-

gúl nem irt. későbbben is nem Athanasius által kellett hát annak készülni:

§. 45.

M u h a m m e d.

Az Ekklesiában támadt minden eretnokségek, sem vóltak olly ártalmára a' Keresztyén Vallásnak — mit Muhammed.

Született ő Mekkában 571, körül, Arahs fejedelmi nemzetségből. Ösei a' kereskedés által akarván alattvalóikat gazdagítani — magok is üzték azt: 's az illy foglalatosságban Muhammed is gyakran útavván, megesmérkedett a' Keresztyén és 'Sidó Vallásokkal: — de mint-hogy egyik sem vólt már akkor azon a' vidéken a' maga tisztaságában, — arra a' gondolatra jött; hogy lehetne a' kettőt megtisztítva, az Arabs Vallással öszve kötni, 's új Vallást állítani fel. Ezt pedig annál könnyebben reménlhette, mivel az Arabsok is mint a' 'Sidok, Ábrahám-tól vették eredetöket, t. i. annak Ismaël fíjától, — 's azzal szerettek is ditsekedni, hogy ök az Ábrahám' Vallásán vannak — az ott lakó Keresztyéneknek együgyüségöktől pedig mint akadálytól nem tarthatott Muhammed.

Egy illy planumnak készítése, elég a' Muhammed' magánosságra való hajlandóságának li magyarázására; — melyben a' különben is Napkeleti elevenségü képzelődése nevekdedvén,

végre elhitte, 's másokkal is kezdette hitetni, hogy őtet az Isten Gábiel angyal által, Profétának hívta, az Ábrahám' vallásának vissza állítására, 's a' bálványozásnak eltörlésére, — a' mit már Móses és Jézus elkezdettek.

Az arabs fejedelmek gyakran veszekedtek egymással, — Muhammednek is támadtak, még pedig a' maga atyafijai közzül ellenségei, — kik a' birtok felett kezdett visszázkodáshoz, kötötték még a' bálványokhoz való ragaszkodást is, — 's Muhammednek futni kellett 622-ben, Jatrebbe vévén magát, melly város azután Medinának vagy Proféta városának neveztetett. — Ez a' futás (Hedschra) az, melytől számlálják a' Muhammed' követői esztendeiket, — 's Péntek napon történvén az, a' Pénteket ülik meg Szombat és Vasárnap helyett.

Jatrebben sok követőkre talált, kiknek segítségökkel a' szomszéd lakosokat is, vallásának felvételére kényszerítette, — nem kívánván azoktól elsőben többet, — csak hogy őtet Profétának esmérjék el. Majd nevedvén ereje — Mekka ellen indúlt, és azt elfoglalta 629-ben. Olly félelmessé lett azután Muhammed, hogy a' szomszéd tartományokat vallásának felvételére fegyverrel is tudta hajtani, — egyszerre fundálván Vallást, és Monarchiát, — melynek Profétája, fő papja, törvényadója és királya ő maga vólt. — De nem sokáig élhetett e' dicsőség-

ben, mert valami asszony, férjéért való bosszúállásból é, (kit Muhammed megöletett) — vagy hogy annak hirtelt sérthetetlenségéről meggyőződjön — méreggel megétette 632-ben.

Tudományát leginkább Abubeker az ő ipája, és a' hatalomban követője, szedte össze, melly gyűjtemény Koránnak nevezetik. — Minden rend és összefüggés nélkül, vannak benne a' Sidóktól, Heresztyénektől, és Pogányoktól, költsönözött értelmek, a' maga költeményeivel összezavarva. Főbb Czikkelyei ezek: egy az Isten, és Muhammed annak Profétája, ki nagyobb Mósesnél és Jézusnál. Az Isten e' világnak gondviselője, kinek örök végezéseiben van az embereknek elkerülhetetlen sorsok, (Fatalismus, Praedestinatio absoluta). A' jövő életben az igazakat jutalmak (török paradicsom), a' gonoszokat büntetések várják. A' jóltévőség fő kötelesség. A' vallásba való beavatási rendszer a' környülmétkedés. A' Mekki búcsúra minden embernek ha csak egyszer is el kell életében menni. Külső rendtartásai: a' böjt, gyakori fürdés és imádkozás, sertés hústól és bor italtól való megtartózkodás. — Hogy Vallásának gyenge oldalát követői észre ne vegyék, minden vallásos vetélkedéseket megtiltott.

Követői Moslemineknek, azaz Hivőknek nevezik magokat. De ő köztök hamar támadtak szakadások. Mert, minthogy Aly a' Mu-

hammed' veje, épen úgy kívánt uralkodni mint Abubeker, a' kettő között nem csak polgári, hanem vallásos vetélkedések is támadtak. Abubeker t. i. felvette a' Koran mellé, az úgy nevezett Sonnáat is, azaz Muhammednek irásiban nem foglalt tudományát vagy Traditiót, —'s innen követői Sonnitáknak neveztetnek, — a' kik pedig Alyval tartanak, a' Koránhoz ragaszkodnak, ezeket a' Sonniták Schiitáknak azaz eretnekeknek gúnyolják. Alynak követői a' Törökök, Abubekernek pedig a' Persák, Indusok, Arabsok, Tatárok 's a' t.

Hogy a' Muhammed' vallása olly igen elterjedt, annak főbb okai ezek voltak: az Arabsok örömmel fogadták Ábrahámnak mint törzsök attyoknak vallásokat, a' 'Sidókkal és Keresztyénekkal ékesen szóllása mellett fegyverrel is felvétette azt. Tudományát az éghajlat-hoz alkalmaztatta, t. i. a' paradicsomot, mely csak az ő hiveinek van rendelve úgy festette le, mint azt a' Napkeleti heves képzelődés és testi indulatok kívánják. Vallásában könnyű dolgokat parancsolt a' megtartásra. A' Nestorianusok és Monophysiták üldöztetvén a' Keresztyénektől — örömmel fogadták el azt a' Vallást, melly által békességet nyerhettek. — A' fegyverrel való terjesztésben hogy inkább boldogúlhasson, azt tanította, hogy az ember semmit nem cselekedhet, a' mit az Isten rólla nem

végzett, és így csak olly halál' nemével hal meg, melly rólla el van végezve: a' honnan a' háborútól haszontalan félni, mert ott is csak az örök végezés tellyesedik be rajta, 's a' melly katona ott elesik, egyenesen paradicsomba megyen, 's a' t. 's a' t.

§. 46.

A' Barátok.

Hogy a' remetei élet a' Keresztyének között lábra kapott, annak több okai vóltak: nevezetesen a' Szent Irásnak illyen kifejezései: feszíttétek meg a' testet minden kívánságaival együtt, — öldököljétek meg az ó embert, — az Istent lélekben kell imádni 's a' t. arra a' gondolatra vittek sokakat, hogy a' testtől mindent el kell vonni, a' mi a' lelket az Istenről való elmélkedésekben akadályoztatná — a' mi leginkább megtörténne az emberi társaságról való lemondás által: — továbbá az üldözések alatt, sokan magános helyekre rejteztvén el — többé vissza se tértek, illyen vólt Decius' idejében Pál a' Thébai pusztá' remetéje. Sokat tett e' végre még a' 'Sidó és Pogány példának követésök is, mert avagy csak az Essenusokat is illy remetéknék lehet bizonyosan tartani.

A' magános élet' terheit hamar érzették a' remeték, — innen kunyhóikat a' költsönös se-

gedelem' tekintetéből egymáshoz közelébb kezdették építeni (ezek nevezettek Lauraknak), — majd egy közös házba mentek által, melyet Coenobiumnak vagy Monasteriumnak neveztek, — 's hogy a' rendet magok között feltarthatnák, választottak felvigyázót, kit Atyának (Abbas) hívtak — 's így lettek a' Remetékből Barátok.

Leginkább Egyiptom volt ezeknek hazájok. Remete Antal kezdette a' puszták' lakóikat maga körül összevgyűjteni a' IV-ik Század' elején. Majd Pachomius tovább folytatta az Antal' munkáját, Klastromokká változtatván a' kunyhókat, — társainak rendet szabott, melynél fogva minden idejüket, az elmélkedésre, imádkozásra, böjtre és kézi munkára fordították. Hogy nagyon elszaporodhattak ezek Egyiptomban — gyaníthatni avagy csak abból is, hogy maga Pachomius hét ezernek volt Abbások, — halála után pedig 50 ezerre ment ott a' Barátok' számjok. — Ugyan abban az időben kezdődtek az Apátság' Klastromaik is, — nevezetesen már maga Pachomius vagy mint némellyek mondják az ő leány testvére a' Nilus' partján Apátza Klastromot építtetett: — de még ekkor sem a' Barátok', sem az Apátság' fogadástételek által, nem voltak a' Klastromba való állandó megmaradásra lekötelve, — a' minthogy sokan közülök ki is költöztek.

Egyiptomból az egész Napkeleten elterjedtek a' Barátok, nevezetesen Syriába és Palestinába Hilarion, Armeniába Jakab vitte be őket — 340 körül már Napnyugoton is kezdettek támadni, hol azután Damasus R. P. és Ambrosius Maylandi P. nagy pártfogójik voltak. De nem csak a' pusztákban laktak már ezek, — hanem apródonként beszállangóztak a' városokba is, hol mindazáltal a' többi emberektől elzárva laktanak.

A' Barátoknak városi lakásokból lett az, hogy őket mint Szentség' példáját kezdték nézni 's tisztelni, — még a' Püspöknek is nagyobb tiszteletet adtak, ha az a' Klostromban lakott valaha. De az illy városi Barátoknak csak hamar nagy hasznokat vették a' Püspökök, — akár mit akartak t. i. a' nép között kivinni — a' Barátok voltak az eszközök, — sokszor a' Püspököknek egymással való veszekedéseiket a' Barátok fegyveres erővel igazították el. Sokszor vallásos háborúkat folytattak, — p. o. az Antiochiai Püspök Flavianus a' Messalianusok ellen, egész sereg Barátokat küldött, 's a' foglyokat vélek Antiochiába vitette. A' Coesariai Püspök Basilius fegyveres Barátokat küldött az Arianusok' elnyomásokra. Cyrillus Alexandriában a' Sidókat öldösvén — 500 Barát ment segítségére. Későbbben a' polgári háborúban is részt vettek. — Így midőn

Ethelbert Kanti Király a' Britannusok ellen indúlt, csak az egy Bancori Klastromból 700 fegyveres Barát ált eleibe.

Eltávozván a' Barátok első mestereiknek életmódjoktól, — nagy szükség volt hogy egy Reformator áljon elő közöttök, — mert már nem azért lett valaki Baráttá hogy kegyesebbé legyen, hanem hogy a' Klastrom' gazdag jövedelméből heverve élhessen. Ezért adta ki Valens Császár ezt a' parancsolatot: *Quidam ignaviae Sectatores, desertis civitatum muneribus, captant solitudines ac Secreta, et specie religionis cum coetibus Monazonton congregantur, — has igitur — — erui e latebris mandavimus, atque ad munia patriarum subeunda revocari etc. —* A' Nursiai Benedek vólt az, ki Napnyugoton szorosabb de azért nem kegyetlen regulákat szabott a' Barátoknak a' IV-ik Századnak elején, 's a' kézi munkáknak 's tanításnak folytatása által, hasznosokká tette őket a' társaságra nézve. Tizenkét Klastromokat fundált ő Róma körül, — de midőn ezekben élete után leselkedtek, — elment alsó Olasz Országba, 's ott egy magos hegyen t. i. a' Monte Cassinón építtette azt a' hies Klastromot, melly mustrájok lett az Olasz, Spanyol és Francia Országi minden Klastromoknak.

Ugyan ezen idő körül, még az a' nevezetes változás is történt a' Barátokon, hogy már

többé Laicusoknak nem tartódtak, hanem a' Clerus közzé számláltattak, — a' mikor a' többi Clerus is kezdette a' Barátok' rendtartásaikat követni, — t. i. egy épületben laktak, együtt imádkoztak 's a' t. Chrodegang Metzi Püspök volt az első az illy baráti reguláknak a' maga Presbyterei közzé való vitelökben, — 's minthogy a' rendet szabó regulákat Canonoknak nevezték — az illyen együtt lakó Papok Canonicusoknak hívódtak.

Akármennyi zavart okoztak is a' Barátok, mind a' polgári társaságban katonáskodásaik által, — mind a' Vallásban a' babonaságnak előmozdítása által: tagadhatatlan az az érdemök, hogy a' setét Századoknak pestisökben, ők mentették meg a' tudományokat az elenyészéstől: a' honnan nem lehet csudálkozni, ha a' Barátok nem csak a' köznép, hanem a' fejedelmek előtt is, nagy tekintetben állottak.

§. 47.

A' Tudományok és Tudósok.

A' Tudományok' állapotjok a' Római Birodalom' állapotja szerint változott, — míg t. i. ez a' maga dicsőségében volt — virágoztak azok; — hanyatlani kezdettek pedig midőn a' vándor nemzetek Róma' hatalmát megalázták. Ekkor a' szüntelen való háborúk' lármáji elől,

a' Klastromok' csendesebb falaik közt találtak azok menedéket: de itt a' Barátoknak babonás költeményeik, a' görög nyelvvel való nem gondolássok miatt, tisztaságok megzavartatott, értelmök félre magyaráztatott. Ezeket ugyan leginkább Napnyugotról kell érteni, mert Napkeleten Contantinápolyban, a' magok tisztaságokban vóltak a' tudományok sokáig, vagy ha vesztegetődtek is, csakugyan nem annyira mint Napnyugoton.

A' mi az oskolákat illeti, azok két részre vóltak osztva, t. i. Triviumra és Quadriviumra. A' Triviumban tanítódtak a' Grammatica, Rhetorica és Dialectica, — a' Quadriviumban pedig Musica, Arithmetica, Geometria és Astronomie. Az Aristoteles' Philosophiáját tanútták ezekben, de a' mellyet nem igen értettek, mint-hogy a' görög nyelvet nem tudták, — 's e' miatt csak a' sok haszontalan veszekedések állottak elő. Végre annyira alá szállottak a' tudományok, hogy még a' Papok is megelégedtek az-
 zal, ha olvasni és énekelni tudtak; hogy a' Liturgiát a' templomban elmondhassák, — a' prédikációk' készítésökre pedig épen elégtelenek vóltak. Úgy hogy N. Károly kéntelen vólt Páulus Diaconus által, a' régi Atyáknak prédikációikból, egynehányat öszveszedetni, 's a' Vasárnapok és Ünnepek szerént elrendelve, a' Templomban való elolvasás végett, a' Papok'

kezökbe adatni, — melly munka Homiliariumnak és Lectionariumnak neveztetett, — magokat pedig az egyes prédikációkat Postillaknak nevezték (ezen szóktól Post illa s. l. Evangelii verba). Hogy pedig az oskoláknak virágzásokat is újra helyre hozhatná Károly — arra végre Alcuinus Flaccust használta, kinek tanácsadása után, építtette és rendelte el az oskolákat egész birodalmában.

Az ezen időszakaszban élt Ker. Tudósok között, leginkább érdemlik az említést e' következők:

I.) A' Napkeleti Eklézsiában.

1.) Eusebius Caesariai Püspök Palestinában. Nagy érdeme van az Eklézsia' Historiája körül, valamint a' Theológiában is azon munkái által: Libri de praeparatione et demonstratione Evangelica. † 340.

2.) Athanasius Alexandriai Püspök, a' Sz. Háromságról való tudományt tüzesen óltalmazta az Arianusok és Pogányok ellen. † 371.

3.) Basilius Magnus Neo Caesariai Püspök, Homiliái, levelei, 's a' Sz. Lélekről írott könyve, bizonyági tudományának. † 389.

4.) Gregorius Nazianzenus elsőben Sasimai, azután Constantinápolyi Püspök, jeles tudományáért Theologusnak neveztetett † 391.

5.) Joannes Chrysostomus (Arany szá-

jú János) ékesen szóllásáért neveztetett így. Az Origenes felett támadt veszekedésben ő is részt vett, a' mi miatt Constantinápolyi Püspökségét számkivetéssel váltotta fel, hol meg is hólt 407-ben.

6.) Didymus ki ámbár született vak volt is, olly jeles tudományt szerzett magának, hogy az Alexandriai Oskolában Tanítóvá lett. Munkái nagyobb részént elveszték, csak a' Sz. Lélektől irt könyve maradt meg, mellyet Hieronymus deák nyelvre fordított. † 392.

7.) Apollinaris Laodicaei Presbyter, 's a' Fija Laodicaei Püspök, eretnekségök mellett az az érdemök van, hogy Julianus alatt, a' tudományokat igyekeztek a' Keresztyének között megtartani.

8.) Cyrillus Jerusálemi Püspök, ki a' Semiarianusokhoz hajlott. † 386.

9.) Gregorius Nyssenus' nevezetes munkája *λογος κατεχνηλικος ο μεγας*. † 394.

10.) Epiphanius Salaminai Püspök, az Eretnekeknek nagy ellenségök, sokakban könnyen hívő, de tanúlt ember volt. Irt a' többek közt Panarion adversus haereses. † 403.

11.) Theodoretus Cyprusi Püspök, irt magyarázatokat a' sz. könyvekre, — de Curandis Gentilium morbis; de fabulis haereticis. † 450.

12.) Cyrillus Alexandriai Patriarcha, a' Catholica tudománynak nagy óltalmazója az eretnekek ellen. † 444.

13.) Isidorus Pelusiota Egyiptomi Barát.

Az V-ik Század' utolsóbb felében kevés Tudósok állottak elő, azoknak is munkáik nem egyebek voltak a' Martyroknak és Barátoknak költeményekkel felczifrázott élet-leirásaiknál. — A' VI-ik Században szintűgy kevés írók voltak, kik közül

14.) Procopius Gazaesus. † 527. és

15.) Joannes Jejunator Constantinápolyi Püspök. † 595. érdemlik az említést.

A' VII-ik Században pedig:

16.) Joannes Philoponus Alexandriai Philosophus, — a' Szent Irás' magyarázásában szerencsétlen volt, mert a' Sz. Háromság' titkából Tritheismust következtetett.

A' VIII-ik Században:

17.) Joannes Damascenus, Jerusálem mellett egy Kastromban Barát volt, — nevezetes arról, hogy ő készítette az első Theologia Dogmatica Systemáját illy cím alatt: *εκδοσις ακριβης της ορθοδοξης πιστεως.* = *Expositio accurata Orthodoxae fidei.* † 750.

II.) A' Napnyugoti vagy Római Eklézsiában.

1.) Lactantius Nicomediai Rhetor, a' Deák nyelvben és a' Kcr. Vallás' óltalmazásában igen kitetszett. Munkáji: *Institutionum Divina-*

rum Libri VIII. De Ira, de Opificio Dei. De Mortibus Persecutorum. † 335.

2.) Hilarius Pictaviumi Püspök Franciaországban. Nevezetesen a' Sz. Háromrágról az Arianusok ellen irt 12 könyvei. † 368.

3.) Ambrosius Maylandi Püspök, buzgó Catholicus, — irt de Officiis libri III., és Epistola adversus Synmachum. † 398.

4.) Hieronymus született Pannoniában Stridonban, — Baráttá és Presbyterré lett Bethlehemben. Nagy tudományát leginkább a' Sz. Irás' magyarázása és deák nyelvre tett fordítása által mutatta ki, — tüzes indulatú lévén, az ellenkező értelműekkel kiméltetlenül bánt. † 420.

5.) Augustinus Aurelius, Hippoi Püspök Áfrikában, — a' vallásos kérdéseknek óltalmazásokban szintűgy tüzes mint Hieronymus. Munkái: de Civitate Dei Libri XXII. de Doctrina Christ. L. IV. Confessionum L. XIII. † 430.

6.) Juveneus Spanyol Presbyter, az Evangéliomot Hexameterekbe foglalta. † 350. — Épen azt mivelte:

7.) Aurelius Prudentius Clemens Spanyol tudós is. † 405.

8.) Coelius Sedalius Scotiai tudós, — irt a' többek között Carmen paschale.

9.) I-ső vagy Nagy Leo Római Püspök,

szerencsés volt az Éretnekek' ostromlásokban, és a' maga hatalma' nevelésében, — nevezetesek az Ünnepi Prédikációi. † 461.

10.) Boëthius az Ostrogothok Királyoknak Theodoriknak udvari tanácsosa. Sok hasznót tett Napnyugotnak, mert a' görög Philosophusok' munkáikat deák nyelvre fordította. Gyanúba jöven Theodorik előtt — tömlöczbe vetetett, a' hol írta azon jeles munkáját: de Consolatione philosophica. Feje vétetett 525-b.

11.) Magn. Aurel. Cassiodorus ugyancsak Theodoriknak, azután Athalariknak is tanácsosa, végre Baráttá lett; — a' tudományoknak aludni indúlt világokat nagy sikerrel éleszgette. † 562.

12.) Dionysius Exiguus Római Abbás, arról nevezetes hogy a' Keresztyén időszámlálást ő vette először rendbe, melly ő rólla Aera Dionysiana nevet visel. Munkáji: Codex Canonum Eccl. és Collectio Decretorum Pontiff. Rom. † 530.

13.) Isidorus Hispalensis. † 630.

14.) Beda Venerabilis Ánglus Barát. † 635.

15.) Alcuinus Ánglus Yorki születésű, — Bédának tanítványa, N. Károlynak tanítója, nagy érdme van az oskolák körül, — nevezetes munkája: de Septem artibus. † 804.

A' Római Püspökök vagy Pápák.

31.) I. Marcellus † 310. Martyr. — 32.) Eusebius. 33.) Melchiades † 314. — 34.) I. Sylvester, ez alatt a' Nicaei Concilium. † 335. — 35.) Marcus. 36.) I. Julius † 352. 37.) Liberius, vallástételeiben nagyon habozó volt, egy időben még az Arius' értelmét is elfogadta. † 366. — 38.) II. Felix, ez úgy lett Pápává, hogy midőn Constantius nagyon sürgetné Liberius't az Arius' értelmének elfogadására, 's ez nem hajlott — a' Császár Felixet nevezte ki, a' ki fel is válalta a' Püspökséget, még pedig bizonyosan a' Liberius' elibe tett feltételek alatt, ki számkivetésbe küldetett, — hamarább halván meg Felix (365.), szintúgy számüzettetvén Constantin által, — Liberius újra fellépett a' sz. Székre, elfogadván elébb az Arius' értelmét, — de a' mellyet nem sokára ismét az igaz hittel váltott fel. — Ez a' Felix volt az, ki legelsőben próbálta az Excommunicatiót kimondani a' Fejedelmek ellen, — nevezetesen Constantius ellen, midőn ez azt Rómából kikergette és Liberius't tette Pápának. 39.) I. Damasus, ennek ellen Pápája volt Ursinus vagy Ursinicius, de a' kit Damasus meggyőzött. Ennek idejében tartódott a' Constantinápolyi Oecum. Concil. 381-ben. † 384. — 40.) Siricius † 398. — 41.) Anastasius. — 42.) I. Inno-

centius, ez alatt támadt a' Pelagianismus, —
 ő mondott átkot a' Napkeleti Eklézsiának azon
 gyűlésére mely Chrysostomust kárhóztatta. † 417.
 43.) Zozimus, sok baja volt Pelagiussal
 s követőivel. † 418. — 44.) I. Bonifacius.
 † 422. — 45.) I. Coelestinus, ez alatt gyűlt
 össze a' III. Oecum. Concil. Ephesusban Nesto-
 rius ellen. † 432. — 46.) III. Sixtus. † 440. —
 47.) I. vagy Nagy Leo, ennek idejében volt
 a' IV-ik Oecum. Concil. Chalcedonban Eutyches
 ellen 451-ben. Ugyan akkor ütött be Attila
 is Olasz Országba. † 461. — 47.) Hilarius.
 † 468. — 49.) Simplicius. † 483. — 50.)
 III. Felix. † 492. — 51.) I. Gelasius. † 496.
 52.) II. Anastasius, ez adta a' Franczia Ri-
 rály Chlodovaeusnak a' Christianissimus titulust.
 † 498. — 53.) Synmachus. † 514. — 54.) Hor-
 misdas. † 523. — 55.) I. János, kit Theo-
 dorikus Constantinápolyba küldött Justinus Csá-
 szárhoz, hogy attól az Arianusoknak békessé-
 get eszközölne ki, — de vissza térvén ha szin-
 te nem volt is sikertelen követsége — csakugyan
 tömlöczbe vettetett Theodorikustól, hol meg is
 holt 526-ban. — 56.) IV. Felix. † 530. — 57.)
 II. Bonifacius. † 532. — 58.) II. János
 (Mercurius). † 535. — 59.) I. Agapetus. †
 536. — 60.) Silverius, vagy II-ik Sylvester
 Hormisdasnak fija, minthogy az Pápasága előtt
 házas ember volt, megholt számkivettetésben

538-ban. 61.) Vigilius, sok bajai voltak az Eutyches' értelme és a' 3 Capitulumok miatt. † 435. — 62.) I. Pelagius. † 500. — 63.) III. János. † 573. — 64.) I. Benedek. † 578. — 65.) II. Pelagius. † 590. — 66.) I. v. Nagy Gergely, ez küldött Angliába térítőket az Ethelbert' kérésére, — sok dicsérőji és becsmerlőji vannak. † 604. — 67.) Sabinianus. † 606. — 68.) III. Bonifacius, Phocastól ki-
 eszközlötte magának az Universalis Episcopus nevet. 69.) IV. Bonifacius, ennek engedtemeg Phocas, hogy Rómában a' régi Pantheont keresztyén templommá változtassa, ki is azt Sz. Máriának és minden Szenteknek ajánlván, illy nevet adott annak: Sancta Maria rotunda ad Martyres. † 614. — 70.) I. Adeodatus, ennek tulajdonítják azt hogy a' maga rendelkezseire ólom pecséteket azaz Bullákat tétetett, a' honnan származott a' Bulla nevezet. † 617. 71.) V. Bonifacius. † 625. — 72.) I. Honorius, a' Monotheleták' értelmöket elfogadta, a' miért későbben 680-ban a' Constantinápolyi Conciliumban átok alá rekesztetett. † 638. — 73.) II. Severin. † 640. — 74.) IV. János. † 642. — 75.) I. Theodorus, ez nevezte magát elsőben Pontifex Maximusnak. † 649. — 76.) I. Márton, a' Monotheletákra, Ekthesisre és Typusra átkot mondván, — egyik számkivetésből másba küldetett Constans Császártól — hol

meg is holt. — 77.) I. Eugenius. † 657. —
 78.) Vitalinus. † 672. — 79.) II. Adeodatus,
 ez kezdette elsőben a' maga leveleit így:
 Salutem et apostolicam benedictionem. 80.) I.
 Donus. † 676. — 81.) Agatho. † 682. —
 82.) II. Leo, a' szentelt vízzel való meghintés-
 nek kezdője. † 683. — 83.) II. Benedek. —
 84.) V. János. 85.) Conon. 86.) I. Sergius.
 87.) VI. János. 88.) VII. János. 89.)
 Sisinnius, csak 20 napig élt mint Pápa.
 90.) Constantinus. † 715. — 91.) II. Gergely,
 Leo Isauricus Császárt mint Iconoclastat
 megátkozta. 92.) III. Gergely, folytatta az
 Iconoclastak ellen való pert, Baronius szerint
 ez kezdette Angliától a' Péter' pénzét (Denarius
 Petri) kérni. † 741. — 93.) Zacharias,
 ennek jóvá hagyása után foglalta el Pipinus a'
 Francia Királyságot Childericustól. † 752. —
 94.) II. István, választatása után harmad nap-
 ra megholt. 95.) III. István, midőn a' Lon-
 gobárdusok már Rómát is fenyegetnék, Pipi-
 nustól kért és nyert ellenök segítséget. † 757.
 96.) I. Pál. † 767. — 97.) II. Constantinus
 Római gazdag ember, magához ragadta a' Pá-
 paságot és esztendeig ült is a' sz. Székben, a'
 mikor az ellene dolgozó rész — 98.) IV-ik Ist-
 vánt választotta Pápának, Constantint pedig
 szemét kiszúrván tömlöczbe vetették, 's min-
 den atyafijait 's jó embereit kiöldösték. —

99.) I. Hadrianus az Irene' kívánságára Nicaeában Conciliumot tartván, megállapította a' Képeknek tiszteletökét, — 24 esztendeig vólt Pápa. † 795. — 100.) III. Leo, ki Nagy Hárolyt Római Császárnak koronázta, † 816-ban.

A'
Keresztyén Eklézsia
Historiájának
HARMADIK SZAKASZSA

N. Károly Császártól — a' Reformatióig.

800 — 1517.

§. 49.

A' Ker. Vallás' terjedése.

A' Ker. Vallásnak ezen időszaki terjedéséről illő megjegyezni, hogy a' megtért Nemzetek, többnyire Fejedelmeiknek példájok után, fogadták el az Evangyéliomi tudományt.

Terjedett pedig a' Ker. Vallás e' következő Nemzetek között:

1.) Dániában, — ennek ugyan egyik tartományában Jutlandban Ebbo Reimsi Érsek már 823-ban elkezdette a' térítést, — de kevés foganattal. Majd nem sokára Harald Jutlandi Király, atyafiaitól üldöztetvén, a' Kegyes La-

joshoz (Ludov. Pius) folyamodott; kitől nyert is segítséget, minekutánna a' Ker. Vallást felvette 826-ban. Vissza nyervén koronáját Haráld, magával vitte Ansgár Barátot (a' Corveyi Klastromból), ki a' térítésben még Bonifaciusnál is buzgóbb volt, a' honnan Észak' Apostolának neveztetett, — mert nem csak Dániában talált számos követőket, hanem általmenvén Sveciába, ott is haszonnal tanított. — Ezekért Lajostól a' Hamburgi Érsekséggel jutalmaztatott meg, melyben IV. Gergelytől is megerősített és Legatusnak kineveztetett. — A' Lajos' halála után ismét kikergették Haráldot, 's véle együtt a' Ker. Vallást is, egész Dániából, — még Hamburgot is elfoglalták a' Dánusok Horik alatt, 's Ansgárnak futnia kellett, — ki a' Bremai Püspöknél találván menedéket, ennek halála után székét is elnyerte, 847-ben. Későbbben ugyancsak Horik adott engedelmet Ansgárnak a' vissza jövetelre, sőt még a' Svecusoknak is ajánlotta őtet, — a' mikor mind a' két országban Eklézsiákat és Oskolákat is állított fel. † 865.

2.) Norvegiába egy Hakon nevű király 938-ban vitte be a' Ker. Vallást, mellyet Angliában neveltetése alatt tanult meg; — folytatta a' munkát még pedig fegyverrel Olof vagy Olav (szintúgy Király a' X-ik Század' vége felé), — bevégezte ugyancsak Olof nevű (a' vas-

tag). † 1163-b. — Ezek a' Fejedelmek leginkább ánglus Papok által tanították a' népet. *)

3.) Islandiát a' Norvegusok találták fel 862-ben, valamint Grönlandiát is 982-ben, 's csak hamar mind a' kettőt lakosokkal is megtöltvén, a' Ker. Vallást oda is bevitték. — Grönland ugyan későbbben (a' mint mondják) valami nyavalya által egészen kipusztult, — úgy hogy az is kérdés valjon a' mai Grönland az é mellyet a' régiék esmértek? 1721-ben Egede nevű Dánus Pap 's annak fija kezdték ott a' Ker. Vallást újra terjeszteni.

A' milyen nagy érdemet szerzettek magoknak Winfried és Ansgár, épen olly nevezetessé lettek a' két testvér görög Barátok — Cyrillus más névvel Constantin, és Methodius, kik a' Napkeleti és Napnyugoti Birodalom között megtelepedett Tatór és Tót nemzeteket térítették a' Ker. Vallásra; — nevezetesen

4.) A' Bolgárokat. Itt ugyan már 820 — körül esmeretessé lett a' Ker. Vallás, azon foglyok által, kik a' Görögökkel való szüntelen háborúskodásban vagy a' Görögök közzül a' Bol-

* *Jegyzés.* A' Dánusok, Svecusok és Norvegusok mint Észak felé lakók, közös névvel Normannusoknak neveztetek. Ezeknek a' tenger partokon tanyázó részök, a' pré-dára vágyván, be ment Frantzia Országba Rollov vezér alatt, ki III. Károly Frantzia Királlyal olly alkura lépett, hogy a' mit ő (t. i. Rollov) elfoglalt Frantzia Országból — birhassa. népet ott megtelepithesse, — igérvén hogy alattvalóival együtt Keresztyénné lessz. Az eggyesség meglett, 's Rollov Robert nevet kapott a' keresztségben. Ez az eredete a' Frantzia Normandiának.

gárok közzé, vagy ezek közzül amazok közzé, estek fogságba, — mert a' Bolgárok a' Görögök között megtanúlták, a' Görögök pedig a' Bolgárok között terjesztették azt. Ezen foglyok közzül, Manuel Püspök különösen igyekezett téríteni, — de a' Bolgár Fejedelem Kyrtagon azért fejét vétette. — Majd kedvezőbb környü-lás adta magát elő 860 körül, midön a' Bolgár Királynak Bogorisnak leány testvére, a' Görögöktől Constantinápolyba vitetett, hol a' Ker. Vallást megtanúlván — haza menetelével Methodiust is magával vitte. Ez a' Barát jó festő lévén, sok bibliai történeteket festett le, 's azok által esmértette meg a' Bolgárokkal az Evan-gyéliomi tudományt, magát Bogorist az utolsó ítélet és a' pokol' képei indították a' Ker. Val-lás' felvételére. Ő ugyan későbbben ismét le-mondott a' Ker. Vallásról, de Lajos Német Király erőt vévén rajta, azt ismét felvette, 's Német Országból Papokat is hozatott Bulgariá-ba. Ebből a' lett, hogy a' Constantinápolyi és Római Püspökök, sokáig vetélkedtek azon, mellyiknek hatalma alatt legyen Bulgaria, mint-hogy mind Deák mind Görög szertartású Pa-pok térítették benne.

5.) Ez idő tájban (848.) a' Chazarok is, kik az Avarokkal egy eredetűeknek tartattak, követeket küldöttek Mihály Constantinápolyi Császárhoz, hogy adna nekik Keresztyén tani-

tókat. Cyrillus küldödvén közükbe, az igaz tudományt minden nagy akadály nélkül elterjesztette ottan.

6.) A' Tót Nemzetek közzül azok, mellyek a' mostani Tót, Horváth és Dalmátzia Országokban laknak, már a' VII-ik Században Heraclius alatt kezdték a' Ker. Vallást esmérni, — N. Károly alatt még inkább, végre Cyrillus és Methodius a' munkát bévégezték, — a' mikor Cyrillus a' Bibliát Tót nyelvre is lefordította.

7.) Morvában is Cyrillus és Methodius fundálták meg a' Ker. Vallást. Minthogy azonban a' Római Püspökök úgy nézték Morvát, mint a' melynek az ő papi hatalmok alá kelle-ne tartozni: Cyrillus pedig és Methodius görög szertartást vittek be magokkal, és az Isteniszteletet is Tót nyelven tartatták: e' felett is veszekedések támadtak, 's végre VIII. János 878-ban olly alkura lépett Methodiussal, hogy a' tót nyelv maradjon meg az Isteniszteletben, Methodius legyen Morvának Püspökje, — de mind ő, mind a' Morvák, a' Római Pápát esmerjék fejöknék. Sokat tett a' Ker. Vallásnak a' Morvák közt való megerősödésére, Zventibálnak vagy Svatopluknak ígyekezete is, —
si még

8.) A' Cseh Herczeget Borzivoit is, reáette, hogy népével együtt, venné fel a' Ker.

Vallást. Ennek fija Spitignew, tovább folytatta a' térítettést, Wenceslaw pedig és Boleslaw bevégezték.

9.) A' Lengyel Herczeg Micislaw, elvévén Boleslaw Cseh Herczegnek leányát Dám-browkát, maga is Keresztyénné lett, a' nép is részszerént önként, részszerént kényszerítve követte ötét 965-től fogva.

10.) A' Russusok közzé Constantinápolyból ment a' Ker. Vallás. Régen ohajtották azt a' Görögök, hogy azon szomszédjaikat az igaz Vallásra térítvén — a' velek való sok háborúskodásoktól megszabadúlhassanak. Basilius Macedo Görög Császár, reá is vette a' Russusokat, hogy bocsátanak be magok közzé a' Tértöket, — de ennek kevés sikere lett: hanem midőn a' Nagy Vladimir feleségül vette Anna görög Herczeg-Asszonyt — maga is megkeresztelkedett, és Basilius nevet vett fel, — a' nép is látván hogy az új Keresztyén Fejedelem, a' Nemzet' régi Fő Istenének Perunnak (Menykönek) bálványát, lófarkához kötve hurczoltatja, és korbácsolatja az útszákon keresztül, — minden vonogatás nélkül engedett a' kemény parancsolatnak, mellyel a' Ker. Vallás' felvételére hajtattott. Sok görög Barátok jöttek akkor a' Russusok közzé, kiket az olvasás és Képek által csakugyan meg is térítették.

11.) A Magyarok között a' görög szer-
 tartás lett elsőben esmeretessé. A' görög Írók,
 mint Joan Curopalates, Georg Cedrenus 's a' t.
 bizonyoságot téznek a' felől, hogy már 948 kö-
 rül két Magyar Fejedelem t. i. Bulsú és Gy-
 ula Erdélynek Ura, Constantinápolyban megke-
 resztelkedtek; — Bulsú ugyan vissza tért ösi
 vallására — de Gyula még segédet is hozván ma-
 gával (t. i. Hierothust, kit Fessler Nicetasnak
 nevez, mint Pannoniának leendő Püspökjét) —
 buzgó vallója és terjesztője kívánt lenni a' Ker.
 Vallásnak. Azomban minden ígyekezeti mel-
 lett is, kevésre mehetett jó szándékjában, —
 legalább semmi nyomaira nem akadhatni, az
 általa 's segítő társa által fundált Eklézsiáknak.
 De csakugyan nagy következésű vólt még is,
 a' Gyula' Keresztyénné létele; mert leánya Sa-
 rolta, szintúgy megkereszteltetvén, — férjét a'
 különben is szelidebb érzésű 's gondolkozású
 Geizát, reá vette, hogy az I-ső Ottó Császár'
 sürgetésének engedne, ki nagyon óhajtotta,
 hogy Geiza Keresztyén lenne, 's országába is
 bocsátaná be a' térítőket. Ekkor jöttek hát be
 a' Passai Püspöknek Piligrinnek Papjai, kik
 esztendő alatt, mintegy öt ezer lelkeket nyer-
 tek meg. Geiza a' maga megkereszteltetését el-
 halasztotta, 's az igaz Istennek tisztelete mel-
 lett, a' bálványoknak is gazdag ajándékokat
 adatott: a' miből ismét a' lett, hogy az ő val-

lásbeli ingadozásai miatt, a' nép között is aludni kezdett az Evangyéliom' világa; — de majd 994-ben Adalbert Prágai Püspök, Magyar Országba bejövén, ötot a' Ker. Vallásban megerősítette, megkeresztelte, III. Ottó Császár lévén Hereszt Attyává. (Mások azt álítják, hogy Geizát Bruno Verdeni Püspök keresztelte meg 977-ben). Megkereszteltetett ugyan akkor az ő fija István is, ki a. u. mihelyt az uralkodást átvette, népe' boldogítását az igaz Vallás' terjesztésén kezdette, maga lévén annak legbuzgóbb hirdetője, azaz valóságos Apostola, mint a' hogy II. Sylvester Pápától méltán neveztetett is. — Hogy pedig a' már elterjedett K. Vallás, a' Magyarok között állandó lenne, — az arra való felvigyázásra fundálta az Esztergomi Érsekséget, 10 Püspökségeket, és az attyától munkába vett Pannonhegyi Sz. Mártoni Apáturságot.

Ámbár tehát a' Ker. Vallás' első sűgárai, Napkeletről jöttek is a' Magyarok közzé, — de minthogy azok elébb enyésztek el, mint valami nagy következeseket okozhattak volna, — a' Geiza és István alatt bejött Térítők pedig többnyire Németek és Olaszok voltak, — a' Német Császárok és a' Római Pápák is nagy figyelemben tartották a' Magyarok' megtérésöket: ezen okokból csakugyan a' Napnyugoti Ekléziának kell azt a' dicsöséget engedni, hogy

Magyar Országon a' K. Vallást állandóul megfundálhatta. Hogy mind a' mellett is, a' Görög szertartásból is maradhatott meg valami a' Magyarok között, mutatják némelly Ünnepeknek görög neveik, p. o. Nagy Péntek, Nagy Hét, Vízkereszt, — továbbá a' görög Szentekről nevezett Hóldnapok, Sz. György', Sz. Mihály', Sz. András' Hava. Nem is csuda, ha azon szoross öszveköttetés mellett, melyben a' Görög és Magyar Fejedelmek egymással voltak, — a' Görög szertartás is talált kedvellőkre 's követőkre.

De mind ezek mellett sem maradhatott a' Ker. Vallás sokáig a' maga csendességében, — a' minek fő oka az volt, hogy az idegen kivált a' Német és Olasz Térítők, szerencse keresők, mind elfoglalták a' főbb hivatalokat, — a' miért megbosszankodván a' Magyarok — azokkal együtt a' K. Vallást is kiakarták magok közül üzni, kivált I. András alatt, mikor sok Püspökök mint a' többek között Sz. Gellért is — kegyetlenül végeztettek ki, — és I. Béla alatt is, de a' mikor a' fegyveres erő a' zenebonászkodót elhalgattatta.

12.) Pomerania. Boleslaw Lengyel Herczeg meggyőzván a' Pomeranusokat, csak a' Ker. hitre való által-térés' feltétele alatt engedett nekik békességet. Ekkor Otto Bambergi Püspök, hozzájok ment, 's a' munkát bévégezte, melly-

ért Pomeranusok' Apostoljoknak nevezetett.
1124-ben.

13.) A' Liflandusok közzé a' Rigai Püspökök vitték a' K. Vallást, nevezetesen Maynard, azután Berthold, ki Saxoniából katonaságot híván, vérrel keresztelt, — végre Albert, a' ki III-ik Innocentius Páának nevében, felállította a' fegyver viselők' lovas rendjüket (Ordo Equitum ensiferorum), kiknek kegyetlenkedésök által, a' Ker. Vallás csakugyan megfundálódott Liflandban.

14.) A' Prussusok közzé Konrád Masoviai Fejedelem (Lengyel O.) a' Német Lovasok' segítségökkel kezdette bevinni, és terjeszteni a' K. Vallást 1220-ban. Ezek 53 esztendeig tartott háború után, tudták ott az új Vallást megfundálni, — minthogy a' nép a' Ker. Papok' haszonkeresésöket nagyon útálván — attól idegenkedett.

15.) Lithvaniába 1388-ban Jagelló Király vitte be a' K. Vallást. Midőn t. i. N. Lajos megholt, Lengyel Ország annak leányára Hedvigre szállott, kit Jagelló Lithvaniai Fejedelem kért férjhez: de Hedvig és a' Lengyelek is, csak olly feltételek alatt egyeztek meg a' Jagelló kérésében — ha Keresztyénné lenne, — melly esetben még a' Lengyel koronát is megigérték néki: — Jagelló a' feltételeket elfogadta, 's Lithuania Keresztyénné lett.

16.) A' Chaldeai Keresztyének, azaz Nestorianusok (l. §. 33.) bevitték az igaz Vallást a' China' szomszédságában lakó Karit Tatar Nemzet közzé is. Ezeknek első Keresztyén Királyok János volt, ki a' Presbyter nevet is felvette, 's a' mint mondják az utánna következő Királyok is János Pap vagy Presbyter titulussal hivattattak. Felállott itt a' Keresztyén Vallás, a' XIV-ik Századig, azaz Dsingiskhanig, — a' melly időtől fogva, a' Muhamedanusoknak nagyra nevedett hatalmok, azt egészen elnyomta. Egyébbaránt e' körül a' historia nagyon bizonytalan.

17.) Amerika mihelyt felfedeztetett — a' Spanyolok és Portugallusok egymás ellen törekedtek az új világban bódításokat tenni. VI-ik Sándor Pápa csak hamar Bulla által erősítette meg mind a' Spanyolt, mind a' Portugallust, az elfoglalt és elfoglaltatandó földeknek birtokaikban, intvén egyszersmind őket, hogy a' K. Vallást oda okvetetlen bevigyék. Ezek a' győzedelmesek mindent is elkövettek, hogy az együgyű Amerikaiaknak nemcsak lelkeiket, hanem vagyonaikat is elnyerhessék. Seregestől mentek oda a' Térítők (kivált a' Minoriták és Prédikáló Barátok Fratres praedicanes), — kik között ha voltak is jó szívű és tanúlt emberek, mint Las Casas Püspök, — de ellenben voltak dühös fanaticusok is, a' millyen volt

Valverd — kiknek oktalán okoskodásaik, embertelen érzéseik, kegyetlen hohérlást okoztak azon nép között, melly ha helyes módon tanítódott volna, ezeneként jött volna által a' Ker. Vallásra. Így pedig, ha mit a' vért szomjúhozó Térítőnek szavára vakon nem hitt — iszonyú kínok között végeztetett ki. Az illy térítésnek következése lett — hogy az Amerikaiak megútálván a' Spanyolokat, megútálták a' K. Vallást is, — a' mennyországba se kívánkozván, ha Spanyolok lennének ottan.

§. 50.

Keresztes hadak.

Méljen érezték a' Keresztyének azt a' gyalázatot, hogy a' Krisztus vére és koporsója által megszentelt földet, a' Mohamedanusok tölölök elfoglalták. Az ezen való sajnálkozást, a' bosszúállásig nevelték, azon sok panaszok, mellyeket a' Palaestinában lakó, vagy oda szarándokoskodó Keresztyének, tettek a' Muhamedanusok' kegyetlenkedéseik felől. — Innen a' Pápák egész buzgósággal sürgették az Europai Fejedelmeket, hogy Palaestinát szabadítanak meg. II. Sylvester indította meg a' dolgot, — VII. Gergely pedig már 50,000 katonákat is gyűjtött össze, — de a' IV-ik Henrikkel való bajoskodásai akadályoztatták céljában. A' XI-ik

Század' végével azonban, csakugyan kiűtött az a' tűz, melly Európát és Á'siát majd 200 esztendeig pusztítván — közel hat millió Keresztényeknek vérökkel óltódhatott el.

Egy Péter nevű Remete, Jerusálemi útjából vissza térvén, a' Jerusálemi Patriarkától hozott panaszos levelet bemutatta II. Orbán-nak: ennek felette a' városokon és falukon, egész elragadtatással papolgatván, szent dühet gerjesztett a' népekben, — úgy hogy csak inteni kellett a' Pápáknak, 's a' tábor öszve sereglett. Megtörtént az a' Piaenzai, de kivált a' Clermonti gyűlés alatt 1095-ben, — a' midőn a' tellyes bünbocsánat' hirdetésére, majd egy millió minden rangú, korú és nemű emberek futottak öszve. — Ezeknek vezéreibk közt, nevezetesebbek vóltak: Péter, az Alsó Lotharingiai Herczeg Gottfried Bouillon, a' maga testvérével Balduinnal, — Hugo Frantzia királyi Herczeg, a' Toulousi Raymund, az Apuliai Tancréd 's a' t. Külömböző útakon kellett azt a' temérdek sokaságot vezetni; de minthogy nagy része a' seregnek, olyan emberekből állott, kiket a' bünbocsánat' hallása hívott ki gonosz rejtekeikből: — a' merre csak mentek, prédáltak és pusztítottak: innen a' Magyar Országon keresztül menőket, nevezetesen a' Péter' 80-000-ét és a' Gottschalk Páp' seregét, Kálmán Király majd mind megöldöstette;

a' Bolgárok is sok ezereket pusztítottak el közülök. A' Constantinápolyi Császár I. Alexius is csak úgy fogadta őket, hogy meg kellett ígérniük, hogy a' melly részeit a' régi görög Birodalomnak vissza foglalnák a' Saracenusoktól, — azokat neki által adják. — Így nagy akadályok után, elérték a' gyűlölt ellenséget 1097-ben, 's legelsőben is Nicaea városát foglalták el. Annakutánna mindenütt győzedelmeskedvén a' hitetleneken, 1099-ben Jerusálemnek is uraivá lettek, és Bouillont Jerusálemi Királynak kiáltották ki. Ő mindazáltal nem engedte magát megkoronáztatni, — azt mondván: hogy ember ne viseljen ott arany koronát, a' hol az Idvezítő tövisből valót hordozott. Csak esztendeig élt Bouillon, — halála után a' testvére Balduin felvette a' Királyi titulust. Illyen kimenetele vólt az Első Keresztes Hadnak.

Csak ötven esztendeig se élhettek a' Keresztyének a' szent földön nyert győzedelmöknek békés gyümölcseivel; — mert erejük naponként fogyván — többé a' Muhamedanusok' nevedő hatalmoknak ellent nem álhattak, 's már 1146-ban újra segítséget kértek az Europaiaktól. III. Eugenius Pápa tehát, reá vette VII. Lajos Frantzia Királyt, és III. Konrád Német Császárt, hogy a' kereszt jegyet vennék fel. Kétszáz ezer fegyveresekkel indultak ezek Palaestina felé, Magyar Országban ke-

resztül; 's itten Konrád sok Templomokat és Ispotályokat zsákmányozott meg úti segítség' színe alatt. De útjokban az éhség, pestis, el-lenség' fegyvere, hajótörés, 's magoknak a' Görögöknek hitetlenségök miatt (kik olly vezetőket 's útmutatókat adtak nekik, kik a' lesben álló Saracenusoknak prédául vitték őket, azon okból, mert az Europaiaknak céljaikat gyanús szemmel nézte a' Constantinápolyi udvar) — megrongáltatva, ha elértek is Jerusálemben 1148-ban, — de más esztendőben ismét vissza tértek, a' nélkül hogy az új Országnak valamit használtak volna. Ez a' második Keresztes Had.

A' harmadik keresztes Hadra az adott alkalmatosságot, — hogy Saladin Egyiptomi Fejedelelem, kivette Jerusálemet a' Keresztyének' kezökből 1187-ben. Ezen hírre III. Kelemen Pápa addig sürgette I. Fridrik (Barbarossa) Német Császárt, hogy az öregsége' ellenére is, Palaestinába indult 1189-ben, — be is hatott egész Seleuciáig, de ott valami folyó vízbe (nem tudni mi módon) beléfult. Halála után a' fija folytatni kívánta a' háborút, hanem Seregének nagy részével a' Pestis ötet is ki- végezte. A' kevés megmaradtak vissza jöttek 1191-ben.

Ezen harmadik keresztes hadhoz szokták számlálni (minthogy épen azon időben történt)

azt is, melyet II. Filep Frantzia Király, és I. Richard Anglus Király indítottak meg. Ők ugyan is 1190-ben kiindultak a' sz. föld felé, 's egy ideig szerencsések is voltak, — de a' Ptolemais városa' megvételekor, öszve háborodván, Filep vissza jött: Richárd pedig azután is több ütközetekben nyert Saladinon győzedelmet, de Jerusálemet meg nem szabadíthatta. Végre is három esztendei, hóldnapi és napi fegyvernyugvásra lépván véle, vissza jött Európába, — csak annyit tudván kieszközölni, hogy a' Keresztyén szarándokok, fizetés nélkül bocsáttassanak be Jerusálembe. — Jövetelében szerencsétlen volt Richard; mert az Adriaí tengeren hajótörést szenvedván, az Austriai Herceg Leopoldtól (még a' sz. földön történt meggyaláztatásáért) elfogattatott, 's VI-ik Henriknek mint fogoly általadódott, — melly fogásból nagy summa pénzen kellett az Anglusoknak Királyokat kiváltani. II. Coelestin Pápa, Henriknek ezen cselekedetéért nagyon bosszankodott, ki is az által akarta tettét jóra hozni, hogy seregeit a' sz. föld felé indította, — de halála törtévé — azok is hirtelen vissza tértek útjokból 1197-ben. 'S ez lett volna a' negyedik keresztes Had.

Ezek után csak hamar betölt a' Constantinápolyiaknak gyanújuk 's félelmök, hogy t. i. Napnyugotnak nem egyedül Jerusálemben ha-

tározódnak vágygyai. — Mert azok a' Frantzia Grófok, kiket 1204-ben III. Innocentius sürgetett a' Palaestinai útra, — Jerusálem helyett csakugyan Constantinápolyt vették czélba, 's azt el is foglalták, és Balduinus Flandriai Grófot, görög Császárnak kiáltották ki. De a' Görögök ezt nem akarván fejlöknek elfogadni, — Theodorus Lascarist választották magoknak, kinek lakó helyül Nicaeát adták. Ez a' Francusok' országlássok Constantinápolyban 57 esztendeig azaz 1261-ig tartott, a' mikor Palaeologus Mihály őket onnan végképpen kikergette.

II. András Magyar Király volt az ötödik kereszties hadnak vezére, melly III. Honorius Pápa' sürgetésére állott elő, Magyar, Olasz, és Német seregekből 1217-ben. Elérkezett ugyan Palaestinába András, — de Magyarországban az alatt sok zavarok támadván — kénytelen volt vissza térni. A' vele kiindult többi vezérek, folytatták azután is a' háborút, de szerencsétlenül, úgy hogy alig tudták a' Saracenusoktól csak azt is kinyerni, hogy haza jöhessenek, — mert midőn Kairót ostromlották volna, a' Sultán reájok akarta eresztetni a' Nilus' árjait. — Ezen ismét felindult IX-ik Gergely, 's II-ik Fridrik Császárt az Eklezsiából lelegendő kirekesztéssel fenyegetve, vette reá, hogy Palaestinába menjen. El is ment

1228-ban, és minden háború nélkül, olly egygyességre lépett a' Sultánnal, hogy Jerusálem maradjon a' Keresztyének' birtokokban, — a' mikor Fridrik magát ott mint Király meg is koronáztatta.

Váltak még azután is némely apróbb táborozások a' sz. föld felé, — mert a' Muhamedanusok soha sem szüntek meg a' Jerusálemi Keresztyéneket háborgatni; — ilyen volt 1239-ben a' Theobald Navarrai Királynak — 1240-ben pedig Richardnak a' III. Henrik anglus Király' testvérjének serege 's mások; — de mind ezek gyengébb támaszok voltak, hogy sém a' Jerusálemi Királyságot az öszeomlástól megmenthették volna.

Utolsó próbát tett a' szent földnek tellyes megszabadításában IX. Lajos Frantzia Király, ki egykori súlyos betegségében történt fogadása szerint, Palaestinába indulván 1248-ban, több ízben győzött a' Mahumedanusok ellen, — de végre az élelem' szüke és a' Pestis, seregeit nagyon meggyengítették, 's maga is fogóságba esett, melyből csak négy esztendő múlva tudta magát kiváltani. Haza jöven, újabb erőt gyűjtött öszve a' bosszúállásra, — de ekkor se érthette el célját, — mert a' Tunisi partokon seregének nagy részével, a' Pestisben megholt 1270-ben.

Nem nyertek a' Palaestinaiak több sege-

délmel Európától, — 's a' Hitetlenek apródonként nyomván a' Keresztyéneket, 1291-ben vége lett a' Jerusálemi Királyságnak.

Ezen 200 esztendei táborozásnak tehát csak annyi hasznai vóltak, hogy a' Geographia, Természet' historiája, hadakozás' mestersége, tökéletesítették, 's a' kereskedésnek is egy új útja nyitott meg, — de drága áron jutott azokhoz Europa, mert sok ezer lakosaitól, természet kincseitől fosztódott meg, — sok addig esmeretlen nyavalyák akkor hozódtak Európába, — a' babonaság is nagyon előmozdított az által, hogy a' Palaestinaí 'Sidók, Saracenusok, sőt magok a' Keresztyének is, az Europaiaknak könnyen hívő buzgóságokkal visszaélvén, sok ereklyéket adtak el azoknak. Így vették meg töllök azt a' tálat, mellyből Jézus az utolsó Pascha bárányt ette, — azt a' lándsát mellyel a' Jézus' ódala megsebesített, — II-ik András onnan hozta Sz. István Martyrnak fejét, Sz. Margitnak fejét, — Tamásnak és Bertalannak jobb kezeiket, az Áron' vesszejének egy ágát, — egy kő vedret a' Kánai mennyegzőből 's a' t. —

§. 51.

Lovas Rendek.

Az a' vallásos buzgóság, melly szent hadra küldé az Europaiakat, — Jerusálemben há-

rom Rendeket állított elő, t. i. a' Johanniták', Templariusok' és a' Német Lovasok' rendjeiket.

a.) Jerusálemben volt egy Ispotály, Keresztelő Jánosnak ajánlva, mellynek gondviselőji Johannitáknak nevezteték. Midőn az Ispotály' számára gyűlt ajándékok a' szükségét meghaladnák, — megígérték az Ispotályban szolgálók, hogy ők a' Muhamedanusok ellen óltalmazni fogják a' K. Vallást, azon félesleg való kincsből, úgy hartzolván mint katonák, 's így formálódott a' Sz. János' Vitézi Rendje; Joannitae vel Hospitalarii. Öltözetjökre fehér kereszt volt varva; — három osztályokból állottak, az elsőben voltak az Igazgató vitézek Equites; a' másodikban a' Papok Sacerdotes, kik a' Templomban szolgáltak; a' harmadikban a' köz rendű katonák Fratres Servientes. — Midőn a' Keresztyének elvesztették Palaestinát, Cyprusba ment ez a' Rend, azután elfoglalta Rhodus Szigetét is, — de a' Törökök által innen is kiűzöttetvén, V. Károly Máltha Szigetét ajándékozta annak, — a' honnan Ordo Melitensis, Máltai Rendnek is neveztetett.

b.) Más vitézi rend volt a' Templariusoké, kik nevüket onnan vették, mivel Jerusálemben a' Salamon templomának szomszédságában laktak (a' Magyarok veres Barátoknak nevezték őket, a' ruhájokra vart veres kereszt-ről). A' Rend felállított 1118-ban, egy da-

rábig nevezetes volt, de annakutánna sok vétkekkel vádoltatott, a' többek közt hogy Istent nem hisznek, annál kevésbbé tartják annak a' Krisztust, — bálványt imádnak, — az újonnan felvétettekkel (Novitiusokkal) a' Feszületet köpdöstetik, tapodtatják, fajtalankodnak, részegeskednek (innen mondták bibit ut Templarius) 's a' t., — s ezen vádakért IV. Filep Frantzia Király, reá vette V. Kelemen Pápát, hogy a' Rendet törölné el, a' mi meg is történt 1312-ben. Nagy kegyetlenséget követtek el az elszélledt Templariusokon, csak Filep ötvenet égettetett meg egyszerre, — maga a' Nagy Mester Molay is, a' lángok között múlt ki e' világból. De valósággal a' 2 millió tallér jövedelem volt oka veszedelmöknek, — azt akarta Filep magához ragadni, — melyhez annyiban tartotta jussát, — hogy mikor a' Templariusokat Palaestinából kikergették a' Muhamedanusok, — azok elsöben Cyprus Szigetébe azután Frantzia Országba vonták magokat, holott is alattvalói között temérdek kincset gyűjtöttek öszve:

c.) A' Német lovasok' vitézi rendjök felállítatott 1190-ben, Fridrik Sveviai Herczeg által Ptolemais városa ostromának alkalmával. Német rendnek neveztetett mert csak Németek vevödtek fel belé, és leginkább német betegeket és szegényeket apolgatott. Jerusálemi Mária rendjének is neveztetett, véd Asz-

szonya Mária lévén. Ezek fehér ruhájokon fekete keresztet viseltek. A' Jerusálemi Ker. Királyságnak elenyészésével, által-jött a' Rend Európába, 's a' fegyver viselők' lovas rendjökkel egyesülvén 1258-ban, Prussiát hatalma alá hajtotta, 's birta is egész a' Reformatióig, a' mikor az akkori Nagy Mester Albert Protestánsná lévén — a' Rend Prussiában megszűnt, — hanem a' szomszéd tartományokban lévő vitézek, más Mestert választottak magoknak. Az 1805-diki Po'sonyi Békekötésben az Ausztriai Császár I. Ferencz ő Felsége választatott annak. Végre 1809-ben a' Bécsi Békekötésben az egész Rend eltöröltetett, javai secularisálódtak.

§. 52.

Szerzetesek.

A' most említett három Vitézi Rendeken kívül, Szerzetes Rendek is állottak elő ezen időszakaszban, nevezetesen:

A' Camaldulíták, kiknek eredetök ez: midőn a' Benedictinusok' Szerzetők jobb rendbe hozattatnék Odó a' Cluny Klastromnak Abbása által 927-ben — különös tekintetet nyert, úgy hogy azoknak példájokra Romuald Ravennai Herczeg új Baráti Rendet fundált t. i. a' Camaldulítákét, 's maga is közikbe állott 1023-ban.

A' Ciscerciták' Rendjök felállítottott Cisteaux-ban Robert Abbás által 1098-ban. Ezek semmi Püspöknek alatta nem lévén, egyenesen a' Pápától függöttek. Nagy kincseik miatt sok vétkekkel vádoltatván, némely tartományokban eltöröltettek.

Csak nem azon időben állottak elő a' Carthusianusok is, kiknek egy Bruno nevű ember, Franciaországban Carthaus hegyes és erdős vidéken építettett Klastromot.— Ezek soha húst nem esznek.

A' Carmeliták úgy eredtek, hogy Almerich Antiochiai Patriarcha, a' Carmel hegyén széljel lakó Remetéket, egy társaságba gyűjtötte 1160-ban, melly a' hegy' nevéről Carmelita Szerzetnek neveztetett, 's a' kolduló Barátok közzé tartozott. Ezeknek egy részök, mezítláb járt (Carmelitae observantes). A' Rendnek Albert Jerusálemi Patriarcha szabott regulákat, 1209-ben, III. Honorius Pápa pedig megerősítette 1224-ben.

Praemonstratenses; nevöket vették Premontre helytől (Francia O.), hol Norbert egy Német Nemes (késöbben Magdeburgi Érsek) olly czéllal állított Klastromot 1122-ben, hogy az példája lenne a' tökéletes Baráti életnek; — el is érte a' mit óhajtott, annyiban hogy a' Praemonstansisek csakugyan jó erkölcsű és a' tudományokat különösebben kedvellő em-

berek voltak, — ezért köz kedvességet nyertek, ebből ismét meggazdagodtak, 's az által sokaknak irigységöket vonták magokra.

Ordo Fontis Ebraldi, fundálta est Rotbertus de Arbriscello (Francia O.) a' Benedictinus Barátok és Apátzák közzül, — mind a' két rendbelieket egy Klastromba, még pedig Asszony' (Abbatissa) felvigyázása alá rendelvén. —

Leghatalmasabb Szerzet volt ez időszakaszban a' Dominicanusoké, melly Ordo Praedicatorum nevet is viselt, mivel az Evangéliom' hirdetése, és az eretnekeknek nyomozások, térítésök és büntettetésök volt kötelességek. A' Rendnek szerzője egy Dominicus nevű Spanyol volt, III. Innocentius Pápa' idejében, — de csak III. Honorius erősítette azt meg. Jövedélme a' koldulásból volt.

A' Franciscanusoknak vagy Minoritáknak az Assisiből való Sz. Ferencz fundált Klastromot és adott regulákat. Ez a' gazdag születésű Olasz, nem szűnt meg III. Innocentius Pápát kérni mind addig, míg néki Barátá lenni és Szerzetet fundálni meg nem engedné, mellyet azután III. Honorius erősített meg 1223-ban. Voltak ezen rendnek nevéen és regulái szerént, sok Apátza Klastromok is. Ez a' rend is a' koldulók közzé tartozott.

Az Augustinianusokat IV. Sándor

Pápa alkotta, hogy a' sokféle remeték egy társaságba gyűlven, az Augustinus regulái szerént élnének. Ezek is koldútlak.

Nagyon sokféle Szerzetek voltak még ezen kívül, — de részszerént hamar eltöröltettek, részszerént az itt előszámlálttak közül valamellyikkel egyesítetttek.

§. 53.

Az Inquisitio.

. Ce sanglant tribunal
 Ce monument affreux du pouvoir monacal,
 Que l' Espagne a reçu, mais qu'elle même abhorre
 Qui venge les autels et qui les déshonore,
 Qui tout couvert de sang, de flammes entouré
 Egorge les mortels avec un fer sacré!

* * *

A' történeteknek borzasztó jegyzéseik között, fő helyet foglal az Inquisitio, — a' szeretetet és türelmet parancsoló K. Vallásnak, valóságos gyalázatja. Eredete volt — a' Ker. Vallásnak tisztaságban való megtartásán szerfelett buzgó igyekezet. Akár a' gondolkodás' módjával a' Hit — akár cselekedettel az Erkölcstudomány megállapított parancsolatitól távozott el valaki: azt a' jobb útra vezetni, még pedig mindenkor büntetve, — az Inquisitio' kötelessége volt. Kiterjedett az a' 'Sidókra, és azokra a'

Muhamedanusokra is, kik Spanyol Országának töllök lett vissza foglaltatása után, még ott lappangottak.

Kezdődött 1204-ben, III. Innocentius alatt, ki Langvedocba küldött Térítőket, hogy az ott támadni kezdő eretnekeket (az Albigenseseket) vagy kiirtsák, vagy helyesebb gondolkozásra vigyék. Ezen térítők között volt a' feljebb említett Dominicus is, — ki már természeténél fogva kegyetlen ember lévén, egész tüzzel tette nyomozásait, inquisitioit, a' honnan inquisitoroknak nevezettek, — törvényszékjök pedig Tribunal inquisitionis nevet kapott. *) Mellý így volt alkotva: a' vádoló' nevét nemcsak el-

*) Tagjai a' Tribunal Inquisitionis-nak ezek voltak: a' Nagy Inquisitor, valamelly Praelatus, — hat vagy hét Tanácsosok, kik közzül egynek mindég Dominicanusnak kellett lenni. Qualificatorok vagy Censurorok, kikre a' Hit' dolga különösebben volt bízva. — Ügyészek, Titoknokok, Író Deákok 's a't. Az Inquisitio' peccsétjén volt egy kereszt, annak jobbján egy olaj ág, bal felől egy kard, ezen körül írással: Exsurge Domine, judica causam tuam. (Solt. 74. v. 22. —

Fel volt az Inquisitio elsöben minden nevezetesebb városokban állitva, t. i. Frantzia, Német 's más Országokban, — de sok helyéken a' nép elléné támadt annak, — hanem legtovább tartó 's legkegyetlenebb volt Spanyol Országban, hol a' Toledoí Zsinatban 1480-ban Ferdinánd és Isabella alatt, egy Supremum inquisitionis tribunal állitott fel Sevillában, — melynek fejévé lett Thomas Torquemada Dominicanus Barát, ki a' legelső áuto da Fe' alkalmatosságával 7 embert égettetett meg, 4 esztendő alatt pedig hat ezeret. 17,000-en önként vádolták be magokat, azon biztatásra, hogy az olyanoknak gyengébb lessz a' büntetésök. —

Tartott az Inquisitio 1204 — 1808-ig, a' mikor Napoleon azt eltörlötte, — VII. Ferdinánd ugyan 1814-ben ismét vissza állitotta azt, de a' Cortesek 1820-ban végképpen el-

halgatták, hanem még meg is jutalmaztatták, — a' gyanúst minden vádoló és tanú nélkül titkon fogatták el, 's tömlöczbe vetették, — a' törvénybe idézett embernek magának kellett magát vádolni, — de a' kinek mentségei többnyire sikertelenek voltak, 's csak megátalkodott makacsság jeleinek tartódtak, — ha pedig vádolókat kívánt magával szembe állíttatni, ezeket álorczásan hozatták elő, és ha ekkor se vallott, hallatlan kegyetlenségű módon tortúráztatott. Rettegettette az még a' Királyokat is; — így midőn III. Filép Spanyol Királynak, egy autodafé' (így neveztettek az Inquisitio' ítéletei 's azoknak végrehajtások) alkalmatosságával könjű esett ki szeméből, — arra büntettetett, hogy ér vágattatván rajta, vérét a' hohér öntötte a' máglyára. —

A' büntetés' nemei ezek voltak: az elevenen való megégettetés, halálíg tartó poenitentia, — tömlöczözés, korbácsoltatás, gálya hú-

törlötték, — mert a' melly Inquisitio most van ott, — az nem olly kegyetlen, — 's nem is ugyan azok tárgyai foglatosságának.

Azoknak számok kik ezen széknek kegyetlenségét érzették, csak Spanyol Országban reá megyen 340,921-re, kik közül 34,658-an elevenen égettettek meg, 18,040-nek képeik vagy csontjaik tétettek a' tűzre, 288,214-en pedig gálya húzásra vagy tömlöczre ítéltettek. Ad maiorem Dei gloriam!!

Bizonyára ha az emberek az Evangéliomi tiszta tudomány mellett maradtak volna, ezek nem történtek volna, — de ők nem a' Vallás mellett buzogtak, hanem a' mivel azt az emberi találmányok megtöltötték.

zás, és a' jószágnak elvesztése;—a' kiket pedig meg nem foghattak, azoknak képcik égettettek meg,—ha valaki hólta után kárhozzátódott—csontjai kiásattatván megégettettek.

Az ítéletek így hajtódtak végre: a' büntetés' napján hajnalban az arra rendelt nagy haranggal, tudokra adódott a' lakosoknak, hogy készüljenek a' bünösök büntetésöknek szemlélésére. Nem csak a' köznép, hanem a' Nagyok sőt a' Királyok is szent kötelességnek tartották ott megjelenni. — A' Tribunal' épületjéből indulván ki, illy renddel ment a' Sereg a' vesztés' helyéig: legelől mentek az olly bünösök, kik csak poenitentia alá vóltak vetve,—utánok mentek a' Dominicanusok az Inquisitio' zászlójával,—ezeket követték a' halálra ítéltettek, Sanbenitoba öltözve, Coroza a' fejöken (olly öltözetben és süveggel, mellyeken lángok 's ördögök' képcik vóltak kifestve), fáklyát tartván kezeikben. Az elszökötteknek képcik, 's a' meghólttaknak csontjaik, pokol' tüzeit ábrázoló festésű koporsókban vitettek,—a' Sereget Papok rekesztették be. Így egy templomba menvén, a' Predikátzió után kihirdetett a' halálos ítélet,—melly után egy szölgga mindenik szerencsétlennék mellyére ütött egyszer, annak jeléül hogy már a' világi biráknak adódnak által,—'s vásra verettetve kivívdtek az égettetés' helyére. Ha a' szerencsét-

lenek között valamelyik azt mondotta, hogy ő a' Catholica hitben kíván meghalni, — annyival enyhült büntetése, hogy elébb megfojtattott, azután égettetett meg, — a' többek eleve-
nen vették a' tűzbe.

§. 54.

Új Hit-czikkelyek 's Rendtartások.

A' Képeknek tiszteletök felett, ez időben is voltak visszalkodások, még pedig azoknak kedvező kimenetellel. — Nevezetesen Napkeleten Theodora Császárné, 842-ben, Constantinápolyban Eklézsiái gyűlést tartatván, a' Képek' tiszteletöket a' Görög Eklézsiában közönségessé tette. Napnyugoton pedig mint-hogy eleitől fogva több pártfogóik voltak a' képeknek, nem volt szükség hogy gyűlésben alapítódnék meg azoknak tiszteletök, — megerősödött az a' nélkül is.

A' képek' tiszteletöknek természetes következése volt, az Apostolok' és más Szentek' ereklyéiknek keresésök és tiszteletök.

A' szent földről vissza tért Szarándokok megtanították az Europai Keresztyénket az Olvasón (Rosarium) imádkozni.

A' Harang keresztelést XIII. Jánosnak tulajdonítják némelyek, — mások még a' 8-ik Században keresik annak eredetét.

A' Római Pápökök XV. János után (993.) magoknak tartóák fel azt a' hatalmat, hogy valakit Szentnek mondjanak (*Jus Canonisationis*).

A' Búcsú járások úgy kezdődtek nézödni mint a' Vallásnak sarkalatos rendtartásai.

A' XIII-ik Században állottak elő Olasz Országban a' Flagellánsok, kik azért nevezettek így, mert magokat korbácsolták, kinzották, gyakran egész halálra is. Azt pedig azon okból cselekedték, mivel úgy vélekedtek, hogy a' testnek sanyargatása által, az Istent szánakozásra indítják, — vagy hogy elkövetett vétkeikért magok büntetvén meg magokat, az örök büntetéseket elkerülhetik. Ezt pedig annál inkább hitték, mivel Papjaik a' korbácsolást a' több Sacramentomokkal egyenlő erejűnek lenni tanították. Az illy erőltetett virtus sok botránkozásokra és rendtelenségekre adván okot — VI-ik Kelemen Bulia által szélesztette el a' Flagellánsokat.

Ez időben kezdett terjedni az a' vélekedés is, hogy nem csak Jézus cselekedett és szenyvedett többet, mint a' mennyi az emberi nem' megváltására szükséges völt, hanem az Apostolok és más Szentek is köteleztetésökön felül cselekedtenek jókat, — melly felesleg való jókból egész tár formáltatnék, 's ezen tárból az Eklézsia a' maga erőtelenebb tagjainak

virtusi hijányokat pótolhatja. VI. Kelemen Pápa az 1350-ben kiadott Bullájában ezen kincstár (Thesaurus honorum operum) felett való felvígázást, 's az abból való osztogatást a' Pápai hatalmak közzé számlálta. Ez szolgált alapúl a' bűn bocsátó leveleknek (Indulgentiáknak), árúlgathatásokra.

Az indulgentiák osztásoknak első alkalmazosságai a' Jubilaris esztendők voltak, mellyeket VIII. Bonifacius minden századik esztendőben rendelt tartatni, — VI-ik Kelemen az ötvenedik esztendőre vitte le, majd VI-ik Orbán a' Krisztus' földi életének esztendeji szerint a' 33-ik esztendőt határozta Jubilarisnak, végre II. Pál 1470-ben azon okból, hogy mennél több Keresztyének érhessék el életökben a' bűnbocsátó Jubilaumot — minden 25-ik esztendőre szállította azt le.

Az eklézsiái fenytékben az a' változás történt, hogy a' bűnnek a' gyülekezet előtt való megvallását apródonként módosították, 's végre azt egészen el is hagyták, a' gyónást rendelvén annak helyébe, mellyet III. Innocentius Pápa 1215-ben megerősített, — 's az olly szükségesnek tartatott, hogy azt állítanák, hogy csak a' gyónó székben megvallott bűnökért reménylhet az ember bocsánatot Isten előtt.

§. 55.

Az Elválasztás (Prædestinatio) és az Úr Vacsorája felett támadt vetélkedések.

Augustinusnak feltétel nélküli Elválasztásról való értelmét, a' Semipelagianismus annyira elnyomta, hogy az már szinte feledékenységre menne. Azomban a' IX-ik Században egy Gottschalk nevű Barát, az Augustinus' nyomdokain indulván, az Elválasztás' kimagyarázására, — kétféle Elválasztást állított, — egyiket a' jóknak az idvességre, másikat a' gonoszoknak a' kárhozatra lett rendeltetésüket, — és midőn azt tanítaná, hogy a' Krisztus nem idvezítőjök a' gonoszoknak, elsőbben ugyan a' Moguntziai 'Sinatban 848-ban, mint Eretnek kárhoztattatott, majd a' Karísi 'Sinatban meg is botoztatván, tömlöczbe vettetett, hol 21 esztendőig kínlódván meg is holt.

Az Úr Vacsorájáról való hit-czikkelyt is pontosabban akarták meghatározni. Nem voltak ugyan is megelegetve az Eklézsiái Atyáknak egymástól különböző kifejezéseikkel, — kik közzül Tertullianus és Cyprianus a' kenyeret és bort a' Krisztus testének és vérének figurájiknak mondották, — az Alexandriai Kelemen pedig, Justinus Martyr, Irenaeus 's t. azt állították, hogy az Isteni λογος, most is úgy

eggyesül a' kenyérrel és borral, mint a' Krisztus' emberi természetével egyesült. Majd a' IV-ik Században, nemcsak a' λογος-nak, hanem a' Krisztus' valóságos testének és vérének jelen létökről is kezdettek gondolkozni. Ilyen határozatlan lévén ezen hit-cikkely, Paschasius Radbertus Corbeyi Barát, ezen munkájában de Sacramento Corporis et Sanguinis Christi, azt állította, hogy a' kenyérnek és bornak a' megszenteltetés után, csak külső színe marad meg, maga pedig a' valóság (substantia) által-változik a' Krisztusnak testévé és vérévé. Ellene támadtak ugyan ezen állításnak Rabanus Maurus, Moguntiai P. — Ratramus vagy Bertramus, és Joannes Scotus Erigena, — de azért győzött a' Paschasius' értelme. A' XI-ik Században ismét ellene mondott a' Transubstantiationak Berengarius, — de úgy látszik hogy a' Krisztus' jelen létet az Úr Vacsorájában — Isteni természetére nézve, elfogadta (Ez az Inpanatio). Sok Synodusok kárhoztatták azért Berengariust.

Erőt vévén az Eklézsiában a' Transubstantiationról való tudomány — majd azon kezdettek némelyek gondolkozni, hogy a' poharat a' Laicusoktól meg kellene vonni, azon okból hogy a' kenyérben mint Krisztus' testében ott vagyon a' vér is (doctrina Concomittantiae); — azonban attól is félték, hogy valami módon a' föld-

re ne essen vagy egy csepp az osztogatás közben (a' mitől már az előtt is félték, 's annak eltávoztatására használták a' csős kelyheket. J. Vogt in Historia Fistulae Eucharisticae Bremae 1740 azt mondja hogy azok már a' VIII-ik Században meg voltak). Először sürgette azt Pullein Robert Cardinalis † 1147, annakutánna a' XIII-ik Században Halesius, Thomas Aquinas és Bonaventura. Akármint zúgtak az ellen a' Wiklefíták és Hussiták, csakugyan megállapított az a' Constantiai 'Sinatban (Sessione 13) és azután a' Tridentumiban is.

§. 56.

Új Eretnekségek támadnak.

Az ezen időközben támadt Eretnekeket két rendre lehet osztani: támadtak nevezetesen olyanok, kik hibás állításaikért valósággal megérdemlették az eretnek nevet; — de többen voltak, kik csak azért neveztettek Eretnekeknek, mivel az Eklézsiának akkori állapotjával nem lévén megelégedve, abban némelly változtatásokat sürgettek.

Az elsőbb rendre tartoznak:

1.) A' Paulicianusok — de a' kiknek mind eredetök, mind tévelygésök bizonytalan. Úgy látszik hogy a' IX. vagy épen a' VII-ik Szá-

zadban támadtak Napkeleten, de minthogy a képeknek ellenségeik voltak, a Görög Császároktól addig kínoztattak, hogy a Birodalomból kiköltözvén, a Saracenusokhoz vonták magokat. Majd a XI-ik Században Franciaországban is megjelentek, hol a népet a Római Püspök hatalmának el nem esmérésére lázasztották. A miért leginkább megérdemlették az eretnek nevet, az volt — hogy a Ker. Vallás hitágazatait, szabad tetszésök szerint magyarázván — magokat Cathari (tiszták) és Paterini névvel nevezték. Manichaeismussal is vádoltattak.

2.) Roscellinus (a hires Nominalista) 1089 körül azt kezdette sürgetni, hogy vagy a Praxeas állításai igazak a Sz. Háromságról, hogy t. i. a Fiúval együtt az Atya és a Sz. Lélek is megjelent a testben, — vagy pedig a három Személyeket olly külön létűeknek kell hinnünk, mint három Angyalokat vagy lelkeket. Ezt mint Tritheismust nagy tüzzel ostromlotta Anselmus (Cantauriai Érsek); de igen is ki akarán a Sz. Háromság titkát magyarázni, ő is csak nem a Sabellianismusba esett.

3.) Abelard (szintűgy Nominalista) azért számláltatott az Eretnekek közzé, mivel Theológiáját nem mindenek érthetvén meg — abban egy a Sabellianismust, más a Tritheismust ta-

lálta fel. Legnagyobb ellensége volt Bernhard Clairvauxi Abbás — ki miatt sokat is szenvedett.

4.) Gerhardus Segarellus Olaszországban azt kezdette sürgetni, hogy a' Ker. Tanítók olly egyszerű életet éljenek, mint az Apostolok. Mind a' mellett is, hogy sokat üldöztetett, 's 1300-ban Pármában megégetett — számos követőkre talált, kik *Ordo Apostolicorum* név alatt esmeretesek. Ezek későbbben fegyverrel pusztítatván az Albigiaiakkal egyesültek.

5.) Beghardi, Fratricelli, Spirituales, — mik voltak valósággal? abban nem tudnak megállapodni a' Történet Írók, — legtöbben úgy vélekednek, hogy ezek is az Apostoli szegénységet kívánták a' Barátok és Papok közzé vissza állíttatni.

6.) *Fratres et Sorores liberi Spiritus* a' Rom. 8: 2. után indulván ki, a' lelki szabadságot nem jól magyarázva, sok rendtelenségeknek voltak szerzőik. Az *Inquisitio* halgattatta el őket.

7.) Napkelet sem vólt mentt a' különböző értelmektől, — nevezetesen Bulgariában támadtak azok az eretnekek, kiket bolgár nyelven Bogomilek-nek, Syriai nyelven Messalinéknek, görögül Euchétak-nak neveztek. — Ezek fő kötelességnek tartották, a' szüntelen való imádkozást, — az Úr Vacsoráját, vízzel va-

ló keresztséget megvetették, — csak lelkit használtak, templomokat nem tartottak, — az Ó Testamentomra, és a' Sz. Háromságról való tudományra nézve, a' Gnosticusok és Manichaeusok' értelmöket fogadták el, kiktől többeket is kölcsönöztek. — A' Görög Birodalomban mind inkább terjedvén, — ellenek támadtak a' Császárok, sokakat megöletvén közülök, — a' többek között Alexius Comnenus megégettette 1118-ban a' Secta' akkori fejét Basiliust, annak tizenkét Apostolaival együtt.

8.) Ugyancsak Napkeleten támadtak a' Quietisták is, görögül Hesychiták (*ἡσυχία* Quies), kik Palamas Thessaloniki Érsektől Palamitáknak is mondódtak. Quietista nevek onnan van, mert dolgozni sem akartak, hogy az imádságra való időt megnyerhessék. Az Istent úgy képzeltek magoknak mint nagy világgosságot, kit az ember ha hosszas nyugalomban van 's szemét mellyére szegezi, nagy gyönyörűséget okozó érzések között megláthat.

A' második rendre tartoznak a' Wald Péter', Wiclef János' és Huss János' követői.

a.) Wald Péter Lyoni gazdag kereskedő 1170 körül, a' négy Evangyéliomokat magának franczia nyelvre lefordítván, — arra a' gondolatra jutott, hogy a' Krisztust és az Apostolokat, mindenben követni igyekezzen. E' vég-

re jószágait eladta, a' Bibliát mások előtt magyarázgatta, azt a' hit' dolgában egyedül való sinormétéknek mondotta, azon hozzátétellel, hogy ő abban semmit nem talál a' Pápáról, papi hatalomról, magános Miséről, Szentek' imádásokról 's a' t. ezek ellen hát buzgóan költ ki és tanított. Az ő követői eretnekeknek kiáltódtak, a' Veronai gyűlésben 1184-ben. Midőn pedig déli Franciaországban nagyon elterjedtek volna, — Albige városból Albigenses nevet kaptak. Itt a' III. Innocentius' unszolására, nemcsak az ő pártfogójok a' Toulousai Herczeg, vettetett kemény testi büntetés alá, (t. i. korbácsoltatott) — hanem Arnold és Miló Inquisitorok, megvévén ostrommal Beziers fővárost, 60,000-et közzülök megölettek. Az ellenek több ízben megújított inquisitiók, el nem ölthették buzgóságokat, — hanem némelyek Piemontba vonták magokat, 's ott a' régi Valensesekekkel (kik a' hegyek közt lévő völgyektől mellyekben laktak — neveztettek úgy) egyesültek, — mások Csehországba költözvén, titkon készítettek utat a' Huss' tudományának. A' kik pedig a' Piemonti és Lucerni völgyekben telepedtek meg, tudományok mellett hivek maradtak mai napig is — számokat 18,000-re teszik. — Más helyeken a' Protestánsokhoz állottak.

b.) Wiklef János, az Oxforti Universi-

tásban Theológiát tanító Professor, a' Szent Irást ánglus nyelvre fordítván, — azt tanítványi előtt, későbbben mint Lütterworti Pap hívei előtt úgy magyarázta, hogy azok a' Transsubstantia-tioról, indulgentiákról, traditiokról, 's t. e. való tudománnyal felhagynának. Ugyan ő a' Római Püspökök' hatalmokat is megtámadta, — a' többek között helyesnek állította, III. Eduard Királynak azon cselekedetét, hogy a' Péter' garassát fizetni többé nem akarta. Ezen újítások miatt, XI. Gergely' parancsolatjára, öszve gyült az ánglus Papság Londonban, hogy Wiklefet számadásra vonná, — de ő hatalmas pártfogói-nak védelmök alatt, — bántódás nélkül ma-radt — 's úgy is' holt meg 1387-ben. — Tudu-mánnya nem enyészett el vele együtt, mert azt Európának majd minden részeiből hozzá gyült tanulók, hazájokba elvivén — titkon ter-jesztgették. Ezt akarta a' Constantiai gyűlés megakadályoztatni, — midőn a' Wiklef' értel-mére átkot mondva — csontjait kiásatni 's meg-égettetni rendelte, a' mi meg is történt 1428-b.

A' Wiklef' követői néhol Lolhardusoknak is neveztettek.

c.) Huss János (szül. Huszinetzben 1373-ban), a' Prágai Universitásban Vallás tudományt tanító — a' Wiklef' állításai által eszméltetve — gondosabban vizsgálta a' Sz. Irást, 's szintúgy mint Wald és Wiklef azt állította, hogy ab-

ban semmit nem talál az indulgentiákról, Halottakért való Misékről, Képek' tiszteletökről, Klastromi életről, — 's t. e' f. az Úri Vacsorában a' pohárnak a' köznéptől való megtagadását a' Krisztus' parancsolatjával ellenkezni mondotta. Mát. 26. 27. — Számos követökre 's pártfogókra talált. Ekkor XXIII. János Pápa maga eleibe parancsolta ötöt, — de nem engedelmesskedett, — a' miért is a' Pápa' fenyegetésére Prágából ki kellett mennie. Kis jószágán vonván meg magát — a' R. Eklézsiának ezen állításait támadta meg: 1.) a' Transsubstantiatiót, 2.) a' Pápa' hatalmát 's a' Szentek' tiszteletöket. 3.) Az olly bünbocsánatot, mellyet egy vétékkel tellyes Pap ad. 4.) A' vak engedelmisséget. 5.) A' Traditiók' tekintetöket, — 6.) Simoniával is vádolta a' R. Ekléziát.

A' Pápától az Eklézsiából kirekesztetvén — ezen átoknak súlját köz Eklézsiái Gyűlés által kívánta magáról levétetni. — Így lett a' Constantiai gyűlésnek egyik tárgya a' Huss' dolga, hollott is személyesen kellett neki megjelenni, — a' 'Sigmund Császár pártfogó levelével; — de mivel állításait vissza vonni nem akarta, megégettetett 1415-ben, minekutánna a' Császár őltalmát töllé megvonta, reá vevödvén ezen álokoskodással: Haereticis data fides non est servanda. — Ugyan ez a' sors érte a' következzett évben az ő tanítványát Hieronymust is (Hieronym. Pragensis).

A' gyűlés ezzel olajat öntött a' tűzre, mert a' Hussiták elsöben Zizska azután Procopius' vezérlésök alatt fegyvert ragadván — 'Sigmond-tól elpártoltak, 's 16 esztendőig tartott háborút kezdettek (1420 — 1436.), melly mind két részről nagy kegyetlenséggel folytatódott. — A' Hussiták ugyan is a' R. Catholicusokon töltöttek boszújokat, azokat öldösték, templomaikat klastromaikat égették, rabolták. 'Sigmond ostrom alá vévén Prágát 1420-ban — a' Hussiták-tól vissza verettetett, mire a' 'Sigmond' katonái a' szomszéd falukat lakosaikkal együtt felégették; — a' Hussiták is elfogván 16 németet, szurkos hordókba dugták, 's a' német tábor' látára égették meg. — Ugyan azon esztendőben Prachatitzban 900 ember egy templomban keresvén menedéket Zizska elől, — ez azt felgyújtatta, 's a' benne lévőekkel megégettette. Majd 1421-ben 100,000 katonákkal pusztította 'Sigmond Cseh Országot, de kiket a' Hussiták 1422-ben majd mind leöldöstek. 1425-ben két ütközetben 16,000 németet vágta le a' Hussiták, 1427-ben ismét 10,000-ret. Ezen győzelmek után a' Szász és Bajor földre ütvén a' Hussiták, mintegy száz várost 's ezer-négyszáz falut égették és pusztítottak el.

Elhagyta a' Hussitákat a' győzedelem' anygala, mi után magok közt meghasonlának. Két részre szakadván ugyan is, t. i. Calixtia-

nusokra és Thaboritákra, — a' Calixtianusok mi-
helyt a' pohár mellyet sürgettek 's melyről volt
nevök is — megengedődött nekik az Úrvacsorá-
ban — egyesültek az Eklézsiával ('s ez a' Ba-
seli gyűléssel kötött Compactata); — a' Thabo-
riták pedig, így neveztetvén a' Thabor hegyén
volt erősségöktől) ha szinte sokáig küzdöttek
is a' Vallás' tisztogatásáért, — csak nem álhat-
tak ellen a' nagyobb erőnek, — de megmarad-
tak értelmök mellett, 's az üldözések közt el-
szóródtak Morva, Lengyel 's Magyar Orszá-
gokban.

§. 57.

A' Római 's Napkeleti Eklézsiáknak viszállkodásaik.

Új Rómának 's abban a' püspöki szélnék
alapjaival, letevődött az Eklézsiát kétfelé vá-
lasztandó falnak is szegelet köve, mellyet kí-
mozdítani Századokon keresztül iparkodtak a'
nyugotiak és keletiek, de egymást meg nem
érthetvén — annak emelkedését siettették. Mert
a' Püspököknek az elsőség felett tartott vetél-
kedésökhöz (§. 27.) járult a' hatalom' körének
mind két részről czélt szélesítése, mint p. o.
Bolgár 's Cseh Ország felett. Majd a' hit' egy-
gyes czikkelyei körül egészen a' költsönös eret-
nekezésig kezdettek egymástól távozni; neve-

zetesen: a' Henoticont (§. 36.) készítő 's elfogadó Napkeleti Püspökökre III. Felix R. P. 484-ben már átkot kiáltott. Majd Photius Constantinápolyi P. is megtámadta a' R. Eklézsiát, miért töldotta meg a' Nicaeai és Constantinápolyi Vallástételnek ezen cikkelyét: a' Sz. Lélek származik az Atyától — ezzel: és a' Fiútól. — Ekkor Miklós R. P. Photiust — kinek külömben is törvénytelennek állította Laicusból lett patriarchaságát — követőivel együtt megátkozta 802-ben, — mit a' Constantinápolyi gyűlés 806-ban Miklóstra mondott átkával viszározott. Nevelte a' vetélkedést az is, hogy a' keletiek kárhoztatták a' nyugotiakban azt, hogy papjaikat nőteleniségre szorítják, tisztító tüzet hisznek, kovásztalan kenyérből eszik az Úri Vacsorát 's t. e' f. — mind ezek arra birták Cerularius Mihály Constantinápolyi Patriarchát, hogy a' R. Püspököt IX. Leot egész Eklézsiájával együtt eretneknek kiáltaná 1054-ben, a' mit Leo hasonlóképen visszonzott, 's így a' két Eklézsia egészen külön vált egymástól.

Mind a' két fél óhajtotta az eggyesülést, a' Keletieknek különösebben nagy szükségök is vólt arra, hogy a' nevedő, Török hatalom ellen készebbek lennének a' Nyugotiak őket segíteni, — de a' keményeknek tetszett feltételek miatt, a' béke elmaradt. Így p. o. II. Palaeologus Mihály Görög Császárnak a' Lyoni 'Sinat-

ra (1274.) küldött követei, elfogadták ugyan mind azokat, mellyeket töllök X. Gergely Pápa kívánt, — de a' görög Eklézsia a' Constantinápolyi 'Sinatban (1277.) mindent vissza vett. — Utolsó egyesítő próbát tett VII. János (Palaeologus) Görög Császár azon Tudósokkal, kiket a' Ferrarai (1438.) és Florentziai (1439.) 'Sinatra vitt el magával. Ezek között volt Bessarion is, ki IV. Eugenius R. Pápától Cardinalisi czímet is kapott, hogy a' görög Eklézsia' nevében elfogadta a' R. Pápa' elsőségét, a' Sz. Léleknek a' Fiútól is való származását, a' több feltételekkel együtt. De a' görög Papság ennek is keményen ellene szegte magát, úgy hogy az egyesség helyre nem áthatása miatt, a' Görögök segítséget se kaptak a' Nyugoti Heresztyénektől a' Törökök ellen, kik Constantinápoly' megvételeivel (1453) a' Keleti Birodalommal együtt, a' görög Eklézsia' méltóságát is elenyésztették. — Megmaradt ugyan a' Constantinápolyi Patriarchaság, de hatalmát a' Nagy Úr önkénye szerént korlátozza. —

§. 58.

Nevezetesebb Tudósok.

Ezen időszakasz kevesebb számú Tudósokat mutathat, mint annyi Századoktól várni le-

hetne. Azok kik a' naponként sűrűdött setétségben világitani kívántak, ezek voltak:

a.) Napkeleten:

Photius Constantinápolyi Patriarcha, melly hivatalából Miklós R. P. eszközlésére, két ízben is kitevődván, számkivetésben holt meg 891-ben. Nagy tudományának jelei: a' Biblio-Theca nevű munkája, melly kivonata az általa elolvasott könyveknek, — az Eklézsiái törvényeknek rendbe szedésök, és a' Manichaeusok ellen irt könyvei.

Petrus Siculus, nevezetes munkája a' Manichaeusok' historiájok.

Oecumenius Triceai Püspök (Thraciában) a' X-ik Században, a' Sz. Irás' magyarázása körül foglalatostkodott, 's megmutatta hogy a' Mennyei Jelenésekről irt könyv a' Canonhoz tartozik. —

Psellus Mihály, Philosophiát tanított Constantinápolyban a' XI-ik Században, — minden akkori tudományokban jártas volt.

Theophilactus Bolgár Püspök a' XI-ik Században, a' Szent Irásra tett jegyzéseinek némelly maradványok most is megvagyon.

Euthymius Zigabenus Constantinápolyi Barát, a' négy Evangyéliomok' magyarázatjokon kívül, nevezetes munkája még: az

igaz hittudományak paizszsa (Panoplia fidei orthodoxae). † 1118-ban.

Theodorus Balsamon Constantinápolyi Diaconus, nagy érdemet szerzett magának az Eklézsiái törvények körül. † 1200.

Eustathius Thessalonikai Érsek, a' XII-ik Században.

Nicephorus Briennius, kinek felesége is Anna Comnena (Comn. Alexius Császár leánya) a' történet-tudományban buvárkodtak. XII. Száz.

Josephus Bryennius Barátnak Predikáziói és Dialogusai maradtak fel. † 1438.

b.) Napnyugoton:

A' Napnyugoti Eklézsiában nagyobb számmal ugyan, de egymástól különböző vélekedésű Tudósok támadtak. Illyenek:

Agobard Lioni Püspök, különösen a' már kezdődött tudatlanságot, 's annak következését a' babonáságot, igyekezett megakadályoztatni, illy czímű munkáival: de picturis et imaginibus. — Contra iudicium Dei. † 840.

Rabanus Maurus Moguntziai Érsek, nevezetesek az Eklézsiái történeteket és fenyítéket előadó könyvei. † 856.

Haymo Halberstadti Püspök, a' Sz. Irás' magyarázásáról 's az Eklézsiái fenyítékekről nevezetes. † 853.

Servatus Lupus Francia Abbas. † 860.

Joannes Scotus Erigena, a' Praedestinatoról irt munkája hires. † 870.

Hincmar Rheimsi Érsek, nagy tudományu és tekintetü ember. † 882.

II. Sylvester R. P. szép tudományu ember, több munkáji között nevezetes: liber de corpore et sanguine Domini. † 1003.

Sarisburyi János Carnóti Püspök, az idejebeli erkölcstelenségnek nagy ostromlója, — nevezetes munkáji: a' Policraticus és Metalogicus — de nugis Curialium. † 1180.

Raymundus Martini Spanyol Dominicanus, nagyon jártas vólt a' Napkeleti nyelvekben, irt: Pugio fidei adversus Mauros et Judaeos. † 1286.

Nicolaus de Lyra, Francia Minorita, a' Sidó nyelvet nagyon tudta, Postillái dicsértetnek. † 1340.

Petrarcha Ferencz nagy tudományu Olasz, irt: de remediis utriusque fortunae. † 1374.

Valla Lőrincz, a' görög és deák nyelveknek mély esméretök által, annyira ment a' több tudományokban, hogy az előtte élt 's idejebeli Tudósokat, meghomályosította. Tudománya mellett bátorsága is vólt; — kétségbe merte hozni a' Constantin' Donatioját, az Apostoli Hit formának az Apostoloktól lett száрма-

zását, 's a' vulgata versionak helyességét. — Ezekért üldözöbe vette az Inquisitio, de mikor az Annotationes in N. Testam. munkáját maga is kárhoztatta — Titoknokjává lett V-ik Miklós R. Páának. † 1457. Halála után ezt irták rólla:

Tandem Valla silet solitus qui parcere nulli est
Si quaeras quid agat? nunc quoque mordet humum.
Et postquam Stygias Valla est detrusus ad undas
Non audet Pluto verba latina loqui. —

Wessel János Heidelbergi és Coloniai Professor, folytatta a' Wald', Wiklef' és Huss' tanításait. † 1489.

Savonarola Ierosolymitanus Barát, nagy Szónok, — de mivel Predikáziójiban a' Papokról, sőt a' Páparól VI. Sándorról is szabadon beszélt, azonban a' Florentziai akkor forrásban levő Státus' dolgaiba is bele avatkozott, ugyan ott megégettetett 1498-b. Ennek illy sír verset készítettek:

Dum fera flamma tuos Hieronymus pascitur artus
Religio Sanctas dilaniata comas
Flevit, et o dixit crudeles parcite flammae,
Parcite! sunt isto viscera nostra rogo. —

Az eddig előszámlált Tudósokhoz kell adni még az úgy nevezett Scholasticusoknak és Mysticusoknak Mestereiket is. —

§. 59.

Kik voltak a' Scholasticusok?

Mind inkább inkább fogyván a' Tudósoknak számjok, — Nagy Károlynak 's az utánna következő Császároknak minden ígyekezetök, se vethetett gátat a' tudományok' vas idejöknek. — Ekkor majd minden tudomány a' Klastromok' falaik közzé szorúlt, és többnyire csak abból állott, hogy az Eklézsiái Atyák' írásait olvasgatták, szebb mondásaikat kiirogatták. Talán még sűrűbb setétségbe süljedt volna Europa, ha a' Maurusok vagy Arabsok nem adtak volna alkalmatosságot a' tudományok' fellevenítésökre.

Ugyan is Almamon Babylo ni és Egyiptomi Kalifa (élt Nagy Károly után mindjárt), Bagdádban, Bassorában és több helyeken Oskolákat építtetett — 's majd Spanyol Országban is megerősödvén az Arabok' hatalmok — Oskolák épültek általok, mellyekben az Aristoteles' Philosophiája, a' Mathesis, kivált az Astronomia és Orvosi tudomány, szépen virágoztak. Sok nagy embereik a' Keresztyéneknek ott mivelődtek, — míg végre a' Ker. Europa is, jobb gondot fordítván Oskoláira, a' Philosophiában is előmenni ígyekezett. Meg kell azonban jegeyzni, hogy a' Keresztyének az Araboktól köl-

tsönözvén Philosophiájokat, az nem más volt az Aristotelesénél, — melynek rövid idő alatt olly nagy tekintete lett, hogy az addig tisztelt Pláto' Philosophiájával felhagyván — Aristotelesből világosították nem csak a' többi tudományokat, hanem még a' Vallást is. A' kik már a' Vallást az Aristoteles' Philosophiájával, 's olykor olykor a' magok vélekedéseikkel kötötték össze — nevezettek Scholasticusoknak, onnan költsönözvén a' nevet, hogy minden Oskolákban így cselekedtek.

Sok nagy emberek támadtak a' Scholasticusok között, mint:

Anselmus Canterburi Érsek, az Ontologicum Argumentum' szerzője. † 1109.

Hildebert Toursi Érsek, a' Vallás-tudományt ez irta Napnyugoton először tudós rendszerben. † 1152.

Abelard Péter, Párisban Theológiát és Philosophiát tanító Professor, nevezetes nagy tudományjáról és különös eseteiről. † 1142.

Lombardus Petr. Párisi Püspök, az előtte élt Scholasticusokat mind meghomályosította. Az ő könyve Sententiarum Libri IV. olly tekintetet nyert, hogy az ő utánna élt Tudósok, elég tudománynak tartották, ha arra magyarázatokat irhattak. Nevezetik Magister Sententiarum. † 1164.

Halesius Párisi Franciscanus Barát, — Doctor irrefragabilis. † 1245.

Albertus Magnus, német Barát és Püspök, nagynak nevezetett mert a' Theológián kívül a' Philosophiában, Mathesisben és Physiában is jártas volt. Irt: Summa Theologiae, melly a' Lombard Sententiájának magyarázatjok. † 1280. Albertus-ról a' Scholasticusok Albertistáknak is neveztetek.

Bonaventura (Joannes Fidanza), ez is irt Jegyzéseket Lombárd' munkáira. Doctor Seraphicusnak nevezetett.

Aquinói Tamás, Olasz születésű, — Párisi Professor, Lombárd után legnevezetesebb, — szerzőjök a' Thomistáknak, kikhez tartoztak a' Dominicanusok. Munkái a' Jegyzéseken kívül: Summa adversus gentiles, — Summa Theologiae. 's a' t. † 1274. Doctor Angelicus.

Joannes Duns Scotus ánglus Barát és Párisi Professor, — szerzőjök a' Scotisták' Sectájoknak, melyhez tartoztak a' Franciscanusok. Fellengös tudományáért Doctor Subtilisnek nevezetett. Irt Jegyzéseket. † 1308.

Durandus de Sancto Porcino, elsőben Párisi Professor, azután Meldai Püspök, — sok az akkori időben merész állításai voltak az Úr Vacsorájáról, Sacramentumok' erejéről 's a' t. azon jegyzéseiben mellyeket Lombárdra irt. † 1334. Doctor resolutissimus.

Occam Wilhelm ánglus Franciscanus, Doctor invincibilis. † 1347.

Biel Gábor szabad gondolkozású Scholasticus Tübingában. Eberhardt Würtembergi Gróf ennek unszolására fundálta a' Tübingai Academit 1477-ben.

Három időszakaszokra szokták a' Scholasticusokat elosztani, — az első a' kezdő idő megyen Halesius-ig, — a' második Durandus-ig, — a' harmadik a' Reformátzióig terjed.

Értelmöknek előadására nézve pedig így különböznek egymástól:

1. Sententiarii, kik a' vallástudományt az apostoli 's eklézsiai atyák' írásaikból szedett mondásokban adták elő. Fő volt Lombardus.

2. Summistae, kik a' vallástudományt rövid értekezésekben (Summae, Summulae) adták elő; mint Hilarius. Albertus Magnus. Aquin. Tamas.

3. Quodlibetarii seu Ecclectici, kik olly kérdésekben irtak mellyek felett mind két részre lehetett vetélkedni: (Quaestiones quodlibetariae) Így irt Duns Scotus.

§. 60.

Mysticusok.

Sokan ellenök támadtak a' Scholasticusoknak, megutálván bennök a' szörszálhasogatást, szükségtelen aggatódzást, 's inkább sürgetvén a' vallás' céljára' kegyességre való törekedést.

Ezek a' Mysticusok; kik azonban ismét abban hibáztak, hogy midőn mindent az Isten' közvetlen kegyelmétől vártak, az okosságot minden szabadságtól megfosztották, a' Sz. Írásban mindenütt titkokat kerestek és találtak. Ilyen Mysticusok voltak:

Bernhard Clairvauxi Abbás, irt: de Consideratione sui. † 1153.

Kempis Tamás, irt: de Imitatione Christi. † 1471.

§. 61.

Universalialia. Nominalisták, Realisták.

A' Nemet jelentő szók vagy közönséges megfogások (Universalialia) felől, háromféle értelem volt Plátó' idejétől óta. Ő nevezetesen azt mondotta, hogy azok már az egyes dolgok' származások előtt valósággal megváltak, t. i. az Isteni értelemben, 's ezeket egyenként ideáknak, együtt λογος-nak nevezte. Universalialia ante rem. — Aristoteles pedig azt tanította, hogy az Universaliek bennök vannak az egyes dolgokban, Univers. in re, de magoknak külön lételők nincsen. A' megarai Stilpo ismét, tagadta hogy a' nemet jelentő szók-nak valami való felelne meg, pusztá szavaknak állítván azokat, mellyeket az egyes dolgokról vonunk el. Univers. post rem. — A' Scholasti-

cusok megújítván a' kérdést, egész a' meghasonlásig vetélkedtek felette. Kik Stilpóval tartottak, azt mondták, hogy a' nemet jelentő szók vagy közönséges megfogások (Genera. Universalia, entia universalia) pusztá szavak (nomina rerum s. flatus vocis), mellyek arra valók, hogy általok az egyes dolgok' hasonlatosságait kifejezhessük, 's azoknak többségöket egy közös szóba foglalhassuk, mint p. o. az ember, állat, plánta, szóval. Innen ezek Nominalistáknak nevezettek. Roscellinus (a' XI. Százban) vólt ezeknek fejö, kinek tudományát a' Soisons-i Zsinat 1092-ben kárhoztatta. De Occam újra felelevenítette azt. — Ezen vélekedésnek ellene támadtak a' Realisták, kik a' nemet jelentő szókat úgy nézték, mint a' mellyeknek bizonyos valóság res felel meg, — melly állítást Anselmus tette fel a' Nominalisták ellen. — A' két vélekedés időszakonként uralkodott a' Schlasticusok között, — a' nélkül hogy valaha megegyezhettek volna egymással a' vetélkedő felek, mind a' két rész nagy tekintetű Tanítóktól kölcsönözött erősségekkel támogatván állításait: — nevezetesen a' Nominalisták Aristotelesnek Categoriájival, — a' Realisták pedig Plátónak Ideájival.

Nemcsak a' Philosophia' körében határozódtak ezek a' vetélkedések, — kiterjedtek azok a' Vallástudományra is. Így p. o. Roscellinus

a' Sz. Háromságról, az Íge' testté léttéről, mint Nominalista olyakat mondott, mellyekben el-
lenségei eretnek értelmet találtak; — Anselmus
pedig a' Válság' munkájáról a' Realismus sze-
rént készítette azt a' Képzetet, melly egész a'
Grotius idejéig köz kedvességű 's igazságú
vált a' Keresztyéneknél. (Lásd Somosy Dogm.
Theol. §. 158. és Staudlin Dogm. p. 263.)

§. 62.

Fő Oskolák, Universitások.

Nagy Károly Császár minden előtte élt
Fejedelmeket felül múlt a' Ker. Vallás terjesz-
tése' buzgóságában, — győzedelmes fegyverei
bevitték azt sok pogány nemzetek közzé, —
melynek azonban hogy állandóságot szerezhessen
— Tanítójának Alkuinnak és Paulus Diaco-
nusnak tanátsok szerént, a' nép' értelmét is
meg akarta győzni — tanítás által: e' végre Os-
kolákat állított fel mindenfelé, mint p. o. a'
Párisit jobb rendbe szedette, — Fuldában, Pa-
derbornban, Ósnabrückben, Regensburgban s.
t. h. újakat rendelt. — Angliában Alfred Ki-
rály követte a' N. Károly példáját, Oxoniában
állítván a' Párisival vetekedő Collegiumot (879).
A' 10-ik Században kezdődött a' Salernói Or-
vosi Oskola, — a' 12-ik Században Bolognában,
Montpellierben nyitattak törvényt tanító Osko-

lák; — majd a' 13-ik Században az eddig csak egyes tudományosztályokkal foglalatoskodó Oszkolákból, Universitások formálódtak, melyekben mind a' négy tudományosztály (Theologia, Philosophia, Törvény, 's Orvosi tudomány) tanítódott. Illyenek: Párisban 1206. — Paduában 1221. — Salamancában 1222. — Lyonban 1300. Oxfordban 1300. — Cambridgében 1302. — Prágában 1344. Bécsben 1361. Pécsen 1360 — 7. Budán 1388. Lipsiában 1409. Mainzban 1477. 's a' t. 's a' t. —

§. 63.

Papi hatalom' nevedése.

Jus Canonicum.

A' Papi hatalom ezen időszakaszban tetőzött. A' Pápák kivíván magoknak az elsőséget, a' többi Papságot is megszabadították a' világi hatalomtól való függéstől.

A' Pápák' elsőségöket előmozdították ezek: 1.) ök koronázták a' Római Császárokat, melyből azt következtették, hogy azokat meg is foszthatják méltóságoktól. 2.) Hildebrand még Archidiaconus korában II. Miklós alatt függetlenné tette a' Pápa választást, minden külső világi hatalom' befolyásától, 's majd mint Pápa VII. Gergely név alatt az Investiturát (t. i. pálcza és gyűrű adást) a' Fejedelmektől

elvette. 3.) III. Innocentius az Interdictumok által rettenetessé tette hatalmát, a' Dispenzációk által pedig kimeríthetetlen forrást nyitott az Apostoli Kamarának. 4.) VIII. Bonifacius egyesítette azt a' mit Hildebrand és Innocentius cselekedtek, de ugyancsak ő alatta kezdődtek a' feszített hatalom' rúgóji meg is ereszkedni.

A' többi Papságot pedig ezek emelték: 1.) a' Nötelenség a' külső világtól függetlenekké tette őket. 2.) A' Pápák azon ígyekeztek, hogy csak egyedül őket esmerjék a' Papok fejeiknek, — a' mi az Investitura' alkalmával meg is történt. 3.) Az Eklézsiái vagy szent Szék (forum Ecclesiasticum, Sedes sacra) által, sok perekben egyedül való bírakká lettek.

Különösebben a' Pápáknak azon ígyekezteket hogy világi hatalmokat nevelhessék, előmozdította: a.) a' Pápai határozásoknak (decreta) azon gyűjteményök, melly a' IX-ik Században, az Isidorus Peccator neve alatt jelent meg. Ez az Isidorus Sevillai Püspök volt † 620. — a' 385-ik esztendőtol a' 600-dikig költ Pápai határozásokat öszveszedte, — s majd a' IX-ik Században ugyan csak az ő neve alatt öszveszedték a' 93-ik esztendőtol valókat a' 385-dikig. Minthogy pedig ez utolsóbbakban az előadás, 's némelyekben a' foglalat is, nyilván a' VII-ik Századnál későbbi eredetre mutatnak, — kitet-

szik hogy az egész munkát nem lehet az Istodorének tartani, — úgy hogy a' Frantzia Püspökök nem is akartak annak hitelt adni. — b.) A' Jus Canonicum, melly áll Gratianus (Bononiai Barátnak) ezen gyűjteményéből Concordantia discordantium Canonum, melyben a' régi Eklézsiái törvényeknek, Conciliumok' s Püspökök' határozásainak hitelességöket mutogatta, látszó ellenkezéseiket egyeztette s a' t. Ennek olly tekintete lett csak hamar, hogy a' Fő Oskolákban is mint kézi könyv felvétellett. Ehez a' gyűjteményhez IX. Gergely alatt ismét több Pápai leveleket adott Raymund (de penna forti) Spanyol Barát öt könyvekben, ezen czím alatt: Extravagantium Decretalium seu Decretalium Gregorii Libri V. Hozzájok járult később a' VI-ik könyv is VIII. Bonifacius alatt, — azután V. Kelemennek Clementinái, és XXII. Jánosnak Extravagantesei, végre az Extravagantes Communes. (Extravagantes quia diu extra corpus Juris vagabantur).

A' Jus Canonicummal együtt nagy tekintetre lépett a' Justinianus' polgári törvény-könyve is, — s mind a' kettőnek sok magyarázóji voltak. A' kik az elsővel foglalatostkodtak Canonistáknak és Decretistáknak — a' kik pedig az utolsóval — Legistáknak nevezettek.

Nagy érdemet szereztek magoknak az Eklezsiái törvények' öszve szedésök körül még: Regino Prümi Abbás, — Burchard Wormatiai, és Ivó Carnutumi Püspökök is.

§. 64.

Az ezen Időszakaszban élt Pápák.

101.) V. István. † 817. — 102.) I. Paschalis. † 824. — 103.) II. Eugen, a' hideg víz által való megiteletést megerősítette, mit a. u. a' Wormatiai Zsinat 829-ben megtiltott. † 827. 104.) Bálint, 40 nap uralkodott. 105.) IV-ik Gergely. † 844. — 106.) II. Sergius. † 847. 107.) IV. Leo, ennek idejében megtámadták Rómát a' Saracenusok, de vissza verették. Ugyan ő letette hivatalából Anastasius Cardinalist, csak azért hogy a' maga megyéjében nem lakott. † 855. — Ennek halála után, úgy mond egy bizonytalan eredetű traditio (mellyet ugyan Anastasius Római B. Thecariustól, mint azon időbeli Irótól akarnak némellyek lehúzni, — de a' kinek Chronikájának csak későbbi általírásaiba van az becsúztatva) — hogy VIII. János név alatt, egy Asszony viselte volna a' Pápaságot 2 esztendeig — mikor a' szülés' fájdalmaiban megholt. Ezt a' Johanna Papisza felől való Mesét, sok okokkal czáfolták meg mind a' R. Catholicus, mind a' Protestans Írók.

Elég legyen Hincmár Reimsi Érseknek, mint ki még a' költeményről semmit se tudott — ezen állítása: hogy mikor ő IV. Leohoz követekeket küldött, ezek az útban meghallották, hogy megholt Leo, — s levél által tudakozták Hincmártól, menjenek é Rómába, — ki azt üzente hogy csak folytassák útjokat, 's az új Pápának adják be a' leveleket. Ezek oda érvén, már III. Benedeket találták a' sz. Székben.

108.) III. Benedek, ki ellen a' Leo által letett Anastasius, mint Ellen Pápa feltámadt — de elnyomattatott. † 858. — 109.) I-ső Miklós, ez alatt történt a' Napkeleti és Nyugoti Eklézsiáknak valóságos külön válások, — leginkább Photius miatt (§. 57.). Nagy hatalmat kívánt Miklós gyakorolni mind a' Fejedelmeken, mind a' Püspökökön, a' miért Hincmár a' Frantzia Püspökök' 's egész Ország' nevében keményen megtámadta. † 867. — 110.) II. Hadrian. † 872. — 111.) VIII. János több búcsújárásokat rendelt, — a' csekélyebb vétkeket is Eklézsiából való kirekesztéssel büntette. † 882. 112.) II. Márton vagy I. Marinus. † 884. — 113.) III. Hadrian. † 886. — 114.) VI. István. † 891. (Ezek mind mondottak átkot Photiusra). 115.) Formosus. † 896. — 116.) VI. Bonifacius, csak 15 nap ülhetett a' Péter székében, elfoglalván azt tőlle. 117.) VII. István, ki Formosus Pápának mint egykori el-

lenségének holt testét a' koporsóból kivétette, pápai ruhába öltöztette, 's törvény elibe idéztetvén kárhoztatta, — akkor a' ruhát rólla letépette, 3 ujjait elvágatta, 's testét a' Tiberisbe vettette. De a' Formosus' tisztelőji 's baráti, a' népet István ellen lázasztván, ezt elfogták, tömlöczbe vetették 's ott megfojtották 897-ben. 118.) Romanus — négy hólnapig, — 119.) II. Theodor 20 napig — ültek a' sz. Székben. — Ez a' Theodor vétette ki a' Formosus' testét a' Tiberisből. 120.) IX. János. † 900. — 121.) IV. Benedek. † 903. — 122.) V. Leo — Pápaságának 40-ik napján, egy Kristóf nevű Pap, tölle a' sz. széket elvette, magát tömlöczbe vetette, hol hamar meg is holt. 123.) Kristóf kevés ideig uralkodhatott, mert ötlet fél esztendő múlva Sergius vetette ki helyéből, 's tömlöczbe tétette, hol meg is holt 904-ben. — 224.) III. Sergius, kiről Luitprand azt írja, hogy a' Toscanai Marozia' segítségével nyerte hivatalát, kivel azután tiltott szerelemben is élt. † 911. — De Baronius maga is azt jegyzi meg a' Pápáknak ezen idejökről, hogy sokan ültek a' szent Székben olyanok, kik annak valóságos gyalázatjára voltak — a' mit a' világi fejedelmeknek a' pápai választásba való befolyásokból következett, — mert avagy csak a' híres Theodora, 's annak két leányi Theodora és Marózia is — ilyen botránkozató hatással

vóltak a' Pápa választásba. 125.) III. Anastasius. † 913. — 126.) Lando — csak 6 hóldnapig ült a' sz. székbén, mind Maróziával mind annak anyyával Theodorával illetlen társalkodásban élt. 127.) X. Jánost a' szeretője Theodora tette Pápanak, de Marozia fogságba vetette 's megfojtatta 928-ban. 128.) VI. Leo — ezt is Marozia ölette meg alattomban. 129.) VIII. István. 130.) XI. János, Luitprand szerint Sergiusnak és Marozianak fija, — kit Albericus ugyancsak a' Marozia fija (t. i. első férjétől Guidótól) tulajdon anyyával együtt tömlöczbe vettetett 's megöletett 936-ban. — 131.) VII. Leo. 132.) IX. István. † 942. — 133.) III. Márton vagy II. Marinus. † 946. 134.) II. Agapet. † 956. — 135.) XII. János, Albericusnak fija, magához ragadván a' pápai hatalmat, szokásba hozta hogy az újonnan választott Pápák megváltoztassák neveiket, XII. Jánosnak nevezvén magát. — Ez Otto Császár előtt sok vétkekkel vádoltatván hivatalából letétetett, 's helyette VIII. Leo választatott. De János a' népet maga mellett fellázasztotta, — melynek lecsendesítésére személyesen ment Ottó Rómába — honnan mindazáltal alig távozott el, 's János újra lázzadást csinált. Meg akarta azt bosszúlni Ottó, de Jánost az alatt valami Római Polgár a' felesége miatt agyon ütötte.

136.) VIII. Leo, ki helyett (minthogy csak

az Ottó' parancsolatjára teyödött Pápának) a' Római nép 137.) V. Benedeket választotta, kit azomban Ottó elfogatván Hamburgba vitétt. 138.) XIII. Jánost is Ottó emelte a' sz. székbe — de a' Rómaiak ellene támadtak — kik közzül Ottó 12 főbb indítókat felakasztatott. † 972. — 139.) VI. Benedek, ezt Cardinalis Franco fojtotta meg a' tömlöczben 974-ben. — 140.) II. Donus. 141.) VII. Benedek † 983. 142.) XIV. János, kevés ideig uralkodhatott, mert ezt is megölette az említett Franco 984-ben, 's maga foglalta el a' pápai hatalmat — 143.) VII. Bonifacius név alatt, de hirtelen elhalyván, testét az útszára kivetették 's vontzoltatták. 144.) XV. János. 145.) XVI. János, ez kezdette meg a' Canonisatiót, Udalrik Augsburgi Püspököt Szentnek nevezvén ki. † 996. 146.) V. Gergely, ezt III. Ottó tette Pápának, de kit a' Római Consul Crescentius kikergetett Rómából, 's helyette a' néppel és Papsággal együtt XVII. Jánost választotta. — Ezért Ottó Olasz Országba ment, 's Rómát ostrom alá vette: — a' mikor Crescentius és XVII. János, olly feltétellel adták fel magokat, hogy Ottó és Gergely szabad elbocsáttatást ígértek nekik. De az ígélet' ellenére elfogattak, kezek, orrok, fülök elvágattatván — csonka testeiket Róma' útszáin vontzoltatták. 147.) Gergely. † 999-b. — 148.) II. Sylvester III. Ot-

tónak Tanítója — a' Mathesisben és Természet tudományban nagyon jártas — a' honnan bűbájosnak hitték. † 1003. — 149.) XVIII. János. 150.) XIX. János. † 1009. — 151.) IV. Sergius. † 1012. — 152.) VIII. Benedek, ez a' maga Ellen Pápáját Gergelyt II. Henrik' segítségével nyomta el. † 1024. — 153.) XX. János. † 1033. — 154.) IX. Benedeket 12 esztendőskorában emelték atyafijai a' sz. székbe, de abból kivetttévén, III. Sylvester ült helyibe, — kit Benedek viszont elkergetett, — ez azonban látván azt, hogy ötöt a' Római nép nem szereti, eladta a' szent hivatalt 155.) Gratianusnak, ki VI. Gergely nevet vett fel 1044-ben. Ezen zavarokat látván III. Henrik Császár, Sutriban gyűlést tartott, 's mind a' három Pápát kirekesztvén — 156.) II. Kelement tétette annak — ki azonban csak 9 hónapig élt választatása után, — azt mondják hogy IX. Benedek étette meg méreggel. 157.) II. Damasus. 158.) IX. Leo. 159.) II. Victor. 160.) X. István. 161.) X. Benedek. 162.) II. Miklós, olly határozást tett a' Hildebrand tanátsából, hogy ezután csak a' Cardinalisok válasszák a' Pápát, minthogy az addig szokásban vólt választásban t. i. az egész Római Papság, nép, és katonaság által, sok visszaélések és zavarok történtek. † 1061. — 163.) II. Sándor abban az időben választatott Pápanak,

mikor IV. Henrik mint gyermek helyett, még az anyja Agnes uralkodott: ezt jó alkalmatosságnak vélték a' Cardinalok, hogy a' Császároktól eddig adódni szokott megerősítését az új Pápanak — megszüntessék. E' szerint Agnesnek és Henriknek hirök 's akaratjok nélkül lépett Sándor hivatalába, — miért azok megboszszankodván, a' Basiliai gyűlésben Kadaloust tétették Pápanak, ki II. Honorius nevet vett fel; — de ezt átokkal kergette ki Rómából Sándor, 's a' kulcsokat megtartotta. † 1073.

104.) VII. Gergely (az előtt Hildebrand), már VI. Gergelynek figyelmét magára vonván, ő utánna majd mindenik Pápa alatt mint mély belátású tanácsadó — sokszor Követ is szolgált, — 's így tökéletes készülettel lépett fel a' Sz. Péter' székébe. Választatása után hirt adott IV. Henriknek is, hogy adja reá megerősítését — mit a' Császár, látván a' környülállásokat, nem is mert megtagadni. Legelsőben is kikölt a' Nicolaitismus vagy a' Papoknak aszszonyokkal való lakások ellen, — és a' Simonia 's azzal együtt a' Fejedelmektől adatni szokott investitura ellen, — mind a' kettőt kemény törvényekkel tiltván meg a' Római Synodusban 1074-ben. IV. Henrik is alá esett a' Simonia vádjának, — a' honnan Gergely megizente neki, hogy Tanácsosaira átkot mondott, 's őtet is kirekeszti az Eklézsiából, ha azokat magá-

től el nem bocsátja, papi hivatalokat ezután is osztogat, — s elkövetett hibájáért tőlle engedelmet nem kér. — Henrik nem engedett, 's csakugyan excommunicaltatott. Ekkor Henrik Császári hatalmával alkarcván élni, Vormatiában gyűlést tartott, 's Gergelynek választatását mint Simonia által történtet — törvénytelennek kiáltotta. A' visszázkodások a' két hatalmas fél között elkezdődvén, — a' Pápa' átkától megijjedett Saxoniai és Bavariai Herczegeken kívül, még a' Császár' anyja Agnes, és attya' testvére Beatrix is, a' Pápához állottak — kit Mathild Grófné számos katonasággal is segített Henrik ellen. — Illy helyhezetben a' Császár csakugyan megalázta magát, 's a' Pápához ment, (ki akkor a' Canosai várban Mathildnél mulatott) — 's téli időben mezítláb, gyász ruhában 3 napig tartotta a' poenitentiát. Nem sokat nyert ezzel a' Császár, mert a' Német Fejedelmek, az alatt a' Sveviai Rudolfot kiáltották ki Császárnak, kit Gergely is megerősített koronájában. Ekkor Henrik gyűlést tartván Moguntziában, Hildebrandot hivatalából kitette, III. Kelement nevezvén ki helyébe; — azután Rudolf ellen ment, azt meggyőzte, megölte, — majd Olaszországba sietvén, Rómát elfoglalta, 's a' Pápát maga elibe parancsolta, — de az kiszökött Salerno-ba Guiskárdhoz, hol nem sokára meg is holt 1085-ben. —

165.) III. Victor, Gergelynek az Investitúra ellen adott határozásait megerősítette. —
 166.) II. Orbán még tovább ment, — mivel nemcsak azt tiltotta meg, hogy a' Papság sem a' hivatalt, sem az Investitúrát Laicus' kezéből el ne fogadja, hanem még a' Királyoknak adatni szokott fidelitatis juramentum alól is, feloldozta a' papokat. † 1099.

167.) II. Paschalis, az Investitúra miatt kemény visszázkodásba vegyült I. Henrik ánglus királlyal, és IV. 's V-ik Henrik Császárokkal. IV. Henriket excommunicalta, úgy hogy tulajdon fíja V. Henrik is ellene támadt, 's Császárságától megfosztotta. De ez az V. Henrik az Investitúrát magának tartotta, — a' miért Paschalis fenyegetni kezdette, ő pedig fegyverrel támadván meg a' Pápát, csak úgy állott a' békeségre, hogy az Investitúráról csak olly feltétel alatt mond le, ha a' Püspökök vissza adnák azon jószágokat, mellyeket a' Fejedelmek N. Károlytól fogva ajándékoztak nekik. Megeggyezett ezekben a' Pápa, — de feltámadtak a' Püspökök, kiket a' kár közelebbről érdekelt, — 's úgy öszvevesztették a' Császárt a' Pápával, hogy amaz ezt fogságra vetette, 's az Investitúrát ismét magához ragadta. Szabadon bocsátván Henrik Paschalist — ez az óltárnál egy ostyát ketté tört, felét maga megette, felét Henriknek adta ezen szókkal: valamint a' Sacramentom-

nak ez a' része a' másiktól elválasztódott, úgy választódjon el a' Jézus' országától az, ki közülünk a' békességet először felbontja. — Ez mindazáltal ellent nem álván, a' Pápa a' Lateranum gyűlésben Henrikre átkot mondott, — mellyért is ez nagy sereggel indult Olasz Ország felé, — de a' Pápa az alatt megholt 1118-b.

168.) II. Gelasius. 169.) II. Calixtus. Paschalis' halála után, az új Pápa' választása körül, nagy zavarok történtek. Ugyan is, a' Cardinalok választották II. Gelasiust, kit V. Henrik az akkori Római Consul Frangipani által, igen kemény és illetlen módon lökdöstegette ki a' Conclaveból — s helyébe VIII. Gergelyt nevezte ki. — Gelasius Capuába szaladván, Gergelyre átkot mondott, — esztendő múlva elhalván, a' Cardinalok II. Calixtust választották, ki Gergelyt egy Klostomba záratta, a' Császárral pedig olly egyezésre lépett, hogy az Investitura a' Pápáé legyen, hanem a' Püspökök a' Császár' Követeinek jelen létökben választassanak, attól vegyék a' papi jószágokat (regalia), s annak hűséget esküdjenek. † 1124. —

170.) Újra zavarok voltak, a' Cardinalok II. Coelestinust választották, — de a' hatalmas Frangipani II. Honoriust ültette a' székbe, ki abba meg is maradt. † 1130. — Ez után

171.) A' Cardinaloknak egy részök választotta II. Innocenst, más részök II. Anacletet. Innocens gyengébb lévén, Frantzia Országba szaladt, — az alatt Anaclet meghalván, IV. Victor lépett helyébe, ki azomban önként lemondván méltóságáról, — Innocens csakugyan vissza ment Rómába, — de a' Siciliali Királlyal Roberttel azután is sok bajai voltak az Investitura miatt. † 1144.

172.) II. Coelestinus. 173.) II. Lucius, kit valami nép tolongásban egy kövel föbe ütöttek 1145-ben.

174.) III. Eugenius, kéntelen volt Rómából Frantzia Országba szaladni, nem birván a' Rómaiakkal, kik Bresciai Arnoldnak ezen állítását hogy a' Pápanak nem kell világi birtokot és hatalmat engedni — nagy részint elfogadták. Fegyveres erővel indulván Róma ellen, az útban megholt 1153-ban.

175.) IV. Anastasius. † 1154. — 176.) IV. Hadrian, koldus gyermekből emelkedett a' fő hivatalra. Bresciai Arnoldot megölette a' Rómaiakkal. † 1159.

177.) III. Sándor, ennek Ellen Pápája IV. Victor volt, melly utóbbinak I. Fridrik Császár (Barbarossa) is pártját fogván, Sándor Frantzia Országba szaladt. Victor után III. Paschalist tette Fridrik Pápanak, — de Sándor előjövén, a' sz. széket elfoglalta, Frid-

riket átok alá rekesztette, úgy hogy ez kéntelen volt ötet Pápának esmérni. — II. Henrik ánglus Királyt a' Becket Tamás Canteburi Érsek' megölettetéséért, kemény büntetés alá vette, (Barátokkal vesszőztette az Érsek' sírjánál). Ugyancsak Sándor rendelte azt is, hogy ezután a' legyen Pápa, kinek választásában a' jelen lévő Cardinalok' Collegiumának 2/3-ad része megeggyez. † 1181.

178.) III. Lucius, nagyon kívánván az Eklézsiát tisztogatni, a' Püspöknek megparancsolta, hogy az eretnekeket nyomozzák, 's büntessék, és ez által elhintette a' nem sokára kifejlett Inquisitionnak magvait. † 1185.

179.) III. Urbán. † 1187. — 180.) VIII. Gergely. 181.) III. Kelemen. † 1191. — 182.) III. Coelestin. † 1198. —

183.) III. Innocens, bátor és hatalmát használni tudó Pápa. IV. Ottót Császári méltóságra emelte, majd attól megfosztotta, II. Fridriket nevezvén helyébe. — Filepet a' frantzia Királyt excommunicatioval fenyegette, ha elhajtott feleségét vissza nem fogadná. — Az ángol Királyt Jánost (Joannes sine terra) excommunicalta; országát a' frantzia Királynak adta, — mit János csak olly feltétel alatt kaphatott vissza, ha a' Pápának adót 1000 Marka ezüstöt fizetne. — Rómát és vidékét a' Német Császároktól magának foglalta. — Az Albigaialk

ellen nyomozókat küldvén — megkezdette az Inquisitiót. — 1215-ben tartotta a' hires Lateranumi Zsinatot, — melyben a' többek közt a' Transsubstantiatio, és a' fülbe való gyonás, a' Hit' czikkelyei közzé vevődtek. † 1216.

184.) III. Honorius. 185.) IX. Gergely.
186.) IV. Coelestin. 187.) IV. Innocens.
Sok háborúskodásai voltak II. Fridrik Császárral. † 1254. — 188.) IV. Sándor. † 1261. —
189.) IV. Orbán, a' Transsubstantiatiót tagadók ellen rendelte az Úrnapját 1263-ban.

190.) IV. Kelemen, elsőben Katona 's házas, — gyermekes ember, — de feleségének halála után Pap — végre Pápa. † 1268. — 191.) Három esztendeig üres lévén a' szent szék — X. Gergely lépett fel abba, — ki a' Lyoni hires Gyűlésben 1274-b. próbát tett a' Napkeleti Eklézsiával elfogadtatni a' Sz. Léleknek a' Fiútól is való származását, — de hasztalan. † 1275. — 192.) V. Innocens. 193.) V. Hadrian. 194.) XXI. János. 195.) III. Miklós.
196.) IV. Márton. 197.) IV. Honorius. —
198.) IV. Miklós. 199.) V. Coelestin, elsőben Rémete, azután Barát, 's feje a' rólla nevezett 's általa kezdett Szerzetnek. Látván a' Cardinalok hogy nem Pápanak való ember, rá yették hogy mondana le méltóságáról, — a' mit ő meg is cselekedett, 's helyébe

200.) Cajetai Benedek VIII. Bonifacius

név alatt választódott, ki legelsőben is Coelestint fogságba záratta, hogy valami módon újra ne kívánkozzék Pápának. — Sok baja volt a' Frantzia Királlyal Fileppel, kit egész Országával együtt Interdictum alá rekesztett, — miért is Filep megbosszankodván, Követeket küldött Olaszországba, hogy a' Pápát fogva vinnék eleibe, — meg is fogták — de a' nép megszabadította. Ezen kemény bánáson való szégyenletiben megholt 1303-ban. — Ő kettőztette meg a' Pápai koronát. — 201.) XI. Benedek. † 1304.

Itt kezdődtek a' Papi hatalom' rúgói megerezkedni. A' Frantzia Királyok a' Pápát a' Concilium alatt valónak mondották, — kinél a' világi Fejedelem is elsőbb. Ebből lett az, hogy

202.) V. Kelemennek már Avennióba kellett menni lakni 1305-ben. Ez törölte el IV. Filep Frantzia Király' kívánságára a' Templariusokat. † 1314.

203.) XXII. János, a' maga Ellen Pápáját V. Miklóst örökös fogságra vetette. † 1334.

204.) XII. Benedek, a' Pápai koronát meghármasztatta. † 1342.

205.) VI. Kelemen. † 1352. — 206.) VI. Innocens. † 1362.

207.) V. Orbán, egy darabig Rómában is lakott, de többet Avennióban. † 1370.

208.) XI. Gergely, ki 1377-ben visszament Rómába, minekutánna 70 esztendőnél to-

vább laktak a' Pápák Avennióban. (Babiloniai fogsága a' Római Eklézsiának).

209.) VI. Orbán, ki ellen némely Cardinalok VII. Kelemen választották, 's ez Avennióban lakott, Frantzia, Spanyol, Scotzia és Sicília Országok által igaz Pápának esmértetvén. Így hát ismét szakadás lett az Eklézsiában, melly 50 esztendőig tartott (magnum occidentis Schisma), melly alatt sokszor két 's három Pápák is voltak.

210.) IX. Bonifacius választatott Orbán helyett, de Kelemen is hamar elhalván — Avenniói Pápának XIII. Benedek tevődött. Bonifacius után

211.) VII. Innocens vette által a' kulcsokat. † 1406.

212.) XII. Gergely, ez XIII. Benedek Avenniói Pápával sokáig alkudozott, a' szakadás megszűntetése felett, de egyik sem engedvén — a' Cardinalok Pisában Gyűlést tartattak 1409-ben, — hol mind Gergely mind Benedek letevődtek, 's helyökbe V. Sándor emeltett a' sz. székbe. Ebből azonban a' lett hogy már 3 Pápák vólnának. De

213.) V. Sándor hihető méreg által kíműlván

214.) XXIII. János lett a' 3-ik Pápa, ki 'Sigmund Császártól a' Constantiai Gyűlésben (1414.) a' más két Páppal együtt letétetvén, — helyökbe

215.) V. Márton választatott, 's a' Szalárdásnak vége lett 1417-ben.

Névezetes vólt ez a' Constantiai Gyűlés, mert ott állapítódott meg hogy a' Concilium felette van a' Pápának, — ott sürgették az öszve gyűlt Követek, hogy az Eklézsiába 's a' Pápok közzé becsúszott visszaélések, hibák megszüntessenek, (*Reformatio Ecclesiae in capite et in membris*). Huss Jánost megégették, valamint Tanítványát Hieronymust is. A' Laikusoknak az Úr Vacsoráját csak egy szín alatt engedték — kivévén a' Cseheket. — Az Eklézia' reformatiója itt munkába nem vevődven — Sigmond sürgette a' Pápát, hogy más Gyűlést tartana, — ki annak helyévé csakugyan ki is nevezte Basiliát, — de halála törtévé, azt csak

216.) IV. Eugenius nyithatta meg 1431-ben. Itt a' Constantiai Gyűlés' végezéseit helybe hagyták a' Püspökök 's Fejedelmek, — de Eugenius ellenök vólt, 's így meg nem egygyezhetvén, Eugenius a' Gyűlést el akarta oszlatni, — melly azonban helyén maradt, 's a' Pápát számadásra parancsolta maga elibe. — Eugenius ekkor Ferrarába hirdet más Gyűlést, mellyet a. u. Florentziába tett által. Egy más ellen dolgozott a' két gyűlés, t. i. a' Basileai a' Pápát letette 's V. Felixet nevezte helyébe, — Eugenius pedig Florentziában az egész Basiliai gyűlést végezéseivel egygyűtt,

átok alá rekesztette, 's a' kulcsokat megtartotta. † 1447. —

217.) V. Miklós nagyon kedvelte a' tudományokat 's Tűdósokát † 1455.

218.) III. Calixtus. † 1458.

219.) II. Pius az előtt Aeneas Sylvius Piccolomini, — még mint Cardinalis a' Basiliái gyűlésen azt vitatta, hogy a' Pápa alatta van a' Conciliumnak — de fellépvén a' Székbe, Bulla által tiltotta meg, hogy ítéleteitől közönséges gyűléshez folyamodjon valaki † 1464.

220.) II. Pál † 1471.

221.) IV. Sixtus † 1484.

222.) VIII. Inocens † 1492. —

223.) VI. Sándor a' Sz. Széknek valóságos gyalázatja. † 1503. — fíjával Caesar Borgia-sal együtt azon méreg által, mellyet némely Cardináloknak keverték — de tévedésből magok itták meg. —

224.) III. Pius. —

225.) II. Julius. Ez tette le a' Sz. Péter templomának talpkövét 1506-ban. — XII. Lajos Francia Királyt országával együtt interdictum alá vetette, — a' mikor a' király ily körül írása pénzt yeretett Julius ellen: perdam Babylonis nomen. A' Lateranumi Zsinatban kívánta a' Pápa eligazítani a' dolgot, de elhalt 1513-b.

A'
Keresztyén Eklézsia
Historiájának
NEGYEDIK SZAKASZSA

A' Reformatiótól fogva a' mi időnkig.
1517 — 1833.

§. 65.

A' Reformationak szükséges volta.

A' Reformatio (melly alatt mi nem új valást — hanem a' Keresztyén Hitnek az apródonként hozzá töldött emberi találmányoktól való megtisztittatását — 's eredeti együgyüségére való vissza vitelét értjük) mennyire szükséges vólt, megtetszik avagy csak a' Constantiai és Basiliai gyüléseknek azon szándékjokból, hogy az Ekklesiát in capite et membris megtisztittsák, hol ha szinte Husst, Hieronymust megégették is, Wiklefet megátkozták, — de a' megsokasúlt vissza éléseket, magok a' gyülés

tagjai sem tagadták. A' mellyekről később
 ama nagy híri Bellarminus Cardinalis így pa-
 naszkodott: „annis aliquot antequam Luthe-
 rana et Calviniana haeresis oriretur, nulla fer-
 me erat in judiciis ecclesiasticis severitas, nul-
 la in S. litteris eruditio, nulla in rebus divinis
 reverentia, nulla propemodum jam erat religio.“
 Ismét másutt: Certe antequam graves istae tri-
 bulationes orirentur quas Lutheri et Zwing-
 lii haereses adtulerunt, tantum erat paleae in
 Ecclesia, quantum area vix capi et contineri
 poterat parumque aberat ne Christus a Chri-
 stianorum coetibus excluderetur.“ —

De nem is lehetett volna már annak ki-
 ütését sokáig akadályoztatni. Mert a' Napkele-
 ti Birodalomnak a' Törökök által lett elfoglal-
 tatása után (1453), ki költözvén Constantina-
 polyból a' Tudósok, fő eszközök voltak a' Gö-
 rög és Deák nyelveknek, az Európaiak közt
 felelevenítésökben. Így pedig a' régi Classicus
 Íróknak olvasások, és helyesebb értésök, nem
 csak a' világi tudományokat élesztette, hanem
 a' szent irás megértését is előmozdította. En-
 nek a' lett következése, hogy a' világi tuda-
 ományok figyelmetesekké tették az embereket
 azon botránkoztatásokra, mellyek az Ekklezsiá-
 ba betsusztak, — a' Sz. irásból pedig megta-
 nálhatták, hogy azok ezzel világosan ellenkez-
 nek: 's az ilyen elmévilágosító gondolatok,
 a' könyvnyomtatás által másokkal is közöltet-

vén, — a' helyesebb értelemben sebesen terjedett.

Másik a' Reformationak kiütését siettető ok ez volt: hogy az Ekklésia már minden Statusban külön Statust formálván, a' kettőnek egymáshoz való ereje oly suly erányban volt, hogy az Ekklézslai a' polgárit már le nyomná. Nehezen szenvedték azt a' Fejedelmek, — a' többek közt V. Károly Császár I-ő Ferentz fr. Király. VIII. Henrik Angol Király, tettel is megmutatták, hogy az uralkodásban mástól függeni nem akarnak. Innen volt az, hogy ha a' Reformationak ellenségei voltak is, a' mennyiben az a' Hit Czikkelyeit illette, — de az Ekklésia külsőjére, s' magokra az uralkdók jussaikra, abból eredett hasznos következéseket, örömmel fogadták.

§. 66.

A' Reformatiora útát készítő Tudósok.

A' Wald, Wiklef, és Huss igyekezetökön kívül, a' Párisi minoritát Lyrát († 1340) is, bizonyosan úgy kell tekintenünk, mint a' ki a' Szent Irás magyarázása által, megérdemelte azt, a' mit rólla Julius Pflug mondott, Si Lyra non lyrasset Lutherus non saltasset. — Majd nevedvén az Ekklésiában a' visszaélésel, az orvoslást ígérő Conciliumok pedig késvén, — csipős tartalmú munkákat kezdettek ír-

ni, még azok is, kikről ollyakat várni se lehetett volna, mint p. o. Joan. Baptista Mantuai Carmelita, — Ludov. Ariostó, és Sannazár, ki a' VI. Sándor familiája ellen az olaszoknak nagyon tetsző munkát készített. — Ide lehet számlálni egy Salzburgi Papnak ezen könyvét: *Onus Ecclesiae. Hutten-nek: Epistolae obscurorum virorum.* A' Rotterdami Erasmus pedig a' legfőbb pólzról mutatott útát a' Reformatorknak.

Legközelebbi két okai pedig a' Reformatio kiütésének ezek voltak: a.) Reuchlin János (Tübingai Prof.) ki magát Kapnionnak nevezte (*Καπνος* füst Rauch) a' Sidó és görög nyelv' tudását nagyon sürgette, az Ó és Uj Testamentom helyes értésére, 's a' régi fordításoknak hibáit felfedezte. Ellene támadtak a' Coloniai Barátok, különösen Hoogstraten Jakab, a' mikor mind a' kettőnek követői akadvaú Németországnak Papjai 's Túdósai két részre szakadtak. — A' Reuchlin követői egész a' kinevettetésig, üldözték a' Hoogstraten pártján lévöket. Nagy figyelemben tartotta ez a' dolog az egész Országot, úgy hogy Henke azt állítja, hogy ezen két félnek egymással tartott húzalkodása nélkül, ha több Lutherék állottak volna is elő, — a' Reformatio még el nem kezdődött volna. b.) A' másik ok volt a' Pápnak, különösen akkor X. Leonak azon szerencsétlen lépése, hogy a' Sz. Péter templo-

mának építésére; és a' Törökök ellen folytatózó háborúra megkivántatott pénz szükségnek színe alatt, — bűn bocsátó leveleket (indulgentia) árútatott, mellyek által a' Bellarmin szavai szerént a' vétkek csak ugyan szabadosokká lettek;|— minthogy nem csak az elkövetett, hanem még az elkövetendő vétkeket is, meglehetett pénzen váltani. 'S épen ez volt az, a' mi Luthert munkásságra indította.

§. 67.

Luther a' Reformatiót elkezdí.

Született Luther Márton Islebiában, 1483-ban. Tanulói pályáját végezve, egy barátjának szomorú halálán megilletődvén, az Augustinus szerzetébe beállott. — A' szerzet könyvtárában egy Bibliára akadván (mit ő addig soha sem látott) azt szorgalommal olvasgatta, 's megtanulta abból, hogy a' bűnbocsánatra 's idvességre, a' Megváltóba vetett hit kivántatí meg, — a' honnan a' bűnbocsátó leveleknek árultatásokat, az Isten heszédével ellenkezőnek mondotta.

Történt az alatt, hogy X Leo Pápa azt parancsolta Albert Magdeburgi Érseknek, hogy a' Péter templomára pénzt gyűjtsön, (vagy a' mint a' Luther leveléből kitetszik, Albert a' Moguniai Érsekséget is megakarván magának szerezni, — az Érseki palástért fizetendő 26, vagy

30,000 forintokat, indulgentiák által szerzgette, a' Pápától fele nyerességre kapott engedelmével). Albert tehát egy Tezel nevű Dominicanus baráttra bizta az indulgentiák árulásokat, — ki olly illetlenül árulgatta azokat, még a' kortsmákon is, hogy azzal dicsekedne, hogy több lelkeket bocsát be a' menyországba mint Péter Apostol. Ezen alkalommal Wittenbergben, Luthernek hol ő nem csak Professor hanem gyontató Pap is volt, némelly emberek bevalván vétkeiket, — a' reájok mondott egyházi fenyítéket, az indulgentiák előmutatásokkal akarták magokról elhárítani. Luther ezen nagyon megbotráncozott, 's Albert Érsekhez és Hieronymus Brandenburgi Püspökhöz folyamodott, hogy ezen gyalázatos kereskedést tiltanák meg. De Albert azt felelte hogy ne mérészelje a' Pápa hatalmát megtámadni. — Tezel is meghallotta a' Luther szándékát, 's azért ötet igen sértegette, — a' mikor Luther 95 czikkelyekbe foglalván a' maga értelmét, az indulgentiák ellen világosan ki költ 1517-ben October 31-én.

Elkezdődvén a' vetélkedések az Odera mellett fekvő Frankfurthban 1518-ban, Tezel magához hívta Luther ellen Sylvester Prierias Római tudóst, — Hoogstraten Jakabot, és Eck János Ingolstadti Professort. Itt az Indulgentiákat Tezel a' Pápa hatalmából igazlotta, Luther a' Sz. Írásból os-

tromlotta. — Majd az Augustinianusoknak Haydelbergában tartott gyűlésökben, elfogadták a' Luther állításait Brentz, Snepf és Bucer tudósok is, — részére állott Fridrik Saxoniai választó Fejedelem is, kire legnagyobb szüksége volt. Luthernek még ekkor gondolatjába se jött, hogy a' Római Ekklesiától elszakadjon, hanem csak a' visszaéléseket kívánta megszüntetni, a' mint ez megtszik X Leohoz irt leveléből, — melyben a' többek között, halgatást is ígér, csak bibliai erősségekkel győzzék meg őket. — Leo azonban a' Luther és Tezel dolgát, elsőben csak úgy nézte, mint az Augustinianus és Dominicanus Barátok között, az indulgentiákkal való kereskedés irigyléséből támadott veszekedést, — 's annál fogva azt fel sem vette, mind addig, mig Maximilian Császártól nem tudósított azon zavarokról, — mellyek a' miatt Német országban támadtak. — Maga elibe parancsolta tehát a' Pápa Luthert, de Fridrik nem bocsátotta el; — a' mikor Leo maga helyett Thomas de Vio (Cajetani) Cardinalist rendelte ki, hogy az Augsburgi Gyűlésen 1518-ban, Luthertől számot vegyen. Megjelent ott Luther, de háromszori beszélgetés után is, megmaradt értelmében, — 's midőn a' Cardinalis, ki az előtt Dominicanus volt, 's már az által is Luthernek mint Augustinianusnak ellensége, fenyegetődni kezdett volna, — azt mondotta (Luther) — hogy

ő „a Papa male informato ad Papam melius informandum appellat.“ Nem ügyelt erre Leo, sőt az indulgentiak' tekinteteket Bulla által erősítette meg, — a' mikor Luther a' Pápától Conciliumra appellalt. — Nem akarta Leo a' dolgot Conciliumra ereszteti, reménylén hogy azt a' nélkül is eligazítja. Újra kérte hát Fridriktől Luthert, de Fridrik nem eresztette, — hanem a' Pápa követe Miltitz Károly szeliden bánván Lutherrel, ezt annyira vette, hogy halgatást ígérne, — olyan feltétel alatt, ha ellenségei is halgatnának. Micsoda indulattal volt még ekkor Luther a' Pápa eránt, Rómába irt levelének csak ezen czikkelyéből is megtetszik „nunc Beatissime Pater coram Deo et tota creatura sua obtestor, me nec voluisse, nec hodie velle, Romanae Ecclesiae ac Beatitudinis Tuae potestatem ullo modo tangere, aut quacumque versutia demoliri, quin plenissime confiteor, huius Ecclesiae potestatem esse super omnia.“ — A' Pápa is nyájasan felelt neki, 's már a' csendesség csak nem helyre állott, midőn a' Lipsiai 17 napig tartott Disputatio azt örökre felbontotta 1519-ben. — Carolostadius (Bodenstein Andr.) ugyan is elfogadván a' Luther értelmét, személyesen kívánt Eck Jánossal vetélkedni, — melyre nézve meghívta őtet Lipsiába, hová Luther is megérkezett. Az ember szabad akaratja, és a' bünbocsató levelek voltak a' vetélkedés tár-

gyai; — 's ha szinte mind a' két fél magának tulajdonította is a' győzedelmet, de Eck oly haraggal töltt el, Luther ellen, hogy egyenesen Romába menvén, reá vette a' Pápát, hogy Luthert excomunicálná. Kiadta hát Leo a' Bullát, úgy, hogy ha Luther két hólnap alatt makatságától el nem áll — excommunicaltatik. Luther, a' maradt a' ki vólt, 's hogy a' Pápa fegyvere ötöt ne foghassa, önként kinyilatkoztatta, hogy ő többé nem tagja a' Romai Ekklesiának, következésképpen többé a' Pápának rajta hatalma sinsen, melynek jeleül Wittembergben a' Pápa bulláját a' Jus Canonicummal együtt megégette December 10-én 1520-ban.

§. 68.

Luther a' kezdett munkát folytatja Carlostadius. Melanchthon.

A' Bulla megégettetésének a' lett a' következése, hogy a' Pápa Luthert újra excommunicalta, 's interdictummal fenyegette mind azon helyeket, mellyek a' Luther tudományát befogadnák. Látván azonban Leo hogy a' tüzet így se ólthatja el, — az új Császárt V Károlyt kérte, hogy Luthert büntetné meg. A' Császár eleget akarván tenni a' Pápa kívánságának, de úgy hogy Fridrik választó Fejedelmet se sértse meg, (néki köszönhetven a' Császári koronát mellyet a' Birodalom rendei elsőben Frid-

riknek ajánlottak), — Wormatiában gyűlést tartatott 1521-ben, melyre Luthert is meghivta *salvus conductus* mellett. De ez itt is kinyilatkoztatta, hogy ő a' maga értelme mellett megmarad, míg az ellenkező részről a' Szent írásból meg nem győzik. Csak nem két óráig tartott beszédjét, ezzel rekesztette be: itt állok, én nem cselekedhetem másképpen. Isten! légy segítségül, Amen. — Ekkor sokan a' megérettetésre ítélték Luthert, nevezetesen Sándor a' Pápa követe, azt mondotta, hogy százezer eretneket is meg lehetne az oly bűnért égetni, millyen a' Lutheré: de a' Császár nem engedte megsérteni az adott *Salvus Conductus*, 's Luthert szabadon bocsáttatta, oly móddal azomban, hogy Wormátia határán kívül, bátorságáért nem kezeskedik. A' Gyűlés pedig illy határozást tett: *Luther cum asseclis ut haereticus et Imperii hostis proscribitur, et cuique potestas datur eum capiendi, atque ad Caesarem deducendi.*

Által látta Fridrik, hogy Luther többé bátorságban nem lehet, — ötöt mihelyt Wormatiának határából kiért, az oda rendelt katonákkal a' maga egyik várába Wartburgba vitette hol tíz hólnapi mulatása alatt az Új Testamtot német nyelvre lefordította. Irt de *vo-tis monasticis*, melyre sok Barátok elhagyták a' Klastromokat, 's megházasodtak, (későbbben maga Luther is feleségül vévén Bo-

ren Katalin Apátzát 1525), — továbbá de abroganda Missa privata, mi után a' lelke-kért való Mise eltöröltetvén, az Úr vacsorája két szín alatt kezdett osztogatódni. — Különösen Carolostadius ment ezen dolgokban sebes lépésekkel, mert a' Misén kívül a' gyónást is eltörölte, 's a' képeket a' Templomokból kihányatta 's a' t. annyira hogy azt maga Luther is megsokalván — kijött a' várból, 's Carolostadiust megdorlgálta, miért hirtelenkedne, — hogy a' Reformationnak a' lélek megvilágosításán kell kezdődni, 's azután a' külső rendtartásokat könnyebben lehetne eltörölni. Meglehet hogy Luther azt is nehezen szenvedette, hogy Carolostadius osztozni akart vele a' Reformatio megkezdésének érdekében, — a' mit ő magának tartott.

Melanchthon Filep (Schwarz-Erde) Vittembergi Professor, volt a' másik segéd társa Luthernek, — ki mély tudománya 's ékesen szólása mellett, nagy maga mérsékléssel birván, — szelid eszközöket vett elő gyakran, a' Luther heves feltételeinek végre hajthatásokra, — 's úgy épített ott, a' hol az talán rontotta volna, — Nevezetes munkáji az Agostai vallástétel, 's annak mentő írása, a' loci Theologici nevű könyve, a' Sz. Írásra tett Jegyzetei, 's a' t. Német országnak ez a' második Reformatora † 1540.

§. 69.

A' Reformatio állapotja VI. Hadrian,
és VII. Kelemen alatt.

X Leo († 1521) után VI. Hadrianus lett a' Pápa. Ez Norimbergben gyűlést tartattván (1522-3) a' maga követé Cheregat Ferencz által sürgette, a' Wormatiai gyűlésben Luthere, 's követőire kimondott ítéletnek végre hajtását. Minthogy azonban maga is által látta, hogy az Eklezsiái visszaélések már türehetetlenek, — azoknak szüntetésökre ajánlotta magát. E' végre az ország' Rendei, beadtak Cheregatnak centum gravamina nationis germanicae, a' Luther dolgát pedig egy Conciliumra halasztották, melynek tartásaig ő is minden további lépésekről eltiltódott.

A' szükséges reformatiora hajlandó Pápa — (hihető méreg által) megholt 1523-ban, 's utána lett VII. Kelemen. Ez a' centum gravaminakat félre vetette, 's csak az alsóbb rendü Papoknak szorosabb korlátoztatásokat ígérvén meg, — a' Regensburgi Gyűlésen 1524-ben ismét sürgette a' Wormatiai ítéletet, 's haszinte sok Rendei állottak is hozzá, — csak a' lett itt is a' határozás, hogy a' Luther dolgát mint vallásra tartozót, Concilium vizsgáljameg, — 's ha az nem tartódna, elő kell azt venni a' Spirában lejendő Országgyűlésen.

§. 70.

A' félre értett Reformationak rossz követkevései, Paraszt had.

Mig Luther 's társai a' Vallás 's erkölcsök' tisztogatásokban foglalatoskodnak, — kiütött a' Paraszt had. 1524 — 25 Érről azért illő itten szóllani, — mivel főbb rúgóit sokan a' Luther tanításaiban keresik. A' vád igazságtalan; — mert a' dolog valósággal így vólt: hogy az igen elnyomattatott jobágyok, állapotjukon könnyítettni kívántak, — mit mivel nem nyerhettek meg — az erőszakhoz nyúltak; — ez hát polgári belső támadás volt; — de részserént a' máséra ásitozó heverőktől, résszerént némelly Fanaticusoktól, (milyen vólt Münzer Tamás Zwikau Predikator, és sok Anabaptisták) ingereltetve 's vezettetve — a' polgári háborúból vallásos háborút indítottak, 's Thüringiában és Saxoniában sok pusztításokat vittek végbe. — A' Vezérek a' többek közt azal tüzelték a' por népet, hogy a' Keresztyénnek átaljában szabadnak, minden kénszerítéstől mentnek kell lenni, — 's a' vagyont közbirtokra eresztteni (Communio honorum) illő és szükséges. — Nem lehet ugyan tagadni, hogy a' Luther tanításai is öntöttek olajat a' tüzre, — de nem magok a' tanítások, hanem azoknak fonák értelmök. Mert ha szinte tanított is Luther a' Ker. szabadságról, lelki sza-

badságot értett, nem pedig a' polgári rend alól való felszabadíttatást. Innen mind szóval, mind írásban tüzesen költ ki a' parasztok ellen. — De! a' gonosznak csak fegyveres erő vehette elejét; nevezetesen Mülhausennél szembe szálván a' paraszttal a' rendes katonaság, — azokat széljel szórta, fő Vezérjeket Münzert elfogta. — Megölettetett Münzer, — ugyan akkor feje vétetett Hetzernnek is a' polygamiaért, — Manz pedig mint tüzes Anabaptista, a' vízbe fojtatott Tigurumban, — Hübmör mint fő eretnek Bétsben égettetett meg. — Henke III. 88 — 94, lev.

§. 71.

A' Spirai Elsőbb Gyűlés.

A' Saxoniai Fridrik meghalván, (1525), helyette János (Joannes Constans) mint testvére, lett a' Vál. Fejedelem. Ez nem csak pártfogyója volt Luthernek, hanem segítője is. Ugyan is, nyilván kijelentette, hogy a' birtokai-ban lévő Ekkleziák, többé a' Pápától nem függenek: — a' nép oktatására a' Papok' megválasztásokban gondoskodott, — úgy hogy ő is megérdemelné, hogy egyik Reformátornak neveztesse. Illy buzgók voltak még: Filep Hassiai Landgróf is, és György Brandenburgi Marchio, 's többen. Ezek midőn észre vették, hogy a' Pápához hűséges Fejedelmek, a'

Spirai Gyűlésben (1526). a' WORMATIAI Edictumot akarják sürgetni; — Saxonianak Torgau nevű Várossában, egymás között a' közös védelemre frigyet kötöttek. — *) Elkezdődvén a' Gyűlés, — a' két ellenkező fél végre abban egyezett meg, hogy kérnék meg a' Császárt, hogy közönséges Ekkleziiai gyűlést tartasson, — minthogy a' vallást illető dolgok oda tartoznak: — addig pedig míg ilyen gyűlés fogna tartódni, szabad legyen kinek kinek tetszése szerint hinni, — csak hogy vallásával az Isten és a' Császár előte megálhasson.

A' Császár nem érkezett ezekre figyelmezni, a' Franczia Királlyal I. Ferenczel való háborúskodásai miatt, — de midőn azon, 's a' Pápa VII. Kelemenen is, ki Ferencznek pártját fogta — győzedelmeskedett (Rómát is felprédálván) változni kezdett a' vallás állapotja; — mert a' Spirai elsőbbi Gyűlés végzésével meg nem elégedvén a' Császár, — öszve gyűjtötte

§. 72.

Spirában a' 2-dik gyűlést 1529-ben.

Melyben a' Spirai elsőbb Gyűlésnek végzéseit elrontani, 's a' WORMATIAI edictumot

*) Ugyan azt tették Magdeburgban: Filep, Ernest, és Otto Braunschweigi Herczegek, Henrik Mecklenburgi, Wolfgangus Anhalti Fejedelmek, 's Gebhard és Albert Mansfeldi Grófok.

végrehajtatni sürgette, — általában megtiltván minden további ujitásokat.

Az ezen Gyűlés' végzésének ellene szegezték magokat (protestáltak) a' Torgauban és Magdeburgban egyesült Fejedelmek, és 14 Városok, a' többek között: Norimberga, Ulma, Constantia, Straszburg 's a' t. Ebből a' protestatióból származott a' Protestansok' nevezetők.

Ezen protestatio beadattatván a' Császárnak, ez anyira megharagudott, hogy az azt hozó követeket bezáratná: a' mit midőn a' Protestans Fejedelmek megtudtak volna — szorosabb frigyet akartak egymás között kötni. E' végre össze gyűltek, Schwabachban, Smalkaldban, — Norimbergában 's több helyeken is, de ohajtott siker nélkül, — mert a' Luther makats természete sokáig akadály volt a' dologban, úgy mint a' ki kárhozatos véteknek tartotta a' Zwinglius' némellyekben különböző értelmét követőkkel (vagy a' mint ő mondotta a' Sacramentariusokkal) frigyos állapotban lenni. — Ekkor tehát Filep a' Hassiai Landgróf össze hívatta 1529-ben Marburgba a' Saxoniai (Luther Melancthon, Brenz) és Helvetziai (Zwinglius, Oecolampadius, Bucerus (Theologusokat, — kik 4 napi vetélkedés (Colloquium) alatt, a' Hit Czikkelyeiben egymással megegyeztek, de az Úr vacsorája felett Luther és Zwinglius, alhatatosan értelmők mellett ma-

radtak, az e' felett való egyességet az időre bizván.

§. 73.

Ágostai vallástétel. Confessio Augustana.

Minthogy a' Császár reá nem vehette a' Pápát, hogy közönséges Eklézsiái gyűlést tartana, — feltette magában, hogy az egész dolgot az Országgyűlésen vizsgálja meg. E' végre meghagyta, a' Protestans Fejedelmeknek, hogy a' vallásról való értelmöket írásba foglalva mutatnáék bé. — János tehát (Sax. V. Fejd.) reá bizta azt Lutherre, Melanchtonra, és több Tűdósokra, hogy készitenének ilyen írást, — készitettek is Torgauban, a' honnan Torgai Czikkelyeknek neveztettek — de Schwabachiaknak is, a' mennyiben a' Schwabachi frigy kötő gyűlés alkalmával, Luther által készített Czikkelyek is, oda foglaltattak. — Elkészülvén a' munka, János V. Fejedelem kiadta ismét Melanchthonnak, hogy belölle egy Vallástételt, (Confessiót) készitene. — Meg lévén ez is, be nyújtották a' Fejedelmek a' Császárnak, ki is midőn illy kérdéssel akarná őket jövendőre nézve megkötöni, hogy van é még egyéb kívánni vagy változtatni valójok? — a' protestantismusnak lelkét magában foglaló illy felelettel válaszoltak neki: most nincs egyéb. —

Őszve gyűlvén a' Birodalom rendei Agostában 1530-ban (hol I. Ferdinánd Magyar király is jelen volt) — felolvastatott a' Protestansok Vallástételök (melly ezen gyűlésről Agostai Vallástételnek neveztetett). Igyekezett azt a' gyűlésben mindjárt egy Faber nevű Dominicanus Barát megczáfolni, a' miért Bétsi Püspöknek is tévődött, 's ennek czáfolásai ellen készítette ugyan csak Melanchthon az Apologia Confessionis Augustanae.

A' 14 Protestans Városok közzül is Straszbürg, Constantia, Memninga, és Lindavia, mint-hogy inkább hajlották Zwingliushoz mint Lutherhez, — beadták akkor a' magok Vallástételöket, melly Confessio Tetrapolitának neveztetik. Ugyan akkor Zwinglius is adott be egy Confessiot a' maga értelméről. —

A' Gyűlés' végezése a' lett, hogy a' Protestansoknak gondolkozásra való 7 hólnapi idő engedődjön, addig nem háborgatódnak, de öök is minden további lépéstől megtartóztassák magokat.

§. 74.

Smalkaldi Szövettség. Norinbergi egygyesség.

Látván a' Protestans Fejedelmek, hogy a' Pápa, a' Császár, és a' Birodalom rendei, a' Wormatiai gyűlés kemény végzését csak ha-

logatják, de nem felejtik: hogy bátorságban lehessenek, ismét újabb frigyet kötöttek egymással Smalkaldiában (1531), hogy hadi erővel is oltalmazhassák magokat. *) —

Hogy azonban a' háboru a' Császár's a' Prot. Fejedelmek között, ki nem ütött, a' volt az oka, mivel a' Török elpusztítván Magyar országot, már Német országot fenyegette: szüksége volt hát a' Császárnak a' Protestans Fejedelmek' segítségökre. Ezek ajánlották magokat, a' Császár pedig azt ígérte, hogy a' Wormatai és Agostai Gyűlések' végzéseiket felfüggeszti, a' Vallás dolgát a' 6 hólnapok alatt tartandó Cónciliumra bizza, — addig pedig szabad legyen hinni kinek mi tetszik. Ez az egyesség Norimbergában kötött 1532-ben.

Ezen egyesség kötés után hamar megholt János a' Sax. V. Fejed. — helyébe lépven fija János Fridrik, ki szintúgy buzgó oltalmazója volt az Evangyeliomi tudománynak. —

§. 75.

Smalkaldi Czikkelyek. Articuli Smalcaldici. Concordia Wittembergensis.

A' Norimbergi egyességnél fogva, minden akadály nélkül terjedt a' Reformatio Würtem-

*) Igyekeztek egyszersmind I. Ferencz Franczia, és VIII. Henrik Angol Királyt is más Fejedelmekét is a' magok részökre vonni.

bergben, Pomeraniában, Hannoverában és Alsatziában, (itt ugyan Zwinglius szerént). — A' Császár ezt látva sürgette a' Pápát, hogy a' gyűlés tartással ne késsen: de ennek eszében voltak a' Constantziai és Basiliai gyűlések, — félt az új Conciliumtól, 's annál fogva azt csak halogatta. Meg ígérte végre 1533-ban, hogy tartat Gyűlést Mantuában: — de a' hely ellen kifogást tettek a' Protestans Fejedelmek, — azt kívánván hogy a' Gyűlés Német országban tartódjon.

VII. Kelemen az alatt meghalt, 's az utánna következett III. Pál is szintúgy Mantuát rendelte Gyűlés helyének, — a' minek ismét ellene mondtak a' Protestansok (1536). Őszve jöttek mindazáltal a' Protestansok Smalkaldiában, 's elkészítették Luther által a' magok tudományoknak új rendbe szedett foglatját, hogy azt a' Mantuai Gyűlésnek bemutatnák. Ezek neveztetnek Smalkaldi Czikkelyeknek (Articuli Smalcaldici), 's a' Luther követőitől Symbolicus könyvnek vevődtek fel. — Emli-tést érdemel, hogy Melancton azon Czikkelynek melly a' Pápa elsősége ellen volt intézve — nem akarta nevét alá írni. —

Érezték azomban magok a' Protestansok is hogy ámbár a' Marburgi Colloquiumban egymásnak egygyességet ígértek is: de az Ur vacsorájáról való különböző értelem, még is olly szakadásban tartja őket, melly a' Romai Ek-

klésiától leendő megtámadtatásokban, reájok veszedelmes lehet: — Innen, Bucerus mind addig sürgette a' Luther és Zwinglius követőit, — hogy a' Mantuai Gyűlés ellen annál erősebb készülettel lehessenek; míg 1536-ban Wittenbergben öszve jövéen (Bucerus, Fabricius Capito, Musculus 's több Zwingliansok, és Luther a' maga követőivel Melanchthonnal, Bughagennel 's többekkel) — az úgy nevezett Concordia Wittenbergensist alkotnák. — Ebben a' Zwinglianusok a' békesség kedvéért, csak ugyan elfogadták ezt a' Czikkelyt: cum pane et vino, vere et substantialiter adesse, exhiberi et sumi corpus et Sangvinem Christi. — Egyedül Musculus nem fogadta azt el. — Azonban ez a' Concordia nagyon kevés ideig tartott, — A' Calvinus idejében pedig már újra kezdődtek a' veszekedések. —

§. 76.

Smalkaldi Had.

Ezek alatt V. Károly mind inkább sürgette a' Pápát, hogy az ígért 's már ki is hirdett Conciliummal ne késsen. — A' Mantuai Gyűlés elmaradt, — hanem a' helyett 1542-ben, Tridentumot nevezte ki a' Concilium helyévé. — A' Protestansok ezzel sem voltak megelégedve, mi miatt a' Császár is megháragudván reájok, a' Pápával titkon hadat készített ellenök!

Midőn a' hadhoz mind két részről készültek tevődnének, Luther megholt 1546-ban.

A' Protestansok készen várták a' háborút, fő Vezéreknek tevén a' Hassiai Filepet és a' Saxoniai Fridrik Jánost. Minthogy pedig a' Prot. Fejedelmek, Smalkaldiában kötöttek egymással frigyet, — innen a' következő háború Smalkaldiának nevezetett; melly így kezdődött:

A' Tridentumi Gyűlésnek első végezése, (1546) melly az apocryphus könyveket Canonicusoknak, a' Vulgatat helyes fordításnak, a' Traditiokat, az Evangeliummal egytekintetűeknek állapította meg, a' Protestansok tudományokat pedig átokkal fenyegette, — az egyesült Prot. Fejedelmektől vissza vettetett: melyért is Filep és Fridrik János excommunicáltak, 's a' hadi erő ellenök kiindított. —

Filep és Fr. János erősen ellent állottak a' Császár seregének, — de a' Császár reá vette Moritzot a' Fr. János atyafiát, hogy Saxoniába üssön be. Mégcselekedte azt Mórítz, 's Fridrik Jánosnak haza kellett menni, — a' mi után a' több Prot. Fejedelmek is hátrálni kezdettek. Azonban a' Császár, utánna menvén a' Fridrik János seregének, azokat szélyel szortá, 's Fridriket magát is elfogta, (Müblbergnél Saxoniában (1547) tömlőtze tétette, — a' Fejedelemséget Mórítzknak adta. Ekkor a' Császár emberei reá vették a' Hassiai Filepet ar-

ra, hogy mivel már ő maga ellent nem állhat: na a' Császárnak — kérne attól engedelmet-földre borúlva cselekedte azt Filep, — de ez ellent nem álván, ő is fogságba tétetett. —

§. 77.

Interim. Adiaphoristák.

A' Mühlbergi győzedelem után, azon gondolkozott a' Császár, mint lehetne az egész Birodalomban egy Hit' formáját állítani fel. Ennek kivitelét ugyan, ő elsöben a' Tridentumi Gyülestöl várta, — de az, a' vidéken támadt pestis miatt eloszlott; — azért is meghagyta Pflug Julius, Sidonius Mihály R. Catholicus, és Agricola János Protestáns Tudósoknak, hogy készítenének egy olly könyvet, melly mind a' R. Catholicusoknak, mind a' Protestánsoknak tetsző lenne, — és hogy mind a' két fél ahoz alkalmaztatná magát, míg a' Concilium valami tökéletesebbet nem fogna határozni. A' könyv elkészült, 's minthogy csak ideig óráig való tekintet völt annak ígérve, Interim-nek neveztetett. Ebben minden czikkelyek a' Római Eklézsia' értelme szerént határozattak meg, kivévén az Úr Vacsorájának két szín alatt való kiszolgáltatását, és a' Papok' házasságokat.

Nem tetszett az Interim, nemcsak a' Pápnak, ki nehezen szenvedte hogy a' Császár

magát a' Vallás' dolgába avatta, — hanem a' Protestánsoknak is nagy részök vissza vetette azt. Némelyek pedig részszerént a' Császártól való félelemből, részszerént a' Czeremoniákhoz való ragaszkodásból, elfogadták az Interimnek az olly dolgok felől való parancsolatjait, mellyek a' Vallásnak lelkére nem tartoznak, p. o. böjt, deák éneklés, — tarka öltözet 's a' t. Ezek kö-zép dolgoknak (*res mediae*, indifferentes, *αδιαφορα*) neveztettek, 's az ezeket elfogadók adiaphoristáknak, — kikkel tüzesen vetélkedtek azok a' Protestánsok, kik az Interimben foglalt minden ilyen dolgokat csak azért is vissza vetettek, hogy emberektől vannak parancsolva. *Lites adiaphoristicae*.

§. 78.

A' Passauai Békesség.

Móritz Választó Fejedelemmé lévén, állalta, hogy a' Császár a' Vallás' színe alatt, csak hatalmát akarja erősíteni: e' végre II. Henrik Frantzia Királlyal, 's más Német Fejedelmekkel, titkon szövetségre lépven, — a' Császárt véletlenül megtámadta, és rajta Innsprucknál győzedelmeskedett, annyira hogy a' Császár kéntelen volt véle békességet kötni Passauban 1552-ben, olly feltételek alatt, hogy a' Császár a' fogva lévő két Fejedelmeket sza-

badon bocsássa, — a' Protéstánsolknak pedig, a' Vallás' dolgában tökéletes szabadság engedtesen. — Ezen Czikkelyek az Augsburgban tartott Gyűlésen is megerősítették, — a' mikor a' Császár is belé unván az uralkodásba, arról lemondott, 's nem sokára (1558-b.) megholt az Extremadurai Klastromban, hol Barát módjára töltötte végső napjait.

§. 79.

Zwinglius.

A' mi Német Országra nézve Luther volt, épen az 's abban az időben volt Helvétziára nézve Zwinglius Ulrik, ki a' Toggenburgi Grófságnak Wildenhausen nevű helységében (Domus Sylvestris) született 1484-ben. A' Bernai, Bécsi és Basileai Oskolákban tökéletesítvén magát — elsőben Glaronai Pappá lett, — hol a' Szent Irást halgatóji előtt szorgalmasan magyarázta, a' Pál Apostol' leveleit görögből lefordította, — 's a' Mise és indulgentiák ellen már 1516-ban elkezdett beszélni. Még inkább kikölt azok ellen, midőn Bernhard Sámson Franciscanus Barát, indulgentiajival megjelent Helvétziába 1518-ban. Ekkor már Tigurumi Pap volt Zwinglius, mely Város' lakosait reá vette, hogy Sámsonat ámitó portékáival be ne bocsátának (1519). Nagy bátorítója volt

Zwingliusnak e' részben Húgó Constantziai Püspök, ki szintúgy haragudott Sámsonra. Olly illetlenül is viselte magát az a' Barát, hogy végre maga a' Pápa X. Leo parancsolta ki ötöt Helvétziából. — Zwinglius akkor annál buzgóbban beszélt, annyira hogy midőn a' Tigurumiak a' Böjttel, 's némely Czeremoniákkal, felhagyni kezdenének, — Húgó is sokallotta a' Zwinglius' lépéseit. — E' végre a' maga Vicariusát Faber Jánost küldötte hozzá, hogy válásos disputatiót tartsanak. Nem győzetetett meg Zwinglius. Ekkor a' Tigurumi Tanács azt kívánta, hogy új disputatio legyen közönséges helyen, — melyre Zwinglius a' maga értelmét 67 Thesisekbe foglalván, azokat Tigurumban 1523-ban olly helybenhagyással óltalmazta Fáber és több Papok ellen, hogy maga Fáber is kéntelen volt azt vallani, hogy a' dolgot csak egy Concilium dűjthetné el. A' disputationak ezek voltak a' Materiáji: 1.) Missa an abroganda; 2.) Imagines an colendae; 3.) Sancti utrum invocandi. — A' Zwinglius' Thesisei közzül a' 18-ik így van: Christus qui se semel in cruce obtulit, hostia est, et victima satisfaciens in aeternum, pro peccatis omnium fidelium: unde colligitur Missam non esse Sacrificium, sed Sacrificii semel oblati commemorationem, et quasi Sigillum redemptionis per Christum exhibitae. — Ebből világos, hogy Zwinglius az Úr

Vacsorájáról való értelmét nem Carolostadius-tól költsönözte, mert az későbbben t. i. 1524-ben lett közönségessé.

Két nyilvános vetélkedés tartódott még azontúl, de a' győzelem mindenkor a' Zwingliusé lett, — úgy hogy a' Tigurumi Tanács, a' képeket a' Templomból kihányatta, a' Mise nem tartását elfogadta, — a' böjttel egészen felhagyott, ú. m. a' melly ellen írta Zwinglius e' című könyvét: *de delectu et libero ciborum esu*.

A' Zwinglius munkásságának hírére, a' Pápa VI. Hadrián, intő és kérő levelet küldött hozzá, hogy a' régi hit mellett maradna, — ugyan illy czélból gyűltek öszve Helvétziának több Cantonai Lucernában, hogy egyesített akarattal küldjenek Követeket a' Tigurumiakhoz, a' Vallásban kezdett újításoknak megszüntetésökre. De sem a' Tanács, sem Zwinglius, többé el nem áltak czéljoktól.

Ezen időben (1524.) történt az, hogy Carolostadius az Úr Vacsorája felől való értelme miatt, kéntelen volt Luther elől Helvétziába jönni. Itt egy könyvet adott ki, ezen ígékről: *hoc est corpus meum*, — azt vitatván, hogy mikor Jézus a' kenyér adáskor azt mondotta *hoc est*, akkor ujjával önnön testére mutatott. E' könyvbe a' Tanács megbotránkozott, 's azt meg akarta tiltani, de a' Zwinglius' eszközlé-

sére, csakugyan szabad lett azt mindennek olvasni, — minthogy ő sem tulajdon értelemben vette az említett szavakat; — ha szinte különbözött is Carolostadiustól annyiban, hogy ő nem a' hoc hanem az est szóban kereste az erőt, — e' helyett vévén azt: significat.

§. 80.

Zwingliusnak segédjei.

A' Tigurumiak példájokat követték más Városai is Helvétziának. Így Basilea már 1520-ban a' Fabricius Capito tanításai által reformálódott, miben Oecolampadius által meg is erősítettett. — Scaphhausen et San Gallen, Hofmeister Sebestyéntől kapta a' világot, — 1522-ben Bernában pedig Haller Berthold kezdett az Evangelium szerént tanítani. — Hogy ezeknek ellent álhassanak a' Római Hithez ragaszkodók, — azt kívánták hogy vallásos disputatio tartódjon Bádenben, — melyre Német Országból Eck Jánost is meghívták. Zwinglius rossz szándékot gyanítván ellenkezőjében, a' disputatio meg nem jelent, hanem csak Oecolampadius és Haller. — Itt Eck magának tulajdonította a' győzedelmet, és Zwingliust az excommunicatio méltónak ítélte. — Majd 1528-ban új disputatio hirdettetett Bernába, — mellyen Zwinglius is jelen volt 's győ-

zött, annyira hogy annak következésében a Bernai Canton egészen reformálódott.

Nehezen szenvedték azt a többi Catholicus Cantonok, kivált midőn a reformáltak amazokkal minden közösülést megtiltottak volna. Belső háború állott abból elő, melyben 1531-ben Cappelnél maga Zwinglius is, mint Tábori Pap elesett. — Nem voltak ugyan a Reformatusok szerencsések a háborúban, mindazáltal olly békesség követte azt, melynek ereje szerint, a Reformata Vallás tellyes szabadságot nyert Helvétziában.

A Zwinglius' halálán való szomorúság, Oecolampadiusnak is, halált okozott 1531-ben. Nevezetes munkája Oecolampadiusnak, az úgy nevezett Basileai vagy Mühlhauseni Vallástétel, mellyet ő olly czéllal irt, hogy az 1530-ban Agostában tartandó Országgyűlésbe beadattathatna, XI. Czikkelyekből áll.

§. 81.

Farellus, Frumentius, Viretus, Calvinus.

Genevában a Clerus' illetlen magaviselete miatt, csak hamar kívánatos és esméretes lett

's be is vétetett a' Reformatio. Munkások voltak e' részben: a.) Farellus, de kit a' Genevai Püspök kiűzetett a' városból 1532-ben. b.) Frumentius, kivel szintúgy bánt a' Püspök. Azomban a' Refórmatusok számjok naponként nevekédvén, — azokkal 's az azoknak pártjokat fogó Tanácssal többé nem bírt a' Püspök, mely okból a' várost oda hagyta. Bátorabban folytatták akkor kezdett munkájokat a' vissza hivatott Farellus és Frumentius, — kik c.) Viretus Pétert is magok mellé vévén, az óhajtott munkát bévégezték 1534 — 5. — ed. — Az ezek által bévégzett munkának álhata-tosságot szerzett d.) Calvinus János. Szü-letett ez Noyon (Noviodunum) Városban Fran-tzia Országban 1509-ben. — A' 'Sidó, Görög, Deák nyelvekben és a' Vallás tudományban va-ló ésméreteiért, 's átaljában nagy elméjéért, hamar híressé lett ő Frantzia Országban 's Helvétziában, — kivált midőn e' czímű 's Frantz, Olasz, Spanyol, Angol, Német, Hollandus, Magyar és Görög nyelvekre lefordított munká-ját: *Institutio Religionis Christianae* kiadta volna 1535-ben. — Innén, midőn 1536-ban Olasz Országi útjából Geneván keresztül ment volna, — Farellus és Viretus, nem szün-tek meg őket kérni, míg közöttök meg nem maradna. De nem soká mulathatott a' kívánt vendég, — mert az általa sürgetett Eklézsiái

fenyíték nem tetszván a' Genevaiaknak, — kén-
telen volt Farellussal együtt őket elhagyni.
Ekkor Strászburgba ment, hol Pap és Theo-
logiae Professor volt, — s mint ilyen az Evan-
gyéliomi tudományt, Capito és Bucerus barát-
jaival buzgón terjesztette. — Majd 1541-ben a'
Genevaiaknak sok kérésökre vissza ment hoz-
zájuk, — a' hol 1558-ban Academiát állitta-
tott, — mellyet a' sok idegen országból oda
gyült Tanulók igen népessé tettek.

Meghólt Calvinus 1564-ben, maga helyé-
be hagyván Beza Theodort tanuló társát.

A' mi a' Calvinus által végrehajtott Val-
lás-tisztítást illeti, közép helyet foglalt az el-
sőben a' Luther és Zwinglius tanításai kö-
zött, — a' mennyiben 1.) Calvinus absoluta Prae-
destinatiót állított — Luther pedig feltételest
(conditionat), — Zwinglius ismét az Isten' ke-
gyelmének határt nem meryén szabni, — még
a' Pogányokra is kiterjesztette azt, ha az er-
kölcsei törvény szerént élnek; — 2.) az Úr Va-
csorájára nézve — Luther a' Krisztus' testének
és vérének valóságos jeleni létét (ha szinte a'
jelen lét' módját nem tudta is kimagyarázni)
állította; — Zwinglius pedig csak Jegyeknek
Symbolomoknak nézette a' kenyeret és bort; —
Calvinus egyik értelmet se fogadta el, — ha-
nem, látván a' mindenünnen fenyegettetett Pro-
testánsokra nézve a' közöttök épen ezen tárgy

felett támadt — veszedelmes visszalkodást — hogy őket egyesíthesse — közép utat választott, azt reménylven, hogy kifejezésében mind a' két fél megtalálhatja értelmét, — azért is azt tanította hogy a' hívő és újjá született ember lelki képpen részesül a' Krisztus' testében és vérében.

Ezen közép állásokat csak hamar elhagyták a' Calvinus' Követői, — annyira hogy ámbár Német Országban némely részeiben, egész Frantzia Országban, Scotiában és Belgiumban elterjedtek is, — de a' Helvétziaiakkal apródonként egyesülvén az hit' dolgában nevezetesen az Úr Vacsorájáról Bullinger és Calvinus már 1540-ben, — közös névvel együtt Reformatusoknak neveztek (s néha Calvinistáknak is, ámbár helytelenül, mert az egyesülés után inkább Zwinglianusoknak kellett volna hívódnok, — s éppen ennek helyébe van a' Helvétziai Vallástételt követők' nevök), — a' Luthert követők pedig Evangelicusoknak, majd Agostai Vallástételt követőknek, s néha Lutheranusoknak is nevezték magokat, — ha szinte a' Lutheranus nevezet alatt a' R. Catholica Eklézsia sokáig mind a' két Protestans felekezetet értette is.

Az Eklézsiának külsője felett is különböztek egymástól Zwinglius és Calvinus. Neveze-

tesen Zwinglius, ha szinte megengedte is, hogy a' Papok közt rangi különbség legyen egész a' Püspökségig, — az egész Clerus mindazáltal a' polgári Magistratusnak alá legyen vetve. — Calvinus pedig azt sürgette, hogy minden Papok egyenlő ranguak legyenek, mint az eredeti Eklézsiában a' Presbyterek és Püspökök. Az Eklézsia' belsejére tartozó dolgokat csupán a' Papoknak adta, — annak külsőjét, óltalmazását a' világiakra bízta, — 's így formáltatta az Eklézsia' igazgatását Presbyteri igazgatássá. A' papi Presbyterek Presbyteri docentes, a' világiak pedig Presbyteri regentes Ecclesiam nevezettek. —

De meg kell Calvinusról azt is vallani, hogy akármennyire buzgott is a' Vallás' tisztogatásában, — magából az üldözés' lelkét kiirtani nem tudta. Mindenkor szemére fogják azt vetni, hogy

1.) A' Servetus' megégettetésének fő eszköze volt (a' mit ugyan a' különben szelíd Melanchthon is helyben hagyott). Ez a' Spanyol születésű Orvos, illy czímű munkát irván: *de erroribus Trinitatis*, — Frantzia Országban Viennában elfogattatott, 's tömlöczbe vettetett. Onnan kiszökvén, Genevába ment, reménylven hogy Calvinusnál mint régi barátjánál bátran lappanghat az üldözők elöll; — de ez ötlet kiadta, 's minthogy állításait vissza húzni nem akarta — megégettetett.

2.) Sebastian Castelliót, Genevai Professort, hivatalától megfosztatta, azért hogy vele egyet nem értett Servetus ellen, 's a' Praedestinatio' dolgában.

3.) Hieronymus Bolsu, Párisi Carmelita, elhagyván a' Klastromot, Genevába ment, — de mivel az absoluta Praedestinatiót elhinni nem akarta, — Calvinus által tömlöczbe vetetett, majd a' városból kikergettetvén — vissza tért a' Római Eklézsiához. — Illy magaviseletével, sokakat elidegenített Calvinus magától.

§. 82.

A' Zwinglius és Calvinus értelmeiknek terjedésök Németországban.

Németországban ugyan a' Luther' tudományja köz kedvességgel fogadtatott, — voltak mindazáltal némely Fejedelemségek, mellyek inkább kedvellették a' Zwinglius és Calvinus értelmeiket, — mint:

1.) A' Palatinatusi Vál. Fejedelemség, hol III. Fridrik V. F. 1560-ban a' Calvinus értelmét fogadta el, — melly ha szinte az utánna következett Lajos alatt 1576-ban újra felcseréltetett is a' Luther tudományával, — de majd Kazimir által 1583-ban vissza állittatván, úgy megerősödött, hogy az ott lévő Eklézsiák' számokra, Ursinus Zachariás, és

Olevianus Gáspár Heidelbergai Tudósok által, még a' III. Fridrik' parancsolatjára 1562-ben készített Katechismus (melly Palatinatusi és Heidelbergai Katechismusnak is neveztetik) — majd minden Országokban, mellyek a' Reformata Vallást követik, Symbolicus Könyv lett. (Magyar Országban is azzá lett az, ha szinte nem Zsinat által is).

2.) Az Anhalti Fejedelemségben 1595-től a' Luther tudománya helyett a' Zwinglius és Calvinus értelmök lett uralkodóvá. — Ugyan azon időben

3.) Bréma szabad Város is, a' Luther követőivel kiállott sok küzdés után, csakugyan Calvinushoz állott.

4.) Hassiában a' Luther 's Zwinglius követői egyességben éltek 1605-ig, mikor Móritz a' Hessen Kasseli Fejedelem a' Reformata, — Lajos pedig a' Hessen Darmstadti Fejedelem a' Lutherana Vallást tették birtokaikban uralkodókká.

§. 83.

A' Reformatio Svétziában és Dániában.

II. Christian Dánus Király, erőszakosan foglalván el Svétziát, — a' nagyobb Familiákból 6 kezeseket vitt el magával. Ezek között volt

Gustaw Wása is. — Ki midőn atyának a' Stockholmi vérfördőben történt meggyilkoltatását — (melyben t. i. Christian 94 fő fő embereket olly szín alatt mintha az Eretneket irtaná ki, az az előtt kihirdetett Amnestia' ellenére lenyakaztatott 1520-ban) — meghallotta volna, — módot talált az elszökésre, hogy hazáját megszabadítsa. — Bujdosásai között Lübeckben megismerkedett a' Luther tudományával, 's azt el is fogadta. — Haza érvén, a' Christian hatalmának véget vetett, — 's a' háládatos néptől Királynak választódott. Hatalma' erősítése, 's népének boldogítása lévén czélja, — Anderson Lörintz Cancellariussa azt javallotta neki, hogy igyekezetében a' Luther tudományának terjesztését venné eszköznek. — Hajlott e' tanácsra a' Király, — mert már magok a' Svékusok is óhajtották a' Reformatiót, megútván X. Leonak indulgentiáit, mellyeket köztök Joannes Angelus Arcibold árulgatott, — azomban a' Korona' jövedelmei is nagyon megfogyván, azoknak nevelésökre a' Püspököktől elszedettetendő jószágokat, mellyek az Ország jövedelmeinek harmad részét tették — kívánta fordítani. — A' Vallás' tisztogatásának munkáját magára vette Anderson Lörintz, segédjei lévén a' Wittembergából kihivott Petri Olof és Petri Lörintz. — Ez a' három férjfiú, a' Király' parancsolatjára, a'

Bibliát is lefordította Svékus nyelvre. — Így magok is tanítván, 's a' nép' taníttatására is figyelmeztvén, a' Reformatio folyvást terjedett. Akadályt akartak ugyan annak vetni a' Római hithez ragaszkodó Papok, 's jószágaikat féltő Püspökök, — de a' velek tartott többszöri disputatiókban, a' Luther tanítványi lévén mindenkor győztesek — csakugyan közönséges szabadságot nyert a' Reformatio 1527-ben. — A' Püspökök ugyan megmaradtak, maga Petri Lörintz is Upsaliai Protestans Érsekké lett — de jószágaik 's jövedelmeik megszorítottak.

A' Gustaw fija XIV. Erich alatt nevezetes mozgások történtek Svétziában. Ez ugyan is hogy az ángliai Királynénak Er'sébethnek kedvét annál inkább megnyerhesse, kit feleségül kívánt vala venni, — a' Calvinus értelme eránt hajlandónak mutatta magát, 's annak a' nép közt való terjedését is munkálta. — Mert hogy több Püspökök is elfogadták azt, kiteszett a' *Liquoristicus Perböl. Lites liquoristicae.* Midőn t. i. 1564-ben az Országban majd semmi bor nem vólna, — elő jött az a' kérdés, valjon az Úr Vacsorájában bor helyett lehetne é más italt használni, — az Upsalai Érsek Petri Lörintz nem-mel — de más Püspökök igen-nel feleltek. Győzött az Upsalai Érsek, 's inkább az Úr Vacsorája' kiszolgáltatását hagyták el, mintsem a' Jézus cselekedetének hason-

latosságától eltávoztak volna. Így észre vevőd-
vén a' Cryptocalvinismus, elnyomattatott az.

III. János megfosztván testvérjét Erichet
elsőben koronájától, majd életétől is, — rész-
szerént a' Lengyel udvarból hozott Római hitű
feleségének izgatására, részszerént azon nagy-
ravágyó reménytől élesztve, hogy a' Pápa ked-
vét megnyerheti, kinek segítségével Dániát meg-
hódoltathatja, a' Lengyel Koronát is (mellyet
csak Római hitű viselhetett) kivívhatja: titkon
Rom. Catholicussá lett, fijával 'Sigmonddal egy-
gyütt. Lappangó Jesuitákat hozatott az Ország-
ba, — kik apródonként, t. i. az Isteniszteletet
honnei nyelven tartani, az Úr Vacsoráját két
szín alatt adatni, a' Papoknak házasodni — en-
gedvén — készítettek utat a' R. Catholicismus-
nak. — Nem tetszett ez a' Svécusoknak, azok
közt Károlynak a' Király testvéreinek sem. In-
nen midőn az (a' Király) megholt, 's helyébe
a' fija, már akkor Lengyel Király 'Sigmond,
lépett volna fel, — de a' Svécusoknak minden
kéresek, 's az azoknak adott ígéretei ellen is,
a' Protestantismust nyomni meg nem szünt völ-
na, — az említett Károly által a' Svétziai koro-
nától megfosztatott, — 's így az Evangelicusok
csakugyan megnyerték óhajtott szabadságokat,
melyben a' Károly fija Gustaw Adolf által még
inkább megerősödtek.

Dániába is II. Christian alatt ment be

a' Luther tudománya. Ez a' Király ugyan elsőben maga adott jó summa pénzért szabadságot Arcimboldnak, az indulgentiák' árulhatóságokra; — de midőn a' sok kincset gyűjtő Barát mind a' Királyt megcsalta, mind pedig az adót különben is nehezen fizethető szegény néptől utolsó pénzét is kicsikarta volna: a' megbosszankodott Christian, kihivta Wittembergből elsőben Reinhard Mártont, azután Carolostadiust 1521-ben, — az Új Testamentomot is Dánu nyelvre lefordíttatta. — Tovább ment I. Fridrik (ki a' Christian kiűztetése után Királlyá lett 1523-b.), — az Othoniai Gyűlésben olyan törvényt hozatott, melly a' Protestantismusnak a' R. Catholicismussal egyenlő szabadságot engedett. A' Püspökök nehezen szenvedték azt, — 's innen mikor az ő fija III. Christian lépett volna a' Thronusra, ellene szövöltek, — de Christian őket fogságra vetvén, jószágait Korona' javaivá változtatta, — 's kihíván Wittembergből Bagenhagen Jánost, — azzal az Eklézsiákat új rendbe szedette 1537-b. Ekkor maga Christian is, a' Luther értelmét elfogadván, az Othoniai Gyűlésben 1539-ben az Evangelica Vallást uralkodónak emeltette. Által ment innen az Evangelica Vallás Norvegiába 's Islandiába is. —

§. 84.

A' Reformatio' bémenetele, 's állapot-
ja Frantzia Országban.

I. Ferentz a' tudományoknak 's Tudósok-
nak nagy becsüllőjök lévén, — nemcsak sok
Tudósokat hívutt be Országába, hanem a' Refor-
matorok' munkájikat is legalább nem ellenzet-
te népe között terjedni. Ezek által esmeretes
lett ott a' Reformatio, 's a' titkon lappangó
Waldensesek által apródonként terjedett is. —
Ezt észrevévén a' Párisi Academia, már 1521-
ben kárhoztatta a' Luther könyveit: de Ferentz,
ha buzgó volt is a' maga Vallása mellett, — ked-
vezőleg viselte magát a' Reformatio eránt, —
ha csak annyiban is hogy nem üldöztette őket,
— csupán azért hogy ezek által V. Károly Csá-
szárt, kivel ellenkezett — bosszanthassa, ki el-
len a' Német Orzági Protestánsoknak még se-
gítségét is ígért. — Majd későbbben ha szenved-
tek is alatta a' Hugonották (így nevezettek
csúfságból a' Frantzia Orzági Protestánsok,
ezen szónak hibás kimondásából: Eidgenos-
sen) — oka a' volt, mert a' Paviai ütközetben
Károlytól elfogattatván, Madridba mint fogoly
vitetett 1525-ben, — honnan való kiszabadúl-
hatásának egyik titkos feltétele volt, hogy a'
Reformatiót kióltsa Országában, — 's e' miatt

nagy kegyetlenséget is vitetett véghez a' Hugonottákon, — kivált mikor Turnon Cardinalis is ellenök ingerelte őket.

Meaux (Mo vagy Melda) város az, melyben úgy látszik legelsőben kezdődött a' Reformatio. Mert Brissonnet Wilhelm Püspök, kikergetvén onnan a' Franciscanusokat, helyökbe, Farellus Wilhelmet, Faber Jakabot, és Russel Gerhárdot tette néptanítókká, — kiknek megengedte, hogy a' Vallásbeli hibák ellen predikáljanak. — Csak hamar egy kis Gyülekezet is formálódott ezeknek tanítások által, — Clericus Jánost választván magoknak Papjoknak. —

Ennek hírére, a' Párisi Senatus 1523-ban Inquisitiót rendelt az Újítók ellen, 's Clericust megvesszőztetve, bélyogoztatva, a' városból kiűzettette, — majd két kezeit elvágatván meg is égettette. — Megijjedt ekkor Brissonnet, 's hogy a' veszedelmet elkerülje, hirtelen Synodust gyűjtván, — ő is kárhoztatta az újítókat.

Így lévén a' dolog, Farellus Helvétziába szaladt, Faber pedig és Russel Margarethánál (ki Navarrai Királyné, Ferentznek testvére volt, 's a' tisztább gondolkozást kedvellette) — kerestek és találtak is pártfogást. — Ezeknek munkálkodásaik által terjedvén a' vallásos világosság, — a' Romai Catholicusok, kivált Turnon Cardinalis, sürgették a' Királyt, hogy a'

Reformatiót nyomná el. — Nem tehette ez azt, míg Margarétha is el nem álna a' Protestánsoktól; — e' végre ötöt magához hivatta; — szelíd eszközzel akarván az Ország' csendességét helyre állítani. De Margarétha nyilván kimondotta, hogy ő e' következő dolgokat kívánja a' Vallásban 's czerimoniájiban megállapíttatni: 1.) Magános Misék ne légyenek. 2.) Az Ostyát a' Pap ne emelje fel (mint Istennek bemutatandó áldozatot). 3.) Az Ostyát nem kell imádni. 4.) Az Úr Vacsorája két szín alatt osztogatódjon. 5.) Az Úr Vacsorájában Máriáról nem kell szóllani. 6.) Közöséges Kenyérrel kell az Úr Vacsoráját kiszolgáltatni. 7.) A' Papok házasodhassanak.

Kikölt Margaréthának kívánságai ellen Tur-non, 's reá vette a' Királyt, hogy a' Protestánsokat mindenféle kínzásokkal pusztítaná az Országból. Híven eljártak a' reájok bízott dologban az Inquisitorok, — úgy hogy még Lionban és Párisban is, sokakat megégettek, még pedig lassú tűzön, hosszas hóhérlással; — a' vidéken pedig számos faluk égettettek meg, mellyeknek szaladó lakosainak a' fegyveres katonaság nem engedett szabadulást. — Nem lehet tagadni, hogy az üldözés' tűzére talán magok a' Protestánsok öntöttek olajat, — ha ugyan ők, és nem a' Királyt ellenök ingerelni kívánó ellenségeik, raggatták a' Mise ellen készített le-

velkéket, még a' királyi palotára is. — Megborzadt mindazáltal maga a' Király is a' sok kegyetlenségekre, — 's azoknak főbb indítóinak megbüntetésöket, nem sokára történt halála miatt, reá bízta fijára II. Henrikre. Ez meg is büntetett egynehányakat, — de hogy ő alatta még többet fogtak volna szenvedni a' Hugonották, gyaníthatni abból, hogy már a' királyi székbe való beiktattatási bemenetelekor, Párisnak több piattzain, a' pompa' nevelésére Hugonottákat égettetett meg. A' fegyver játékban kapott sebre következett hirtelen halál, semmivé tette szándékát 1559-ben.

Az üldözések nem vethettek gátat a' Reformatio terjedésének, — sőt az Ország' Nagyjai közzül, 's a' királyi familiából is Bourbon Antal Navarrai Király, 's annak testvérje Lajos Condei Herczeg, valamint a' két Coligni is Protestánsokká lettek. Meg kell azonban jegezni, hogy Frantzia Országban, a' Calvinus értelme szerént történt az Ékléziák' elrendelésök 's taníttatások. Hogy pedig meglehető számmal lehettek már II. Henrik alatt is, megdetszik abból, hogy kevéssel halála előtt 1559-ben Synodust is tartottak Párisban, 's megírták a' Frantzia Országi Confessiót.

II. Henrik után, annak fija a' 17 esztendőös II. Ferentz lévén Király, — helyette az anyja, egy Olasz Herczeg Asszony Medicis

Katalin, VII. Kelemen Pápanak közeli rokona, vitte az uralkodást, nagy befolyást engedvén abba, a' II. Ferentz felesége' Stuart Mária' atyafiainak, a' Lotharingiai Házból való Guise Herczegnek, 's különösen Ferentznek, kire a' Katonaságot — 's a' Lotharingiai Cardinalisnak, kire a' Financziát bízta vala. — A' Protestánsok nem lehettek bátorságban az illy Személyek' igazgatások alatt, — sőt az Istenitisztelel tartástól is, megégettetés' büntetése alatt vóltak eltiltva.

A' dolgoknak ezen állásokat használni akarta a' Navarrai Király Antal, ki a' Bourbon házból való lévén, mint II. Ferentznek atyafija — nehezen szenvedte, hogy Medicis Katalin az ő egész elmellözésével, emeli a' csak Sógor Guiseket, a' kormányba való részvételre, — egyedül azon szín alatt, hogy miért fogja ő (Antal) pártjokat a' Protestánsoknak. — Antal tehát a' maga testvérjével Lajossal (Condei Herczeg) a' Protestánsokat valósággal fel is szólította, hogy vallások mellett fognának fegyvert: — (igazibb céljok pedig a' vólt, hogy az ő segítségökkel a' Guiseket megbuktatnák). — A' dolog' kivitelét Lajos vállalta mint fő vezér magára, — de minekelötte hozzá foghatott volna, szándéka kitudódott, sokan megölettettek, maga Lajos is elfogattatván halálra ítéltetett, — 's csak a' II. Ferentz közben jött halála 1560. szabadította meg. Ez az Ambrosiana Conspiratio.

IX. Károly (Ferencznek ötöce) 10 esztendőös korában lépén a' Thronusra, — helyet-
te is Medicis Katalin uralkodott ugyan, — de
azért a' Protestansok állapotjuk enyhülni kez-
dett. Mert a' Guisek hatalmuk már annyira ne-
vekedett, hogy töllök méltán tarthatna Kata-
lin, hogy a' Koronát is magokhoz fognák ra-
gadni. Ő is a' Protestánsoktól várt segítséget.
Hogy tehát erántok viseltető jó indulatját be-
bizonyítsa, — olly feltételből, hogy a' Chatho-
licusokkal egyesithesse őket, — közönséges di-
sputatiot rendelt Possiacban 1561-beu, mely-
ben magának az ifju IX Károlynak, mint haj-
don Nicaeaban N. Constantinnak Elölülése a-
latt, Katalinnak jelenlettében, — Turnon Car-
dinalis, és Béza Theodor voltak a' két fele-
kezetnek szószóllóji. Itt némely Czikkelyek fe-
lett megegyeztek, de a' tökéletes egyesség
nem mehetett végbe: annyi haszna mindazál-
tal csak ugyan lett a' disputationnak hogy egy-
más után két Edictumok adódtak ki a' Pro-
testansok javokra 1561 — 's 62-ben. Nehezen
szenvetdék azt a' R. Catholicusok, különösen
Guise Ferencz, ki is Mommorantiussal, Saint
Andreanussal, és a' Reformáta Vallásból ki-
tért Navarrai Klrállyal Antallal frigyet köt-
vén, — a' Hugonottákat ki akarta irtatni. Hogy
ezeknek ellent alhasson a' Condei Herczeg —
magához vette Coligni Gáspár Admirálist. —

A' hadnak kezdete Vassi városban vólt, hol a' Gnise katonái közel 60 Reformatusot gyilkoltak meg a' csür Templomban 1562-ben. Mind a' két félnek szerencsétlen sorsa volt, — mert a' Reformátusok' Vezérök a' Condéi Herczeg elfogattatott, — de a' R. Catholicusok részekről is elfogattatott Mommorantius, Saint Andrianus pedig elesett. — Annakutánna a' Guise Herczeg is, midőn Orleanst ostromolná meggyilkoltatott, — ki mikor haldoklott, a' Királynénak azt üzente, hogy a' Hugonottákkal lépjen bekességre. — Lett is békesség — de nem sokáig tartó, mert a' Reformatusok észrevén, hogy a' Franczia Catholicusok a' Spanyolokkal egyet értve akarnak titkon dolgozni ellenök, — ujra fegyvert fogtak 1567-ben, és Saint Denys mellett, a' Condei Herczeg ugyan hátrált — de Mommorantius elesett. — Következendő esztendőben ismét öszve ütköztek, 's ha szinte a' Condei Herczeg elfogattatván agyon lövettetett is de Coligni annyira vitte a' Reformatusok' dolgokat, hogy nem csak békességet nyertek, hanem a' bátorság' kedvéért négy erősségek is adódtak által nekik 1570-ben, t. i. Rupella, Montalbanum, Cognacum, és Caritas. —

Ezen békesség után, Rupellában Synodust tartottak a' Reformatusok, a' Genevábói oda hívott Béza elől tilése alatt, 's újra megerősí-

tették a' Párisban készült Confessiót, alá írták azt: Joanna Navarrai özvegy Királyne, Bourbon Henrik (akkor Navarrai későbben Francia Király) — Bourbon Henrik Condei Herczeg, Coligni, Lajos Nassau Gróf 's a' t.

Az Udvar ezekután Colignit hizelkedve ajándékozgatta, tanátsával élt, a' Reformatusokat szép jövendőkkel kecsegtette, — 's az egyesség' zálogául IX. Károlynak testvérje Margaretha is a' Navarrai Királynak Henriknek eljegyeztetett. De ezek csak lép vesszők voltak, a' Hugonottákat egy csapással kiirtani kívánó Katalin 's Károly szörnyű céljaira nézve. — Ugyan is, a' lakadalomra, melly 1572-hen Bertalan napjára tétetett, mind meghívódtak az előkelő Hugonották, — de mint szivesen fogadott vendégek, midőn semmi rosszatnem gyánitanának, éjjel a' harang jelszóra, a' királyi seregektől mind meggyilkoltattak, még pedig legelsőben is Coligni. A' Navarrai Király, és a' Condei Herczeg, csak úgy menthették meg élteket, hogy a' Reformata Vallásról lemondottak. Azonban nem csak Parisban ölettettek rákásra a' Hugonották hanem az egész Országban, két hónap alatt harmintz ezernél többen végeztettek ki. Ezt nevezik Parisi Vérferdőnek, — Bertalan Éjtzakájának, Laniena Parisiensis, — mellynek hallására a' Coligni fejét Katalintól ajándékba kapott XIII. Gergely Pá-

pa hálaadó öröm ünnepet tartatott, — a' borzasztó történetet a' Vaticanumba lefestette, emlékezetére pénzt veretett, Ugonottornm Straages körül irással. —

Az így megcsalodott Hugonották észrevették hogy az Udvar ígéreteinek nincs többé mit hinniök: a' honnan nagy vérontás lett mind két részről, még a' Károly testvére Henrik a' Lengyel koronára elnem hívódnék, mert ennek mint fő vezérnek elmenetele után, a' két fél békességet kötött, melynek fő pontja volt a' Vallás szabadsága: Ezt a' Károly halála után (1576) Lengyel országból vissza jött Henrik (III.) ismét megerősítette ugyan: de a' Guise Herczegek a' Catholicus Előkelőkkel szövetségre léptek, a' Hugonották kiirtásokra. Ez a' szövetség neveztetik a' Francia Évkönyvekben Ligának, melly a' Vallás színe alatt, 'a' Guise házat akarta a' Francia Thronra emelni. a' Valesiai Háznak már gyanított kihalása esetében — kiszorítván abból az illető Bourbonokat. — Azonban a' Király egyesítvén seregeit a' Hugonottákkal, fő Vezérnek a' Navarrai Henriket tette a' Guisek ellen, ki is a' Ligistákat keményen megverte, Majd a' békesség kötés színe alatt, Blois-ban magához híván a' Király a' Liga fejeit, Henrik Guise Herczeget, 's annak testvérjét Lajos Cardinallist — meggyilkoltatta 1588-ban — Ekkor a' Hu-

gonottáknak minden jókat ígert, 's talán teljesítette is volna, ha a' Ligistáktól ki bérelt Clemens Jakab Barát által ő is meg nem gyilkoltatott volna. 1589-ben.

Ki halván benne a' Valesi ház, az uralkodás jussa a' Bourbonakra szállott, kik közzül a' Navarrai Henrik IV. Henrik név alatt Királyá is lett. Ő ugyan ha szinte a' Parisi lakadalomban elhagyta is a' Reformata Vallást, — azt későbbben újra felvette: de most látván, hogy a' Ligát, melly a' Római hitű Királyt kivánó néptől segített — el nem oszlathatja, — a' Catholicusok között csendes uralkodást nem reménylhet, ha ismét Catholicussá nem lesz — azzá lett, és nagy örömmel esmértetett el Királynak: de a' Protestansoknak nagy pártfogójok maradt, és 1598-ban kiadta azt a' híres Nantesi Edictumot, melynél fogva a' Protestansok a' R. Catholicusokéval egyenlő szabadságot nyertek. De ez csak az ő szerencsétlen haláláig tartott, melly 1610-ben történt. Jean Chatel t. i. reá vevődvén a' Jesuitáktól ezen principiummal, hogy az Eretnek királyt megölni nem vétek — tórkába ütötte a' kést, — de a' seb nem vála halálos; hanem későbbben Ravaillac egy kitsapott mezitlábás Barát, az útszán kotsijában szurdálta keresztül.

A' IV. Henrik halála után, annak 9 esz-

tendős fija XIII. Lajos lévén Királyá, helyette Richelieu Cardinalis uralkodott, kinek fő gondja volt a' Protestánsok' elnyomattatások: úgy hogy 1628-ban már Rupellát is elvették tőlök, — 's az üldöztetés alatt sokan mentek vissza a' Római hitre, sokan pedig kiköltöztek hazájokból.

XIV. Lajos zavart állapotban vévén által az uralkodást, egy Colbert nevü Minister segítségével, helyre hozta azt, a' mit az előtt Richelieu és Mazarin elrontottak. Ez a' Colbert a' Protestánsokat nem engedte üldöztetni, semmit sem látván egy egy országra nézve veszedelmesebbnek, mint a' Polgároknak egyenetlenkedésöket, viszálykodásokat. Engedett Lajos, látván Ministerének mindenben hasznos tanátsát. — De a' Colbert halála után, a' Protestánsoknak ellensegeik, reá vették a' könnyen hívö Királyt hogy az Ország boldogsága tellyes helyre hozására, már csak a' volna hátra, hogy népeit mind egy vallásra szorítsa. — Lajos tehát a' Nantesi Edictumot eltörölte 1685-ben, a' mikor az Országban megöletetett sok ezereken kívül, két, vagy mások szerént öt száz ezeren, a' szomszéd Helvecziába, Belgiumba, Német országba, Angliába költöztek, — kiket mint többnyire jó mesterembereket, tudósokat, köztök sok katonatiszte-

ket mindenütt örömmel fogadtak, Franezia ország pedig elmenetelökkel nagyott bukott.

Az üldözés lelke nem látszott ezt a' kárt érezni, — mert XV. Lajos még a' hátra maradt Hugonottákat is kiakarta irtani. Azonkívül bogy semmi hivatalra fel nem vétettek, — gyermekeik a' R. Catholicus papok által kereszteltettek, 's a' romai hitben parancsoltattak nevedezni; és mivel templomaik elszedettek, — ök a' pusztákban, erdőkben, vagy éjjel magános házakban gyültek imádkozni, — a' mit ismét összeesküvésre magyarázván elleneik — az üldözés még keményebb lett.

A' Protestansoknak e' szomorú sorsok tartott 1762-ig — mikor a' Jesuiták is kihajtatván az Országból, nem voltak többé ingerlőji a' kegyetlenkedésnek. Sokat tettek a' csendre nézve Montesquieu-nek és Woltaire-nek munkáik is., — nevezetesen az utolsóbb irván a' türedelemről (Traite sur la tolerance) barátságosbb indulatot gerjesztett hazafijaiban a' Protestánsok eránt, de azért közhivatalra még akkor se emeltettek egész a' revolutióig. Türelhető állapotban voltak azután, 's egész békében már most, ámbár 1814-ben a' villongások megújulván, sokan megölettek, sokaknak vagyonaik elszedettek.

§. 85.

A' Reformatio Angliában, Scotiában,
Irlándban.

Angliában a' Wiklef tántványi ha szinte örömmel halották is a' Luther 's Zwingliustörekedéseiket, de csak lappangani kellett azoknak a' VIII. Henrik uralkodása alatt. Ez a' Király elmerülvén a' theologiai tudományokban, az Aquinoi Tamásnak különös tisztelője lett, 's mint illyen — nehezen szenvedte Luthernek a' romai udvar és egyház ellen tett merész lépéseit, mellynek tekintetét az említett Tamás is erősen óltalmazta. A' többek közt midőn Luther a' hét Sakramentumokat megtámodta, — Henrik (vagy inkább Wolsey Cardinalis az ő neve alatt) ellene írt: de septem Sacramentis, 's munkáját a' Pápának X. Leonak is bemutatta, ki őt ezért a' Hit-óltamazójának (Defensor fidei) nevezte. De ezen munkájával azt nyerte Henrik, hogy országában a' Luther tudományát annál nagyobb figyelem alá vették.

Megváltozott Henrikben a' romai Udvar sérthetetlen tekintete felőli képzet, midőn feleségétől Katalintól (ki V. Károly Császárnak közeli atyafija, 's elsőben a' Henrik testvér bátyjának Arthurnak felesége volt) — elválni akarván, VII. Kelementől az engedelmet hasztalan kérte volna, mert ez a' Czászártól való

félteben azt adni nem bátorkodván — a' dolgot csak halogatta. Mellyet midön Henrik elűnt volna várni Crammer Tamás Canterburi Professor későbben Érsek, ki kérdezvén az Angol Püspököt, 's Európának majd minden főbb Universitássait — a' Király elválását törvényesnek mondotta, — ki annakutanna Bolen Annával új házasságra is lépett.

Tudta azt Henrik, hogy ezen tettevel a' Római Udvar magára haragitja: hogy hát annak fegyvere őtet ne sérthesse — magát az Angol Eklézsia fejének nevezte, — mit személyében a' Papság el is esmért 1531. Mint ilyen, Püspökjeit a' Rómával lehető minden közösüléstől eltiltotta, 's egy oly Ekklesiát állított elő, melly a' Romai és Protestans Ekklesiák között közép helyet foglalt, 's Angoly (Anglicana) Ekklesiának neveztetett; úgy hogy már most egyformán félelmes volt Angliában, akár Romai Catholicusnak, akár Protestánsnak adni ki magát. — De valósággal itt csak a' neve változott az Ekklesiának, azon külömbséggel, hogy a' Pápa Henrik lett, — a' Hit minden Czikkelyei megmaradtak, 's a' Hit oltalmazó gondosan oltalmazta azokat a' Reformatio ellen. —

1534-ben ki mondódott Romában Henrikre az átok, — de az által a' szakadás még nagyobb lett mert az Angoly Pápa, minden Kla-

stromokat eltörölt országában, 's megparancsolta hogy a' Biblia angoly nyelvre lefordittason, minden Tempломokban olvastasson 's magyaráztasson. — Tovább ment az ő fija.

VI. Eduard, ki a' Crammer, (akkor, Canterbui Érsek') tanácsára, ki híván Német országból Bucerus Mártont, Martyr Pétert, és Fági Pált, — általok a' Reformatiot Angliában is terjesztette. Nem sokára kihányattattak a' képek, a' gyonás eltöröltetett a' Papoknak a' házasság megengedődött 's t. e' f. Crammer pedig és Ridley (Londoni Püspök) elkészítették az új Ekklesia Vallástételét, melly az ország fő törvényszéke által is helyben hagyódott.

Eduard hamar elhólt, maga után Joanna Grayt rendelte a' Thronuson, — de a' nép Máriát Henriknek első feleségétől való leányát választotta. Ez a' Catholicismusnak buzgó pártfogója lévén, a' Reformatiot Angliából kiirtani igyekezett. Crammer, Ridley, és más Tudósok megégettettek, az Eduard rendelései eltöröltettek, 's hogy a' Pápa ismét megengesztelődjön Anglia eránt — a' Canterburi Érsekséget Cardinalis Polusnak adta. Joanna Grayt férjével a' Dudley Cróffal, 's azoknak atyaikkal, mint a' Reformatio' oltalmazóit megölette. 's a' t. — Csak két esztendeig tartottak az üldözések, mert Maria meghalván 1558-ban — utánna

Ersébeth (Henriknek Boleyn Annától született leánya) lépett a' Thronusra, ki 45 esztendeig (1558 — 1603.) tartott szerencsés uralkodása alatt olly erősen fundálta meg a' Protestantismust Angliában, hogy azon többé a' Catholicismus erőt nem vehetett.

De meghasonlván az angoly Reformatusok, egymás ellen támadtak azután, 's ez a' visszázkodás sokszor az Ország' állapotján is nagy hatású volt. A' dolog így történt: Mária üldöztvén a' Reformatusokat, ezek közül sokan Német országba, mások Helvecziába, némelyek Genevaba költöztek, 's itt megismerkedvén a' Calvinus' Ekklesiai rendszabásival — azokat midőn Ersébeth alatt vissza mentek, hazájokba is be vétetni kívánták! — Azonban Ersébeth, ha buzgó kedvelője volt is a' Reformationnak, de a' Vallás külsőjének is szerette féltartani azon fényét, mely Eduárd alatt megállapított. Innen parancsolatot is adott ki (The Act of uniformity), hogy minden ahoz tartván magát, az Ekklesiában egyformaság lenne. E' szerint a' Püspökök a' magok tekintetökben (még pedig Jure divino) megmaradtak; — 's azok kik a' parancsolatnak engedtek, Conformistáknk 's Episcopalis Ekklesia tagjainak nevezettek, — azok pedig kik Calvinus értelme szerént minden Papokat egy ranguaknak nézték, Non Conformis-

táknak, Presbyterianusoknak, 's mint hogy mindent a' mi a' Catholicismusra emlékeztetné, őket — Ekklesiájokból ki küszöbölni kívántak — Puritanusoknak is nevezték magokat.

A' Puritanusok között ismét több felekezetek állottak elő, — ilyenek voltak p. o. a' Brownisták (így nevezettek Browne Robertről mint fejöktől) kik az Ekkleziát általában ollyanná kívánták tisztítani, millyen az az Apostolok idejökben vólt, hogy abban a' nép tetszése szerént válassza vagy le tegye a' Tanítókat, — sőt mivel minden Keresztyén egyszersmind Pap is, tanítani a' gyülekezetben kinek kinek szabad. Ez a' felekezet 1581-ben támadt, 's még azon században elenyészett. — De újra elő állottak ők az

Independensek nevök alatt. Ugyan is a' Hollandiába költözött Brownistáknak egyik Papjok Robinson, így fejezte ki magát: *Coe-tum quemlibet Particularem, esse totam, integram et perfectam Ecclesiam ex suis partibus constantem, immediat. et Independenter sub ipso Christo:* az az, hogy minden egyes gyülekezet egy magában fel állható, semmi más igazgatóságtól, vagy Püspöktől nem függő, (independens) Ekklesiát téssen. — Abban különböznek a' Brownistáktól hogy nem engednek akárkinck, hanem csak a' többség által választott állandó Papnak tanítani. — Ang-

liában Barrow Henrik szedte őket ilyen rendbe. Az independens szót ugyan, csak a' Vallásra tartozó dolgokról értették ők, — de ellenségeik a' polgári rendnek megvetésére is magyarázván azt, sok üldöztetést, rágalmazást, még I. Károly Anglus Király megölettetésének okát is, ő benne keresték. Ekkor a' nevet felcserélték ezzel: fratres Congregationales. Több felekezetek is állottak Angliában elő, mellyekről alább leszen szó.

Az Episcopalis és Presbyteriana Ekklesia később történeteinek megértésökre, szükséges elébb a' Scotia Reformatióját elő adni.

Scotiában egy Patricius Hamilton nevű 's a' királyi Házzal atyafias ifjú, kezdette hirdetni a' Reformatiot, mellyel Marburgban esmerkedett meg 1527-ben. De a' Scotiai Papságtól üldözöbe vétetvén, megégettetett 1528-ban. Hajlott az üldözésre maga a' Király V-ik Jakab is, és sokakat megégettetett, —

A' Jakab halála után 1542 az ő Leánya a' csak 7 napos Maria Stuart, 's özvegye Guisse Maria nevezettek uralkodónak, de nevökben Hamilton Jakab mint királyi Helytartó igazgatott. Ez a' Hamilton, már az előtt elfogadta a' Reformatiot, — de most félvén a' Papoktól, ismét lemondott arról. Kivált Beton Cardinalis volt ott nagy üldözöjök a' Reformatusoknak: de mikor a' bosszút álló

Reformatusoktól, ő is tulajdon házában meggyilkoltatva, épen azon ablakba akasztatott volna fel, mellyből a' Reformátusok előtt nagy tiszteletben levő Sephocardnak vagy Visharunak általa parancsolt megégettetését nézte: Hamilton az ország' sok Nagyjaival ismét Reformatussá lett. — Ekkor a' Jakab özvegye, Hamiltontól elvette az Igazgatást 's a' Római hitű Papság nogatására, a' Reformatiot elnyomni igyekezett: de a' Reformatusok is, a' magok oltalmokra szövetséget kötöttek egymással 1558-ban, Congregatio név alatt (melly név azután a' Scotiai Reformata Ekklesiának neve lett), 's a' Királynét arra kényszerítették, hogy vallásos szabadságot adjon nekik.

Maria Stuart Franciaországban neveltetvén — ott II. Ferencznek felesége lett, — kinek kora halála után, haza térvén Scotiába — a' Catholica Vallást újra vissza állítani igyekezett, — de a' már akkor megszorodott Reformatusok ellen nem bődögült, — kiktől csak azt is nehezen tudta megnyerni, hogy számára egy Kápolna hagyattatna meg, Mise tartására. Végre ellenségeinek vádjaira, Ersébeth által hosszas tömlötöztetés után megölettetett. Helyébe lépett a' fija.

VI. Jakab, a' Reformationak kedvellője, — ki Ersébethnek halála után, Angliának is urá-

vá lévén, — (I. Jakab név alatt) azt mind a két Országban megerősítette.

A' mi pedig a' Scotiai Reformált Ekklesiáknak szerkeztetésöket illeti, arra nézve meg kell jegyezni, hogy az a' Presbyterianismus szerént történt. Ugyan is, a' még a' Guise Mária idejében, Genevába költözött Knoxus János, — mig Stuart Mária Franciaországban lakna — vissza térvén, honfiainak a' Calvinus rendszabásait ajánlotta, mellyeket ezek Ország' gyűlésen is elfogadtak. 1560. —

I. Jakab alatt mind a' R. Catholicusok, mind a' Puritanusok emelkedésöket reménylették. Amazok azt várták, hogy a' Király Öseinek vallását kimélni fogja, — ezek mint közöttök neveltetetről azt hitték hogy az Episcopalisok ellen fog velök tartani. Mind a' két fél megcsalódott. A' R. Catholicusok ekkor, megunván szenvedni a' nyomattatást, a' Jesuiták segítségökkal, olly öszve esküvést formáltak, melynek a' vólt célja, hogy a' Parlamenti ház alá rejtett 36 tonna puszkapor által, a' Királyt fíjával, és az egész Parlamentel együtt (November' 5-kén 1605-ben:) felvettesék. De a' gonosz szándék világosságra jöven, egynehányan elfogattattak 's megbüntettettek. Ezt nevezik Pulveraria Conspirationak, melly egyik fő oka vólt annak, hogy a' R. Catholicusok oly kemény törvények alatt szen-

vedtek Angliában, egész 1829-ig, mikor emancipatiót nyertek. —

A' Puritanusokat pedig azért nem pártfogolta Jakab, mivel a' Presbyteri igazgatás módot úgy nézte, mint a' melly a' polgári társaságból is köz társaságot (Respublicat) kívánna formáltatni; — inkább kedvelte hát az Episcopalis Ekklesiát. mert annak principiumait, 's rendszabásait, a' királyi hatalom alapjainak tartotta. Innen gyakran mondotta: ha nem lessz Püspök, nem lesz Király. Hogy tehát a' Puritánusokkal is elfogadtathassa a' Püspöki igazgatást, 1604-ben mind a' két Ekklesia tudósait öszve hívta; — de a' disputatio-ban a' Püspökök magoknak tulajdonítván a' győzedelmet — rendszabásaikat a' Puritanusok elfogadni parancsoltattak, — a' mire ezek nem hajolván, sokat szenvedtek; — Jakab után az ő fija I. Károly, szerencsétlen Király volt, — hármás kútföböl is folyván reá a' bajok. Első t. i. az volt, hogy IV. Henrik franc. Királynak R. Catholica leányát vette el, ki a' maga Vallását kívánta volna terjeszteni, — 's e' miatt Károly is gyanúba jött a' Nemzet előtt mintha titkon Catholicus volna, 's az Episcopalis Ekklesiából Catholicát akarna formálni. — Más oka bajainak a' volt, hogy a' szabad lelkű nemzettel gyakran csak kénye szerént bánt, honnan sokszor öszve ütközött a' Parlamenttel. — végre hogy Laud Wilhelm Canterb.

Érsek' szavára halgatván, a' Presbyteriana Ek-
 klesiát egészen kiirtani akarta, Scotiába Püs-
 pököket küldött, — az engedetleneket üldöz-
 tette. De ezen nyomás alatt a' Presbyterianu-
 sok még mind inkább szaporodtak. Ekkor Sco-
 tiában a' Vallás oltalmára eggyesület ált elő,
 mellyet a' Király' magaviseletével elégedetlen
 Anglia is segített, a' Parlament a' Király el-
 len dolgozott, — hozzá járult ezekhez a' Hy-
 berniai vér ferdő is (1641), melyben a'
 Hybernusok, a' Királynétől katona szedésre,
 nyert engedelemmel vissza élvén, a' fegyveres
 erővel két száz ezer Reformatusnál többet gyil-
 koltak meg, ezt is a' Király megegyezésével
 történt dolognak nézték, — 's valóságos had-
 ütött ki a' Király 's nemzet közt; — a' Király
 mellett volt a' fő Nemesség, 's fő Papság; el-
 lene pedig a' Puritanusok, 's Independensek
 (kiknek nevöket a' szabadságot 's egyformasá-
 got kívánó gyülevész nép is felvette.) Laud
 mint Ország háborító megölettetett; — a' Ki-
 rály maga is az ellene támadt nép vezéréből
 Oliver Cronwell-től meggyőzöttetvén, Sco-
 tiába szaladt, de onnan kézbe adódván, az Oli-
 ver által alkotott új Parlamentumtól, a' Nem-
 zet Felsége sértésével vádoltatva fejtételre itél-
 tetett 1648-ban.

Cronwell (ki a' fő hatalmat magához
 ragadta, de nem királyi hanem Protector
 Reipublicae név alatt) minden Vallás fe-

felekezetnek szabadságot engedett, csak az Episcopalisokat nyomta. Ekkor hát a' Presbyterianusok sokat vissza fizettek az Episcopalisoknak. Ekkor sok új felekezetek is támadtak, mint: Promissores quintae Monarchiae, kik mint a' Chiliasták, a' Jézus földi országlását várták, — a' Quackerek, Deisták (lásd alább) — Antinomi, kik a' Calvinus absoluta Praedestinációjából azt következtették, hogy a' törvény eránt való engedelmesésre senkit se kellene sürgetni, — mert az elválasztottak önként tészik azt, a' kárhoztattak pedig hasztalan intődnek. — Támadtak olyanok is, kik ezen sok 's egymással vetélkedő feleket egyesíteni kívánván, azt tanították, hogy a' Vallás külső rendtartásait, az Episcopalis Ekklésia szerént kellene mindenik félnek elfogadni, — de a' hit dolgában szabad lenne kinek kinek meggyőződése után mennie: de a' Romano Catholicusok ellen ezek is ki költtek. (Lásd Jablonszki II. 329.) Moschem pag. 979). Ezeket Latitudinariusoknak nevezték, Sok nagy emberek voltak közöttök, mint: Cudworth. Morus, Tillotson, Wilkins 's a' t. — Cronwell után a' fija Richard önként lemondván a' fő hatalomról, — az I Károly fija

II. Károly lett a' Király, ki alatt ismét az Episcopalis Ekklésia emeltetett, a' Presbyterianusok pedig magokat azzal egyesíteni kényszerítették. Majd

II. Jakab még egyszer próbát akart tenni a' R. Catholica Vallásnak vissza állítására: de e' miatt koronáját veszve, csak francia orzzágba tett szaladásával menthette meg magát. — A' helyébe választott.

III. Wilhelm telyes szabadságot adott a' Presbyterianusoknak, — melyben azután Anna Királyné is megerősítette őket, 's azzal azt nyerte, hogy Scotia szorossan egyesült Angliával. 1707. —

Irlandiának nagyobb része megmaradt a' R. Catholica vallás mellett, mellyhez való szoros ragaszkodások úgy nevedett, mint Uraiknak az Anglusoknak nyomásaik. Ezeket szenvedni nem gyözzén, felzúdult a' sziget, 's ekkor történt a' Hiberniai vérferdő. Nem maradtak a' Presbyterianusok adósok, — mert Cronwell gyözedelmes seregeivel csak nem az egész Irlandot feldúlta. III. Wilhelm pedig valóságos Tyranismus alá vetette őket, — alig nézettek polgároknak, a' mennyiben szabad birtokaik nem lehettek, hivatalokra nem emeltettek, Oskoláik bézárattak. — Mi csuda hát, ha az Irlandus úgy nézte 's nézi Angliát, mint telhetetlen ellenségét. —

§. 86.

Belgium Reformatioja.

A' Waldensések Belgiumban is megfész-

kelték magokat, 's örömmel vették a' Luther és Zwinglius felől való híreket, kivált midőn az Indulgentiák ellen, az Augustinus Barátok Antverpiában is Prédikállani kezdettek. Sebessen nevedett a' Protestánsok számjok, ámbar az V. Károly uralkodása alatt: már 50,000-nél többen ölettettek meg közülök. — A' Reformatio ottani terjedését, az által akarta majd II. Filep meggátolni, hogy a' Tribunal Inquisitionist ott is felállította. Maga ugyan Filep nem uralkodott személyesen a' Belgák között, hanem az ő Testvérjére Margaretára bízta dolgokat; a' Belgák kérték Margarétát, lenne kegyelmesebb, de sértő feleletet kaptak, — panaszkodtak Filep előtt is, semmit sem nyertek. Ekkor mintegy 400 nemesek, frigyot kötvén egymással, (Compromissum) újra folyamadtak Magaretához is Filephez is, — hasztalan. Látta azonban Filep, hogy a' Belgák ellene mozognak, — közikbe küldötte az Albai Herceget Ferdinandot 1567-ben, ki a' Belga fő embereket nyakasztatta, úgy nevezett Tribunal tumultuum-ot állítván fel; az által 18,000 Protestanst végeztetett ki. Ezen kegyetlenségével annyira felingerelte a' Belgákat hogy az Oraniai Herczeg Wilhelm vezérlése alatt az Angoly Ersébettől segítettve fegyvert fogtak 's 7 Prov. a' Spanyol jármat nyakokból kivetettek. Ezek neveztettek Szövettséges Belgiumnak, Belgium foederatum, és a' legnépeseb Provin-

vinciatól Hollandtól Hollandiának is. Függetlenségök elismertetett a' Westfaliai Békekötésben is. Itt hát közönségessé és állandóvá lett a' Reformatio, — de az elsőben számosabb követőket talált Augsburgi Vallástétel helyett, a' Calvinus értelmét fogadták el, — a' Republicai szerkezetéssel megegyezőbbnek vélvén a' Presbyterianismust, — a' nélkül mind azáltal, hogy a' Lutherhez erősen ragaszkodókat kényszerítették vagy háborgatták volna. — Történt ez 1571-ben mikor a' Belgica Confessiót készítették, melly nagy részént a' francia Confessiót foglalta magában. Megerősített az későbbben (1618) az Arminianusokat kárhóztató 's üldöző, és a' Lutheranusoktól a' Reformatusokat egészen megkülömböztető Dordrecht i Synodusban is. — Henke III. l. 532.

§. 87.

A' Reformatió Cseh országban.

Cseh országban a' Hussiták voltak a' Reformationnak terjesztői. Ezek ugyan is már 1523-követeket küldöttek Lutherhez, későbbben Vallástételöket is bemutatának neki, mellyet ő ha nem minden tekintetben is helyben hagyott. Itt hát két féle volt a' Reformatio, — némelylek álhatatosan megmaradtak a' Huss értelmével mellett, 's neveztettek majd Hussitáknak, majd Calixtianusoknak és Utraquis-

táknak (ab utraque specie Eucharistiae) — azután pedig Fratres Bohemi et Moravi; mások pedig a' Saxoniából terjedő világosságot kedvelték inkább, 's Protestánsoknak neveztek magokat. Mind a' két félnek közös sorsa volt. Ugyan is már I. Ferdinánd alatt elsőben üldözést szenvedtek, és sokan Lengyel országba, mások Prussiába vonták magokat 1547. köv. — de az Augsburgi Gyűlés után, (1555.) ismét vallásos szabadságot nyertek melyben Maximilian is megerősíté őket. II. Rudolph alatt is 1609-ben szép reménységgel bízatta őket a Litterae Maiestatis név alattkölt Vallásos szabadsági oklevél, — de II. Mátyás' nevével vissza élven némely Tanácsosok, 's Catholicus Püspökök, — ezen szabadságban háborgatták őket 1617-ben, melyből támadt az úgy nevezett 30 esztendő háború. Sok üldöztetést kellett azután mind a' két félnek kiállani, — a' mi egyik oka volt annak, hogy a' nyomattattak egymáshoz mind inkább közeledvén — végre Fratres Bohemi Uniti név alatt egybe olvadtak, 's apródonként a' Zwinglius 's Calvinus értelmére hajlottak, már a' 17 — század elején. — A' Westfaliai békekötés által se nyertek a' Cseh Reformatusok csendességet, — mig a' dicső emlékü II. Jó'sef Császár alatt 1782-ben, a' Tolerantiale Edictum, ohajtott szabadságba nem helyhezette őket, mikor Magyar Országból, nevezetesen a'

S. Pataki Oskolából számos Ifjak küldettek hozzájuk Papoknak.

§. 88.

Lengyel ország' Reformatioja.

A' Lengyel ország' Reformatio háromféle emberek dolgoztak u. m. 1.) fundamentomot vetettek annak a' Cseh ország' széljél szórt Hussiták, kik hogy számosan lehettek, gyanithatni abból, hogy még 1500-ban a' Nagy Lengyel ország' Papoknak 's Nemességnek egy része, Posnaniában Gyűlést tartván, a' Sz. Kéhely osztogatásá' sürgette. Ezekkel egyesültek az I. Ferdinánd alatt kiüzött Cseh atyafiak, (Fratres Bohemi). 2.) Saxoniából a' Luther Tanítványi, 3.) Helvetziából a' Zwingliusé tökéletességre vitték a' Csehek munkájokat. — Háromféle forrásból folyván ide a' Reformatio, háromféle gyülekezetek állottak elő — u. m. Cseh atyafiak', Agostai, és Helv. Vallástételt követők. Állapotjok I. Sigmond alatt a' VI. Hadrianus Pápa levele miatt olyan vólt melyben nem igen szaporodhattak, sőt II. Sigmond alatt is szenvedtek elsőben; de ez idővel pártfogása alá vette őket, — úgy hogy már 1557-ben Iraël Györgyöt, a' Cseh és Morva ország' Superintendensnek szentelték — (értvén Nagy Lengyel O. alatt a' Warta vize mellyélt, kis L. O. alatt pedig a' Vistulán felül eső részeket).

Mig Nagy Lengyel országban a' Cseh atyafiak munkálodtak, — Kis L. országban Liszmani Ferencz Franciscanns Provincialis, kezdette a' Reformatiót alapítani, mellyet ő Luthernek, Zwinglinek, különösen Calvinnek munkájiból emért meg. — Liszmani után Stancurus Ferencz folytatta a' munkát, Cruciger Felix-el (ki kis L. országai Superintendens lett) — mind ketten Zwinglius szerént. —

Azonban a' Cseh atyafiak Vallástételöket követő Nagy L. országai, és a' Zwinglius értelme után indult Kis L. országai Reformatusok — több próbatételek után, a' Cosmineoi Zsinatban 1555-ben egy Ekklesiává olvadtak. Társaikká kívánták azután tenni az A. V. t. követöket is, — mind a' Vallásos esméretök' tökéletesebbithesök, mind kölcsönös védelmök tekintetéből. E' végre 1557-től fogva 1570-ig több rendbeli Zsinatokat tartván a' két felek, a' Sandomiri köz-Zsinatban 1570 csak ugyan meglett az egyesülés, — alá irván az itt készült Confessiot vagy Consensust, (Confes. v. Consens. Sandomir) mindnyáján, olly feltétel alatt m. a. hogy ha, valamelly fél, a' maga elébbi Vallástételéből, még némelly Czikkelyeket megtartani akarna, azt tenné szabad legyen.

Az illy egyesülés, elszaporodás, 's II. Sigmondnak pártfogása által megerősödvén a' Protestausok, — majd 1573-ban olly egyességre

léptek minden Vallásos felekezetekkel — hogy a' Vallásbéli külömbségért soha senkinek bán-
 tódása ne legyen. Ez a' Dissidensek' Szö-
 vettségök, értvén a' Dissidens név alatt a'
 külömböző u. m. R. Cath. Protest. és ó hitű
 felekezeteket; — mert a' Dissidens névnek csak
 a' Protestansokra 's nem egyesült Görögökre,
 lett ragasztása, későbbben támadott, — midőn
 t. i. az apródonként hatalmasabbá lett R. Ca-
 tholica Ekklésia, a' Protestansoknak engedett
 kedvezéseket csonkitani kezdette. Ez a' hábor-
 gatás az 1717-diki Országgyűlésen, világos el-
 lenségeskedéssé kezdett lenni, — hol a' Dissi-
 densek vallásos gyakorlásaikban megszorítód-
 tak, a' főbb hivatalokból ki rekesztettek, —
 1733-ban pedig mint eretnekek még jobban
 elnyomattattak. Nem segithettek rajtok az O-
 ros, Angoly, Danus, Prussus Udvaroknak köz-
 ben vetéseik is, — egész az 1773-dik eszten-
 deig, mikor Maria Theresia, II. Fridrik, és III.
 Katalin, Lengyel országnak nagy részén fel-
 osztozván — a' Király (Ponyatowski Augustus
 Szaniszló) és a' nagy Tanács, a' több pontok
 között — ebben is kéntelenítettett megegyez-
 ni, hogy a' Dissidenseknek 1573-diki szövetség-
 gök — a' maga erejében megtartasson, —

§. 89.

Prussia' Reformatiója.

A' mostani hatalmas Prussiáról azt mondja Millot: „On peut dire que Luther en a jeté les fõndemens.“ Luthert lehet mondani annak alapítójának. Ugyan is, — a' Német Lovas Vitézek (Equites Teutonici) még a' 13-ik Században — bevévén oda a' Keresztyén Vallást, — az Országot is a' Rend' részére elfoglalták (Marienburgba tévén a' Nagy Mester' lakását): de csak hamar a' szomszéd Lengyel Királyoktól — mint Vasallok — függésbe jöttek a' Nagy Mesterek, egész 1512-ig: — mikor a' Brandenburgi Házból választott Nagy Mester Albert, a' Lengyel Királynak 'Sigmondnak Vasal hitet esküdni nem akart. Ebből had lett a' Rend és Lengyelek között; — Albert még a' Norimbergai Országgyűlésen is megjelent, segítséget kérni a' Lengyelek ellen 1522-ben, — de az Ország' Rendeitől semmit se nyerhetett. Ezekkel nem boldogúlhatván, — boldogult a' Luther tanáttsá-
val, kit Wittembergben meglátogatott. Mert mihelyt haza ért, a' Rend' czímerét letette, Protestánsnak adta ki magát, 's a' Rend' birtokait mint tulajdonát elfoglalta, — de a' Lengyel Király' megegyezésével, 's mint Feudumának oltalmával. Történt az eggyezés 1525-ben a'

Krakai Béke Gyűlésen. — Sebessen terjedett itt a' Protestantismus, a' Protestáns Herczegek 's majd Királyok alatt, — úgy hogy Anglia után a' Protestáns Státusok között Prussiát illeti a' második hely. A' két felekezeti Protestánsok 1817-ben egy felekezetté olvadtak össze. Lásd lejjebb. —

§. 90.

A' Reformatio' bejövetele 's állapota a' két Magyar Hazában.

A' két Magyar Haza' Reformatiójáról hogy világosabb megfogásunk legyen, — meg kell különböztetni a.) annak bejövését, — b.) terjesztésében munkás Tudósokat 's világi Nagyokat, c.) a' Protestánsoknak Egyházi Gyűléseiket, 's az azokból eredett külön válásokat, — d.) Superintendentiákra való oszlásaikat, — e.) a' Reformatio' terjedésének akadályait, — f.) végre pártfogoltatását 's törvényes csendességét.

§. 91.

a.) A' Reformatio' bejövetele.

A' hazájokból kiűzött Hussiták, megfordultak Magyar Országon is, 's különösen Pósony, Trenchin, Nyitra, Bars, Hont, Nograd,

Zolyom, Túrótz, Gömör, Liptó, Szepes és Abaúj Vármegyékben megtelepedvén — a' Reformatio' magvait elhintették. Ennek a' lett következése, hogy mihelyt Luther a' maga 95 Thesiseit kiadta — azok Magyarországban csak hamar esmeretesek lettek és szívesen fogadtattak. Az 1521-ik esztendőben pedig, a' Budai, Lőcsei és Szebeni Kereskedők, vissza térvén a' Lipsiai Vásárról, elhozták magokkal Luthernek több munkáit is, mint: a' Ker. szabadságról, Megigazításról, az Úr Vacsorájának két szín alatti vételéről 's t. e' f. Ezek által hogy sebessen terjedhetett az Evangelium' világa, megtetszik abból, hogy azt az 1523 — 's 25-ben hozott kemény határozások sem ólthatták el. — A' szerencsétlen Mohácsi harcz után pedig, kevesebb akadályai lévén a' megújított tudományak — még inkább nevedekett annak vallóinak számjok.

§. 92.

b.) A' Reformatio' terjesztésében munkás Tudósok és világi Nagyok.

A' Reformatio' terjesztésében munkások voltak, részszerént a' Római Eklézsiából által jött Papok és Barátok, részszerént a' Német Országba 's Helvétziába utazott Magyar Ifjak —

de többnyire a' világi Nagyoknak segítségökkel. Nevezetesen:

I. A' Tisza-mellyéki Kerületben:

Itt van a' Magyar Protestáns Eklézsiáknak legrégibbe, t. i. a' S. A. Újhelyi, mellyet annak Papja Szilvási Mihály kezdett reformálni, ki Perényi Pétert is annak udvari Papjának Siklósi Mihálynak segítségével, megesmértette a' Luther értelmével. Munkások voltak azután Újhely' reformatiójában az Erdödi Pap Batizi András, és Dévay Mátyás. — A' Perényi általérésének a' lett következése, hogy ő nemcsak a' maga birtokaiban a' Bodrog és Dráva mellyékén (különösen Baranya Vármegyében) 's a' Temesi Bánátban, — hanem még a' török hatalom alatt lévő Protestáns Eklézsiáknak is, békességet eszközölt ki. — S. Patakot 1524-ben reformálták Sztárai Mihály és Kopátsi István, kik mint Csécsi János Pataki Prof. írja mindketten a' Seraph. Sz. Ferentz Szerzetéből valóok voltak, mellynek Klastromja a' mostani reformatum Collegium' helyén állott. Majd 1526-ban a' Perényi birtokába esvén Patak is, még inkább terjedett benne a' Reformatió' világa, az 1531-ben pedig ez a' Föember már Oskolát is alapított ottan, melyben első Professor Kopátsi István, — az Eklézsiának pedig első Papjai Sztárai Mihály és Kopátsi István voltak.

Újhely' és Patak' példáját követték Liszka, Tartzal, Tóltsva, 's több városok és helységek Zemlénben.

Abaúj Vármegyében Kassa 1525-ben kezdett reformálódni (Sculteti Bártfai Pap' állítása szerint), — annyi bizonyos, hogy 1530-ban Cox Leonhard, és (az Erdélyből való) Antal Pap, már messze haladtak ott a' reformációban, — melyre segítségül hívták Dévai Biró Mátyást is 1530-ban. Ez a' Dévai Biró Mátyás, Erdélyből Hunyad Vármegyéből való volt, elsőben Barát, de 1527 körül, vagy mint Okolicsányi a' Hist. Diplomaticájában, és Ember Pál állítják még 1524-ben kilépvén a' Szerzetből, — Magyar Országba jött, 's itt az Erdödi Pappal Batizi Andrással egyet értve, Drágfy Gáspárt, a' Mohácsi hartzon elesett Országbírájának Jánosnak fiját — az Evangyéliomra tanította; — innen Perényihez menvén, ezt is új eszméreteiben megerősítette. Majd 1529-ben Wittembergába utazott, Luthernél kapván szállást és asztalt. Innen jött ő Kassára, — hol csak hamar sokan támadtak ellene, kik között Szegedi Gergely Franciscanus Barát, még Faber János akkori Bécsi Püspök előtt is, addig vádolta ötet, — míg Ferdinánd Királytól csakugyan Bécsbe idéztetvén — tömlöczbe vettetnék. Ott 27 vád-pontokba foglalta Faber a' Dévay állításait, mellyekről ez midőn az eretnekség'

béllyegét a' Sz. Irás' szavaival eltüntette volna — a' Királytól szabadon bocsáttatott. Lásd Lampe. lap 80. köv. Kiszabadulván a' Bécsi tömlöczből 1531-ben Budára jött Dévay, hol a' Barátok' vádjaikra újra tömlöczbe vettetett Zápolya által, — de csak hamar szabadon bocsáttatott. Innen Veszprém és Vas Vármegyékbe menvén, buzgón forgott a' Reformatio' terjesztésében. — 1536-ban ismét kiment Németországba, 's talán Helvétziában is megfordult azután, — mert vissza jövéen — az Úr Vacsorájáról Zwinglius szerént tanított, — mint ez megtetszik a' Sáros Vármegyei Papoknak Luther előtt tett panaszokból, 's ennek arra adott sajnálkozó válaszsából. — Minémü véget ért Dévay? nem tudhatni, — talán Debreczenben holt meg, hol mint Esperest, senkit sem akart Predikátornak felvenni, ki Zwinglius szerént nem értett és hitt. Érdemeiért magyar Luthernek neveztetett.

Abaújnak reformatiója Perényi Péternek 's ennek fíjának Gábornak mint Fő Ispányoknak óltalmok alatt terjedett.

Sáros Vármegyében: Eperjes, Bártfa, és Kis Szeben, már 1525 előtt megismerkedtek a' Luther értelmével. Eperjes Stautner Sámuel, Bártfa Lang É'saiás és Radaschi Márton által. Kis Szebenbe pedig maga Luther küldött egy Janos nevü Papot, 1526-ban. Ezek

az Eklézsiák sokat leveleztek Lutherrel, 's az ő Vallástételéhez erősen ragaszkodtak.

Szepes Vármegyében a' Thurzó familiának óltalma alatt terjedt a' Reformatio. — Nevezetesen Thurzó Elek, még a' Mohácsi veszély előtt mint királyi Kincstárnok — Protestánsá lévén, széles birtokaiban sokan követék lépését. Thurzó Elek † 1543. mint Országbirája és királyi Helytartó. Buzgó Protestánsok voltak Thurzó György Palatinus 1609 — 1616-b. 's az ötlet hivatalában felyáltó Thurzó Szaniszló is. — Különösen Lőcse, bevette a' Luther értelmét Bogner Bertalannak mint Pappnak, és Mild Györgynek mint Birónak igyekezetők által, — nem pedig Cziriák Mártontól tanulta azt, kiről csak az se bizonyos még, vissza jött é Wittembergből, mert Magyarországban semmi nyomai nincsenek tanításainak. Segítették még Szepes' reformatióját a' XIII. Városokban Fischer András, Leutscher György, 's más Tudósok, — a' világi nagyok között pedig a' XVII-ik Században sokat tettek a' Kés-márki Grófok Tököli István, 'Sigmund és Imre.

Torna Vármegyében a' Magotsi Familia bévivén a' Reformatiót — birtokaiban terjesztette azt. Szép érdeme van e' tekintetben Massai Eulaliának a' Magotsi Gáspár feleségének.

Bereg Vármegyében: Beregszázt Radán Balázs kezdette reformálni. Munkátsról pe-

dig azt írják, hogy Kálmántsehi Márton tanított volna benne elsöben, Petrovits Péter Várör' pártfogása alatt még 1530-ban: de itt az esztendő-számban hiba van, — mert Petrovits 1551-ben lakott Munkácson, akkor nyervén azt Ferdinándtól, Kálmántsehi is csak akkor tájban jött ki Erdélyből Magyar Országra, 's itt Munkácson, Beregszázban és Debreczenben Predikátorságot viselvén 1551—54-ig — Erdélybe vissza ment.

H e v e s és **B o r s o d** Vármegyében: Eger talyékán — talán akkor terjedhetett el a' Reformatio, mikor a' Mohácsi veszély után, az Egri Püspökség' jószágait Perényi Péter vette felvígyázása alá. Annyi bizonyos, hogy azon vidéken, még magában Eger Városában is, számos Protestánsok voltak a' XVI-ik Században, — mint megtetszik az Egervölgyi Confessióból, lásd lejjebb. —

H. A' Tiszán túli Kerületben:

Békés Vármegye esmérte meg legelsöben a' Reformatiót, — nevezetesen Gyulán a' Branderburgi Marchio György mint maga birtokában — Gálszétsi István által (ki legelöször ment ki Német Országba Lutherhez) — már 1522 előtt elkezdette azt terjeszteni. Innen a' Maros és Körös között fekvö többi vidékre is elhatott a' megújított tudomány' világa, a' Na-

dányi, Massai, és Ladányi nagy birtokú Fami-
liák' igyekezetök, 's Ozorai Imre, Litterati Lu-
kács, és Gálszétsi István munkásságaik által.

Bihar Vármegyében: Debreczent Ra-
dán Balázs és Huszár Gál, a' Török István ól-
talma alatt, még 1523-ban kezdték reformál-
ni, mint Parizpapai megjegyzette. Az ezen tu-
dósok által kezdett munkát, bevégezte Török
Bálint alatt 1536-ban az a' Bálint nevű Pap,
ki 1527-ben Pápát is, mint ugyancsak Török
Bálintnak birtokát reformálta.

Szathmár Vármegyében: Erdőd,
Óvár, Csenger, mint Drágfi Gáspárnak birto-
kai, 1527-ben kezdték a' Reformatiót esmér-
ni. Fő eszközök voltak ebben Batizi András,
Erdödi Pap, ki Dévay Mátyás' segítségével
Drágfit által térítette; részt vett a' munkában
Derecskei Demeter is; — majd 1537-ben Sebes-
tyén Pap (Böldi) tovább folytatta a' dolgot, —
Kopátsi István pedig 1542-ben bevégezte, — a'
mikor magába Szathmár Városába is, nagy erő-
vel hatott bé a' Reformatio.

Kraszna és Közép Szólnok Várme-
gyékben (Szilágyság) Deretskei Demeter re-
formált 1530-ban, Drágfi Gáspárnak mint Fő
Ispánynak óltalma alatt.

Máramarosban csak hét Eklézsiák vet-
ték bé a' Reformatiót. Sziget, Hosszú Mező,
Remete, Tétső, Úrmező, Visk, és Huszt. Leg-

elsőben Visk hallotta a' megújított tudományt, a' Szebenből ide jött Surdaster Jánostól 1524-ben. Majd 1547-ben egy Huszti Tamás nevű, titkon tanítgatván Huszton lakó atyafijait, — a' Barátoktól üldözöbe vétetett; — mikor is a' többi Városokban bujdosva hintegette a' Luther értelmét. Később 1556-ban egy Pál nevű Predikátor, az egész Máramarosi Protestánságot a' Zwingli és Calvin értelmére hozta által.

A' Bánátban: György Brand: Marchió gyakran mulatván Lippán, mint maga várában — bizonyosan nem gátolta a' Reformatiót; valamint a' többi vidékeken is Perényi Péter a' Bánátnak Fő Ispánnya 's Kapitánnya. Éppen úgy tett 1530-ban a' Jaxith Péter Özvegye, és Petrovits Péter a' Bánát' Fő Kapitánnya. Szépen is terjedett ezeknek óltalmok alatt a' Reformatio, de Losontzi István lévén Petrovits után a' Kapitány — ez a' vidék' reformatióját szinte előltotta:

III. A' Dunán inneni Kerületben:

Legnagyobb érdemet szerzett magának Thurzó Elek, ki a' mit Szepes Vármegyében elkezdett, azt Nyitrában, Trentsinben, Árvában és Zólyomban is folytatta egész haláláig 1543-ig.

Túrótz Vármegyében pedig Révay Ferencz Fő Ispány, buzgó vallója lévén, első-

ben a' Luther azután a' Zwingli értelmének, — mind a' mellett is hogy I. Ferdinánd keményen reá parancsolt, hogy a' Protestánsokat nyomozza, 's irtsa; csakugyan óltalmazta és terjesztette a' Reformatiót: † 1553.

IV. A' Dunán túli Kerületben:

Budán kezdődött a' reformatio: Ugyan is Grinaeus Simon, és Vitus Vinschemius a' Fő Iskola' Tanítóji, elfogadták azt, az akkori Budai Pappal Cordatus Conráddal együtt 1522-ben; pártfogójok lévén a' Király' Gyámja György Brand. Marchio. De ugyan akkor kikerülvén Lajos a' gyám alól, Grinaeus Simont tömlöczbe vettette az újításért, a' honnan kiszabadulván, Vinschemiussal és Cordatussal az Országból kikergettetett 1523-ban, minekutánna Cordatus mint a' Királynénak is gyontató Papja — ezzel a' Luther' értelmét megkedveltette volna. Cordatus után Henkel János mint gyontató Pap folytatta a' Királyné' reformatióját, — a' melyre való hajlandóságát ez azzal is megmutatta, hogy a' Szent Irást szorgalmasan olvasgatta; — a' mit Luther megtudván 1526-ban — négy 'Sóltárokat küldött neki megmagyarázva, t. i. a' 37. 62. 94. 109. 'Sóltárokat. Majd 1551-ben a' Bécsi tömlöczből kiszabadult Dévay Mátyás is Budára menvén, éleszgette az ott már terjedő Reformatiót, — a' miért ott is a' Szerzetesek' vád-

jokra tömlöczbe záródott, — de kimenekedvén — két munkát írt, ú. m. de dormitione Sanctorum, a' Szenteknek segítségül hívások ellen, és a' Hitről 's megigazulásról, — 's a' t.: ez által sokakat által-térített, mint Batzi Ferentz — Szepesvári, és Bebek Imre — Gyulafejérvári Prepostokat. — Budáról

Veszprémben, nevezetesen Páparament Dévay, hol egy kevés ideig predikatori hivatalt viselvén, bevégezte azt a' munkát, mellyet Bálint Pap elkezdett. Valamint Pápán, úgy a' Vármegye' több részeiben is Gr. Török Bálint őltalmazta a' Reformatiót.

Vas Vármegyében pedig Gróf Nádasdy Tamás, midőn 1533-ban Zápolyától elalván — Új Szigetre ment lakni — nagy eszköze volt a' Reformatió' terjedésének avagy csak az által is, hogy ott Oskolát és Könyvnyomtató műhelyt állittatott. Az Oskolában első Tanító volt Erdőssi János, a' Nádasdy udvari Papja, Melancthonnak tanítványa. Ez írta az első magyar Grammatikát, 's fordította magyar nyelvre az egész Új Testamentomot, mellyet a' Ferdinánd két fíjainak Ferdinánd és Maximilián Herczegeknek ajánlott. Mind a' két munka ugyancsak Szigeten ki is nyomtattatott. Segített a' Reformatio' itteni terjedésének Dévay Mátyás is, kit Melancthon különösen ajánlott Nádasdynak.

Szala Vármegyében: 1571-től fogva Bánfy Miklós Fő Ispány, Bánfy László, István, Ferencz, 's több fő hivatalú Urak pártfogolták a' Reformatiót, kik közül Bánfy Ferencz Wittembergben Rector Magnificus is volt 1590 körül.

R. Komáromban az I. Ferdinánd által be-
szállított német Protestáns Katonák 's azok-
nak Papjaik gyökerezteték meg a' Reforma-
tíót, — úgy hogy 1550-ben a' Város már Pa-
pot is hozatott magának Wittembergből, t. i.
Plekner Mártont.

Győr Városában 1567-ben olly számos
Protestánsok laktak, hogy három Predikátoro-
kat tartanának.

Baranya, Somogy és Tólna Vár-
megyék: Sztárai Mihálynak ki Tólnán és
Laskón predikatori hivatalt viselt 's Baranyai
Superintendens is volt, — Szegedi Kis István-
nak és Siklósi Mihálynak tanításaik által —
esmérték meg a' Protestantismust, — leginkább
Perényi Péternek (ki Siklós várában gyakran
mulatott) pártfogása alatt.

Sopronban is esméreteresnek kellett len-
ni a' Reformationnak, mert már 1524-ben hó-
hér által égettették ott a' Luther könyveit.

Fehér Vármegyébe Budáról mehetett
által az Evangyéliomi tudomány, 's 1543-ban
már a' Székes-Fehérvári Predikátort tömlöczbe

akarták vetni, hogy a' népet a' Római Eklé-
zsiától elszakasztotta.

Erdélyben Szeben esmérte meg legel-
söben a' Reformatiót. Ugyan is, a' Lipsiai vá-
sárokról haza jött kereskedők, meghozván a'
Luther' könyveit 1521-ben, — mind a' Város'
nagy része, mind maga a' Szászoknak akkori
Királybírájok Pemphlinger Márk, kész hitel-
adással olvasgatta azokat. Ugyan akkor két Pa-
pok érkeztek oda, kik Silesiából származván —
Silesitáknak nevezettek, t. i. Ambrosius és Weil
Conrad, vagy mások szerint Surdaster János.
Ezek buzgón hirdették a' Luther értelmét, a'
miért 1523-ban az Esztergomi Érsek Szalkay
László eleibe idéztettek, de Pemphlinger' köz-
benjárására szabadon bocsáttattak. Ezek más
két Barátokat küldöttek magok helyökbe Saxo-
niából, t. i. Györgyöt és Grisaeust, kiknek
Szebenbe lett érkezökkor, olly számmal vól-
tak a' Luther követői, hogy a' Plebanust Ra-
maschi Mátyást és a' többi Barátokat arra kén-
szerítenék, hogy Györgynek és Grisacusnak
a' predikállást megengedjék. A' terjedő Prote-
stantismusnak nem vethete gátat a' Luther köny-
veinek királyi biztosok által lett égettetésök,
söt a' tilalom nevelvén a' buzgóságot, Csukás
János (Hecht J.) polgármesternek házánál, Os-
kolát is állítottak, hol a' Luther értelme tanít-
tatott. Majd maga Ramaschi Mátyás is Pleba-

nusból Predikátorrá lévén (mellyik esztendőben? nem tudhatni, 1524 után lehetett), a' Reformatiót ottan bevégezte. Segített Altenberg is, ki elébb Szász Medjest reformálta.

Brassó csak 1528 után kezdett reformálódni, — de igyekezetében nem bódogult 1542-ig, a' mikor Honter Jánosnak tanításaira a' Misse végképpen megszűnt, 1544-ben pedig a' Képek is kivették. — Ez a' Honter Brassóban született, Krakkóban 's Basileában tanult, innen 1534-ben haza jövéen, könyvnyomtató műhelyt állított fel, melynek segítségével a' Reformatiót olly sikerrel terjesztette, hogy Erdély' Evangelistája nevet kapott. Segéd társa volt Glatz Mátyás, kit Calvinus Mátyásnak is neveztek, és Vagner Bálint, ki a' Brassóban lakó Görögök' számokra, görög nyelven készített Catechismust. Nevezetes munkája Honternek a' *Libellus Reformationis*, mellyet Glatzsal együtt készített, 's maga Luther és Melanchton által is helyben hagyattatott; — ennek foglalatja: miképpen kell élni, cselekedni, 's az Eklézsiát igazgatni.

A' Szászoknak többi városaik is követték Szebennek 's Brassónak példáját, — úgy hogy már 1545-ben a' Szász Medjesi Zsinatban az egész Szász nemzet hitének sinormértékéül az Agostai Vallástételt fogadta el, — 1553-ban pedig a' Szebeni Predikátor Wiener Pált Suprintendensnek választották.

Az Erdélyi Magyar Eklézsiák között legelsöben Kolozsvár vette be a' Reformatiót, melynek első Predikátorai Heltai Gáspár és Omlási voltak, Oskolai Tanítója pedig Vizaknai György. — Hasonló lépést tettek a' Tordaiak és N. Euyediek, valamint a' Székelyeknek nagy részök.

Horváth és Tót Országokról mint Magyar Országhoz tartozó részekről itt a' helye hogy szóljunk. — Ezekbe ugyan szintúgy behatott a' Reformatio, — mivel Ungnad János fő úri ember a' Bibliát horvát nyelvre lefordította 1565-ben, Zrinyi Miklós pedig Horváth Országban is lakván — ott a' Reformatiót terjesztette, — épen azt cselekedte Petrovits Péter is Tót Országban: de ezeknek munkájok nem lehetett állandó, sőt azután ha vólt is egy's két Protestáns ezen Országokban — majd minden polgári jussoktól megfosztatott, — melly nyomattatás mai napig sem könnyebbült.

§. 93.

A' Protestánsoknak egyházi Gyüleaseik, Vallástételeik, Canonjaik, 's külön válások.

Terjedvén a' két hazában a' Reformatió, hogy a' Római anyaszentegyháztól elvált Protestánsok Ekklesiát képezhessenek, egyszer-

mind a' némét és helvétziai reformatorok tanításaikat megválaszthassák, 's így hitőknek, sinor mértékét az Evangyeliom után elkészíthessék, — szükségesek voltak az egyházi Gyűlések vagy 'Sinatok. Ezek közt nevezetesebbek voltak:

1.) A' feljebb említett Szász Medjesi 'Sinat 1545-ben.

2.) Az Erdödi 'Sinat ugyan csak 1545-ben. Erre Dragfy Gáspár adta ki az egybehívó rendelést, de halála törtévé, a' Gyűlést felesége Báthori Anna nyitatta meg. Itt 29 Predikatorok voltak jelen, kik 12 Czikkelyeket készítettek. A' Gyűlés tagjai részint Luther részint Zwinglius szerént értettek, — ezek közül nevezetes Kopátsi István akkor Erdödi Predikátor, mint előlülő, és Batizi András, — amazok közzül pedig Huszti Tamás Szigetről Máramarosból. Mi volt a' gyűlés végzése? valyon a' Zwinglius vagy Luther értelme győzött é? bizonytalan. Úgy látszik azonban hogy a' gyűlés tagjai a' Drágfy Gáspár célja szerént dolgoztak: nevezetesen minthogy még akkor Magyar Országban nem voltak külön a' két testvér felekezetek, — hogy az Erdélyben kezdődő meghasonlást kikerülnék, — olly Czikkelyeket készítettek, mellyek őket szorossabban egyesítsék. Ki tetszik ez onnan mivel ha szinte a' 12-kik Czikkely szerént az Agostai Vallástételt fogadták is el — de a' 6-dik Czikk-

kelyben a' Sacramentumok számjoktól a' 8-ik Czikkelyben pedig a' gyónásról — a' Reformátusok értelmökben állapodtak meg. Az elvezetteknek gondolt 12 Czikkelyeket T. Sinai Miklós úr után előadta Fő T. Buday Esaiás úr Magy. orsz. Hist. II. D. 117. level. első kiadása.

3.) 1546-ban Kassa, Eperjes, Bártfa, Kis Szeben és Lötse, gyűlést tartottak Eperjesen, 's az Agostai Vallástételt tartották meg, értelmöket 12 Czikkelyekbe foglalván, Ezekből készítette 1549-ben a' Lőcsei 'Sinatban Stöckel Leonard Bártfai oskolai tanító az úgy nevezett Pentapolitana confessiót, — melynek célja volt, hogy ezek s' Városok behizonyítsák I. Ferdinánd előtt, hogy ők sem Anabaptisták, sem Sacramentariusok. — Felső Magyar országnak a' Carpatok aljaikon lakó német és tót nyelvű városoknak nagy részök többszöri gyűlésekben vette be ezt a' Vallástételt, — a' többek között 1558-ban Kőrmöztz bányán tartott 'Sinatban a' bánya Városok Predikatoraik által készült Vallástételben is e' szolgált alapúl, — mellyet 1559-ben Selmetsz bányán ismét helybe hagyván — szintúgy bemutattak Ferdinándnak.

4.) Tornán a' Mágotsi familia birtokában — 1549-ben tartatott gyűlés 13 Czikkelyekbe foglalta a' predikátorok kötelességeiket, — (a' Czikkelyek elvesztek). Majd 1550-ben

ugyanott 10 czikkelyeket készítettek a' Superintendens tisztéről. Ezen két gyűléseket sokan Toronyán Zemplen Vármegyében, mások Temesváron gondolják tartottaknak, — de ki nem elégítő bizonyításokkal.

5.) 1552-ben Beregszázban tartódott gyűlés, melly mint az ott készült Czikkelyekből kitetszik, a' Zwinglius és Calvinus értelmét követő Predikátorokból állott. Ott voltak Kálmán Csehi Márton és Radán Balás is, mind ketten buzgó reformatusok.

6.) 1552-ben a' Szászok a' Luther értelméhez való ragaszkodásokat megújították a' Szebeni gyűlésben.

7.) 1554-ken Óváron Szathmár V. tartódott 'Sinat. E' felől különbözök a' vélekedések, Haner Hist. Eccl. Transsilv. ugyan azt mondja, hogy ott a' Luther értelme hagyódott helybe, — mint azt hihetni is, az ott hozott 's elveszetteknek gondolt 12 Czikkelyeknek általa felfedezett kilentzéből; — nevezetesen a' második szerint kovásztalan kenyér vevődik az Úr vacsorájában, a' harmadik a' privata absolutiót megengedi. —

8.) Azonban a' Zwinglius és Luther értelmeiket követő Predikátorok 's Ekklesiák külön külön mind inkább sokasodván, — közelgetett az idő, melyben a' két rész két felekezetre szakadjon. Nagy hatású volt e' dologban Kálmántsi Sánta Márton, Gyulafejérvá-

ri Kánonok 's oskola Rectora, — ki a' Romái Szentegyház kebeléből kilépvén (nem tudni melyik esztenbőben) Magyar országra jött, 's itt Munkácson. Beregszázban és Debreczenben prédikátorságot viselve a' reformátusok értelmöket hirdette, mellyet a' Beregszázi 'Sinatban is óltalmazott. Majd Erdélybe vissza menvén, szintűgy Zwinglius szerént tanított, Szegedi Lajos, Peregí Lörintz, és a' Tordai Prédikátor Kolosvári Fodor Bálint segítségével. Ezen felindultak a' Luther követői Erdélyben, 's 1557-ben Kolosvárt 'Sinatott tartottak, hogy a' Reformátusokkal vetélkednének. Kálmántsehi a' 'Sinatra fel nem mehetvén — Szegedi Lajost küldötte el; ez pedig a' reá bizott ügyét nem akarta óltalmazni, — melly miatt az meg sem álhatónak ítéltetett, 's a' gyűlés elvégezte, hogy a' Szász Ekklésiák a' Luther értelme mellett maradjanak. Igy csak ugyan megtörtént az Erdélyi Protestánsoknak valóságos külön válások, — 's ez ugyan azon évben — Szebenben ujra megerősítettett. —

Hogy éppen ez időben Magyar országban is külön felekezetett kezdettek a' Keformátusok, megtetszik az Egervölgyi Confessioból, a' Tartzali — Tordai, Göntzi, 's Debreczeni gyűléseknek végezéseikből, végre a' Csengeri Confessioból.

9.) Az Egervölgyi Confessiot készítette Melius (Juhász Péter Debreczeni Prédicator, hogy

azzal az Egervidéki Protestánsok magokat I. Ferdinánd előtt, az akkori Egri Püspök Verántz Antal vádjai ellen oltalmáznak 1562-ben. Ebben a' Calvinus értelme van előadva.

10.) Ugyan csak 1562-ben tartatott a' Tarczali 'Sinat, melynek tagjai a' genevai Confessionnak irták alá neveiket, — ezt miveltek Erdélyben is a' következő 1565-dik évben a' Tordai 'Sinatnak tagjai, —'s ezen két 'Sinatoknak vallástételök együtt nevezetik Confessio Tarczalino Tordensis, melly által a' magyar és erdélyi Reformatusok, mind inkább elkülönöztek a' Luther követőitől. Ezt a' különözést II. János Király a' maga birtokaiban úgy kívánta megszüntetni, hogy az 1564-b. a' két felekezet által Enyede e tartott közös Zsinatra — elküldötte Blandrata Györgyöt királyi biztosnak, ki őket az Úr vacsorájáról való értelemben egyesitené, —'s ha ez meg nem lehetne, mind a' két fél válasszon magának külön Superintendenst. Czélját az egyeztetésben a' Király nem érte.

11.) 1566-ban Károlyi Gáspár Kassa völgyi Esperest, (ki az egész Bibliát magyar nyelvre fordította, 's azt Rákotzi 'Sigmond, Bátori Sigmond és Bátori István kölcségein Vitsolyban kinyomtatta 1590-ben — Göntzön tartott gyűlést, hol 22 Czikkelyek hozódtak, melyek közzül a' 3-dik szerént ismét a' Genevai Confessio vevődött be.

12.) Blandráta György és Dávid Ferencz, nem csak Erdélyben hanem Magyar országban is kezdvén hintegetni a' Socinus értelmét, — Melius Péter mint a' Tiszán innen és tul lévő Ekklesiáknak Superintendensök, hogy hite sorosít az ellen mególtalmazná, — Debreczenben gyűlést tartatott 1567-ben, Februarius 24—26 napjain. Itt a' Melius által irt Vallastétel helyben hagyódott, 72 Czikkelyek készítettetek az Ekklesia szerkeztetéséről mellyeknek utólsójok szerint a' Helvetica Confessio mint Symbolicus könyv elfogadtatott, 's 17 Esperestségek által irattatott: az 52-dik Czikkely szerént pedig a' Palatinatusi vagy is Hejdelbergai Catechismus parancsoltatik a' templomokban magyaráztatni. 'S ez azután szintúgy Symbolicus könyvek lett a' magyar és erdélyi Reformátusoknak. ha szinte köz 'Sinatban ünnepélyesen soha sem vették is azt fel. Alkalmatosságot adtak e' Catechismusnak Erdélybe jövetelére Hebler Lutheranus Superintendensnek a' Reformátusok eleibe feltett ellenvetései, — mellyeknek megczáfolásokat az erdélyi Reformátusok a' Heidelbergai tudósoktól kérték, ezek pedig felelet helyett a' könyvet küldötték meg.

15.) 1568-ban a' Szikszón tartott gyűlésben elvégeztetett, hogy a' Tiszán innen 's túl lévő reformáta Ekklesiák, közönséges kenyérral éljenek az Úr vacsorájában.

14.) Ugyan csak 1568-ban Kassán tartó-

dott gyűlés a' Svendi Lázár Generalis parancsolatjára — Egri Lukács gyanus Socinianus ellen, ki ott tömlöztbe is vettetett. Ezt az Egri Lukácsot kárhóztatták a' S. Patakon tartott gyűlésben is 1568-ban.

15.) 1569-ben, erősen vetelkedtek Blandrata György és David Ferencz a' Reformátusokkal a' Váradon tartott 'Sinatban.

16.) 1570-ben Csengerben gyűltek össze a' Tiszán innen és túl lévő reformáta Ekklesiáknak Predikátoraik, 's a' Melius Péter által készített Vallástételt elfogadták, melly által a' Reformátusoknak a' Lutheránusoktól való elválások ezen Superintendentiában tökéletességre ment. Fő czélja volt a' gyűlésnek a' Blandratistákat elhalgattatni, — de ezek nem jelentek meg.

17.) 1576-ban tartották a' baranyai Ekklesiák Herczegszöllösön 'Sinatot, hol a' begyűlt 40 Prédikátorok készítették az úgy nevezett Herczegszöllösi Canonokat.

18.) 1590-ben volt a' Csepregi vetélkedés a' két protestáns felekezet között: nevezetesen Sculteti Severin Bártsai Prédikátor és Muraközi György Sárvári Pred. a' Kristus tésének mindenütt jelenvalóságát, 's a' Concordiae formulának tekintetét, hevesen óltalmazták — Bőjthe István Német újvárosi Pred. ellen, a' nélkül hogy egyik fél is meggyőztetett volna, — sőt a' Dunán túli Protestán-

soknak külön válások ez által végeztetett be, anyira hogy a' Luther követői még a' Saxoniai Fejedelmet is megkérték, hogy Vittembergából hajtatná ki a' Magyar országi reformatus tanulókat, -- a' mi meg is lett 1592-b.

19.) 1591-ben a' N. Károlyban tartott 'Sinatban, a' Tisza körül lévő 18 Vármegyéknek 's Baranyának Prédikátorai, protestatiót kézszítették, az új Kalendarium ellen, nem akarván annak bevételével a' Pápanak látszó engedelmességet mutatni. Egyébaránt a' Romai Sz. egyház tagjai közzül is sokan idegenek voltak attól, kik Veteristáknak nevezettek.

20.) 1610-ben Váradon Hodászi Lukács, Tiszántali Superintendens alatt tartott gyűlésben, az Ekklésiai hatalomról hozódtak Canonok. —

21.) 1610-ben az Evángelicusoknak Thurzó György Nádor által Zsolnára gyűjtött 'Sinatjokban, az evangelica Ekklésia külső szerkeztetése vétetett munkába. Az itt hozott Canonokat kevés változtatással újra megerősítették 's elfogadták a' Szepes és Sáros Vármegyei Evángelicusok 1614-ben Szepes Vár-alján tartott 'Sinatjokban.

22.) 1612-ben Pathay István Dunán túli Superintendens alatt Köveskuton tartódtott 'Sinatban, a' Herczegszöllösi Cánok 55 Czikkelyekkel pótolva megerősítettnek.

23.) 1626-ban a' Samariai vagy Csalókö-

zi Superintendentia Komjaton tartott 'Sinatot. Ott készültek az úgy nevezett Canones quinque Classium az az öt részekre osztatott Kánonok, mellyeket a' Duna mellyéki Superintendentia is bevett.

24.) 1646-ban tartódott a' Reformátnsokra nézve igen nevezetes 'Sinat Szathmár Németiben Nemzeti 'Sinat volt az, mellyre a' sok egyházi és úri renden lévőkön kívül — az Ekklesiáknak száz tiz követeik jelentek meg. Alkalmatosságot adott e' gyűlésre Tólnai János S. Pataki Professor 's egy időben Abauji Esperrst, ki a' reformáta Ekklesiában a' püspöki igazgatást és a' Sátoros ünnepeket eltöröltetni kívánta 's a' t. A' Tólnai 's véle egyet értőknek dolgaikon kívül, abban is foglalatoskodott a' gyűlés, hogy Gelei Katona Istvánra (Erdélyi Superintendens és a' Zsinatban Elölülő) reá bizódott, hogy az eddig hozott Kánonokból készítene egy új Kánonos könyvet, melly rendszeres könyvök lenne a' magyar és erdélyi reformáta Ekklesiáknak. Készített is ő száz Cikkelyekben, mellyek azután III. Ferdinándtól megerősittettek, 1649-ben kinyomtatattak, Ezeket röviden Gelei vagy Szathmárnémethi Kánonoknak szokták nevezni — és az Erdélyi 's Magyar országi Reformátusoknak az Ekklesiái igazgatásra nézve sinor mértékül szolgálnak.

25.) 1701-ben a' dicső emlékü II. Leopold

engedelméből gyűlt össze az utolsó nevezetes Nemzeti 'Sinat, a' Reformátusok részökről Budán, az Evángélicusokéról pedig Pesten, amazok Almásy Pál ö Exc. mint Királyi biztosnak jelenletében Gr. Széki Teleky Jó'sef ö Exc. előlülése alatt, — ezek pedig Gr. Brunzvik Jó'sef ö Exc. jelenletében — B. Prónay László ö Nagyságának előlülése alatt, az Ekklesiái és oskolai igazgatás és a' házassági perek dolgában — az idő szelleméhez alkalmaztatott Kanonok' készítésökben foglalatoskodván. Felküldödték az elkészült Kanonok, de még eddig nem nyerhették meg a' királyi helybe hagyó megerősítést.

§. 94.

A' Protestánsoknak Superintendentiák- ra lett oszlásaik.

Az Ekklesiái rendre való felvigyázás szükségessé tette a' Superintendenseknek választásokat, 's egyházi megyéjüknök kijeleltetéseiket.

Az Evángélicusok' Superintendentiájik a' 16-dik Században még nem voltak bizonyos számra szorítva — 1610-ben a' Zsólnai 'Sinat ötre határozta azokat. t. i. 1.) Túl a' Dunai, melly a' Rába mellyéki Ekklesiákat foglalta magában, 2.) Vági — Liptó, Árva Trencsini Vármegyékben, 3.) Bánya Városi — Túrótz, Nográd, Zólyom, 's Hont Vármegyékben. 4.)

Posonyi—Posony, Nyitra és Bars Vármegyékben. 5.) Tisza mellyéki Superintendentiára, Sáros, Szepes, Abaúj 's t. Vármegyékben. — Majd VI-dik Károly 1734-ben, 4 Superintendentiákra parancsolta őket, t. i. Dunán ineni és Dunán tuli Bánya Városi és Tisza mellyéki Superintendentiákra.

A' Reformatusoknak is elsőben öt Superintendentiájik vóltanak, u. m. 1.) a' túl a' Dunai Sopron, Vas, Szala, Somogy, Veszprém, Fehér és Győr Vármegyékben. 2.) Felső Duna mellyéki Poson, Moson, Nyitra, Komárom, Bars, Esztergom, Hont 's Nograd Vármegyékben, — ez Mátyúsföldi és Samáriai Superintendentiának is neveztetett. 3.) Alsó Duna mellyéki vagy Baranyai Sup. — melly 1607-ben két részre szakadt, az egyik megtartotta az alsó Dunamellyeki nevet, — a' másik pedig 4.) Baranyai Superintendentiának neveztetett, ehez tartoztak a' Horvát 's Tót Országokban lévő Ekklésiák is, mellyek azonban már 1608 előtt elenyésztek, csak három maradván meg belőlök. 5.) a' Tiszamellyéki Superintendencia hová tartoztak a' tiszán inen és túl lévő Ekklésiák, hanem a' 16 század végével vagy a' 17-nek elején ezen 4 Esperestségek 1.) a' Borsod — Gömör — Kishonti, 2.) Abaúj, Torna, Sárosi, 3.) Zemplin, 4.) Ungi, a' presbyteri igazgatást kedvelvén in-

kább — külön váltak a' Tiszán tuliaktól — csupán Esperesteket választván magoknak.

Így osztva maradtak a' reformáta Ekklesiák egészen 1734-ig, a' mikor VI. Károly parancsolatjára, ezek is 4 Superintendenciakra parancsoltattak; — ekkor 1.) a' túl a' Dunai öszve olvadt a' felső Dunamellyékivel Dunántúli név alatt. 2.) Az alsó Dunamellyéki a' Baranyaival — Dunamellyéki név alatt; 3) maradt a' Tiszántúli, 4.) a' Tiszán innen lévő presbyterialis Esperestségekből lett a' Tiszamellyéki Superintendencia.

Erdélyben mind az Evángéliensoknak mind a' Reformátusoknak — egy egy püspök jök vagyon. A' Református Püspöktől függöttek egygy ideig az Unitarius Papok is, sőt 1652 1701-ig még az Oláh Papok is.

§. 95.

e.) A' Reformatio terjedésének akadályai.

Mitsoda akadályokkal küzdött hazánkban a' Reformatio, — azokat elő számlálni, mind hosszas, mind kedvetlen érzést gerjeszthető munka lenne: itt csak a' tudományos rendszer kedvéért említünk némelyeket; — a' ki bővebben akar ezekről tudni, olvassa meg a' Histo-

ria Diplomatica de Statu Rel. Ev. in Hung. — Lampe Hist. Eccl. Ref. in Hung. és Historia Eccl. Evang. Aug. Conf. add. in Hung. Halberstadt 1830. 's t. e'f.

II. Lajos Király az által akart a' Reformationnak gátat vetni, hogy 1523-ban jószágvesztéssel fenyegette a' Protestánsokat, — 1525-ben pedig a' Rákosi Országgyűlésen, illy végzést hozott: Lutherani omnes de regno extirpentur, et ubicunque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticas verum etiam per seculares personas libere capiantur et comburantur. A' Mohácsi vész azonban nem engedte a' kemény ítélet' végrehajtását.

Zápolya se kedvezett a' Protestánsoknak, megtetszik az abból, hogy mind Magyar Országi birtokaiban, mind Erdélyben üldöztette őket, míg végre általlátta, hogy így Protestáns alattvalójit magától elidegeníti, a' hazafiakat pedig egymás ellen ingerli, — 's ezek által erejét gyengíteni fogná. — Az ő özvegye Isabella is háborgatta a' Protestánsokat — de nem sokáig — azt is leginkább a' Martinuzzi tanátsára. —

I. Ferdinánd alatt ha szenvedtek is a' Protestánsok, bizonyosan az ő tudta és akaratja nélkül, — mert ő nemcsak political okból, hogy t. i. a' Protestánsok által is erősítse Zápolya hatalmát, — de szelidségénél fogva is,

jó indulatú volt erántok. Így Perényi Pétert Erdélyi Vajdának 's korona örnek meghagyta, Thurzó Eleket Ország Birájának, Révay Ferenczet Personalisnak tette, kik mind Protestánsok voltak. Azt bizonyítja az Egervölgyi Protestánsokkal, 's a' felső Magyar Országi öt Városokkal (Kassa, Bártfa, Eperjes, Szeben, Lőcse) való szelid bánása is. — De különben is méltó megjegyezni ezen Fejedelemről, hogy a' Tridenti Zsinatra küldött követei (Dudith András, Kolosvári János és Draskovits György) által — a' Papok' házasságokat, 's az Úr Vacso-rai poharat a' nép' számára is sürgette; — melly utólsóbb a' Magyar Országi R. Catholicusoknak meg is engedődött, — de ez is csak 1564 — 1568-ig lehele így, — V. Pius ellenkezőt parancsolt.

Rudolf többnyire Prágában lakván, szabadabban háborgathatták a' Protestánsokat eleneik. Legindulatosbb volt ezek között a' Carthusianus Barátból lett fő vezér Belgiojoso Barbian Jakab, — ki nemcsak a' Kassai templomot vette el az Evangelicusoktól 1603-ban, hanem a' Gálszétsi Gyűlésben azzal is dicsekedett a' Rendeknek, hogy a' Király a' Protestánsoknak tökéletes kiirtásokat parancsoltá ekei. Sokat is szenvedtek ezek, — 's midőn a' panaszkodó felek, a' Király elibe való bocsáttatást kiesz-közölni nem tudták, — Bocskay István Erdélyi

Fejedelem, fegyveres erővel, 's csak nem egész Magyar Ország' elfoglalásával — kényszerítette Belgiojosót 's a' több üldözőket, az erőszakok' félbenhagyásokra. Ekkor készült a' Bécsi békekötés 1606-ban, — melly

II. Mátyás alatt is óltalmazta a' Protestánsokat a' háborgattatástól. Mert ámbár a' R. Catholicus Papság, a' Bécsi békekötésnek ezen czikkelyét: *liber religionis Usus et exercitium permittetur, absque tamen praejudicio Catholicae Romanae Ecclesiae* — a' maga részére akarta magyarázni: — Mátyás Diplomát adott ki — melyben azt így magyarázta: *dictus §-us in verbis absque tamen etc. usque ad finem, non mala fide adjunctus est, — sed ut utraque pars in eorum religione, et exercitio et templis non turbentur.*

II. Ferdinánd alatt sok ellenségeik támadtak azoknak a' Jesuitákban, kivált a' Reformatusból lett Jesuita 's Esztergomi Érsek és Cardinal Pázman Péter, mind térítő igyekezetei, mind pedig a' Ferdinándnak adott azon tanáttsa által, hogy a' nagyobb hivatalokra csak R. Catholicusokat emeljen, — a' főbb familiákból ötvennél többet vissza édesgetett, az alsóbb rendü Protestánsoknak pedig háborgattatásokat, templomaiknak 's oskolájiknak elszedtetésöket eszközölte. Ezen indúlt meg Bethlen Gábor, hogy fegyveres erővel szerezne hi-

te sorsosinak csendességet, — a' mi a' Nikolsburgi békekötés által meg is történt 1621-ben.

III. Ferdinándnak Bársony György Szepesi Prepost és czímezett Püspök — azt mutogatta ezen munkájában: Veritas toti mundo declarata, hogy a' Magyar Király nem köteles a' Protestánsokat megszenvedni. — Elleneik csakugyan háborgatták is őket, míg I. Rákótzai György a' Lintzi békekötésben 1645-ben — újra nem bátorságosította őket.

I. Leopold alatt Szeleptsényi György Esztergomi Érsek, és Kolonits László Püspök voltak a' Protestánsoknak legnagyobb elleneik, — kivált mikor a' Wesselényi Ferencz Palatinus által kezdett öszve esküvésben a' Protestáns Papok is részvétellel vádoltatnának; — a' Poșonyi ítélőszék által 1674-ben közel 400-an hivatalaiktól megfosztatva tömlöczöztettek, — 41-en pedig a' Nápolyi gályákhoz küldettek, (de csak 30-an érhetek oda a' kínok miatt). Ezeknek kiszabadításokra a' Helvetusok, Hollandusok és Anglusok közbevetették magokat, de siker nélkül, — míg végre Ruyter Mihály belga Admiralis, hajós sereggel jelenvén meg Nápoly előtt, a' foglyokat kiszabadította 1676-b.

VI. Károlynak minden kedvezései mellett is, közel 200 templomot szedett el a' R. Cath. Papság a' Protestánsoktól.

§. 96.

A' Magyar Protestánsoknak törvé-
nyes csendességük.

Nem fogják soha elfelejteni a' Magyar Pro-
testánsok, Maximiliánnak erántok mutatott ke-
gyességét. Mennyire nem akart ez a' jó Feje-
delem a' lelkiesméreten uralkodni, megtetszik
onnan, hogy mikor a' Párisi véres lakadalmat
meghallotta, — kárhóztatta Veje' cselekedtét;
azután mind III. Henrik Francia Királynak,
mind Schwendi Lázár Fővezérnek épen azokat
mondotta a' vallásos 's lelkiesméreti kénszeri-
tésről, a' miket a' Lengyeleknek felejlhetetlen
Királyok Báthori István állított. —

De midőn a' Királyok' kegyelmők sem va-
la eléggé képes a' Protestánsokat óltalmazni el-
leneik' üldözéseik ellen: az ön védelemnek ere-
jével szereztek magoknak törvényes csendessé-
get, t. i. a' Bécsi, Niklasburgi és Lintzi béke-
kötések által. Ezeknek pontjait ámbár az Or-
szág' törvényei közzé tevődtek is — nem szün-
tek meg azért a' háborgatások; — megtetszik az
avagy csak onnan is, hogy VI. Károly kéntel-
len vala illy parancsolatot adni ki 1725-ban a'
Protestánsok' óltalmokra: *ne Domini terrestres
jure suo abutantur, vel cuicunque praemissa-
rum religionum (s. l. Catholicae, Lutheranae,*

et Reformatae) conscientiae vis inferatur: sin autem contra spem aliter evenerit, id sua Majestas, regia manu et auctoritate omnimode praepeditura est.

Majd II. Jó'sef a' tolerantiale edictum által végét szakasztotta az üldözésnek 1781-ben.

A' dicső emléktü II. Leopold pedig az 1791-diki 26-dik Czikkely által, mind polgári mind vallásos jussaikba helyhezette őket, — mellyekben mostani Felséges Királyunk által is atyai módon óltalmaztatnak.

§. 97.

A' Reformatio az Orosz Birodalomban.

Az Orosz Birodalom egész a' nagy Péter Czár' uralkodásáig mentt volt a' Napnyugoti Eklézsia' szakadásaitól, — nem azért mintha népeinek semmi szükségök nem lett volna vallásos képzeteiknek tisztogatásokra (mert a' Péter intézetei ellenkezöt mutatnak), — hanem inkább a' vallásokhoz setét tudatlanságból eredt valk buzgóságú ragaszkodások miatt.

Péter a' Genevai Lefort társaságában nevedvén 's útazván, — általlátta, hogy az idegen nemzetü 's vallású jövevények eránt való türelem által, országát népesítheti, mivelheti, a' kereskedést virágzásba hozhatja: megkez-

megkezdette a' vallásos szabadságot, — melyet az utánna következő Czárok mind inkább nevelvén — már most a' többféle felekezetek között, közel 3 millió Protestánsok is vannak az orosz birodalomban — polgári 's vallási telleyes jussokkal. —

§. 98.

Tridenti közönséges Gyűlés (Concilium Oecumenicum).

A' Romai Anyaszentegyház a' Protestánsoknak illy sok oldalú ostromaik ellen, véd falúl gyűjtötte össze a' Tridenti Gyűlést, hogy mind a' maga hit-czikkelyeit megóvja az ingadozástól, mind a' Protestánsok' újításaikat megczáfolná. Meg vóltak ugyan oda a' Protestánsok is híva — de meg nem jelentek. — kezdődött a' Gyűlés 1545-ben III. Pál alatt, 's többszöri félben szakasztás után, 25 ülésekben alapítván meg a' Romai Szentegyház' rendszerét — bevégeződött 1563-ban IV. Pius alatt. — Az első két ülés 25 Püspök 's néhány Praelatus' jelenlétében — a' munkálati rendet határozta el; a' 3-dikban intések tétettek a' felöl mint kell az eretnekek eránt viseltetni; a' 4-dikben a' Traditióknak a' Szent Irással egyenlő tekintetök, 's a' Vulgata czímü fordítása a' Bibliának elfogadtott; az 5-dik 's 6-dik ülés az eredendő bün-

ről, megigazulásról 's a' t. szólló hit-czikelyeket állapította meg; a' 7-dik a' Sacramentomokról, azoknak erejokről 's kiszolgáltatásokról határozott. Ekkor a' Császárnak V. Károlynak a' Protestánsokon nyert Mühlbergi győzedelmének hírére, attól tartván a' Pápa, hogy ez (a' Császár) nagy hatású lejénd a' Gyülés' munkálatira, — hozzá járulván még a' Trident' vidékén kiütött pestis is — a' 8-dik ülés azt végezte, hogy a' gyülés Bononiában folytatódjon, — hol is a' 9-ik 's 10-ik ülésekben csak a' következő üléseknek elhalasztásokról értekeztek. A' Császár nem esmérte a' Bononiai Gyülést igazinak, az új Pápa tehát III. Julius vissza tétette azt Tridentbe 1551-ben. Itt a' 11. 's 12-ik ülések csak a' gyülés általtételéről — 's további mimódú folytatásáról foglalatoskodtak. Ekkor badta be Amyot Jakab a' Francia Királynak II. Henriknek ellen mondását (protestatio) a' gyülés ellen. — A' 13-dik ülés megállapította a' Transsubstantiatiót, a' pohárnak a' néptől megvonását, poenitentiát, utolsó kenetet, — papi hatalmat, papi öltözetet 's a' t. a' 14-dik ülés folytatta ezeket. — A' 15-dik elhalasztotta munkálatit a' protestánsoknak megjelenésökig — kiknek salvus conductus engedtetett — de ezek nem mentek oda a' 16-dik ülés szelyel oszlatta a' tagokat, Móritznak a' Császáron vett győzedelmének hírére 1553-ban.

nem is gyűltek azok öszve 1562-ig, mikor IV. Pius öszve parancsolta őket ugyan csak Tridentbe. Ekkor a' 17-ik ülés a' 18-diknak hátránapot szabott, a' 18-ik pedig a' tiltott könyvek' laistromjokat tette közönségessé. A' 19, 's 20-dik ülések a' vittatás alá vejendő tárgyaknak elhalasztatásokról tettek rendelést. A' 21-k 's 22-k a' pohár megvonásáról 's Mise-áldozatról hozott Czikkelyeket, a' 23-k a' papi rendről mint Sacramentumról, a' papi különböző hivatalokról 's a t. végezett, a' 24-kben a' házasság Sacramentomnak, 's a' papok' nőtelen-ségök határozódott el. A' 25-k a' tisztító tűzről, Szentekről, képekről,, Klastromokról, böjt-ről, búcsúról 's több e' félekről hozott Czikkelyeket.

De a' gyűléssel nem vóltak minden Országok megelégedve, — csak Olasz 's Lengyel ország és Portugalia fogadta el annak végezéseit általjában, — más Országok több vagy kevesebb módosításokkal, a' mennyiben t. i. azok a' Fejedelmek jussaikkal 's a' hazai törvényekkel öszve férhetnek. Az elégületlenség onnan származott, hogy a' gyűlésen a' szavazás (votálás nem a' nemzetek hanem a' jelenlévő tagoknak számjok szerént történt, — már pedig csak nem két harmad részök a' tagoknak Olasz Érsekek és Püspökökből állott, kik mindent a' Pápa akaratja szerint döntöttek el nagyobb szá-

mú szavazásokkal. Erről panaszolkodott az ott volt Dudith András Pécsi Püspök is a' Maximilian Királyhoz küldött levelében. Lásd ezekről bővebben Petri S. Polani (Pauli Sarpi Veneti) Historia Concilii Tridentini, 's annak elején a' Dudith levelét.

Az ezen gyűlés végzéseiből készült Catechismusnak, mint a' Római Ekklésia Symbolicus könyvének czimje ez: Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini ad Parochos Pii V-i Pontificis maximi jussu editus. Romae 1566.

§. 99.

Szerzetesek.

Az ezen időszakaszban elő állott nevezetesebb Szerzetek voltak:

1.) A' Jésuiták' rendjük. Ezek a' római Ekklésiának rendithetetlen ör 's vívó seregei, másképpen Lojolitáknak is nevezettek, alkotójoktól Loyola Ignátz (Don Inigo) Spanyol nemestől, — ki ifjai katonai életét a' Pampelonánál kapott seb miatt 1521-ben kegyeskedő élettel váltván fel, — minekutánna a' Szent földre utazott, — 's Parisban a' Theológiát és Philosophiát kitanulta volna — feltette magában, hogy új szerzetet állit elő a' Pápa szolgálatjára, az eretnekek' térítésökre vagy ki irításokra, 's a' kir. Vallásnak a' pogányok kö-

zött leendő terjesztésére. Csak hamar kilentársai akadtak, kik között nevezetes volt Xaver Ferencz az Indusok' Apostoljok, azokkal Rómába ment, 's ott III. Pál Pápa az új rendet megerősítette Societas Jésu név alatt, Loyolát tévén a' rendnek Generalissává. 1540. Ez a' rend három osztályból állott, — az elsőben voltak az Újontzok (Novitii) kik a' próba két esztendőt töltöttek. Ezekhez számláltattak a' segédek (Coadjutores) is, kiket a' rend a' maga czéljaira használt, 's ha alkalmazhatók voltak a' rendbe is felvevődtek, — a' második osztályban voltak az úgy nevezett Scholasticusok — kik tanítással foglalkoztak, harmadikban a' Professusok, kik a' szüzesség, szegénység, 's vak engedelmesség fogadásán kívül — még arra is kötelezték magokat, hogy készek lesznek téríteni menni, akárhová parancsolándja a' Pápa.

Sebesen nevedett ezeknek hatalmok, annyira hogy az egész keresztyén világban, semmi sem történt tudtok 's majd mondhatni akaratok nélkül, — a' mi részerint az úgy nevezett affiliati (a' rendnek fogadott fiai) által esett meg, kik a' rendnek mint meg annyi kémjei — a' rend' tekintetét előmozdítani, 's azt minden környülményekről tudósítani köteleztettek, — ilyen volt XIV. Lajos Fr. király is, — résszerint az által, mivel ők minden más szerzete-

sek felett kitetsző tudománnyal bírtak, nagy kegyességet tudtak mutatni, — 's ezek által oly kedvesekké lettek, hogy a' Fejedelmek' udvaraikba ök hívódtak gyontató atyáknak, nevelőknek, — ök lettek tanítók az Universitásokban, ök voltak a' Könyvek' Censoraik 's a' t. 's a' t. Nevelte a' rendnek hatalmát az is, hogy a' Pápán kívül senkitől sem függvén, a' Generalis kinek mindenkor Romában kellett lakni, 's a' kiben az egész rend a' mindenünnen hozzá küldeni tartozott tudósításoknál fogva eggyesültt szabad tetszés szerént hozhatott nekik törvényeket.

Két századok folytak le, míg a' nevekedő hatalom 's tekintet oly magosságot értek, mellyen már tetőztek vala, mert a' 18 század közepe felé már sok gyanút támasztottak magok ellen nem csak a' világiakban, hanem magokban a' Pápákban is, kik észre vették hogy csak a' magok hasznokra dolgoztak. Legelsőben a' Spanyol és Portugali Jesuiták húztak magokra gyűlölséget az által, hogy Amerikában mint térítők — a' kinek gyűjtéséről is gondoskodtak, sőt Uroguayt és Paraguayt mintországot bírták 's virágoztatták, honnan 10 millió tallér jövedelmök volt. Ki tudodván a' dolog, fegyveres erő küldetett ellenök, wcllyet ök, szintűgy fegyveres erővel nyomtak vissza, — 's csak a' Pápa szavára csendesedtek el; —

majd 1773-ban XIV. Kelemen által az egész rend eltöröltetett, minthogy sok erkölcstelen-ségekkel, 's rosza vezető tudománnyal vádol-tattak, — millyen vólt a' reservatio mentalis, peccatum philosophicum et theologicum, finis salvat media 's t. e. melly ntolsó czikkely sze-rént két Jesuita oltalmazta a' templom fosztást, — 5 az atya gyilkosságot, 17 a' házasság tö-rést, 20 a' hamis esküvést, 34 a' lopást, 36 a' közönséges gyilkolást, 75 a' Király ölést.

VII. Pius ugyan 1814-ben vissza állította őket, de még eddig csak némely tartományok-ba eresztődtek be.

2.) Az újabb időkben támadt Redempto-risták (Redemptor nevet vevén a' Jézus név helyett) másképpen Ligoristák (igy nevez-tettek Liguori Alph. Mária nápolyi születésű 1696 † 1787 — 's 1815-ban Szentté tévődött Püspöktől) a' Jésuiták helyöket akarnák ki po-tolni — de kevesebb hatalommal és tekintet-tel bírnak. Austriában nevezetesen Bécsben szép szerben vagynak, de a' Bécsi Érsektől füg-genek.

3.) Az irgalmas Barátok, Misericordiani származtak Spanyol országban, egy Joan de Deo nevű Portugallus után, † 1550, fő fogla-latosságok vólt a' betegeknek ápolások 's gyó-gyítások.

4.) A' Sz. Ferencz Szerzete több ágakon sarjadzott nevezetesen Capucinusokra, kik he-

gyes főrevalójoktól neveztetek így — 's a' Jé-
suitáknak tellyes szabadságot adtak magok fe-
lett, — továbbá Francia országban Recollecti,
— Olasz országban Reformati, Spanyol ország-
ban pedig Discalciati név alatt terjedtek.

5.) Legnagyobb érdemet szereztek magok-
nak a' Spanyol Calasanza Jó'sef által 1621-ben
alkotott Egyes Atyák Piaristae, Patres
Scholarum Piarum. Sokat hasonlítottak ezek
szerkeztetésökre nézve a' Jésuitákhoz, de sze-
rényebbek lévén, a' világi dolgokba magokat
nem avatva, a' tanítással megelégesznek, — e-
zért 's mint igazán hasznos rend — tiszteletben
tartatnak Olasz, Német, Magyar 's Lengyel or-
szágokban.]

6.) Ez időben támadtak a' magokat kinzó
Trappisták, — Lazaristák, Barnholomeitak
's a' t.

1.) Az Apátza rendek között nagy tekin-
tetet nyertek az Ursulinak kiket a' Bressiai
Angela † 1540 a' Szent Ursula ótalma alatt
alkotott öszve, hogy a' leányokat a' Her. Val-
lásra — a' jó erkölcsökre 's asszonyi foglal-
latosságokra tanítanák.

§. 100.

Téritések, Missiok.

A' Her. Vallásnak a' pogányok közt való
terjesztésében, nem csak a' Rom. Catholicusok

váltak munkások, hanem a' Protestánsok is. A' Pápák különösen a' Jésuitákat és Dominicanusokat használták e' végre. Így indult el Xavér Ferentz 1542-ben a' napkeleti Indiába, hol sikeresen munkálkodván Indusi Apostol nevet szerzett magának. Ő utánna az esmeretes világnak majd minden részeibe küldöttek térítőket, kissebb 's nagyobb, foganattal. Nevezetesen Chinában elsőben szépen kezdett terjedni a' Her. Vallás a' Jésuitáknak sokszor az úgy nevezett pia fraus használásával is, — de minekutánna a' Dominicanusok azért őket megtámadták, némellyeket ellenkező módon tanítottak, a' Chinai Cszászár minden térítőket onnan ki kergettetett.

Az illy Missióknak elősegéllésökre fundált XV. Gergely 1622-ben egy intézetet Congregatio de propaganda fide, — jövedelmeket is rendelvén annak, hogy a' térítés munkájára felvigyázzon. VIII. Orbán is állított elő egy Seminarium vagy Collegium pro fide propaganda, 1627-ben. hogy abban alkalmas térítők formáltatnának. Franciaországban is állott elő egy Congregatio de Sacro Sacramento.

A' térítésnek egy különös módját is gyakorlotta a' Római Eklklésia, kivált a' protestánsok körül, t. i. az ú / nevezett Crypto Pápismust, melynél fogva megengedett hogy az általtért Protestáns külsőképpen maradjon régi Eklklésiájában, 's csak titkon magában val-

ja a' római hitet. Több némét Fejedelmeket említ Brettschneider (Heinrich und Antonio) kik Cryptopapisták voltak; — a' közelebbi időkben pedig Gróf Stolberg is olyan volt, még 1798-ban a' Protestantismus mellett irt, azonban 1800-ban azt mondotta hogy már 7 esztendőtol fogva tagja a' Romai egyháznak. Illyen volt Stark is Darmstadti udvari pap, ki haláláig vitte hivatalát, azonban titkon az Evángéliensok ellen irt: Theodul's Gastmahl. Haller is azt mondta magáról, hogy ő is nyert szabadságot arra, hogy külsőképpen Protestáns maradjon, 's mint illyen tagja is volt a' hazában (Bernában) lévő tanácsnak, pedig annak tagjai a' Reformáta Vallás oltalmazására esküsznek.

A' protestánsok szintűgy igyekeztek a' Ker. Vallás terjesztésén. Illy czélból állott elő Angliában a' 17-dik században: Societas de promovenda cognitione Christiana in peregrinis regionibus. Ennek tulajdonithatni, hogy Amerikában sok Protestans gyülekezetek találtak. E' végre állott elő ugyan csak Angliában a' Bibliái társaság is, melly a' Sz. könyveknek négy millionál több példányaikat o ztogatta már ki.

A' Danusok is alkottak Collegium de propagando Evangelii Cursu — 1714-ben.

A' Hollandusok Bavariában hirdették a' Ker. Vallást — szép előmenetellel.

Lásd ezekről bővebben Jablonszki Inst. Hist. Chr. Tom. II. pag. 181. seq. Tom. III. pag. 5 — 36. és

Moschem. Hist. Chr. Henke Tom. IX. 's t. ef.

§. 101.

Harmintz esztendős háború 1618 — 1648. Westfáliai béke.

A' XVII-dik századnak történetei között igen nevezetes az úgy nevezett 30 esztendős háború. A' Reformatio által meghasonlott feleknek t. i. a' R. Catholicusoknak és Protestánsoknak egymás elleni töréseik adtak arra okot, magoknak pedig a' Protestánsoknak egymás ellen, nevezetesen a' Luther szoross követőinek a' Reformátusok ellen forralt gyűlölségek élesztette annak kezdődő tüzét.

Ugyan is az inkább tudományokkal mint a' birodalom dolgaival foglalatoskodó II. Rudolftól el — 's annak testvéréhez Mátyáshoz hozzá állott Austria és Magyar ország példáját — Cseh ország is követni készülven, — Rudolf csak az által előzhete meg Cseh koronája veszteségét — ha a' Litterae Maiestatis nevű oklevelet aláírva kiadja, 's ezáltal a' Cseh Protestánsoknak a' R. Catholicusokkal egyenlő választásos szabadságot, a' többek közt szabad templom építhetést enged, 1609. Midőn II. Mátyás

a' Thronusra lépett — ő is meghagyta a' Protestánsoknak ezen szabadságokat, avagy csak azért is mert ezeknek segedelmökkel nyerte el mind a' magyar mind a' cseh Koronát. — De az említett oklevélnek a' templom építéséről szóló Czikkelye homályos lévén, — azt a' R. Catholicusok a' Püspök, Klasztrom vagy római hitű földes úr alatt levő falukra 's mezővárosokra nem akarták a' földes úr engedelmé nélkül kiterjeszteni. Innen mikor Klostergrábban mint a' Prágai Érsek birtokában, és Braunauban mint Klastromi jószágban templomot építettek volna a' Protestánsok, — az első helyen lerontatott az, az utóbbikban bezárattatott, még pedig a' Császár parancsolatjának színe alatt. A' Csehek úgy nézték ezt mint az oklevél' megsértését, — az erőszakok elkezdődtek — 's kiütött a' háború, melybe a' következő 30 esztendő alatt csak nem az egész Europa belé keveredett.

Ez időben 1619. meghalt Mátyás, 's a' felzúdult Csehek II. Ferdinándot nem akarták Királyoknak esmérni, hanem a' Palatinatusi Választó Fejedelmet V. Fridriket emelték a' thronusra. Ferdinánd ellenek ment a' Cseheknek 1620-ban, 's Prágánál őket egészen elnyomván — Fridriket koronájától 's választó fejedelemségétől megfosztotta — a' Litterae Majestatis oklevelet öszve szaggatta. — Sokat tett a' Császár' győzedelmére 's a' Csehek' bukássok-

ra, — a' Német Protestánsoknak meghasonlások: mert a' Saxoniai Vál. Fejedelem János György bizonyosan az V. Fridrik' részére hajthatta volna a' győzedelmet, ha segíteni akarta volna, — de mint nagy tisztelője Luthernek, inkább engedte bukni az új Királyt 's annak országát, — mintsem a' Reformatusoknak általa lejendő erősödésüket szemlélje.

Azonban a' Császár győzedelmének hírére, félre tették a' Protestáns Fejedelmek a' valóságos vetélkedést 's gyűlölséget (János György ugyan akkor is neutralitásban maradt), — 's mivel egyik félnek vesztéből, a' másik fél is húzhatott magára következést, — a' köz ügy' óltalmára egyesültek IV. Christian Dánus Királyra bízván a' had' vezetését. — De a' Ferdinánd két vezérei Tilly és Wallenstein, győzedelmes fegyverrel üldözték a' Protestánsokat, mind addig míg Lütternél azokat egészen elnyomván, kényszerítették reá állani a' Restitutionis edictumra, melly szerént minden papi jószágoknak, mellyek a' Passaui békekötéstől fogva a' Protestánsok' birtokaikba jutottak, vissza kellett adódnia a' R. Catholicusoknak. Ekkor azonban Wallenstein is az ellene beadott sok panaszokra elbocsáttatott.

A' tellyes elnyomattatás' félelmétől Gustaw Adolf Svétziai Király szabadította meg a' Német és Cseh Protestánsokat. Ugyan is be-

útven Németországba, a' Fejedelmekkel, még magával János Györgyel is eggyesítven seregeit, — Tillyn Lipsiánál tökéletes győzedelmet vészen. Öszveszedte ugyan Tilly a' megmaradt seregeket, 's a' Baváriába ütendő Gustawnak elibe ált — de halálra sebesítettet. Ekkor Walenstein újra felválván a' fő vezérséget, nem vólt többé szerencsés Gustaw, sőt Saxoniában Lüttzennél maga is elesett. — Folytatták mindazáltal a' Protestánsok a' háborút, a' Weimári Herczeg Bernhard, a' Svéd Oxenstierna, 's a' Frantzia Türenne 's többek' vezérlésök alatt; de változó szerencsével, míg végre III. Ferdinánd 1637-ben a' békességről kezdett alkudozni, — melly alkudozások egész 1648-ig tartottak, — a' mikor Westfaliában Münsterben és Osnabrückben az óhajtott béke csakugyan megkötöttet, — melly által a' restitutionis edictum eltöröltetett, 's a' Protestánsok tellyes szabadságba helyheztettek: de a' német birodalom sokáig sínlette ezen háborúnak következéseit, — a' rettentő pusztítás által okozott sebek nehezen gyógyúlhattak bé. — Lásd környülállásosan Schillernek 30 jáhriger Krieg munkájában.

§. 102.

A' Napkeleti vagy Görög Anya-
szentegyház' állapotja.

Constantinápoly' elfoglaltatása után két pontból lehet a' görög Eklézsiát tekinteni, — más állapotja volt 's van annak a' török iga alatt, más ismét az orosz birodalomban.

Nevezetesen a' Constantinápolyi, Jerusálemi, Antiochiai 's Alexandriai Patriarchák, megtartották ugyan neveiket, 's székeiket, — de csak képzelt méltósággal, — csak az elsőnek van meglehetős jövedelme, — mellyet az miután a' nagy Vezérrel megosztott, a' maradékból segíti a' többit; — függése a' Sultántól félelmes, — mindazáltal mint Oecumenicus Patriarcha egyszersmind Elölülője azon sz. széke- nek, melly a' négy Patriarchákból, Metropoli- tákból, Püspökökből, és tizenkét világiakból szokott alkottatni Constantinápolyban, 's melynek kormányja alá tartoztak 1589-ik az orosz birodalomban lévő Eklézsiák, 's 1833-ig az új Görög Országban lévők is. — Egyébaránt a' hit' ezikkelyeihez, mint azokat a' régi görög Eklé- zsia megállapította, most is erősen ragaszkod- nak a' Török Országban lakók, — de az Eklé- zsia' külső állapotjára nézve, a' török Sultánok'

rendes despotismusokon kívül, sokat kell nekik szenvedni mint keresztyéneknek, — különös fej-adót fizetnek, templomot drága engedelem nélkül még csak nem is igazíthatnak — annyival kevésbé építhetnek 's t. e' f.

Biztosabb helyé a' görög vagy napkeleti Anyaszentegyháznak, az Orosz birodalom és új Görög Ország. Ezek ugyan hajdan a' Constantinápolyi Patriarchától függöttek, — nevezetesen a' Moszkai Metropolita csak úgy kormányozta az Orosz Eklézsiákat, mint amannak suffraganeussa; — de a' Constantinápoly' bukása után, az ottani Patriarchák mind tekintetben, mind jövedelmökben alább esvén, — sokszor folyamodtak az Orosz segedelemhez, — a' miből a' következett, hogy midőn Jeremiás Constp. Patr. személyesen jelent vólna meg Moszkauban a' pénzért, — az Oroszok azt kívánták, hogy a' Moszkai Metropolita is Patriarchának emeltessen, — a' mit Jeremias 1589-ben tellyesített is Jóbnak az akkori Metropolitának felszentelésében. Ez által függetlenné lett a' Török Sultani befolyástól az Orosz Eklézsia, — mert az új Patriarchákat az Orosz Püspökök választották; — de egyszersmind a' papi hatalom is nevedett, annyira hogy gyakran a' Czár választásban, 's annak parancsolatainak végrehajtásaikban is nagy hatású vólt a' papság egész a' nagy Péter uralkodásáig. Ő

ugyan is midőn látta azt, hogy a Papság nagy részént tudatlan 's babonás lévén, a' népet is nem tudja 's nem akarja világosítani, — továbbá hogy a' Patriarchá' tekintete 's parancsolatai fontosabbak a' nép előtt mint a' Czároké: — hogy a' mivelődés' azon akkori akadályát, nagy lelke' céljai elől elhárítsa, — az 1702-ik esztendőben Patriarcha választásra öszvegyült Püspökök közzé e' szavakkal lépett be: én vagyok a' Ti Patriarchátok. — Majd 1719-ben — kinevezett egynéhány Püspököket, kik Moszkauban, (most már Pétervárában) öszve gyülvén, Szent 'Sinat név alatt kormányoznák az Orosz Eklézsiát. — Nagy segítője volt ez intézetnek kivitelében Procopovits Theophanes, elsöben Kiowi Professor, késöbben Novogrodí Érsek. —

Említésre méltók az Orosz Eklézsiában a' Roszkolnikok azaz Különválttak, vagy a' mint ök magokat nevezik Staroverzik azaz Ó hitűek. — Támadtak 1666 után, — midőn t. i. Nikow Moszkau Patriarcha, az Athos hegyi Klastromtól kapott' régi görög iratokból mint eredeti Liturgicákból — az orosz hibás Liturgicát megigazítaná — a' változtatást úgy nézte a' tudatlan Barátoknak, Papoknak 's köznépnek nagy része, — mint a' Vallásnak meghamisítását. Külön váltak hát ezek, 's a' régihez ragaszkodván nevezték magokat Ó hitűek-

nek. Most már csak a' birodalom' szélei körül, de több szakadásokban tartózkodnak.

A' mi pedig az új Görög Országi Eklézsiát illeti, I. Ottó Király 1853-ban szintúgy függetlennek hirdettette ki azt a' Vallás' dolgában a' Constantinápolyi Patriarchától, — még pedig magoknak a' görög Püspököknek kívánásokra. Ott is az egyházi hatalomnak feje a' Király, ettől függ az igazgató 'Sinat, melynek Elölülője most a' Korinthusi Metropolita. — Így tehát újra gyengült a' Constantinápolyi Patriarcha' hatalma 's jövedelme.

§. 103.

A' Római Eklézsiával egyesült Görögök. Uniti.

A' hit' dolgában egységet óhajtó és sürgető Római Eklézsiá, — a' szakadás' kezdetétől fogva igyekezett a' görög egyházat magával egyesíteni. Nem akart azonban egyik fél is a' maga állításaiból engedni, — 's a' többszöri próbák csak a' költsönös átkokat 's gyűlölséget nevelték. Igaz ugyan hogy a' Török' közelgetésekor hajlandók voltak a' Constantinápolyiak az egyesülésre, — nevezetesen a' Florentziai 'Sinatban 1459-ben Palaeologus János görög Császár a' vele küldöttekkel együtt, elfogadta az egyesülés' feltételeit, — de ellenek

mondottak azoknak a' többi Görögök; — 's ezen vonakodás' hosszújára, hideg érzéssel nézte Napnyugot a' segítségért hasztalan kiáltó Keleti Keresztyénségnek megkódoltatását 1453-b.

A' meggyengült Görögökkel is folytatták az alkudozásokat a' Napnyugotiak, — még pedig a' Protestánsok is. Megkezdette azt még Melanchton, által-küldvén Constantinápolyba az Augustana Confessiót, — de még csak nem is válaszoltak reá. Majd 1576-ban a' Tübingai Theologusok, azok közt Crusius megküldvén újonnan az Augustana Confessiót, és Herbrandnak Theologiáját, — hosszas levelezésbe jöttek Jeremias Patriarchával, de mind haszontalan.

Többet akart tenni Cyrillus Lukaris Patriarcha 1621 — 38-ig, — ki is a' fényes Portánál lévő ángoly és hollandi követekkel, 's azoknak papjaikkal, sokat tanácskozott a' görög és Protestans Ekléziák' lehető egyesítésökről. E' végre a' papságra készülő ifjakat Angliába és Német Országba küldötte tanulni, — sőt a' maga Vallástételét is kiadta 1629-ben, melyben az ángoly egyház' értelmét fogadta el: de ez a' dolog neki halált okozott: — mert a' Jesuiták mint a' Római Széknek küldöttjei, a' magok Vallások mellett buzgolkodó Görögöket — a' Patriarcha ellen fellázasztották, — 's a' Sultán előtt addig vádolták, hogy ez ötlet meg-

sinórozttatta, 's testét a' tengerbe vettette 1658-ban. Nem bóldogúttak hát a' Görögökkel a' Protestansok, de a' Romano Catholicusok sem; mert 1630-ben Parthemius Patriarcha, mind a' Reformatusokkal, mind a' R. Catholicusokkal félben szakasztott minden vallásos alkudozásokat. —

A' Muszkák közt próbáltak azután a' Jesuiták téríteni, nem minden siker nélkül. Ennek oka az vólt, hogy ők megengedték a' Görögöknek régi szertartásaikból valamit megtartani, — nevezetesen az Eklézsia' szerkeztetését papi hivatalok' neveiket, festett képeket, papi házasságot, szakált, kemény böjtöt, az Úrvacsorai poharat, — ellenben megesmértették velük a' Római Pápa' elsőségét, a' Szent Léleknek a' Fiútól is való származását, tisztító tüzet, — a' lelkekért való miséket. Mintegy 2 millióra megyen ezeknek az Eggysültteknek Graeco-Catholici, Graeci ritus Uniti — számjok, — elterjedvén a' Muszka birodalmon kívül Lengyel, Magyar, Erdély, Horváth, Tót és Olaszországban.

§. 104.

A' Protestans két felekezeteknek egymáshoz való közelítésök, 's egyesülésök.

A' Protestáns két felekezetek is, részszerént a' közös védelemért, részszerént hogy az igazságnak melly csak egy lehet, az előítéletektől megszabadúlva, egyformán hódoljanak, — szintúgy óhajtották az egyesülést eleitől fogva. Erre czéloztak a' Schwabachi, Norimbergai, Smalkaldi próbatételek, erre való volt a' Márburgi Colloquium 1529-ben, és a' Concordia Wittembergensis 1536-ban.

Nem lehet azonban tagadni, hogy az Agostai Vallástételt követők, nagyobb akadályjára voltak az egyesülésnek, mint a' Helvétziai Vallástételt követők. Mert ők az Úr Vasorájáról való értelmöktől, nevezetesen a' Krisztus testének mindenütt jelenvalóságától — Ubiquitas seu Omnipraesentia corporis Christi, — a' mint azt Luther megállapította, semmit sem akartak eltávozni. — Sőt midőn Melanchton maga is helybehagyhatóbbnak látná e' részben a' Calvin értelmét — 's tanítványi is ezt fogadnák el, — mint titkos Calvinisták — Crypto Calvinistae, Philippistae, — sok visszálkodásokra adtak alkalmat, egész Németországban ugyan,

de kivált Saxoniában; — mert a' Luther szoros követői, magát a' Sax. V. Fejedelmet Augustot is ellenök ingerelték. Ki is az értelmeknek hátrózottabbakká tételökre, öszve gyűjtette Magdeburg mellett a' Bergeni Abbatiában a' formula Concordiae írójit, t. i. Chemnitz Mártont, Andreae Jakabot, Selnekker Miklóst, Chytreus Dávidot, Musculus Andrást, és Körner Krisztofot, — mint az egyesülést bizonyosan végrehajtándókat. De ez által még távolabb vetődtek a' felek egymástól; mert e' könyvben is a' Luther értelme győzött, — a' Reformatusok pedig mint eretnekek kárhoztattattak.

Volt ugyan még egy más Hit-cikkely is, melly különzésben tartotta a' két testvér felekezetet, t. i. a' szabad akaratról, 's az abból folyó elválasztásról szóló cikkely, — de a' vételkedésekben az Úr Vacsorájáról folyt hevesebben a' beszéd — e' felett inkább megegyeztek volna, minthogy e' részben az idő nagyon is közel hozta őket egymáshoz.

Megújították az egyesülés' próbáját 1631-ben a' Saxoniai, Hassiai, 's Brandenburgi Fejedelmek által öszve hívott tudósok, a' Lipsiai Colloquiumban, — de siker nélkül.

Azomban Calixtus György Helmstädti Professor, az egyesítő kört annyira szélesítette, hogy abba nemcsak a' Protestánsok, hanem a' R. Catholicusok is belé foglaltatnának. Az ő

vélekedése e' volt: minthogy a' Vallás' minden czikkelyeire nézve lehetetlen a' hitnek egysége (nagy erejű módosító lévén e' részben kinnek kinnek személyes mivólta)—a' sarkalatos igazságokra kellene az egyesülést építeni,—mert azok mindenik felekezetnél ugyan azok. Ezeknek foglalatjok az Apostoli Hit' formája, 's ez lehetne az egyesítő eszköz. Továbbá— azt javasolta a' Protestánsoknak, hogy a' Római Pápa' elsőségét is esmérnék el— mint az Eklézsia' fő papját (a' nélkül hogy annak csalhatatlanságát 's bünbocsátó hatalmát hinnék),— az elsőbb századokból való traditiókat is, mint a' hit' dolgában másod rangú tekintettel bírókat helybe hagyta, 's a' t. de mind ezeknek a' lett következsök, hogy a' Luther követői egész tüzzel támadnának ellene,— kivált midön az ő tanítványi közzül egynehányan a' Római Egyház' kebelébe által is mentek volna,— ötet részszerént indifferentismussal, részszerént Cryptopapismussal— közös névvel pedig Syncretismussal, Vallásvegyítéssel (*συν-κεραυυμι*, v. *κεραυυω* 's *κεραω*, commisceo) vádolták, csúfolták. † 1656.

Nagy befolyással volt a' Calixtus értelme a' Thorni Colloquiumra is 1641-ben. VI. Ulászló Lengyel Király gyűjtötte azt öszve, hogy országában a' Dissidensek (§. 88.) szorosabban egyesülnének. Jó célját a' Király el nem

érte, — mert a' Luther követői még csak imádkozni se akartak együtt a' Reformatusokkal. Eggyesség helyett veszekedések állottak ott elő — 's a' Király kéntelen vólt őket széljel oszlatni.

Majd 1661-ben Casselben, a' Hassiai Fejedelem Wilhelm alatt, már annyira haladtak a' két felekezetek, hogy ugyan azon egy Eklézsia tagjainak nézték 's nevezték egymást, — de a' közönséges czélt, a' sok ellent mondók miatt, ekkor se lehetett elérni.

A' 18-ik Században I. Fridrik porosz királyt kérték a' genevai Professorok, lenne fő eszköze az Eggyesülésnek. Örömmel tette Fridrik a' lépést, úgy hogy 1708-ban Königsbergben az Úr Vacsoráját már közösen is osztották a' két fél' Papjai, — az utánna következett Fridrik Wilhelm pedig már közös templomokat építtetett; de a' Luther követői, a' jó igyekezetet, erőltetésre, felekezetjöknek kiirtására magyarázván, — az eggyesülés bóldogabb időkre halasztatott.

Bé következett az 1817-ben, mint a' Reformatio' harmadik százados ünnepén, — mikor mind Porosz Ország' nagy részében, — mind a' Nassai Fejedelemségben, — a' két felekezet' tudósai, papjai, 's nagyjai — a' Lutheranus és Reformatus nevezeteket eltörölvén, — Protestans és Evangelicus közös nevet vettek fel. E' tör-

tént akkor Párisban és a' Menusi Frankfurtban is; — Anhalt Bernburg 1810-ben, Baden 1821-ben, — a' Szász Koburgi Herczogségnek Lichtenstein része 1825-ben, követték a' dicséretes példát. — Legközelebb Hessen Darmstadtban Decemb. 25-kén 1833.

§. 105.

Újabb felekezetek az Ekklesiában.

A' Reformatio nem minden szabadabban gondolkozóra volt egyforma befolyással, csak egy rész volt azzal megelégedve, sokan a' tisztásnak magasabb fokára akarták azt emelni, mások, ez vagy amaz Czikkelyt másképpen magyarázták: melyből a' lett hogy nem csak a' Protestánsok' felekezeteik, hanem több 's különböző — és mai napig is szaporodó újabb felekezetek 's vélekedések támadnak és terjednek. Ezek közzül nevezetesebbek:

§. 106.

Az Anabaptisták, vagy Menno- niták.

Az Anabaptisták azért neveztetek így, mivel a' csecsemők keresztelésüket kárhoztatták — 's azt csak a' felnevekedettekre szorították, — azt álitván hogy az első Keresztyé-

nek se keresztelték a' kisdedeiket. Nagyon sürgették a' szent életet, látásokkal, kijelentésekkel dicsekedtek, Hihető, hogy ezek a' Wald, Wiklef. és Huss követőinek maradékaik, kik titkon lappangottak Német országban, a' reformációig. — Minthogy Luthér a' Keresztyén szabadságról is tanított, — ezek pedig a' világi birákat, rangot, eltöröltetni, 's a' bonorum communiót felálítani kívánták: alkalmatosságot adtak hogy a' Luthert balúl értő köznép magát öszve csatolván — elkezdje a' paraszt hadat. (§. 70) E' pórhadnak széljel szórattatása után (1525) is terjesztették az Anabaptisták értelmöket, kivált midön 1532-ben Bockhold János leydai szabó, és Mathiesen J. harlemi kenyérsütő Münsterben az odavaló evangélicus pappal Knipperdorlinggal egygyetértve, mint Próféta, felálították az új Sioni Királyságot, melyben Bockhold mint Király uralkodott is 1535-ig — mikor Münster kemény ostrom után, a' Hassiai katonaság által elfoglaltatván — vége lett az új királyságnak. — A' rajtok elkövetett kegyetlenségek sem halgattatták el maradványaikat; — sok Proféták, Apostolok, állottak elő azután is, kik theocratiával, chiliasmussal biztatták követőiket; — mig végre némely józannabb gondokozásuak, kivált pedig Menno Simonis † 1551. jobb rendbe szedte őket, a' világi felsőség eránt engedelmességet paran-

esolván nekik. — az esküvést és katonáskodást mindazonáltal ő se eugedte meg. A' Menno nevéről Mennonitáknak neveztetnek, az első ker. Ekklesiát akarják mindenben utánozni. Külső isteni tiszteletök közelit a' reformátusokéhoz. Elterjedtek Német országnak sok részeiben, Hollandiában Angliában 's a't. Vannak közöttök újabb szakadások is, mint a' Flemingi, Waterlandi.

§. 107.

Socinianusok. (Unitariusok Antitrinitariusok.)

Ezeknek eredetökről többféle értelmek vannak, legközönségesebb ez: midön az Anabaptisták, mind a' R. Catholicusoktól, mind a' Protestánsoktól üldöztetnének, — sokan a' Lengyelek közzé vonták magokat, — 's ott egy darabig a' Protestánsokkal egyesülve, a' főbb emberekkel kezdték értelmöket közleni. Majd világosan is külön szakadtak az Ekklesiától, a' mire ez adott alkalmatosságot:

A' Reformatio kezdetétől fogva, mindig voltak olyanok, kik a' Sz. Háromságról szóló hit ágazatott nem akarták efogadni, 's ennélfogva Antitrinitariusoknak, vagy Unitariusoknak neveztettek. Illyen volt (az 1552-ben megégettetett) (Servetus, — illyen volt az Olasz Laelius Socinus is, ki a' Servetus

munkáit (de erroribus Trinitatis, Restitutio Christianismi) olvasgatván, értelmét elfogadta, 's terjeszteni akarta: de e' miatt, sehol bátorságban nem képzelvén magát, egyik tartományból a' másikba bujdosott, — meg fordúlt Lengyel országban is, hol az Anabaptistákkal társalkodott, 's azokat az Ekklesiától külön szakasztani akarta, — de ezért onnan is ki üzetetet, Tigurumba vonta meg magát hol † 1562. Halála után, egy attyafia Faustus Socinus irásainak birtokokba esvén, — értelmét még inkább terjesztette, — nevezetesen Lengyel országban egész külön Vallás felekezetett állított fel azokból, kik a' bátyja által arra már elkészítették. † 1604.

Kezdetek ezek az egész Európában terjedni, de sehol meg nem szenvedtettek, csak Lengyel és Erdély országban. Azonban a' Lengyelek közt is, csak 1658-ig lehettek, — mert midőn 1658-ban a' Rakovi Oskolában (Athenae Sarmaticae) tanuló ifjúság, pajkosságából egy feszületet meghajigált volna, — Oskolájok le rontatott, — azután magok is az Országból ki üzetettek, — Erdélyben találván pártfogást.

Tudományoknak főbb Czikkelyei: megismerik hogy a' Ker. Vallás természet felett való kijelentés, de annak minden pontjainak olyanoknak kell lenni, hogy azokat a' józan okozság megérthesse, következőképpen a' tit-

kokat megvetik. Nem fogadják el a' Sz. Háromságról, eredendő hünről, elégtételről való köz értelmet, — az Úr vacsoráját csak mne-monicus ritusnak tartják 's a' t. a' mint ezeket meglehet látni az ö Symbolicus könyvökben a' Rakovi Catechismusban. Nevezetes tudósok támadtak közöttök; mint Alciatus. Crell. Volkelius. Wissovatius. Enyedi György. 's a' t.

Hogy Magyar országban is számosan lehettek a' Socinianusok, nem csak a' Blandrata és Davidis által okozott vetélkedésből, hanem a' tudós Jankowich úrnak felfedezéseiből is világos, — nevezetesen mint hirdette azoknak értelmöket Debreczenben Arany Tamás, 's mint czáfolta azt meg Melius Péter, — mint halgattattak el a' Tólna és Baránya Vármegyei Socinianusok 1570-ben, 's a' Herczeg Szöllösi 'Sinat által 1576-ban. T. Jankowich úrnak azon gyanúját hogy Sztárai is Socianus lett volna, — azzal lehet nevelni, hogy azon énekekben, mellyeket Sztárai készített (lásd a' régibbénekes könyveket) semmi emlékezet nincsen a' Szent Háromságról, a' Krisztusról 's a' t.

§. 108.

Quackerek.

Angliában 1647 körül, egy Fox nevű varga helytelennek álitván a' papi hivatalt és pre-

dikállást, azt tanította, hogy az Isten közvetlenül ad belső világosságot az embernek; 's a' kinek az adódik, az taníthat a' gyülekezetben. Ezt az értelemet megbővitve tudományos rendszerbe foglalták Barclai, Keith, és Fischer tudósok. Minthogy pedig a' mennyei világosság által felbuzdított emberek, reszketés között kezdték a' tanítást, innen Quackereknek az az reszketőknek nevezettek, magok pedig Világosság fíjainak (filii seu Confessores lucis) hívják magokat. II. Károly és Cronwell alatt sokat szenvedtek, a' mikor Penn Wilhelm vezérlése alatt nagy részök Amerikában költözött 's ott alapították Pensylvaniát Philadelphia fő várossal.

A' mi illeti tanításaiknak több Czikkelyeket, ámbár ellenségeik sok hibákkal vádolják is őket, de tagadhatatlan hogy az erkölcsiséget 's felebaráti szeretet nem csak sürgetik hanem gyakorolják is. Soha nem esküsznek Máte. 5: 34 — 37 szerint. Azt állítják hogy az emberi lélek az Istenségnek részetskéje vagy ságára, — 's minthogy a' Kristust nem egyébbnek tartják, mint az Isten bölcsességének (sapientia Dei) — azt következtetik, hogy ő az emberben is lakozhat, mivel minden emberben a' lélek az Istennek és így az ő bölcsességének része: tehát az ember köteles, a' világtól való maga elvonása által, ezt az isten

bölcsességét, vagy a' benne lakozó Krisztust felébreszteni, Verbum internum seu Christum internum excitare. A' Christus internustól különbözik a' Christus externus, e' volt a' ki szenvedett, meghólt 's a' t. A' Szent Háromságot mind az Evángyéliommal, mind a' józan okossággal ellenkezni mondják, — az Úr vacsorájáról azt hiszik, hogy azzal Jézus csak lelkünknek a' bennük lakozó Krisztus' felébresztése által lejendő táplaltatását ábrázolta. — A' Keresztségre nézve is, nem a' külső mosást, hanem a' lelki újjá születést hiszik szükségesnek. 's a' t. 's a' t.

§. 109.

Az Arminiánsok, Remonstránsok.

Az Arminianusok nevöket vették Arminustól (Leydai Prof.), ki a' Calvinus értelmétől némellyekben eltávozott. Neveztettek Remonstránsoknak is, minthogy azon irást, melyet a' Hollandus Statusnak 1610-ben olly véggel mutattak be, hogy azzal a' Calvinus Praedestinatióját megczáfolják — Remonstrantiának nevezték. Ez ellen készítették a' Calvinus követői a' Contraremonstrantiát. Azon öt pontok, melyek felett a' vetélkedés folyt ezek: Az Isten öröktől fogva meghatározta, hogy azokat kik szentül élnek a' bódogságra el válassza,

a' megtérni nem akarókat és hitetleneket megvesse. 2.) A' Krisztus meghólt mindenekért, de az ő érdemeiben csak azok részesülnek, kik benne hisznek. 3.) A' Hitre és megjobbúlásra szükséges az Isteni Kegyelem, de 4.) az ember annak ellene áthat. 5.) Az ember a' maga hibája miatt a' hitet és a' jóra való erőt elvesztheti. — Ezen pontokból láthatni hogy Zwingliustól nem igen szakadtak volna el az Arminianusok, de Calvinustól vólt okok. A' Dordrecht'i Sinat 1618-ban kemény végzést hozott ellenök, templomjaikat elszedette, öket az Országból kiűzte, — de 1625-ben ismét visszabocsátotta 's a' t. Nagy emberek támadtak közöttök, elég legyen Hugó Grotiust említeni.

§. 110.

Herrnhuterek.

Gróf Zinzendorf Szász Consiliarius, a' hazájokból ki bujdosott Cseh és Morva atyafiakat, fratres Bohemi et Moravi, a' maga birtokába felső Lausitznek Herrnhut nevű helységébe befogadván, 's maga azoknak püspökjökké lévén, előállította a' Herrnhutereket, kikről a Zinzendorffiani, másképpen Fratres evangelici neveztetnek. Történt ez 1722-ben, azután mind magának Zinzendorffnak sok rendbeli utazásai, mind az általa felállított Missiok által, terjedtek az ő társaságokhoz tartozótagok An-

glia, Német 's Burkus országokban, és az északi Amerikában, hol a' fő helyöket Bethlehemnek hívják. Tudományokra nézve sokat hasonlítanak a' Quackerekhez, és a' Pietistákhoz, (maga Spener élesztvén fel a' még csak 10 esztendőös Zinzendorfban a' buzgólkodás' tüzét. Szeréntök a' Biblia csak kezdete és fundamenta a' kijelentésnek, 's a' Keresztyénekkel most is közöltetnek isteni dolgok (revelatio) a' mit a' Krisztusnak az Ekklesián való uralkodásából magyaráznak. A' tiszta erkölcsiséget felette sürgetik, 's gyakorolják is. — Az Ekklesiái hivatalokat ök is, Püspökökre, Seniorokra bizzák, — leginkább közelitenek az Agost. V. t. követökhöz.

§. 111.

Schwedenborg.

Schwedenborg Stockholmban egy Lutheranus Püspöknek fija (1689), a' természetnek szorgalmatos vizsgálója, — 1743-ban Londonban lévén azt álitotta magáról, hogy ő benne a' belső ember a' lelkek' országokkal társalkodik, 's ez által sokat tudott az égről, poklóról, 's e' f. Igy az Istennek titoknokává lévén, gondosan leirta, a' mit kijelentésből kapot. Mondott jövendőket is, p. o. Stockholmnak megégését, — Halála után sokan olvsgatták írásait (Arcana Coelestia, de ultimo judicio. Apo-

calypsis revelata etc. etc.) — 's formálódott a' Schwedenborgianusok sectájok. Ezek így vélekedtek, hogy Jézusnak a' János Jelenéseiben jövendölt eljövele 's a' Péternél le írt menny és föld, immár be következtek. Az új Testamentomból csak az Evangélisták írásait, 's a' János Jelenéseit tartják Canonicus könyveknek, — a' Schwedenborg írásai is Canonicusok, — tagadják a' testnek feltámadását, — azt hiven, hogy a' lélek a' testnek halála után, azonnal dicsőséges testet nyer. A' Sz. Háromságról azt tanítják, hogy a' Krisztus az egy igaz Isten, a' ki egyszersmind teremtő, megváltó és vigasztaló, — ki Schwedenborggal is egyesült, hogy ennek a' Szent írás igaz értelmét tudtára adná 's a' t. Neveztetik ez a' társaság új Jerusálemi Ekklesiának is, melynek hívei elterjedtek Német, Angoly, Schwed, Francia országokban, 's Amerikában.

§. 112.

Pietisták.

Spener Filep Jakab, a' Menusi Frankfurtban Evang. Pap és Senior, által látván azt, hogy a' közönséges prédikálás nem olly sikerű, mint lennie kellene, — azt sürgette, hogy a' közönséges isteni tiszteleten kívül, magános házaknál is gyülnének öszve a' keresztyének, hogy ott a' bibliát olvasgatván, annak értelme

felett egymással tanakodnának, az erkölcsiségben való előmenetelekről egymásnak számadolnának 's a' t. Az illy gyűlésekben (Collegia Pietatis) sokan örömet megjelentek, — Spener maga is minden jót reménylett azokból: de csak hamar vádlójik is támadtak azoknak, mint az ábrándozásra, tévelygésre, a' nyilvános isteni tisztelet tekintetének rontására vezető eszközöknek. Mi czélja vólt Spenernek a' Collegia Pietatis által, előadta azon munkájában, mellyet pia desideria név alatt készített. Ebben panaszkodik, hogy a' ker. Theologia Scholasticismussal, Polemicával töltetett bé, annak practica hatása elmellőztetik, — mutogatja hogy az az igaz Theologus, ki újjá születik (a' kiknek szívök tiszta meglátják az Istent) — és így a' Laicusok is lehetnek jó theologusok, következésképpen papi hivatalra is emeltethetnek, a' Symbolicus könyvek nem csalhatatlannok 's a' t. Az ellene támadt Papok és Professorok miatt sok üldözést szenvedett Spener, — de a' mellett vóltak neki mindenkor tisztelőji is, még pedig méltán: — mert ámbár az ő értelmét félre magyarázóik, sokszor nagyobb kegyességre törekedtek is, mint embertől telhetik (Pietisták szoros értelemben), a' Krisztusnak, ezer esztendeig tartandó országlását várták a' Mysticismust újra felébresztették 's a' t. csak ugyan megmarad az az érdeme, hogy az értelem pallérozása mellett, a' szív nemesité-

sére is serkentette az embereket. Született Spener 1636-ben † 1705.

§. 113.

Methodisták.

A' Methodisták a' 18 század elején támadtak. Oxfordban t. i. egy néhány ifju theologusok, oly czéllal léptek egyesületben, hogy a' Szent irás parancsolatait pontosabban tellyesítsék, a' tisztább erkölcsi viseletnek, felebaráti szeretetnek, betegek 's foglyok látogatásoknak, szegény gyermekek tanitásoknak gyakorlása által. A' keresztyéni életnek ezen új módjától vagy methodusától nevezettek Methodistáknak, — Wesley John volt ezeknek első fejük; de buzgó segédre talált Whitefielt Georgban. Ezek mind ketten még Amerikában is sokat mulattak a' Pogányok térítésökben. Elsőben nem is gondolkoztak arról hogy külön váljanak az Angoly egyháztól, — de midőn ennek, papjai, azok ellen keményen ki kelnének, őket a' templomból kirekesztenék, — a' mezők temetők 's a' t. lettek a' Methodisták gyűlö helyeik, még magoknak külön templomokat (tabernacula) nem építettek. Majd ők is meghasonlottak a' praedestinatio felett, t. i. a' Wesley követői universalis gratiát, a' Whitefieldei pedig particularist álitván. Azután a' Wesley követői közzül némely gyülekezetek a' püspö-

ki igazgatást félre vetvén, papokból 's világiakból álló Consistoriumokat alkottak, — ezek új Methodistáknak neveztetnek. Mind a' három felekezetnek egyik fő különözö hit czikke-lye ez; hogy az ember megjobbulását, isteni segedelem által, csüda hirtelenséggel, és észre vehetőleg történni hiszik. Innen sok kép mutatók 's ábrándozók támadnak közöttök. Demind e' mellett is, tagadhatatlan érdemök az, hogy a' durva napszámosok, bányászok 's nyomorúlt szegények tanításokban, szembetünö sikerrel munkálódnak, csak Angliában száz ezer szegény gyermeket oktatnak. Öszvesen Angliában hol 940 Tabernaculumaik vagynak, — és Amerikában, egy fél millióra megyen a' Methodisták számjok.

§. 114.

Theisták v. Deisták. Rationalisták. Naturalisták.

A' Theismus vagy Deismus névnek többféle jelentése van; — mondódik nevezetesen 1.) azokról általjában kik Istent hisznek, ellenébe téve az Atheismusnak. 2.) Kik az Istent vagy Isteneket lelki valóknak hiszik, mellyel ellenkezik a' bálványozás, 3.) gyakran egy az a' Monothismussal, ellenébe téve a' Polytheismusnak. 4.) Deistáknak neveztettek azok is, kik Istent ugyan hitték, de isteni gondviselést nem, ezek-

hez tartoznak azok is, kik az isteni gondviselés tagadásából következőeket hűzván, a' jövő élet jutalmait 's büntetéseit is tagadták, 's annál fogva, az erényes és bűnös élet mód között semmi különbséget sem állítottak. De 5.) Az újabb időkben azok nevezetnek leginkább Theistáknak, kik a' Ker. Valásból egyedül az egy Istenről szólló tanításokat veszik be, — nem akarnak semmit hallani a' titkokról, — a' kijelentést tagadják, a' Hit sinor mértékének egyedül a' józan okosságot tartják, innen Rationalistáknak is neveztetnek, de Naturalistáknak is, a' mennyiben csak azt hiszik, a' mit a' természeti Vallástudomány (Theologia naturalis) foglal magában. Ezek ugyan különös felekezetet nem formálnak, csak egyes tagokban terjednek Angoly, Franczia, Német, Porosz, sőt Olaszországban is. Nevezetesebbek ezek közt: Hobbes. Shaftesbury, Collins, Tindal, Paine, Wolston, Bolingbrok. Hume, Woltaire, Rousseau, Helvetius. Bahrtdt 's a' t. 's a' t.

§. 115.

Saint Simonisták.

Az újabb időkben Gróf Saint Simon Henrik (szül. 1760 † 1825) alkotott egy az ő nevérol nevezett társaságot. Ő az északi Amerika szabadságáért folyt háborúban részt vévén, az ottani dolgok felébresztették benne a' polgári

lehető köz boldogságnak ohajtását. Majd eu-
ropai utazása közben, mind inkább elhitette
magával azt, hogy a' köz boldogság leginkább
elérhető az által, ha a' Status lesz egyedül való
birtokossa 's gondviselője minden egyes polgár
vagyonának. Az így egybefoglalt gazdagság, és
gazdaság kiválasztott igazgatók' felügyelésök alatt
lenne. Ezen igazgatóságra legalkalmasabbak
a' Papok. Ők szabnák ki minden egyes pol-
gárnak a' munkát, hivatalt, 's a' köz jövede-
lemből kinek kinek szorgalmát érdeme szerint
jutalmaztatnák meg. Ezekből következik az ör-
ökös jus és birtok eltörlése, a' rangnak csak
személyhez és érdem szerint való köttetése,
— továbbá az asszonyoknak a' férjfiaktól való
függetlenségök, minthogy a' hivatalra ők is al-
kalmatosok, 's azt viselni tartoznak is. (Ebből
ismét sokan az asszonyok közös vóltokat kö-
vetkeztették).

Ezeknek társasági rendszeröket megállá-
pító módjaik a' nevelés, melly áll a' prédi-
kálásban vagy vallásos oktatásban, és a' gyó-
násban, vagy az elégedetleneknek meggyőzésök-
ben, — továbbá a' törvény, melly a' szorgal-
mat megjutalmaztassa, az engedetlent és res-
tet megbüntesse.

A' mi végre az ő Vallásokat illeti azt Pan-
theismusnak lehet nevezni. Legfőbb állítások;
az Isten a' mindenség, minden általa van, min-
den ő benne van, minden ő maga.

Franciaországban nagy lármát csináltak ezek, majd eloszlattatásokat rendelve a' törvényszék — a' szomszéd tartományokban akarták felekezetöket megfundálni, különösen Angliában, — de ott eszteleneknek tekintették őket.

Lásd Szilágyi Ferencz Prof. Kliója 1 Darab.

§. 116.

Az ezen időszakaszban élt Pápák.

226-dik Pápa volt X. Leo 1513 — 1521. Udvarának fényére, a' Sz. Péter templomára, 's a' szép mesterségek' virágoztatásokra kevés lévén rendes jövedelme, az indulgentiákkal segített magán, mellyek egyik indító okúl szolgáltak a' Reformatióra.

227.) VI. Hadrián, V. Károlynak egykori tanítója. Még mint Theologia' Professora irt Commentariust a' Lombard Sententiáira, — Pápa korában újra kiadta ezen munkáját a' nélkül, hogy benne e' következő állítását megváltoztatta volna: a' Pápa hibázhat még a' hit' dolgában is. † 1523-ban, halála gyanús.

228.) VII. Kelemen, lásd a' Reformatio' történeteit.

229.) III. Pál, a' Tridenti Gyűlés' öszve hívója. † 1549.

230.) III. Julius. 231.) II. Marcellus.

232.) IV. Pál. 233.) IV. Pius, bérekesztette a' Tridenti Gyűlést 1565-ban. † 1565.

234.) V. Pius 1565-ben fellépven a' sz. székbe, nagy üldözőjök lett az Eretnekeknek. Ígykezett Angliát is Er'sébet ellen fellázasztani, de nem bődögült. Azon bullát pedig (In Coena domini) melyet még VIII. Bonifacius készített olly czéllal, hogy azt Rómában minden Nagy Csötörtökön olvasnák fel az Eretnekeknek; még a' görög Egyháznak is kárhóztatására — Pius megbövitve úgy adta ki, hogy azt az egész Catholica Ekléziában olvasnák fel esztendönként.

235.) XIII. Gergely a' Kalendariumot megigazította, melly rólla Gregorianumnak neveztetik. † 1585.

236.) V. Sixtus állította fel az Egyiptomi obeliskust a' Sz. Péter temploma előtt.

237.) VII. Orbán. 238.) XIV. Gergely. 239.) IX. Innocens.

240.) VIII. Kelemen, a' Jesuiták 's Dominicanusok között a' Kegyelem Gratia divina felett támadt vetélkedésnek eligazítására kirendelte a' Congregatiót de auxiliis gratiae. † 1605. —

241.) XI. Leo.

242.) V. Pál, a' még mindég vetélkedő Jesuitákat 's Dominicanusokat halgatásra 's egymás eránt való jó indulatra intette. Szűz Má-

riának szeplőtelen foganása felett támadt kérdést fejtegetni nem engedte. † 1621.

243.) XV. Gergely, alkotója azon Missiói intézetnek, melynek neve de fide propaganda. —

244.) VIII. Orbán a' Jansenismus ellen Bullát adott ki, — Galilei sokat szenvedett alatta. † 1664.

245.) X. Innocens, szintúgy kárhoztatta a' Jansenismust.

246.) VII. Sándor. 247.) IX. Kelemen. 248.) X. Kelemen.

249.) XI. Innocens, a' Frantzia Királlyal XIV. Lajossal sokáig visszálkodott a' megüresült Püspöki jószágoknak haszonvételök felett, — melynek a' lett következése, hogy a' felingerlett Király 1682-ben öszve gyűjtván a' Frantzia Püspököket, azokkal e' négy propositiókat határozottatta:

1.) A' Pápának nincs hatalma a' Király felett, annálfogva ennek jobbágyait a' hűség alól fel nem öldozhatja.

2.) A' Pápa alatta van [az Oecum. Conciliumnak.

3.) A' Pápa a' Frantzia Eklézsia' szabadságát nem sértheti.

4.) A' Pápa' végzései csak akkor bizonyosok és csalhatatlanok, ha azokban az Eklézsia is megegyezik.

Ezek neveztetnek quatuor propositiones Cleri Gallicani, mellyeket még az Academiákban is tanítani kellett.

250.) VIII. Sándor. 251.) XII. Innocens. † 1700. — 252.) XI. Kelemen, a' Jansenismus ellen két Bullát adott ki: Vineam Domini és Unigenitus.

253.) XIII. Innocens. 254.) XIII. Benedek. 255.) XII. Kelemen.

256.) XIV. Benedek, tudós, 's a' csinosodást előmozdító. † 1758.

257.) XIII. Kelemen, alatta Portugalliából, Spanyol, Frantzia 's Nápoly Országokból a' Jesuiták kihajtódtak, — kiket ő az Apostolicum Bullájával se tudott vissza helyheztetni. † 1769. —

258.) XIV. Kelemen, elsőben Theologiae Prof. Sok sürgettetése után eltörlötte a' Jesuita rendet 1773-ban.

259.) VI. Pius, sok Országokkal 's Fejedelmekkel jövéen ellenkezésbe, a' Pápai hatalom vesztett alatta. — Különösen az Ausztriai birtokokban II. Jó'sef általjában megtiltotta a' Pápa' bullájit tudta és akarátja ellen köz hirté tenni, a' búcsú járásokat szorosabb határok közzé vette, — 104 Klastromokat eltörlött, a' Protestánsokat háborgatni nem engedte: ezeket látván a' Pápa, sok sikertelen levelezései után személyesen ment Bécsbe Jó'sefhez, — de

igyekezete fogantlan maradt. — Majd kiütvén Franciaországban a' Revolutio, a' tized, Klastromi jószágok 's más Papi jövedelmek a' Státus' hasznára fordítottak, — végre 1798-ban a' Pápa is fogva vitetett Franciaországba, hol nem sokára megholt.

260.) VII. Pius szintúgy sokat szenvedett Napoleontól, kinek csak az a' cselekedete is, hogy Piuist Párisba hívta, hogy általa megkoronáztatnék, — 's még is maga tette fejére a' koronát, — a' Pápa' tekintetét nagyon sértette. Majd elfoglalván Napoleon Olaszországot, a' Pápa' birtokait elszedte, 's Piuist is fogva vitette Franciaországba, — de erős characterét minden méltatlan bánással sem tudta meghajtani. 1814-ben szabadult ki Pius a' szövetséges (Angoly, Frantzia, Ausztriai, Muszka, Porosz 's a' t.) Fejedelmek által. Haza érvén, a' Jesuitákat vissza állította, de nem minden Országok fogadták el őket. † 1823.

261.) XII. Leo, az 1825-ik Jubilaris esztendőt megtartatta. † 1829.

262.) VIII. Pius.

263.) XVI. Gergely, Pápanak választódott Februar. 2-kán 1831. —

